

АННАЛИ
ANNALS
OF
LEMKIVSHCHYNA

III

ANNALS
of
Lemkivshchyna

Vol. 3.

Editor: JOHN HVOZDA

THE LEMKO RESEARCH FOUNDATION, Inc.

NEW YORK

1982

АННАЛИ Лемківщини

Ч. 3

Редактор: ІВАН ГВОЗДА

ФУНДАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕМКІВЩИНИ

НЬЮ-ЙОРК

1982

All Rights Reserved
Всі права застережені

The Editor is responsible for the selection and acceptance of all pertinent material, including articles, abstracts, special items and historical records. Statements and opinions in *The Annals of Lemkivshchyna* are the responsibility of authors, and do not necessarily reflect the views of the Editor, the Lemko Research Foundation or the Board of Editors.

BOARD OF EDITORS:
Babiak, Stefan
Czereszniowskyj, Michael
Duplak, Nicholas (co-Editor)
Lyko, Ivan
Mycio, Myron

Editorial and Business Office:
THE LEMKO RESEARCH FOUNDATION, INC.
P.O. Box 651, Cooper Station
New York, N.Y. 10276 USA

ЗМІСТ

I. СТАТТІ

<i>Іван Гвозда</i> : Сучасна ситуація лемків в Польщі на тлі кількох історичних прикладів відношення поляків до українців	9
<i>Микола Дупляк</i> : Українська пісня в народній Польщі. 1945–1980	26
<i>Іван Лико</i> : Завадка Морохівська	77
<i>Юліян Тарнович</i> : Почитання Пречистої Діви Марії та святих на Лемківщині.	87
<i>Василь Хомик</i> : Літератори та вчені з Лемківщини	92

II. СПОГАДИ

<i>о. О. Пристай</i> : Лемки за морем	101
---	-----

III. ДОКУМЕНТИ

Українські документи.....	121
Подільські документи.	153
Документи комуністичної Польщі.	166

IV. БІБЛІОГРАФІЯ

<i>А. С.</i> : Матеріали до бібліографії	173
<i>К. К.</i> : Україніка в бібліотеці Вроцлавського університету.....	180
<i>Богдан Струмінський</i> : Українці в польській Національній бібліотеці	191
<i>М. Кожушко</i> : Українська книжка в Публичній бібліотеці Варшави	194
<i>М. Шумада</i> : Українські стародруки	200
<i>В. Назарук</i> : Українська книга в бібліотеці ПАН.....	202
<i>О. Волинець</i> : Україніка в архівах Кракова	206
<i>Степан Демчук</i> : Українська книга в бібліотеках Ольштинщини	209
<i>Janusz Karusić, Krystyna Szczepańska, Bożena Zielińska</i> : Бібліографія (польські джерела до боротьби УПА, 1945 — червень 1968).....	212

V. ЛИСТИ	223
----------------	-----

VI. МЕЦЕНАТИ

<i>Мирон Мицьо</i> : Наші меценати	239
--	-----

VII. SUMMARY OF THE MAJOR ARTICLES	253
--	-----

I. CTATTI

Іван Гвозда

СУЧАСНА СИТУАЦІЯ ЛЕМКІВ В ПОЛЬЩІ НА ТЛІ КІЛЬКОХ ІСТОРИЧНИХ ПРИКЛАДІВ ВІД- НОШЕННЯ ПОЛЯКІВ ДО УКРАЇНЦІВ

Проф. д-р Григор Лужницький у своїй доповіді на Лемківській Академії з нагоди 25-ти ліття депортації українців Лемківщини, яка відбулася 1 жовтня 1972 р. в Нью-Йорку, схарактеризував лемків як "сторожів українського народу" 'зі Заходу', якого історичні вороги цілого українського народу при кожній нагоді старалися знищити всякими доступними їм засобами, щоб (позбувшись лемків), мати відкриті двері для нападу на центральні землі України, як також й для того, щоб позбутися раз назавжди потенційно ворожого собі елементу в запіллі. При нищенні Лемківщини в 1947 р. так комуністична Польща, як і Москва напевно мали на увазі зокрема той факт, що як даліше каже проф. Лужницький, "... духовість цього 'сторожа українського народу', так, як його гірська природа, серед якої він віками жив і ріс, у сім'ї українських племен, творить щось духово окремішне і цінне при будові української незалежної державности".¹ Отже, нав'язуючи до повише сказаного, аж напрошується підкреслити, що нищивши Лемківщину, наші вороги напено були свідомі того, що вони нищили те "цінне", що Україні так потрібне для закріплення себе, для забезпечення її суверенности. І на відворот, якщо визнаємо все вищесказане за логічне і правдиве, то, будучи послідовними, мусимо собі усвідомити, що обороняючи Лемківщину заразом боремося і за права цілої України на соборність і суверенність, за людські права усіх українців, за людські права всього людства.

Владислав Чаплінські в своїй книжці *Глоса до Трилогії*,² розповідає про те, "... як то напrawdę виглядала ситуація" в польській імперії в часах, які описує Сенкевіч в своїй трилогії *Огнем і Мечем*. Чаплінські, між іншим, підкреслює, що в тому часі польська шляхта

"... старалася змусити вільних (українських) козаків до відроблювання панщини..."³ Отже, польська шляхта старалася, згідно із постановами Сейму, примусити козаків стати хлопами, що довело до того, як описує великий коронний гетьман Миколай Потоцькі, "... що не було (на Україні) того села, того міста, де не було б закликувано на сваволлю, і де не було б думано про вигублення поляків, чи про знищення їх маєтків".⁴

Поневолюючи Україну, та її духосвобідну людину, Польща вже в часах про які описує Чаплінські в своїй книжці *Глоса до Трильогії* загубила почуття моральних аксіомів, що її поступово вело до великих національних трагедій (катастрофічні війни, розбори держави, тощо), а що й сьогодні не авгурує на щасливе майбутнє цієї трагічної нації.

Триста літ перед вигнанням українського автохтонного населення з його українських земель, — з Лемківщини в 1947 р., польський коронний канцлер Єжи Оссолінські (в 1647 р.) писав про те, як то поляки на Україні забирають у козака все, що їм навіть трошки подобається, а самих козаків б'ють, забивають, і хто знає чи не прийде в скорому часі до того, що ця міліція (реєстроване козацьке військо) зовсім пропаде.⁵ Так знущалися поляки в той час над нашим народом, що аж викликали на себе страшний гнів і відплату українського народу під проводом Богдана Хмельницького, який розторожив польські війська, і мало що не повалив польську державу.

В цю пору, в часи модерної неволі українців в Польщі, тінь цілої п'ятдесят мільйонної української нації більше і більше паде на Польщу, бо модерна українська нація стаючи до боротьби за свою волю, проголосила, що вона не лише воює за Українську Самостійну, але й Соборну Державу, за знищення національного поневолення та за систему вільних народів у власних самостійних державах.⁶ Так довго, як український нарід в Польщі буде поневолений, як довго будуть стосуватися супроти нього геноцидні методи, так довго українська нація буду вважати польських поневолювачів за своїх ворогів, і буде змагати до того, щоб всі українці в Польщі жили на рівних громадянських правах із рештою населення Польщі, щоб мали право всі українські землі, які в цю пору знаходяться під Польшею, бути прилучені до вільної України.

Намагання сучасної Польщі знищити на території її держави все українське що тут знаходиться, не є нічим новим. Вже перед 1717-ими роками польська шляхта зложила проєкт нищення України. В тому проєкті між іншим говориться про:

1. Потребу втримування приязних відносин з Москвою, щоб можна було вдержати Україну в неволі, зредувати українців до темних рабів;

2. Недопустити українців на жодні посади;

3. Вимішати українців із чужим їм елементом, щоб в такий спосіб їх винародовити;

4. Вдержувати українців в злиднях, зневазі та нещасті;

5. Не допустити українців до владичих чинів, залишаючи українських духовників завжди на становищах, які є під наглядом і керівництвом польських прелатів;

6. Тримати попів у непроглядній темноті й злиднях;

7. Привчати українських селянських дітей не до книжок, а до плуга, сохи й до ціпа;

8. Друкувати, і випускати в світ провокаційні й компромітуючі документи, щоб принижувати українців, та щоб викликати гнів і ненависть до них із сторони польського населення та щоб виправдувати його поведінку супроти українців перед зовнішнім світом;

9. Викликати бунт серед українців проти Польщі, а тоді вислати на них польське військо щоб воно винищило бунтівників, включно із відданням їх на поталу татарам. Спустілий краї заселити польськими і мазовецькими людьми;

10. Примусити Москву стати по відношенні до українців такою, як поляки собі цього бажають.⁷

Повищий "проект" нагадує відношення поляків до українців до, і впродовж, Австро-Угорської доби, нагадує події довкола 1-го листопада 1918 р. у Львові, під час окупації поляками Києва весною 1920 р., польське домовлення із більшовиками поза плечима Петлюри (ризкий договір 18 березня 1921 р.). "Проект" кидає світло на окупаційну політику Польщі на українських західних землях після Першої світової війни, скрайньо вороже відношення польських елементів до українців під час гітлерівської окупації Східної Європи, як також на співпрацю Польщі з більшовиками під кінець Другої світової війни, а зокрема її участь в договорі із більшовиками та чехами, щоб винищити на Західних українських землях українське населення під плащиком спільних операцій проти Української Повстанської Армії.

Модерна комуністична Польща зокрема по варварськи поступає супроти української меншости в тій країні. Облави на наше населення і його погроми з боку німецьких фашистів під час їх окупації цих

земель зовсім не відрізнялися від мордерських погромів військ комуністичної Польщі, як й цивільного польського населення в час приходу до влади Польщі над цими територіями. Вони грабували українські села, знасилювали жінок, палили хати, вбивали-мордували, а на кінець 1946 р. Польща видала українське населення Советському Союзові в "татарський асир" — для невільничої праці в колгоспних і радгоспних каторжнях. А, рік пізніше, всіх тих, яким вдалося оминати примусового виселення з Польщі, як німецькі фашисти кілька літ тому назад гнали жидівське населення, так військо комуністичної Польщі, в мирний повоєнний час, гнало в коров'ячі вагони безборонне українське населення і відсиляло його до концентраційного табору в Явожні, як також і на північно-західні понімецькі землі, що їх Польща занексувала після Другої світової війни.

Згідно із літературою, що відноситься до питання виселення народів, "масове вигнання" (чи депортацію) можна здефініювати, як насильну евакуацію більшої маси населення певної частини країни на наказ державних чиників. Такий наказ або не дає вигнаному населенню іншої альтернативи, або дає йому лише таку, якої жертви евакуації не можуть прийняти".⁸

Найстарші форми масового виселення асоціюється із асирійською системою імперської адміністрації. Для порівняння із тим як повелися поляки і більшовики із українцями на Закерзонні в 1945-1947 роках, варто собі пригадати варварську практику Асирії щодо зайнятого і підкореного їй населення. Таке населення, згідно із звичаєм, асирійці засиляли в невільництво, або на жертву. Місцевості, які були випорожнені внаслідок примусової евакуації, асирійці заселяли своїми людьми, навезеними із інших частин імперії.

Зовсім подібно до асирійської практики виселень повелися поляки із українцями, і українськими територіями, після того, коли вони з них вигнали українців в 1947 р., а відтак масово насадили на опустілі українські землі польський елемент, який Польща привезла (чи її привезли москалі) із СРСР. Для певного знищення переможеного народу, асирійці старалися винищити його провідну верству, включно із його професійною клясою, як також й тих, які були здатні до військової служби. Йшлося ж бо асирійцям про те, щоб здевастувати культурну відрубність підкореного народу, щоб його засимілювати.

На Закерзонні про все це подбали більшовики, партнери комуністичної Польщі, коли по відступі німців вони поголовно забрали українську молодь від 16-ти років життя, і без військової підготовки, вислали її на німецький фронт, щоб її там висікти, позбавити україн-

ське населення на тих теренах, та й українську націю взагалі, надій на нову генерацію, на майбутню самооборону, на існування. А якщо йдеться про інтелігенцію Закерзоння, то вона від перших днів нової окупації в більшості була виарештована і вислана або на Сибір, або до Явожна. Дуже мало залишилося тут тих із української інтелігенції, яким пощастило пережити ті московсько-більшовицькі і польські комуністичні погроми.

Очевидно, що асирійці не були самотніми, що масово винищували населення підкореної собі території. Таких геноцидних методів вживали й вавилонці, старинні греки, англійці (за Генріха VIII), французи, еспанці, росіяни, турки й новітні греки, більшовики, нацисти, та інші держави в минулому, а навіть і в сучасну пору. Однак, здається, що не багато із тих вичислених народів (окрім більшовиків), поводитися аж так ненависно з підкореним населенням, як поводитися поляки супроти українців в 1947-му році, а до деякої міри так само поведуться ще й досі. Вони ж бо, як кати, з зоологічною ненавистю, трактують українців в Польщі як засуджених злочинців, без огляду на вік, стать, місце походження, народження, групову приналежність, фах, попередні заслуги за Польщі, і т. д. Колись вони садили нас на палі, віддавали нас татарам, москалям, німцям; запропорювали нас по картузьких берегах, а в модерні часи віддавали нас більшовикам, засиляли нас до Явожна. Як давні саргони що в 722 р. П. Х. транспортували з Сумерії десять жидівських племен, так і сучасні поляки в 1947 р. гнали населення українських історичних земель на вигнання протягом 10-ти місяців, із свідомим наміром, щоб його культурно, національно і біологічно знищити.

Вже 35-ть літ держить Польща українське населення на засланні, карає вже третє покоління, в час, коли цивілізоване людство видало чимало міжнародно-правної літератури, в якій є зафіксовані різні людські права, права меншостей; відбулося чимало міжнародних конференцій, які засудили модерну асирійсько-нацистську політику польсько-більшовицьких режимів супроти національних менших. Чимало договорів в справі людських прав, включно із гельсінською угодою, Польща підписала, зобов'язуючися людські права її меншостей респектувати. Поодинокі цивілізовані країни західних демократій ухвалюють нові, чи змінюють старі закони і конституції, щоб дати своїм громадянам якнайбільше нагоди користуватися людськими правами в своїх країнах, як також, чимало з них присвячують багато уваги цим справам й поза межами своїх держав. Більше й більше приходить до переконання, що підставою миру в

світі можуть бути тільки визнані, і стисло респектовані, людські права. Бо, рівень визнання прав людини і громадянина є зрештою й критерієм, яким муситься міряти рівень зцивілізованости суспільств, чи держав.

На наше українське нещастя, все це якимсь робом оминуло Польщу, нарід якої недавно святкував 1000-тя християнства, та завжди мав претенсії належати до найбільше культурних народів західньо-європейського світу, та бути мостом цивілізаційних процесів між Сходом і Заходом. Невже ж ці претенсії не зобов'язують Польщу?

У своїй праці Володимир Гнатюк твердить, що "Українці прийшли під Австрію (Галичина в 1772 р., а Буковина в 1775 р.) не як нація, або бодай як її частина, лише як етнографічна маса..."⁹ Польща потрапила, отже, цілковито зденаціоналізувати українську провідну верству — шляхту і міщанство, перемінити її на, як каже далі Гнатюк, "страшно прибиту і темну"¹⁰ масу. Це сталося до переходу українців під Австро-Угорщину після розбору Польщі. А як поступали поляки супроти українців під Австро-Угорщиною? Ситуація на краше не змінилася.

Коли митрополит Михайло Левицький в 1815 р. домагався від австрійського уряду, щоб в українських школах, а які то школи вже в 1805 р. полякам вдалося підпорядкувати під польські консисторії, ввести українську мову, то йому відповіли, що лише польська мова може бути навчальною мовою, поскільки українська мова "... є лише діалектом московської мови".¹¹ Щобільше, член державної комісії в цій справі, польський архієпископ А. Анквіч в 1817 р. "... заявив, що в Галичині як частині давньої Польщі може бути лише польська мова народною й польські школи. Коли ж хто хоче вчити греко-католиків — селян читати церковні книги та свій катехизм, то хай перекладає їх на польську мову..."¹² Так, такою була концепція української мови найбільшого церковного чинника польської нації, який, доречі, не міг нерепрезентувати її провідної еліти. Фактично, ця концепція погоджувалася із концепцією української мови, яку висловив в ті часи найвищий світський чинник нашого другого сусідського народу — Московії, — цар Олександр II-ий в відомім "емськім" указі, лише шістдесят літ пізніше (1876). Зрештою, висловлений спосіб думання єпископом Анквічем про українців в дев'ятнадцятому столітті майже нічим не різниться від способу думання про українців й модерного польського священика, який кілька літ тому назад вдерся із своїми парафіянами до української церкви в селі Липинка на Лемківщині, і під час Служби Божої під його проводом було побито українського

священника при вівтарі, і який то духовник ще й викрикував: "Ви їдьте одправляць на купе гною! Ідьте до Росії, до колхозув на кукурудзе!"¹³ На щось подібне можуть собі дозволити лиш духові спадкоємці того, який, як казав о. Осип Кучкуда на польському польовому суді, який його судив в січні 1920 р., що звиває родимців: "На врага з Богом альбо мімо Бога!"¹⁴

Хіба ж не за ворогів нас мали поляки, коли, згідно із промовою посла д-ра Михайла Західнього в польському соймі 14 листопада 1928 р., "... польські студенти корпоранти на вулицях Львова катують і б'ють українських студентів за ношення українських корпорантських шапок, як також масакрують до безпритомности студента університету Ігоря Старосольського за пластову відзнаку, — за скавтову відзнаку, яку носять англійці, французи, німці, а навіть польські скавти".¹⁵ Подібний погляд на ставлення поляків до українців передає й передмова до книжки *The Bloody Book...*:

"In the name of Christ, in the name of humanity, of civilization, or of sheltering at least human beings from abuse and persecutions, we appeal to the whole world. Put an end to those terrible barbaric proceedings practiced on a respectable, capable, cultured and good people! Prevent the martyrdom and murder of persons on the Ukrainian territory occupied by Poland, where an orgy of the wildest national hatred is raging, where in the miserable camps hundreds of thousands of the best representatives of mankind are approaching destruction, the bearers of culture, the organizers of intellectual societies, of children's and students' homes, of saving banks, of anti-alcohol and athletic societies, the clergy, teachers, women and even old men and young children. Take a glance into these terrible conditions, and lay your hand thereon, as was once done on the slave trade and on the Armenian and Crete massacres. Let our tortures end, put an end to the disgrace of the twentieth century."¹⁶

Польська геноцидна політика супроти українців продовжувалася під час польської окупації аж до Другої світової війни. Її приклади є описані в англомовній публікації під заголовком *The Truth About Poland*, в якій між іншими кажеться:

"Failing to destroy the Ukrainians by legal-administrative edicts, the Polish government in 1930 determined to direct against the Ukrainian inhabitants a campaign of organized terror. To demoralize the Ukrainians, the government instituted a bloody pacification in

Western Ukraine — attacking, brutally beating and imprisoning thousands of defenseless Ukrainian inhabitants. Bronislaw Pieracki, then minister of internal affairs, frankly admitted Poland's purpose and policy: 'Ukrainians must be burned out with white-hot steel and for every act of Ukrainian revolutionary organization, Poland must continue to punish the entire population upon the principle of collective responsibility'."¹⁷

Розпеченим на-біло залізом карала нас Польща на нашій Україні ще за княжої доби, саджала нас на палі під час козацької доби; карала нас під Австрією, та під час санашійних часів, але чи не найжорстокіше взялася до карання українського населення під Польщею комуністична Польща. Згідно із принципом "спільної відповідальности Перацького"¹⁸ червона Польща держить на заслання вже тридцять п'ять літ близько одного мільйона українців під контролею Міністерства Внутрішніх Справ, стараючися все українське якнайскоріше зліквідувати, вигубити.

Думка про потребу остаточного знищення українського населення під Польщею здається виникла в Польщі ще в час Другої світової війни. В одному із звернень Польського Військового Проводу до українців в початках 1941-го року, закликається українців признати, що "в Польщі поляк, а не українець править". В половині 1944-го року польське Керівництво Підпільної Боротьби звертається до "мешканців української національності на сяніцькій землі" під гаслом "Смерть Гайдамакам", запевняючи українців Закерзоння, що "німцями вдуманого України ніколи не було і не буде",¹⁹ та що поляки видають українському населенню вирок смерти, якої то кари йому не оминуть. В тому самому році Польська Спілка Самооборони Краю звертається до поляків в справі винищення українців в Польщі такими словами:

"Війна доходить до кінця. Розвал Німеччини неминучий. Польські вороги мусять згинуть. Воскресне Польща, що є певне, в границях більших, як була колись.

Нашим завданням є скупчити всі сили для перепровадження великої справи. Ми не є в стані наразі воювати з одвічним ворогом, але його підкорить переважаюча сила Сходу. Завданням нашої боротьби є звернути увагу на другого ворога Польщі, яким являються українці, і на захід від Сяну висунуті лемки, які називаються русинами. Кожний українець є явним нашим ворогом, лиш стократно гіршим, часто укритим, є

кожний, хто називається русином. Знаним є те, яку роллю відігравали лемки у війні проти німців, а є вони й далі на вислугах германських, як донощики на поляків, і солідно виконуючі їх зарядження. Кожний поляк нехай пам'ятає, що маючи перед собою русина, він має до діла з тайним ворогом, і тому він мусить його відповідно трактувати. У всяких урядових справах треба йому (українцеві-лемкові) відмовляти їх полагодження, і кожний нехай старається лемків нищити всіма середниками, які є в його диспозиції.

Польська земля є лише для поляків, а чужий елемент мусить бути знищений. Тих зрадників треба витопити, щоб по них не було ані сліду. Округи Новий Санч, Ясло, Коросно, це земля поляків, а не руських кабанів.

Б'ючи русина робиш патріотичну роботу.

Різниці релігійні православних і греко-католиків нехай не грають тут ніякої ролі, поскільки обидва визнання є ворогами нашого костволю і нашої Батьківщини. Поки зробимо остаточну розправу, яка є вже близька, нехай кожний із своєї сторони доложить старання, щоби нищити русинів, пам'ятаючи давнє прислів'я: як світ світом не був русин полякові братом.

Німецькі уряди і жандармерія не дадуть їм жадної охорони, бо до цього є нездібні, а української поліції є мало. З цієї причини, лемківський елемент треба переконати, що він на нашій землі є зайдою, і ми на дальше йбго не будемо толерувати.

Нехай живе Польща!

Нехай згинуть українці і їх брати руини!

Зв'язок Самооборони Краю".²⁰

Документ говорить сам за себе. Говорять тим документом ті, які були виховані під гаслом: "На врога з Богем, альбо мімо Бога". Говорять вони до українців із зоологічною ненавистю, до українців як історичного народу, до своїх сусідів, коштом фізичного і морального гноблення яких, вони жили підпанками в Центральній Європі, — до сусідів, з якими, чи вони цього хочуть, чи ні, — будуть мусіти ділити долю на довге майбутнє.

Хтось подумав би, що документи, які наводяться вище, це лише приклади воєнної психози людей, коли вони опиняться в трагічному положенні, — що, можливо, кожний нарід опинившись в подібній ситуації, поведився б подібно. Хотілося б так думати. Одначе, факти вказують на щось інше. Як тільки закінчилася війна, як лише появився

польський червоний режим, змістя появилися проти-українські документи в яких підтверджувалося передвоєнне і повоєнне ставлення поляків супроти українців: "тих здрайцуф належи витемпіць би поніх не било ані сляду". Для прикладу наведемо розпорядження ряшівського воєводи із 22 лютого, 1945 р.,²¹ до староств того самого воєвідства, згідно із яким, староства були зобов'язані накладати на українців на терені повіту "всякі тягарі, — як шарварки, транспорти, і приділення на їх помешкання виевакуваних родин із Сходу", що повинно, згідно із міркуванням воєводи, наклонити українців, зглядно русинів, здецидованого ворога поляків, до переселення на Схід. Ще інший документ виданий Повітовою Командою Державної Поліції в Перемишлі, як зарядження до всіх поліційних станиць в перемиськім повіті, ще більше промовисто, як попередній, описує варварські способи, які маються застосувати супроти українців в Польщі. Він, між іншим каже: "Наказую негайно українців із 1908-1926 р. життя, включно, арештувати і припровадити їх на Повітову Команду Міліції. Вилучити лише тих, які є зареєстровані на виїзд на Схід".²²

Про ці часи, і про польські знущання над українцями, пише Богдан Чайківський в своїй статті "У Двадцятьліття Трагедії Закерзоння" ось що:

"У перших місяцях 1945 р. совєтсько-польська влада почала організувати спеціальні збройні банди з найгіршого кримінально-шовіністичного польського елементу, завданням яких було поголовно винищувати українське населення. Здається нема села на Лемківщині, де не було б жертв в людях. Ті банди вимордовували в найжахливіший спосіб в селах: Пискоровичі — 2000 осіб, Павлокома — 300 осіб, Малковичі — 250 осіб, Люблинець — 200 осіб, Березка — 182 особи. В парі з тим грабили майно і палили села."²³

В акціях винищування українського населення в 1945-1947 роках брали участь спеціально зорганізовані збройні польські банди, польське підпілля, і польські державні чинники. Варварська пацифікація Галичини в 1930 році тривала десять тижнів, а геноцидне винищування Лемківщини в 1947 р. (та інших закерзонських українських земель), тривало аж десять місяців (від 17 квітня 1947 — першого кварталу 1948 рр.). Операційна Група "Вісла", якій до помічі стояли готовими совєтські і чехословацькі війська, приступила 17 квітня 1947 р. до, як каже повище цитована польська летючка,

"витоплювання" "зрайцув... би по ніх не було ані сляду" ²⁴ з воевідства: краківського, люблінського, ряшівського. Депортовано всіх українців, включно із бойками, долинянами, як також й шляхтиських русинів. В практиці це виглядало так, що польське військо оточувало по кілька українських сусідських сіл, їх населенню військо давало наказ зладуватися протягом 24-48 годин на не більше, як два вози і зголоситися до "Збірного Табору". При тому, багато із української інтелігенції було арештовано і вивезено до концентраційного табору в Явожні. До речі, тут, в Явожні, в один час було задержано 2,781 українців. По різних документах говориться, що около 70% із тих українців до 12-тьох місяців було їх звільнено, 15% померло з причин фатальних умов у таборі, а 15% знищено.

На опорожнені українські землі в Польщі, польський уряд почав населювати поляків, старовинні українські церкви передано римокатолицьким церковним урядам, а місцевим польським урядовцям уряд заборонив приреєстровувати українців і, до речі, циганів, — особи, які могли б мати відвагу нелегально повернутися із заслання на свої прадідівські землі, на свою батьківщину. А, щоби взагалі позбутися якої-небудь можливості українцям повернутися назад, польська Державна Рада націоналізувала всю нерухомість, яку українці залишили, своїм декретом із 27 липня 1948 р.

Розселенням українців на північно-західних землях Польщі займалися Референтури Переселенчі і Уряд Публічної Безпеки, згідно із інструкціями в тій справі виданими Міністерством Відзисканих Земель і Міністерством Внутрішніх Справ. На цьому місці треба конечно підкреслити, що українців вважалося за ворожо-зрадницький елемент в Польщі до тої міри, що їх було заборонено переселювати ближче ніж 20 км від міжнародних границь (зокрема СРСР), морів і воевідських міст, та не більшими скупченнями, як 10% загального населення в даній місцевості. Лемки на вигнанні не мали отже права порушуватися поза границі місцевостей їхнього примусового поселення, що ілюструє зокрема ясно заборона ольштинського воеводи. Згідно із тією забороною, українців не можна було поселювати в поясі 50 км від границі СРСР, 30 км від моря, ак також біля границь інших воевідств і довкола воевідських міст. Приблизно 4,000 українців поновно було переселено в повітах: Бартошице, Ілава, Бранево, Пасленк, Венгожево, з огляду тільки на те, що число українців перекрочило ліміт 10%.

Беручи під увагу щонайменше мінімальний природний ріст українського населення в Польщі, по сьогодні його повинно б бути

понад 500,000 (коли взяти до уваги, що тридцять п'ять літ тому назад в Польщі було приблизно 300,000 українців). А, якщо так, то українська меншина в Польщі повинна б бути найбільшою. Українська національна меншина є також одною із найбільших груп із поміж інших національних меншин, яких було депортовано в советській орбіті.²⁵

Згідно із Шостим Конгресом Польської Комуністичної Партії, з-поміж національних меншин, найбільше занедбана в Польщі є українська меншина, зокрема, якщо йдеться про її можливості плекати свою культуру. Той Конгрес признався, отже, до вини, що українцям в Польщі відібрано можливість плекати їхню національну мову і національні традиції; що українцям в Польщі також відібрано право на прояв громадсько-політичної і суспільно-економічної діяльності.

Згідно із духом польського поступування супроти українськості в минулому, від часу повстання сучасної польської комуністичної держави, в Польщі:

1. Майже зовсім зліквідовано українське шкільництво, самодіяльні культурно-творчі гуртки.

2. Можливості видавничої діяльності в ділянці української літератури зовсім не існують.

3. Переслідується українців за вживання своєї рідної мови, релігії, і за плекання своєї культури взагалі.

4. Викінчено різними методами чималу кількість членів української провідної верстви.

5. Поневолено українське населення, як компактну національну групу, і його пляново і систематично винародовлюється.

6. Забороняється українцям, як польським громадянам, вільно порухуватися по тій країні, включно із правом на поселення на своїх прадідівських землях, чи в яких-небудь місцевостях Польщі.

7. Свідомо знищено приблизно триста українських церков, капличок, дзвіниць, цвинтарів, тощо.

8. Безпосереднім надглядцем над українською меншістю є Міністерство Внутрішніх Справ, — поліція.

9. Польський режим підтримує польський шовінізм і ненависть до всього українського антиукраїнськими публікаціями в пресі, та тенденційно друкованими книжками.

10. При емігруванні за кордон, польські поліційні чинники стараються залякуванням примусити тих українців, яким

вдається вирватися з Польщі, або включатися в польські закордонні громади, щоб даліше вислугуватися полякам, або щоб принаймні не включатися в українські громади, чи організації. Рівнож, коли такі емігранти повертаються на відвідини в Польщу, їх часто перепитує польська поліція, їх шиканує, та старається щоб не лише дещо довідатися про діяльність політичної української еміграції за кордоном, але зокрема, щоб тих осіб залякуванням у всякі сторони, паралізувати, відганяти їх від суспільно-політичного життя в українських громадах, зокрема даючи таким відвідувачам Польщі до розуміння, що так вони особисто, як й їхні рідні, чи знайомі в Польщі, можуть бути вжиті я закладники, як забезпечення на те, що такі відвідувачі дотримують свої обіцянки.

Ми старалися тут зробити спробу накреслити загальними штрихами ненависницьке відношення польського народу, як продукт своєї історії і культури, в минулому, та в сучасну пору. Зокрема в сучасну пору польський нарід, за виїмком дуже нечисленних випадків, продовжує культивувати так в інтелектуальному, як емоційному розумінні ненависть супроти українців і українства в Польщі, помимо того, що існує на пограниччі тієї держави п'ятдесятмільйонова українська модерна нація, нація, якої українська меншина в Польщі є частиною. Свідоме практикування такого відношення і екстермінаційної політики супроти українців в сучасну пору в Польщі є або підшептанною провокацією із сторони історичного ворога польського і українського народів, аби симптомом цілковитого інтелектуального і морального занепаду польського народу. Таке поступування із сторони поляків веде до неминучої трагедії в українсько-польських відносинах на даліше майбутнє, до остаточного поневолювання Москвою народів Східньої Європи. Цьому не повинні поляки сприяти, бо Москва є їх таким самим історичним ворогом, як і ворогом українців, її намаганням є знищити обидва народи руками один одного, якщо це буде можливим, або знищити їх своїми руками, якщо це їй буде потрібне, і в догідний для неї час.

Так із морального боку, як і національного, кожний українець, як і кожна українська організація, з одної сторони, та всі поляки і їх організації з другої сторони, повинні негайно приступити до дії, щоб спричинитися до запевнення кращого майбутнього обом народам, старатися усунути всі причини, які паралізують спільні добросусідські і творчі відносини між обидвома народами. А, зокрема, щоб

полагодити справу як на ці часи, безглуздої і геноцидної дискримінації Польщею української меншости. А, зокрема, як завважив Леонід Плющ, "... якщо б тепер робітники, інтелектуалісти і (польська) Церква вставилися за лемками і поставили під знак запитання слушність їх депортації, як то ми робимо в справі кримських татар, то шезла б загроза, що українці в Польщі будуть п'ятою колоною Совецького Союзу".

Коли ж ми є при цьому питанні, то варто відмітити, що одна із недавніх польських публікацій²⁷ дискутуючи економічні проблеми південно-східньої Польщі, між іншим твердить досить виправдуючим тоном, що:

"В південно-східній частині Польщі знаходяться дуже великі простори, які належать до Державної Фундації Землі. Її можна перетворити на овечі пасовиська... (бо)... відчувається (тут) дошкульний брак рук до праці. Докладний стан Державної Фундації Землі реєструється в околицях міст: Перемишль (8,243 га), Сянік (8,220 га), Лісько (5,785 га), Устрики Долішні (7,447 га), Любачів (6, 446 га) і Ярослав (6,041 га)".

Як характеристично для Польщі!: Вивезли українців (або, як самі поляки це схарактеризували б, — вивезли "кабанув"), а привозитимуть під українські історичні замкові городи швайцарські вівці. Чи це не безглуздя, варварство, чи своєрідна форма підсвідомого вияву презирства супроти всього українського? А може це для нас українців певний знак остороги того, що могло б з нами статися, якщо Україна з якоїсь причини могла б потрапити в пашу Польщі? (Хто, як хто, а ми повинні знати яку високу ціну нам треба платити нашим сусідам колинебудь, коли Україна попаде їм в їхні руки!) "Більше ніколи!" — твердять жиди — вони не попадуть в таку ситуацію, в якій вони були опинилися за нацизму. А, ми скажемо, ми ніколи не дозволимо щоб колинебудь знову з нами подібне сталося, що сталося з українцями під Польщею. Наш український "зіонізм", чи то пак, "націоналізм", є одинокою підставою, і джерелом, оборони нашого брата, чи сестри, де вони не були б, як і запорукою нашого визволення, і побудови нашої вільної держави, без якої не лише не може бути можливим мир у Східній Європі, але й в самій Європі, чи навіть у світі. Хто не здає собі справи із загрози, яка нависла над нашою нацією, той або інтелектуально недорозвинений, або є свідомо заангажований в протиукраїнській національній діяльності.

Як члени української нації, ми мусимо свідомо йти в похіді визволення цілої України, кожного українця, всечасно, бо інакше ворогам нашим вдасться нас ще раз поділити, ще раз напустити одного проти одного, засіяти поміж нами недовір'я, і в той спосіб їм вдасться нас остаточно викінчити раз назавжди.

Світ стає меншим і меншим, з огляду на технологічні досягнення, що означає, що кожний українець, чи українка, де вони не були б, більше і більше стають, що так скажу, критично потрібними для здобуття України. А, в дальшому пляні, їх потрібно щоб загварантувати Україні її забезпечення, та всебічний розвиток. Для кожного українця і українки є, і мусить бути, місце в діяльності для добра України.

Українці з української Лемківщини є свідомі своїх зобов'язань супроти поневоленої України. Хоч фізично їх ворог нищить, та духово вони все віддали, що мали, українській воюючій нації. Але, й тому, не менше вони сподіються й від усіх решта своїх братів і сестер українців, а зокрема коли йдеться про наглу потребу оборони цілої української меншости в Польщі. Польща позбавляє тих українців всякої фізичної і моральної можливості на існування. Їм відібрано нормальні можливості забезпечення собі нормального розвитку, самозбереження. До них не доходить потрібна їм поміч із сторони українського світу поза Польщею, хоч на таку поміч вони собі більше ніж заслуговують своєю героїською поставою в боротьбі із ворожими наїзниками на українську праісторичну землю Лемківщину та ціле Закерзоння.

Лемківська свідома еміграція є зінтегрована в загально-українській громаді. Найбільше що лемки можуть зробити самі, це помагати вільній загально-українській еміграції, помагати українцям в Польщі. Одначе, вістрям відповідальности за долю всіх українців в Польщі, мусить бути все світове українство, а зокрема українська вільна еміграція. Рівень цієї еміграції по лінії оборони українських меншин взагалі, а української меншини в Польщі зокрема, мусить вживатися за критерій, яким треба міряти нашу національну свідомість і відповідальність, — нас як українських політичних емігрантів, а зокрема наших провідних, і відповідальних за історію діячів, як також й наших організацій, а зокрема тих організацій, які є зорганізовані на те, щоб таку поміч світовому українству вони давали.

На еміграції появилася Звернення українських патріотів у Польщі, в якому вони стають в обороні національних і людських прав українців під Польщею, та в інших сателітних державах. Ці патріоти

звертаються до нас о поміч як до "братів" і "сестер", до українських Церков у вільному світі, до всіх політично-визвольних організацій, і просять, а щобільше, молять о поміч, — не для них особисто, якої вони вже не віднині очікують, а для посилювання боротьби за права нашої нації й людини в підсоветських країнах, бо це нерозривно пов'язане з боротьбою за незалежність нашої нескореної Батьківщини.

Українці у вільному світі є згуртовані в екзильних українських урядах, українських Церквах, харитативних організаціях, в організаціях українських націоналістів, упістів; лемківських організаціях, братських союзах, наукових товариствах і інститутах, крайових і надкрайових організаціях, газетах і т. д. Всі організації поодинокі, й разом, ніколи не виправдають перед нашою національною історією сенсу свого існування, якщо не стануть до боротьби за права українців в Польщі, та в усіх підсоветських країнах. Боротьба за їхні національні права є нерозривно взаємно-пов'язаною боротьбою цілої української нації за українську соборну самостійну державу. Пам'ятаймо, що ненависть до нашого народу в сусідніх державах України, а зокрема в Польщі, може стати зав'язком, і являється відблеском ненависти супроти цілої української нації, із всіма можливими трагічними для нас наслідками на майбутнє. До того ми на сміємо ніяк допустити!

ПРИМІТКИ

1. Григор Лужницький, "Лемківщина — Сторож Землі Української", *Лемківський Календар*, Торонто, 1973 р., стор. 101-102.
2. Władysław Czapliński, *Glosa do Trylogii*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Warszawa, 1974.
3. *Там таки*, стор. 18.
4. *Там таки*.
5. *Там таки*, стор. 18-19.
6. *Програмові Постанови Організації Українських Націоналістів*, Видання Закордонних Частин ОУН, 1950, стор. 7.
7. *Правда Про Унію: Документи і Матеріали*, "ч. 48 — Проект Знищення Русі", В-во "Каменярь", Львів 1968, стор. 79-86.
8. *Encyclopaedia of the Social Sciences*, Vol. IX-X, The Macmillan Company, N.Y., 1954, стор. 185.
9. Володимир Гнатюк, *Національне Відродження Австро-Угорських Українців (1772-1880 pp.)*, СВУ, Відень, 1916, стор. 8.
10. *Там таки*.

11. *Там таки*, стор. 11.
12. *Там таки*.
13. Лист "Союзу Лемковини" до Герека і т.д., Йонкерс, Н.Й., 1977.
14. *Документи Українського Мучеництва Під Польщею*, Видання "Українського Прапора", Відень, 1921, стор. 23-24.
15. *Промови Д-ра Михайла Західного у Польському Сеймі*, Львів, 1930, стор. 24-25.
16. The Government of the West Ukrainian Republic, *the Bloody Book*, Vol. I, December, 1919, p. 7.
17. V. Soborny and W. Bukata, *The Truth About Poland*, Committee of Protest Against Persecution of Ukrainians by Poland, New York, November, 1938, p. 9.
18. Polskie Dowództwo Wojskowe, "Ukraińcy!", Nr.: VI, Відпис (польський машинопис, кольпорований в с. Ненадова в Дубенщині), див.: "Документи", це число *Анналів*.
19. Kierownictwo Walki Podziemnej, "Śmierć Hajdamakom", 14. VI. 1944, див.: "Документи", це число *Анналів*.
20. Związek Samoobrony Kraju, "Polacy", див.: "Документи", це число *Анналів*.
21. Wnak, Naczelnik Wydziału, "Do Ob. Starosty Powiatowego w Województwie rzeszowskim", Urząd Wojewódzki rzeszowski — Wydział Społeczno-Polityczny, Rzeszów, dnia 22. 2. 1945 г. див.: "Документи", це число *Анналів*.
22. Starosta Powiatowy Przemyśl, L.S.St. 99/45 (Odpis), "Do wszystkich Obywateli Wójtów w Powiecie, Przemyśl, dnia 11 września 1945 (Komenda Powiatowa Milicji Obywatelskiej w Przemyślu, Nr 511/45, "Do Wszystkich Posterunków Milicji Obywatelskiej w Powiecie przemyskim, Przemyśl, dnia 10. 3. 1945 г.), див.: "Документи", це число *Анналів*.
23. Богдан Чайківський, "У двадцятьліття Трагедії Закерзоння", *Лемківський Календар*, Торонто, 1965, стор. 20.
24. Związek Samoobrony Kraju, *там таки*.
25. Для порівняння варту пригадати, що між 1941 а 1944 рр., Москва здепортувала: 524, 577 чичинів-інгушів, 200,000 татар, 217,235 балкарів, 141,150 калмиків, 79,583 карачаїв, 380,000 німців з-над Волги.
26. Розмова Л. Плюща із польським журналістом Тадеушом Мелешком в Парижі, *Народня Воля*, 30 червня 1977 р.
27. Antoni Jarosz, "Przyczynek do poznania ekonomiki i organizacji wypasów stad owczych w południowo-wschodniej Polsce, "Materiały: Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, Nr. 21, 1976, стор. 78-79.

Микола Дупляк

УКРАЇНЬСКА ПІСНЯ В НАРОДНІЙ ПОЛЬЩІ 1945 — 1980

I

Вістка про закінчення Другої світової війни пронеслась гомоном дзвонів у Карпатах. Один одному передавали люди цю вістку і раділи нею. Раділа й вся природа, бо ж травень — місяць радості, життя, надії і весни. Капітуляція гітлерівської Німеччини не принесла Україні волі. Нарід не міг погодитись на окупацію України північним сусідом.

У час, коли переможці святкували перемогу, на Україні йшов бій, зтяжний бій на життя і смерть, бій за волю і честь поневоленого народу. За право України до самостійного життя продовжувала боротись із російською навалою Українська Повстанська Армія.

В останній війні дуже постраждала ціла Україна. Всі її складові землі були зруйновані воєнною хуртовиною. Великого знищення зазнали й найбільш на захід висунені українські землі — Лемківщина, Посяння, Холмщина і Підляшшя. Саме ці землі були віддані новоствореній Польській Народній Республіці.

Ще у вересні 1944 р. Польський Комітет Національного Визволення і уряд УРСР підписали угоду про переселення українців із польської території на Україну, а польських громадян з УРСР до Польщі.¹

Зараз після війни почалась на Закерзонні сильна кампанія за добровільне переселення українців на Радянську Україну, мовляв, тепер маємо свою українську державу робітників і селян. Для тих, що повірили пропаганді і виїхали — вороття вже не було. Це була перша акція переселення до УРСР.

В 1946 р. почалась друга, вже насильна акція. Загони польського війська і міліції силою виганяли безборонних людей з їхньої відвічної, прадідівської землі, на Схід. Вони нападали на них як колись татари і

як зловили так гнали під штиком, обкрадаючи при цьому людей з усього майна.

Українське населення не хотіло залишати своїх осель та йти на голодний трудодень до сталінських колгоспів. Ще на початку 1945 р. ставленники Сталіна в Польщі почали організувати спеціальні збройні банди з польського комуністичного та шовіністичного елементу, які приступили до фізичного винищування українців. В обличчі такої небезпеки нарід кинувся до самооборони, а його збройний спротив очолили з'єднання УПА.

Годі уявити собі трагедію людей цих днів. Десятилітнім хлопцем я був між ними. Був уже в дорозі до колгоспного "щастя" і бачив знеможених людей в довгій дорозі на Схід. Я був свідком грабежі Лемківщини, грабежі гіршої від татарської. В мені будився жаль і гнів... Люди ховались по лісах і потоках, переходили чехо-словацький кордон тощо. Зловлених польське військо гнало на залізничні станції й під голим небом тримало кілька місяців у голоді й холоді та примушувало підписувати заяви про "добровільне" переселення.

В цілі переведення свого плану виселення українців і ліквідації УПА — Польща, Чехо-Словаччина та УРСР підписали з початком 1947 р. спільний договір. Смерть польського генерала Кароля Сверчевського, вбитого бійцями УПА, тільки прискіпила новий плян остаточного виселення всього населення, щоб, мовляв, одна українська нога не лишилась на своїй землі. Годі докладно сказати, скільки українців залишилось в кордонах післявоєнної Польщі та скільки переселено в поодиноких акціях. І. Блюм подає, що після 1944 р. жило в Польщі біля одного мільйона українців.²

Згідно з переписом населення з дня 14-го лютого 1946 року, в Польщі було в 1944 р. біля 800 тисяч українців, решта була спольонізована.³ Згідно з репатріаційною угодою в роках 1945-1946 виселено до СРСР понад 700 тисяч українців.⁴ УРЕ подає, що до УРСР переселено з Польщі 480 тисяч українців.⁵ Усіх наших людей переселених на Схід із Закерзоння було майже 80%⁶

24-го квітня 1947 р. почалось третє і останнє переселення. Десятки тисяч спецвійськ з артилерією, танками та літаками почали чистку Закерзоння. Край обернено в безлюдну пустиню. Тим разом поїзди з "бандеровцями" (бо так поляки називали кожного українця), йшли на західні і північні понімецькі землі. Дня 8-го травня вивезено й мою сім'ю. Військо майже поголовно арештувало українську молодь і вивозило до славного опісля — млина смерти в Явожнім біля Кракова та до інших тюрем.

І знову годі сказати, скільки саме українців переселено на Захід, до Польщі. УРЕ подає, що в 1962 р. жило в Польщі 300 тисяч українців. Подібну цифру подають і інші джерела.⁷ Однак проф. В. Кубійович подає, в *Енциклопедії Українознавства* число українців у Польщі на 200 тисяч, в цьому лемків 30—40 тисяч.

Подібно оцінюють число лемків і польські джерела, стверджуючи, що було їх перед війною у Польщі 100 тисяч, а тепер 30-35 тисяч, з того 85-90% на Західних землях.⁸ У принагідну пору мала частина наших людей повернулася на рідні землі. Та все ж таки основна маса українців живе на вигнанні. II Пленум ГП УСКТ від 10-го травня 1964 р. приймає число українців на Західних землях на około 140 тисяч.⁹

Проблема української національної меншини в післявоєнній Польщі була розв'язана "огнем і мечем". Століттями ведений наступ на український Захід закінчився з допомогою Росії успіхом польської як старої так і нової політики. Не без радости польська преса заговорила, що українська проблема в Річипосполитій вже не існує.

"Нова" Польща була офіційно в роках 1947-1956 державою без національних меншин. Всі українці і білоруси, яким і пощастило обминути вивезення до СРСР мусіли вдавати поляків.¹⁰ На вигнанні в Польщі українська людина була переслідувана та згори призначена на польонізацію.

II

Українська пісня нерозривно зв'язана з долею українського народу. Вона передає радість і горе, інтимні переживання і народний гнів, закликає до боротьби тощо.

Особливу групу українських пісень становлять лемківські пісні, які мають свої, як музичні, так і поетичні особливості. Більшість лемківських пісень старого походження. Це переважно обрядові, парубоцькі, любовні, весільні, родинні, вояцькі, про еміграцію, жартівливі та інші.¹¹

В час і після останньої світової війни на українські землі під Польщею, на Лемківщину зокрема, прийшла нова, свіжа хвиля українських пісень та мелодій із центрів України. Вона принесла в Бескиди запах степів та рев могутнього Дніпра. Вона прийшла з весною і принесла весняний чар загально-української тематики і мелодій, принесла загальну радість мешканцям цих земель і своєю стихією причинилася до національного освідомлення цієї західної вітки українського народу.

Велику заслугу в розповсюдженні нової хвилі пісень після війни слід приписати бійцям УПА. Нарід приймав їх як своїх оборонців, як наше військо і помагав їм усім, чим міг. Нічого отже дивного, що поруч загально відомих народних пісень, почались співати пісні з військовою тематикою, пісні про подвиги УПА, революційні пісні тощо. Слова пісні "Ви дівчата, ви хороші, вишивайте хлопцям ноші" були не тільки співані, але й реалізовані на практиці, бо справді наші дівчата вишивали для бійців емблеми тризуба та інше.

Із засудом українців на вигнання з їх корінних земель під Польшею, згасла остаточно й українська пісня на цих землях. Вона поділила долю сотень тисяч мешканців Закерзоння і виїхала в їхніх серцях на західні і північні понімецькі землі Польщі, щоб там жевріти.

III

Тяжке було життя української людини на вигнанні.

Українців розсіяно по всіх усядах, щоб легше було їх польонізувати. Дискримінація і переслідування наших людей були щоденним явищем. Так минали роки... Шойно в 1956 р. прийшла "відлига". В днях 15-20-го червня 1956 р. відбувся у Варшаві Перший Організаційний З'їзд Українців, на якому покликано до життя Українське Суспільно Культурне Товариство (УСКТ). Була це визначна подія у житті української національної меншости. На З'їзді було біля 400 делегатів із цілого краю. Був і я. З'їзд домагався від представників уряду та партії дозволу на поворот на власні землі та засудження групової відповідальності, яку застосовано супроти українців. Не чекаючи на обіцяний дозвіл на право повернутися на рідні землі, деякі українці таки повернулися до рідних сіл.

Уряд аж ніяк не був зацікавлений у повороті українців. Він волів поступитись їм у культурній ділянці на місцях заслання та допомогти їм позичками у господарській стабілізації на західних землях. У своїй промові до учасників З'їзду міністер П. Ярославський — представник ЦК ПОРП і уряду м. ін. сказав: "Уряд і партія глибоко розуміють українську національну справу і зроблять все, щоб поступово, в міру можливостей, виправити кривду там, де її заподіяно, щоб створити найсприятливіші умови для господарського і культурного зростання громадян української національності..."¹²

Не місце розглядати тут реалізацію офіційних заяв представників партії та реалізацію постанов УСКТ. Проте, хай говорять факти.

З датою Першого З'їзду вийшов перший номер *Нашого слова*

— органу УСКТ. У листі до нього один із читачів пише: "Найсердечніша подяка Тобі, Редакціє, що ти народилася і існуєш, тому, що на цю хвилину ми чекали багато років".¹³

Першого вересня 1956 р. розпочалася наука в українських клясах Педагогічного Ліцею №2 в Бартошицях на Ольштинщині; 16-го грудня 1956 р. вийшов перший номер *Дитячого слова* (додаток до *Нашого слова*); 22-го грудня 1956 р. вийшов *Український календар* на 1957 рік; 10-го грудня 1957 р. відбулася перша нарада кореспондентів та дописувачів *Нашого слова* у Варшаві; 25-го червня 1957 р. виїхали до Києва перші українські студенти з Польщі; 1-го вересня 1957 р. розпочав науку перший Загальноосвітній Ліцей з українською мовою навчання в Перемишлі та Вчительська Студія в Щеціні; 29-го квітня 1958 р. радіостанція "Польське радіо" в Ольштині пустила в ефір першу радіопередачу українською мовою; 25-го травня 1958 р. вийшов перший номер *Нашої культури* (літературно-науковий додаток до *Нашого слова*); 19-го квітня 1959 р. у Варшаві засновано Літературне об'єднання українських літераторів у Польщі; 12-го квітня 1959 р. вийшов з друку перший український *Буквар* в Народній Польщі.¹⁴

Вже на Першому З'їзді УСКТ, крім литовського і білоруського хорів, виступили нашвидко зорганізовані два українські хори, а саме з Варшави під керівництвом Й. Курочка і з Кошаліна під керівництвом В. Серкіза.

В днях 1-9-го жовтня 1956 р. у Польщі, в межах місячника поглиблення польсько-радянської дружби, відбулася декада української культури. На декаду, крім ряду солістів з України, приїхав Український закарпатський хор під керівництвом М. Кречка.¹⁵ Він провів величезну роботу. Концерти хору відбулися також у містах із більшим скупченням українського населення. Почувши рідну пісню після багатьох років, люди плакали сльозами радості. Недаром писав П. Лелека в одному з чисел *Нашого слова*: "— Не сумуйте, рідні браття, ось погляньте, Закарпаття тут співає дружним хором, треба й нам дихнуть простором".

І дійсно, в більших скупченнях українців починають організуватись гуртки художньої самодіяльності. Виростають вони як гриби по дощеві. Біда тільки в тому, що не вистачало фахових людей вести ці гуртки. Початки їхнього розвитку були дуже важкі, адже багато людей жило в конспірації. Один із читачів у листі до редакції писав: "... Я теж не признавався до своєї національності 12 років. А тепер признаюсь, хоч дехто дивиться на мене вовком".¹⁶

Під кінець 1961 р. у Головному Правлінні УСКТ зареєстровано 62 художні гуртки, в тому числі 27 хорів, 9 танцювальних і 5 музичних. В 1958 р. Товариство мало тільки 30 аматорських гуртків.¹⁷

З року на рік збільшувалось число гуртків художньої самодіяльності, хоч багато вже створених перестало діяти. На кінець квітня 1964 р. нараховувалось їх понад 80.¹⁸

Ряд правлінь і гуртків художньої діяльності ряшівського воевідства базується на лемківському фолклорі. Аматорські сільські гуртки були організовані на рідних землях в Білянці, Бортному, Висові, Зиндранові, Команчі і дали ряд концертів.¹⁹

Культурно-освітня праця УСКТ в основному сконцентрована у 18-ти світлицях, в яких 5 сміло можна зарахувати до клубів, а саме: Перемишль, Гданськ, Вроцлав, Щецин, Варшава.

Під кінець 1960 р. у Польщі діяло понад 60 гуртків художньої самодіяльності, в яких брало участь біля 900 аматорів. Аматорським рухом керувало 35 інструкторів, більшість яких має відповідну фахову підготовку до ведення цієї роботи.²⁰

Кількість художніх гуртків від 1961 до 1971 рр. залишилися без змін. Зміни зайшли тільки в їх працях. Збільшилася кількість музично-вокальних і хорових гуртків за рахунок драматичних. І так, у 1971 році було 48 музично-вокальних і 13 драматичних гуртків, участь в яких брало 1500 осіб. В 1970-1971 рр. музично-вокальні гуртки дали 185 концертів для 50 тисяч людей, а драматичні — 55 вистав для 14 тисяч глядачів.²¹

За воевідствами поділ гуртків у цьому часі виглядав так: Ольштинщина — 10, Ряшівщина — 8, Щецинщина — 8, Гданщина — 4, Кошалінщина — 4, Білосточчина — 4, Вроцлавщина — 3. У Кракові і Варшаві діяли два гуртки, в Катовицях, Любліні та Зеленій Горі по одному.²²

Кількість гуртків художньої самодіяльності постійно змінювалась, часто на некористь Товариства. Зменшення зв'язане із зміною членів даних гуртків, міграцією населення (особливо до міст), з відношенням влади та її органів до УСКТ та з загальною, часто антиукраїнською атмосферою в Польщі, в якій приходится працювати і в ній жити українській національній меншості.

БІЛОСТОЧЧИНА

На Білосточчині українське населення скупчене в кількох селах голдапського повіту. Вже в 1953 р. в селі Врубле українська молодь

заснувала перший хоровий гурток, який дав десятки концертів у навколишніх селах та Банях Мазурських. Це був перший не тільки уескатівський, але й взагалі український народний хор у післявоєнній Польщі, перший хор на польському засланні. Хором у складі 20-ти чоловік керувала Євгенія Іваник. У вересні 1956 р. вона організувала в Банях Мазурських дитячий ансамбль пісні і танцю. До Бань Мазурських з села Врубле переноситься збагачений 10-ма співаками молодіжний хор.²³ Хор з Бань Мазурських знаний був на ціле воєвідство. Він виступав вже у вересні 1956 р. на міжвоєвідській декаді української культури у своїй місцевості в складі 40 чоловік.

У 1963 р. працювала в Банях Мазурських естрадна група "Зірка", яка протягом кількох місяців дала більше 50-ти концертів в ольштинському та білостоцькому воєвідствах. Керували естрадною групою П. Лобачевський і Н. Овчаж.

В кінці 1968 р. з ініціативи молоді засновано в Банях Мазурських естрадний гурток "Смерічки". Керівником гуртка стала Євгенія Іваник. Скоро "Смерічки" почали брати участь у всіх святкуваннях в Банях Мазурських. У червні 1969 р. пісні естрадної групи награло Польське радіо у Варшаві. У 1970/71 культурному році "Смерічки" підготували нову програму та виступали з нею крім місцевостей голдапського повіту в Будрах пов. Венгожево, Лелькові пов. Пасленк, Кошаліні та інших місцевостях. Найбільшим успіхом користувався виступ "Смерічок" на Четвертому Фестивалі української пісні й музики у Варшаві.²⁴

У 1975 р. в Банях Мазурських діє найбільший на Голдапщині хор УСКТ — 45 членів. Під керівництвом Є. Іваник систематично виступали наявні художні колективи "Смерічки" й "Веснянки". До липня 1974 р. "Смерічки" дали 5 концертів, а "Веснянки" 4.²⁵

Найбільшого розмаху набрала культурна праця гуртків Голдапщини в 1957-61 роках. Майже в кожній громаді існували й активно працювали драматичні, хорові та інші гуртки художньої самодіяльності. Постійно працюють дитячі хорові гуртки в українських школах у Банях Мазурських і в Лісах.²⁶ Вони особливо активні під час Шевченківських святкувань. Останній до 1976 р. дав майже 100 концертів.²⁷

ОЛЬШТИНЩИНА

На Ольштинщині живе понад 70 тисяч громадян українського роду. Протягом п'ятирічної праці Ольштинського УСКТ засновано 10

самодіяльних гуртків. Найкращим із них був гурток при Педліцеї № 2 з українською мовою навчання в Бартошицях, яким керувала вчителька Олександра Сеньків. Цей гурток складався з хорової, драматичної і танцювальної секцій. Виступав він дуже часто в містах та селах воєводства.²⁸

У хорі співало 40 студентів-ліцеїстів, майбутніх вчителів. Це справжні молоді любителі-ентузіясти рідної пісні. Їм доводилось працювати потрійно, бо ж треба вивчати в школі загальну польську програму, українську програму та треба витрачати чимало часу на репетиції. Студенти жили в гуртожитку. Щоби не перешкоджати іншим студентам у їхній праці своїми пробами, хористи власними руками впорядкували один із шкільних підвалів і там влаштували свою світлицю. Гурток вибрав навіть своє правління та поділив обов'язки членів. Студенти не лише вчилися пісень, але й привчалися також диригувати хором. Кожний член хору на одній з проб був диригентом. Цей студентський хор підготував багато концертів. З ними він побував м. ін. в таких місцевостях як Кежкі, Бані Мазурські, Венгожево, Ельблонг, Бранево, Гурово Ілавецьке, Остре Бардо, Стопки, Семпополь та в багатьох інших селах і містечках.

Про один із концертів з приємністю згадує бувша хористка — студентка — Анна Назарович: "Люди приймали нас радісно, хоч наші концерти не завжди були на високому художньому рівні, однак мрійливість наших пісень та життєрадісний український гумор часто полонив глядачів. Наші молоді викладачі, що прийшли до Бартошиць: мгр Ярослав Марушечко та Микола Каліщук виступали разом з нами. Я добре пам'ятаю концерт в Гурові Ілавецькому. Під час в'язанки партизанських інсценізованих пісень, на залі почули ми голосний плач матері... Ми співали і всі гуртом плакали: заля та виконавці".²⁹

Молоді вчителі — хористи після п'ятирічного навчання виходили з Бартошиць підготовані не лише до ведення лекцій рідної мови, але й до суспільної праці.

В 1958 р. великого розголосу набувають на Ольштинщині Гурово-Ілавецький хор "Думка" та Острудський художній гурток, які пізніше стають відомі далеко поза межами ольштинського воєводства.

Безперечно, що молодіжний ансамбль пісні і танцю при Загальноосвітньому Ліцеї в Гурові Ілавецькому — "Думка", має за собою великі досягнення і великий вклад праці в культурний дорібок польських українців. Музичний керівник ансамблю — Микола Рацький. І знову студенти на екрані.

Із великим признанням розповідає про "Думку" Яків Гудемчук з нагоди її Шевченківських концертів у 1975 р. у Білому Борі та в Кошаліні. Ансамбль приїхав автобусом з віддалі 400 кілометрів.

У програмі ансамблю, як правило, "Заповіт", "Чуєш, брате мій", "На високий дуже кручі", "За байраком байрак", "Реве та стогне Дніпр широкий". Крім пісень у програмі "Думки" літературний монтаж про життя і творчість Кобзаря та чимало Шевченкових поетичних творів.

У другій частині концерту — понад двадцять народних пісень і танців. Коли глядачі дивилися на сцену, у них створювалося враження, що юні виконавці не танцюють, а просто плывуть. Чудові українські народні одяги та світла прожекторів, які, переливаючись усіма барвами веселки, падали з обох боків на сцену, робили враження зачарованого світу, повного казкової таємничості.

Складовою частиною ансамблю "Думка" є музично-вокальна група "Червона рута", яка з багатою програмою виступила на закінчення концерту. Керівник групи — Йосип Терлецький. Особливо сподобалися слухачам дві пісні: "Червона рута" і "Водограй" В. Івасюка.

Протягом двадцяти років існування Товариства на Кошалінщині виступали різні уескатівські хори та ансамблі, але такого як "Думка" і "Червона рута" досі у нас ніхто не бачив і не слухав.³⁰

На другий день ансамбль виступив разом із Білобінським народним жіночим хором на великому, воєвідського масштабу Шевченківському концерті у Балтійському драматичному театрі в Кошаліні. Після бурхливих оплесків півтисячної публіки, перед студентами далека дорога додому, лекції, іспити.

Острудський хор під керівництвом Євгена Могили працював у 50-х роках. З виїздом диригента праця хору припинилася.

В останніх роках у Гіжицьку співає мішаний хор "Калина" та вокально-інструментальний колектив "Канни", оба під керівництвом Я. Бакаляра. Славляться солістки Є. Музика, М. Лихач, Н. Заобідна.³¹

У 1970-х роках в Ольштині працювала естрадна група "Соколи-76". Вона здобула особливу популярність та прихильність серед молоді. В останній час в Ольштині діє вже нова група, членами якої є деякі колишні "соколи". Новий колектив успішно виступає на уескатівських та польських сценах. Його солістами є А. Лівень, О. Грищик та Б. Пеленський.³²

За станом на 1966 р. на Ольштинщині працювало 25 художніх гуртків, у тому числі 20 драмгуртків, 2 хори, 2 музичні гуртки та

один танцювальний.³³ Це, як на велике скупчення українців на Ольштинщині, таки замало.

ГДАНЩИНА

Пічнемо з самого Гданська. Це місто, в якому перед вела молодь, студенти, молода інтелігенція.

Ще перед заснуванням УСКТ, гданська молодь, передовсім студенти, гуртувалася в товариських гуртках, збираючись на вечорниці, ім'янинах, весіллях тощо. Такі зустрічі мали характер розваги, а всяка діяльність велась у приватних квартирах.

В 1957 р. відбулися перші Шевченківські свята в Гданську, Новому Дворі, Дзежгоні та Квідзині. Цього ж року українці Гданська отримали приміщення, яким і досі користуються. У своїй світлиці можна було збиратись кожної хвилини і в міру потреби. Організацію праці самодіяльного гуртка очолює Олена Вальківська, а хор, що його опісля назвали тужливою назвою "Чайки" веде Ая Мацігановська. Хор на своєму шляху проходив ряд організаційних змін, але ніколи не переривав своєї плідної праці. Кожна вечірка, свято, концерт, збори, забава — були пов'язані з виступом хору.

Перший його дозрілий виступ відбувся 25-го липня 1958 р. на міжвоєвському огляді в Кошаліні. Відтак прийшли безперервні успіхи. Хор виступав в 1959 р. у Варшаві, в 1960 р. на вечорі дружби народів у студентському клубі "Жак" та на міжвоєвському огляді гуртків художньої самодіяльності в Новому Дворі з нагоди 1000-ліття Польщі.

В 1961 р. хор співав у Гдині з нагоди святкування греками 146-ої річниці визволення Греції з-під турецької неволі. В 1966 р. хор виступав з концертом з нагоди Х-ліття УСКТ в Гданську та виїжджав до Щеціна на міжвоєвські елімінації, де отримав перше місце, а на загальнопольському виступі в Перемишлі — друге місце. В 1968 р. на огляді гуртків художньої самодіяльності національних меншостей в Гданську хор здобув перше місце. Він концертував також в 1971 р. з нагоди XV-ліття УСКТ в Гданську та при інших численних нагодах. Брав також участь у всіх Фестивалях української пісні і танцю. Хор побував багато разів з виступами в селах гданського воєводства, повітових містечках та інших містах країни, даючи різні концерти, часто призначені не тільки для українського населення.

На увагу заслуговує факт, що хор, чи співоча група часто виступали не лише з піснями, але також з підготовленими словно-музич-

ними скетчами й танцями.³⁴

Останнім часом, крім інсценізації передовсім сучасних пісень естрадного характеру, появляється на сцені Омелько, постать комічна з Мартина Борулі та Мацієвський чи Грицько Байдуженко — постаті комічні та сатиричні. Один старої генерації, а другий — сучасної. У діалогах вони показують наші вади, турботи, помилки і сподівання. Ці постаті ввійшли вже до програми кожного естрадного виступу гданської "Чайки".³⁵

В останній період гданський мішаний хор при більших виступах зіспівувався з варшавським мішаним хором. З'єднаний хор співав під назвою "Дума". Коли організувався збірний чоловічий хор "Журавлі", з Гданська потрапило туди аж 15 співаків.

В останніх роках в Гданську діє кабаре "Шпиля".

Кожного року восени, місцеві любителі української пісні організують у Гданську "Молодіжні ярмарки", які стали доказом доцінювання значення багатогранної діяльності. Організована силами одного гуртка, імпреза, хоч є частковим переглядом пошуків і досягнень тільки одного покоління членів УСКТ, захоплює навіть свідків розвитку аматорського руху. Багатогодинні "ярмаркові" концерти весь час тримають глядача в зосередженні. Основний привід такого явища — це виплекана ярмарком нова традиція, за якою його учасники "торгують" тільки найсвіжішим культурним товаром. Той, в кого такого "товару" немає, просто до Гданська не приїздить.³⁶

На Гданщині дуже активний і знаний був 40 особовий хор у Новому Дворі. Він заснувався зараз після покликання до життя УСКТ. З огляду на те, що українці цього воевідства дуже розпо-рошені, учасники хору доїжджали на проби по кільканадцять кіло-метрів, а диригентка Ая Мацігановська приїжджала аж з Гданська.³⁷ Пісні новодвірського хору лунали по цілому воевідстві.

В кінці 70-х років на Гданщині українську пісню гідно популя-ризує і репрезентує гданська естрадна група "Білі круки" з талано-витою солісткою О. Петрас.

КОШАЛІНЩИНА

У перших роках після заснування УСКТ, на Кошалінщині, над Балтійським морем, знаний був Кошалінський хор при Воевідському домі культури. Його виступ вперше згадується 9-го березня 1956 р. в студію Польського радіа у зв'язку з першою радіопередачею укра-

їнською мовою.³⁸ Хором у складі біля 40 осіб диригував Володимир Серкіз, незаступний ентузіяст української пісні, а після нього — Ян Ковальчик.

У цьому мішаному хорі співала особливо робітнича та інтелігентська молодь, що відважилася не конспірувати себе довше. Це був час, коли за вияв свого українства багатьом приходилось платити втратою праці, посади тощо. У залі Воевідського дому культури спочатку відбувалися проби до Шевченківських свят, а опісля розроблялась й інша програма. Кошалінський хор концертував у багатьох селах та містах воєвідства.

Постійно працює на Кошалінщині хор української школи ім. Тараса Шевченка у Білому Борі. Він давав свої концерти у багатьох селах та містах воєвідства і добився найкращих успіхів під керівництвом вчителя української мови, ентузіаста і любителя української пісні — Олекси Кутинського,³⁹ а опісля під керівництвом мгр-а Богдана Фіцака.

Хоровий та музичний гурток "Проліски" виступав майже на всіх фестивалях української пісні і музики. Щороку малі артисти беруть участь у міжвоєвідському огляді дитячих колективів в Кошаліні. Діти з вивченою програмою з нагоди різних річниць та свят концертували, крім Білого Бору, в М'ястку, Кошаліні, Слупську, Щецінку, Валчу, Битові, Гданську, Мендзижечу, Стшельцах Краєнських та в багатьох інших містах і селах.⁴⁰

Побіч шкільного білобірського ансамблю пісні і танцю, у Білому Борі діє в 70-х роках народний мішаний хор УСКТ. Крім шкільного місцевого хору, — це єдиний аматорський хор на Кошалінщині. Він часто виступає на багатьох сценах воєвідства та в сусідніх воєвідствах. В 1973 р. він брав участь у П'ятому Фестивалі української пісні і музики у Варшаві. З великим успіхом хор УСКТ з Білого Бору виступив м. ін. на Шевченківському святі в Кошаліні в 1975 р. поруч ансамблю пісні і танцю "Думка" з Гурова Ілавецького.

Про високий художній рівень хору свідчить хоч би й те, що без передконцертової проби цей хор спільно з "Думкою" виконав "Заповіт" Т. Шевченка, при чому навіть найбільш чутливе вухо не зловило будь-якого різноголосся. У програмі хору, — згідно з його назвою — самі народні пісні.⁴¹

В 1978 р. цей хор святкував своє 5-річчя. Засновником і диригентом цього хору був Богдан Фіцак. Спільно з вчителькою української школи — Анною Батрух організували вони спочатку жіночий хор "Черемшина", який згодом збагатився чоловічими голосами і

змінив свою назву на "Верховина". Хор цей м. ін. успішно виступив на Шостому Фестивалі української пісні і музики в Кошаліні. Крім того, "Верховина" дала багато самостійних концертів, між іншим у Битові, Слупську, Гданську, Ельблонзі, Гожові Велькопольському та в інших місцевостях Помор'я.⁴²

Під кінець 70-х років на естрадній ниві в Кошалінщині працюють в Кошаліні "Галичанки", а в Білому Борі популяризує українську пісню група "2 X 2".⁴³ Незалежно однак від наполегливої праці названих ентузіастів української пісні, на Кошалінщині вона при-тихла, аматорський рух далеко не задовільняє культурних потреб українського населення воєвідства.

ЩЕЦІНЩИНА

Головним центром розвитку культурної праці УСКТ в щецінському воєвідстві є міста Щецін і Тшебятів. Найважливіша ділянка праці — це художня діяльність. Згадані осередки мають своє приміщення.

Хор УСКТ в Щеціні постав під кінець 1956 р., та, на жаль, не працював постійно задля браку диригентів. Проте, коли відбувалися урочисті вечори з нагоди великих ювілеїв — хор виступав завжди. Одною з перших хористок була відома сьогодні в Польщі і за кордоном молода естрадна співачка, українка Олена Майданець.

Особливі мистецькі досягнення мав хор під керівництвом таких диригентів як К. Плевицький, І. Святоянський, мгр В. Посацький та М. Кравчук.⁴⁴ Коли в 1957 р. при Вчительській Студії в Щеціні організовано відділ української філології (існував 5 років), хор поповнився студентами, що прибули сюди з усіх кінців Польщі. Від 1958 р. до 1961 р. мішаним студентським хором у числі 25-30 осіб керував молодий ентузіаст пісні М. Кравчук. У час існування української філології хор працював найбільш активно та виїжджав із концертами по далеких містах та селах Помор'я.

У пізніших роках в Щеціні створюється місцевий гурток бандуристів, який чаром бандур захоплює слухачів на багатьох концертах.

З нагоди першої зустрічі щецінської дітвори біля уєскатівської ялинки 7-го січня 1969 р., почав діяти дитячий гурток "Мальви".⁴⁵ Діяльність "Мальв" різноманітна. У них працюють діти віком 4-14 років. Крім живого слова, пісні, музики і танцю, репертуар ансамблю включає також ляльковий театр.

"Мальви" — це гордість щецінських батьків. Вони виступали з багатьма власними словно-вокально-музичними програмами з різних нагод. Це чи не найкраще організована дитяча група в Польщі.

В останніх роках Щецін гордився теж своїми "Чумаками", яких очолює Б. Білецький. Цей колектив своїми виступами прикрашає організовані з різних нагод концерти не тільки у своєму місті, але й у сусідніх воєвідствах. Першим солістом "Чумаків" був А. Лич, відтак підмінили його Р. Радзівонович та О. Головата.⁴⁶

Місто Тшебятів над Регою славиться найбільше тим, що в ньому живе, мабуть, більше військовиків як цивільного населення. У місті та в навколишніх селах живе чимало українців.

В останній час у Тшебятіві працює український дитячий гурток мандоліністів і танцюристів, чоловічий хор, драмгурток і десяти-особова капеля бандуристів.⁴⁷ Її історія дуже цікава. Хочу тільки згадати, що першу бандуру, яка дала надхнення С. Шумці організувати ансамбль і самому зробити більше таких інструментів, отримало Головне Правління УСКТ у Варшаві від Міністерства Культури в Києві у 100-ту річницю смерті Т. Шевченка.

У програмі капелі бандуристів були народні, козацькі та чумацькі пісні, а також чимало нових пісень як "Білі каштани", "Київський вальс", "Галичанка" тощо. Капеля була поділена на чотири групи: капеля в повному складі, тріо бандуристів, дует-цимбали з мандоліною і сольо з одною бандурою⁴⁸

Тшебятівські бандуристи в останніх роках найчастіше концертують із щецінськими бандуристами та звеличають українську пісню на українському інструменті по цілому краю.

ВРОЦЛАВЩИНА

Український культурно-освітній рух у вроцлавському воєвідстві почався ще перед заснуванням УСКТ.

Великі заслуги в пропагуванні української пісні на Вроцлавщині здобув собі під керівництвом Дарії Базарник хоровий гурток у Вроцлаві. У свої найкращі часи нараховував він до 40 хористів. Диригентка — Д. Базарник вела також сільські хори з Кемблова й Ожешкова. Хорові виступи були складовою частиною всіх Шевченківських роковин, яке Воєвідське Правління обов'язково і щороку відзначало.

На Шевченківському концерті в 1962 р. були м. ін. присутні заступник міністра освіти України Кізьо та відомий український

художник Дерегус, та дивувалися досягненням художньої діяльності польських українців... Концерт, на який прибуло понад 400 людей, був дійсно урочистим. На жаль, усі вишезгадані гуртки з часом припинили свою роботу.⁴⁹

В 1966 р. при вроцлавському УСКТ виникає український аматорський ансамбль естрадного типу. Ансамбль прибрав назву суто українського народнього інструменту — "Трембіта", що стала символом української пісенної музи. Першим художнім керівником ансамблю був працівник Нижньосілезької Вроцлавської оперетки — Ярослав Томин.⁵⁰

З допомогою інструменталістів (флейта, перкусія, клявісет, електрична гітара, контрабас, трубка) та відповідних (здебільшого жіночих) вокальних сил, спеціалізувався в опрацюванні та виконванні українських народних пісень. Українські пісні виконували у сучасній, модній на Заході, бітовій версії, були на сценах Вроцлава явищем новим, досі нечуваним, приємним.

Вперше "Трембіта" на широкому форумі появилась під час Першого Фестивалю української пісні і музики в Сяноці. Згодом вона успішно виступала у Варшаві під час IV Загального З'їзду делегатів УСКТ. Влітку 1968 р. "Трембіта" дала ряд концертів, гастролюючи два тижні по Кошалінщині. Солістами "Трембіти" були Х. Кулик, М. Полянська, Е. Чекайло. В 70-х роках у Вроцлаві працює естрадна група "Ромен", який очолює Р. Ладна.

З Вроцлава вже не так то й далеко до Любіна, де "Водограй" дарує своїм любителям естрадні українські пісні.⁵¹

19-го березня 1967 р. відбувся у Вроцлаві Вечір Українського Фолклору. У ньому м. ін. взяв участь 60-ти особовий хор українського Загальноосвітнього Ліцею з Лігніці під керівництвом Михайла Дуди, оркестра мандоліністів тощо.⁵² Особливо врочисто студент-ліцеїсти влаштовують концерти і виставки в честь Т. Шевченка. Тоді вони обслуговують не лише Лігниччину, але виїжджають також до Вроцлава, а навіть брали участь у центральних святкуваннях, присвячених ювілею 150-ліття з дня народження Т. Шевченка⁵³ та у фестивалях української пісні і музики тощо.

Успіхи цього хору годі перерахувати. Їх багато. Студенти не тільки збагачують свою освіту, але й пізнають та збагачують культурні надбання свого народу і гідно репрезентують їх у польському докiллі. З певністю можна сказати, що цей хор існуватиме так довго, як довго працюватиме український Загальноосвітній Ліцей у Лігніці.

Українську пісню на Вроцлавщині плекають також наші виселенці в селі Лісець любінського повіту. В селі живуть самі українці. На початку 1966 р. в Лісцю організовано хоровий гурток, яким керував Я. Трохановський. Репертуар хору в основному базувався на фолклорному матеріалі.⁵⁴ В склад колективу входив 18-ти особовий хор і 5-ти особова капеля. Дівчата-хористки красувалися в оригінальних лемківських строях.⁵⁵ Незважаючи на те, що в Лісцю є гарна світлиця, аматорський хор у зимову пору провадив свої проби в приватному помешканні, бо світлиця неопалена.

ЛЕМКІВЩИНА

Дзвеніла лемківська пісня на Лемківщині від непам'ятних часів глибокої давнини. Нарід працював тяжко, але свою землю дуже любив і звеселяв нелегке життя веселою піснею.

Вивіз лемків після війни до УРСР, а в 1947 р. на польське заслання мав на меті викоренити українського лемка з Лемківщини дошенту. Він мав покласти кінець лемківської пісні у наших Бескидах навіки.

Заборона повороту запроторенцям насильно вивезених на польські понімецькі землі і досі триває. Та, незважаючи на те, після десятилітнього заслання вдалося в різний спосіб повернути певній кількості лемків у рідні Карпати, у свої Бескиди. З ними повернулися й лемківські співанки. Під кінець п'ятдесятих років вони заснували кілька співочих груп у таких селах Лемківщини, як Команча, Зиндранова, Поляни, Граб, Бортне, Лосє, Білянка.

Не було однак художніх керівників, щоби вести культурну працю. Не було багато чого необхідного. Спочатку керівником хору в Зиндрановій був Федір Гоч, а в Білянці Павло Стефанівський. Постійна праця сільських аматорських гуртків налагодиться шойно з приїздом у гори молодого адепта польських шкіл — диригента Ярослава Трохановського.

Так повстав ансамбль "Лемковина". Він співав, танцював і грав, бо в Зиндроновій почали грати лемківські "гудаки". В ансамблі працювала здебільшого молодь із сіл Зинадранова, Поляни і Бортне.

"Лемковина" з успіхом виступила в 1967 році на Першому Фестивалі української пісні та музики в Сяноці, а відтак на чергових фестивалях. На цих концертах прекрасно сольові партії виконували М. Трохановська, А. Стеранка і Меланія Воробель.⁵⁷

Від 1970 р. Я. Трохановський поселився в Білянці та розпочав,

як платний працівник УСКТ, більш активну працю з аматорськими гуртками на Горличчині. Він згуртував співочі колективи в Ждині, Конечній, Ганчові, Білянці тощо. З огляду на малочисельність окремих гуртків, хористи почали з'їжджатися на спільні проби.

"Лемковина" — це збірний хор. В 1970 р. 50-особовий ансамбль брав участь у воєвідському огляді в Сяноці. В березні 1971 р. "Лемковина" виступала на міжвоєвідському огляді в Кракові. У 1972 р. "Лемковина" брала участь у воєвідському огляді до П'ятого Фестивалю української пісні і музики в Перемишлі, а в 1973 р. у міжвоєвідському огляді в Кракові. "Лемковина" концертувала також по лемківських селах: Ганчові, Лосю, Ждині, Білянці, Маластові, Смереківці, Висовій, Конечній та в Горлицях.

Репертуар "Лемковини" багатий. Найбільш популярні лемківські народні пісні, — це "Як я си заспівам", "Не мелем, не мелем", "Там в горах Карпатах", "Ой верше мій, верше".

В останніх роках сольові пісні в супроводі хору та капелі виконували Меланія Скальська, Ольга Гойтко, Ольга Стефанівська та Петро Карел.⁵⁸

Художній гурток УСКТ в Мокрому, пов. Сянік почав свою працю в літі 1972 року. Його першим, як досі, художнім керівником є Євген Могила, який погодився приїжджати тут на проби в суботи і неділі з віддалі 85 кілометрів, з Ясла. Спочатку працювала танцювальна група, бо Є. Могила — ентузіяст танцювального мистецтва, а відтак співоча. Щойно пізніше селяни організували ще й власну капелю. До праці спочатку взялось 26 осіб. Вони вивчали лемківські та загальноукраїнські пісні і танці.

Після тримісячної праці мокрянський колектив виступив уперше в жовтні 1972 р. з програмою під назвою "Вечорниці" на воєвідському огляді в Перемишлі. У його програмі були регіональні пісні і танці. Під час виступу на огляді в Перемишлі, колектив охрестили назвою "Ослав'яни", а це тому, що село Мокре розташоване над рікою Ославою. Так і виник ансамбль пісні і танцю "Ослав'яни", який постійно збагачував свою програму.

В 1973 р. "Ослав'яни" концертують у селах Команча і Мокре та беруть участь у міжвоєвідському огляді художніх колективів Товариства в Кракові. Опісля беруть участь у П'ятому Фестивалі української пісні і музики у Варшаві. Після фестивалю "Ослав'яни" виступали цього ж року з різних нагод у Мокрому, Команчі, Перемишлі, Лосю і Ждині.⁵⁹

"Ослав'яни" — ансамбль відносно молодий, але його вклад у

збереження і популяризацію регіональної лемківської і загально-української культури на рідних землях значний і росте з кожним його концертом, з кожним роком. Завдяки "Ослав'янам", село Мокре стало відоме усім польським українцям.

КАТОВИЦІ

В 1958 р. в Катовицях засновано відділ УСКТ. Це дало поштовх до організування українського хору. Цим ділом зайнявся заслужений диригент і композитор українського роду — Людвик Микола Гладилевич. Він був дуже щасливий, що на схилі свого життя міг ще останні сили посвятити розвиткові української музичної культури.

Від 25-го березня 1958 р. відбувались проби хору в клубі ТПРД. Перший виступ катовицького хору відбувся 6-го червня 1959 р. на Шевченківському вечорі. В цей час народжуються у Гладилевича перші обробки народних пісень та оригінальні твори на слова Т. Шевченка, І. Франка та інших авторів. В його обробці хор виконав цілий ряд українських пісень. Дебют молодого хору зробив велике враження на присутніх. Диригентові вручили за рідну пісню букет квітів, а всі присутні відспівали йому "Многая літа".

Проф. Гладилевич був дуже схвилюваний, схилив голову вниз та нишком з очей потекли йому сльози. Дякуючи він сказав: "Уже понад 30 років перебуваю на Шльонську, працював як диригент опери, займав різні посади, але ніколи не пережив такого зворушливого вечора, як сьогодні".

Важко працювати з хором без відповідного приміщення. Треба було збиратись на проби в різних квартирах. 30-го квітня 1961 р. в клубі ТПРД відбувся концерт присвячений 100-им роковинам з дня смерті Т. Шевченка. Новий концерт був уже на високому рівні. Дуже гарно в обробці проф. Гладилевича вийшли "Ревуха", "Думи мої, думи", "Сонце заходить" і мелодеклямація "Хустина". З цим невеликим хором диригент зумів добути з кожної пісні оригінальні риси та заспівати по-своєму, а одночасно так природньо і зворушливо.

Розвиток і працю уескатівського катовицького хору перервала смерть Людвика М. Гладилевича. Він відійшов у вічність 15-го січня 1967 року. Катовиці перестали співати.⁶⁰

КРАКІВ

В 1956/57 рр. утворено в Кракові аматорський художній

колектив під керівництвом проф. К. Заболотної. Цей колектив швидко добився гарних успіхів. Він поставив оперу "Запорожець за Дунаєм", давав концертні програми тощо. Краківський ансамбль за час від 1957-60 року дав 98 концертів у дев'яти воевідствах. Потім праця гуртка занепадала з багатьох причин.

Найважливішою подією 1964 року було у Кракові свято влаштоване спільно з ТПРД з нагоди 150-ліття народження Т. Шевченка. Воно відбулося 15-го березня у Рапсодичному театрі. У святі взяла участь делегація України, представники місцевої влади та численно зібрані українці Кракова. В художній частині взяли участь артисти краківських театрів та запрошені з варшавського УСКТ активісти: О. Зінич, М. Щуцька і М. Шандрук.

На закінчення діяльності в 1964 р. влаштовано "Тиждень української культури" закінчений врочистим концертом 20-го грудня в залі "Флоріанки" з участю хору УСКТ з Перемишля під керівництвом Я. Поповської.

На поживалення праці хору вплинув ювілейний 1966 рік. Проф. К. Заболотна організувала новий п'ятиособовий гурток, який уже в червні 1966 р. дав перший концерт. По нинішній день проби хору відбуваються у приватному помешканні, бо УСКТ у Кракові не має свого приміщення.⁶¹

Поживалена праця в 1966 р. не припинилася і в наступному році. Крім традиційних концертів з нагоди річниць українських культурних діячів, влаштовано вечір колядок і щедрівок.

Цікаві доповіді і концерти української музики з платівок, які з того часу ввійшли в постійну програму четвергових зустрічей.

В 1968 р. краківська естрадна група взяла участь у Другому Фестивалі української пісні і музики в Кентшині. В 1969 р. вона підготувала два концерти та взяла участь у Третньому Фестивалі.

Найбільшою імпрезою в діяльності краківських уескатівців було свято з нагоди 25-ліття ПНР, яке відбулося 13-го вересня в залі гарнізонового казино. У концерті взяли участь солістка музичного театру в Щеціні Ольга Табачник, соліст Варшавського Великого Театру Володимир Денисенко, краківська скрипачка проф. Дарія Зінковська-Таврошевич, хор, естрадна група та оркестра українського ліцею в Лігніці і члени краківської естрадної групи. Акомпаніював краківський піяніст мгр Ю. Чарнік.⁶²

ПЕРЕМИШЛЬ

Годі докладно сказати, скільки нині в Перемишлі українців — називають різні числа, але ніхто не подає нижче кількох тисяч.⁶³

Українська пісня у Перемишлі має свою давню й славу традицію.

В першій половині XIX ст. Перемишль був одним із найбільших осередків українського музичного життя в Галичині. В 1829 р. при катедральній церкві організовано постійний хор, диригентом якого став чеський композитор Алоіз Нанке. При хорі виросла здібна композиторська молодь, як М. Вербицький та Ів. Лаврівський, які дали початок тзв. "перемиській школі" в західноукраїнській музиці. Саме в Перемишлі відбувся 26-го лютого 1865 р. перший концерт в Галичині у честь Тараса Шевченка.

У 1890-их роках у Перемишлі вславився хор "Боян" під керівництвом композитора М. Копка та інших.⁶⁴

Український хор УСКТ у Перемишлі засновано в 1956 році. Першим диригентом хору був Б. Хрусьцель, а два роки пізніше стала керувати хором Ярослава Поповська. Першими учасниками хору були громадяни старшого покоління, які мали досвід та вміння співати. Згодом почала включатись у ряди хору й молодь.⁶⁵ Кількість співаків вагалась від 18-50 чоловік. Хор давав річно пересічно 10 концертів. Із хору створено теж дівочу та чоловічу естрадні групи. Хор вивчав біля 20 нових пісень річно.

Спеціально підготованою програмою хор відзначив 100-ліття з дня народження української поетки Перемишля — Уляни Кравченко та роковини Івана Франка. До більших досягнень хору належить виступ у ВДК⁶⁶ в Ряшеві, в УСКТ в Кракові, в ПДК⁶⁷ у Перемишлі, у військових частинах Перемишля і Журавиці та в навколишніх селах.⁶⁸

Перемиський хор виставляв м. ін. оперу "Коза — Дереза" та ставав до конкурсу у Варшаві в 1963 р. і взяв першу нагороду. Він виступив також на ювілейному конкурсі у Варшаві в 1966 р. як один із кращих хорів УСКТ. В цьому ж році хор співав у Кракові та на ювілейному концерті з нагоди X-річчя УСКТ у Перемишлі. Крім цього хор виступав у селах: Кальників, Вільшани, Вірочко.

У програмі хору в більшості народні пісні, пісні до слів Т. Шевченка, І. Франка. Хор співає сучасні пісні джазового характеру під акомпаньямент фортепіану або мандолін чи гітар. Аматори не люблять багато вправляти, хочуть співати пісні легкі, мелодійні та

веселі, мовляв, — "життя важке, так хоч пісню заспіваймо веселеньку".

3 року на рік хор під керівництвом мгр Я. Поповської підносить свій художній рівень, зростає його популярність серед населення міста й повіту. Під її керівництвом 42-особовий хор дав у 1966 р. 13 концертів. Молодіжно-дитяча група мандоліністів протягом 1966 р. виступала 21 раз. Молоді музиканти вивчали м. ін. музику до оперетки "В чужім пір'ю" та до опери "Наталка Полтавка". Керував групою відданий молоді Володимир Пайташ.⁶⁹

В 1965 р. у Перемишлі народився при хорі УСКТ естрадний ансамбль "Бескиди". Вперше молоді артисти виступили 21-го липня у Шеціні, відтак у кошалінському, гданському, ольштинському та білостоцькому воєвідствах. За 14 днів вони дали 16 концертів, пройшли 4 тисячі кілометрів з добре опрацьованою програмою.

Виконувались клясичні та сучасні пісні, скетчі на сучасні побутові теми, танці і пісні: українські, польські, білоруські й російські.

"Бескиди" складаються із жіночого квартету "Ластівка" та чоловічого терцету "Вогник" і двоє танцюристів. З часом естрадна група значно збільшилася. Художнім керівником "Бескидів" є проф. Я. Поповська, конференсьє веде Богдан Сютрик.

Під керівництвом К. Левицького "Бескиди" взяли участь у Другому Фестивалі української пісні і музики.⁷⁰

16-го лютого 1969 р. у Перемишлі розпочав свою діяльність естрадний гурток "Синя ленточка". Спершу це був молодіжний гурток по суті дівочий, що складався із чотирьох вихованих в уескатівській світлиці дітей. Згодом появилось багато нових облич дівчат і гурток збільшився до 18 осіб. Про них так пише Я. Поповська: "Я стала їх до співання пісень втягати, а тому, що багато з них не знало ще рідної мови, а хотіло українізуватися, я прийняла такий клич: "українську мову вивчаємо за допомогою пісні".

Щоб пісня робила цікавіше враження, вирішили надати їй певну рухову інтерпретацію. З допомогою К. Сцібіовк, Я. Поповська опрацьовувала рухову інтерпретацію 12-ти пісень.

"Синя ленточка" вперше виступила на святкуваннях Т. Шевченка 31-го березня 1969 р. у Перемишлі. Опісля вона взяла участь на фестивалі української пісні в Горлицях, а згодом здобула перше місце між молодіжними групами на Третьому Фестивалі української пісні і музики в Кошаліні.⁷¹ З того часу "Синя ленточка" концертувала у багатьох місцевостях. 22-го березня 1970 р. виступала на Шевченківському концерті у Варшаві, 14-го травня — на концерті в Любліні

разом з "Бескидами". 31-го травня 1970 р. брала участь у IV-му воєвідському фестивалі "Пісні та музики" в Сяноці та здобула друге місце ("Бескиди" — перше), а 25-го жовтня 1970 р. побувала на гостинному виступі в Кракові.

28-го березня 1971 р. "Синя ленточка" відвідала вдруге Краків, цим разом на міжвоєвідському огляді художніх гуртків. У жовтні того ж року її запросили на гостинні виступи до Катовиць.

У перемиському повіті виступала "Синя ленточка" в 1970-72 рр. тільки в Кальникові. При кінці 1971 р. гурток "Синя ленточка" перестав існувати. Неструджена диригентка Я. Поповська зорганізувала новий гурток із молоді початкових та перших клас середньої школи.⁷²

І знову концерти та успіхи: "Синя ленточка" співає в 1972 р. м. ін. на Четвертому Фестивалі української пісні і музики у Варшаві та на воєвідському огляді в Перемишлі. Лунає українська пісня над срібно-летнім Сяном...

ЛЮБЛІН

У Любліні живе понад 500 українців. Із них тільки 5% охоплено працею УСКТ.⁷³ Причин малої активізації українського населення в УСКТ є кілька, але найважливішою з усіх є шовіністичне відношення польського населення, особливо на пограничних землях, до своїх співгромадян українців. У таких обставинах не легко, а то й небезпечно, бути активним в українському громадському та культурному житті.

Ансамбль пісні і танцю при УСКТ організувався в 1956 р. під керівництвом Лобачевського і Дзіка. Крім українців, членами ансамблю були поляки і білоруси. В 1959 р. ансамбль був уже на такому художньому рівні, що йому дозволено, шляхом прикордонного обміну, виїхати на 10-денні гастролі в Україну, на Волинь. Він концертував у Луцьку, Володимирі-Волинським, Нововолинську, Ковелю, Рожищах, Ківерцях та інших місцевостях. У Польщі він виступав поза Люблінщиною в Кельцах, Радомі, на Білосточчині і як зведений кілька разів у Варшаві. В сумі ансамбль дав понад 60 концертів, яких слухало щонайменше 300 тисяч осіб.⁷⁴ Хор однак не вів своєї праці постійно. У 1965 р. він не дав жодного концерту, а в 1966 р. виступав тільки два рази — у Любліні та у Варшаві.⁷⁵

Свій художній ріст і майстерність ансамбль завдячує новому диригентові — mgr Я. Полянському.⁷⁶ Біда лише в тому, що новий

диригент не побував у Любліні довго. З його виїздом праця хору припинилася.

На початку 70-х років у Любліні відновляється праця хору під назвою "Троянда". Почав працю також інструментальний гурток (п'ять музикантів) під керівництвом Остапа Місевича. В 1971 р. і до половини 1972 р. "Троянду" очолював Тадей Чуб, а опісля Ян Фус. У 1971 р. вокальний гурток взяв участь в огляді художніх колективів УСКТ в Кракові, а жіночий склад "Троянди" виступив на Четвертому Фестивалі української пісні і музики у Варшаві.

В 1971-72 роках "Троянда" виступила в Любліні перед українським громадянством, а також перед працівниками люблінських установ і підприємств II разів. Крім цього "Троянда" в цьому часі дала 7 концертів для українського населення люблінського воєвідства в таких місцевостях: Яблочин і Заболоття білопідляського повіту; Гребенне томашівського повіту; Ганна та Дубогроди володавського повіту; Оріхів Старий парчівського повіту. У тих концертах "Троянди" взяло участь 810 чоловік. В 1971-72 рр. концерти "Троянди" вислухало разом 1630 осіб.⁷⁷ З нагоди різних концертів та забав виступав також інструментальний гурток.

Діяльність українських художніх гуртків, в тому й "Троянди", причинилися до популяризування української культури серед польського населення та в певній мірі до заспокоєння духової потреби української національної меншини, яка виступи "Троянди" завжди й всюди приймала дуже сердечно і гостинно.

З гуртком УСКТ в Любліні зв'язане ім'я Остапа Місевича — учителя музики. Він по нинішній день веде музичний гурток для старших дітей. Головне правління, доцінюючи його вклад праці, нагородило його медалею "XX-ліття УСКТ".⁸⁸

Коли ж взяти до уваги факт, що "від квітня 1957 р. до 10 XII 1958 року тільки до колишнього люблінського воєвідства повернулося понад 3500 сімей",⁷⁹ то на Люблінщині є кому і є для кого працювати.

ВАРШАВА

Українська пісня у польській столиці має свою давню традицію. Народні бандуристи виступали у королівських палатах і в магнатських резиденціях. На варшавській оперній сцені виступали славні українські співаки — Соломія Крушельницька, Олександр Мишуга, Іван Стешенко, Михайло Вільховий та інші. Тут у 1892 і 1897 роках

гастролювала трупа Кропивницького, що ставила "Запорожця за Дунаєм" і "Наталку Полтавку".

Окремо годиться згадати працю студентського хору "Української Громади" у Варшаві в роках 1908-1915. Хор заснували бурлаки — семінаристи, що злетілися до Варшави з цілої Росії. Диригентом хору був білорус Йодковський. Програма була російська, але на вимогу свідомих студентів-українців включала й пару українських пісень. Українська пісня мала великий успіх і студенти-українці (Олекса Приходько та Гр. Степура) організували український хор, який скоро здобув собі популярність у Варшаві, виступаючи не тільки на концертах української громади, але й на інших концертах та імпрезах. Хор припинив свою діяльність з часом окупації Варшави німцями в 1915 році.⁸⁰

У міжвоєнний період у Варшаві виступав хор Д. Котка. Театр "Мельпомена" ставив українські п'єси з народними піснями й танцями.

В Народній Польщі у Варшаві виступали славні українські радянські солісти — Бела Руденко, Дмитро Гнатюк, Іван Козловський та інші. Тут виступали світової слави професіональні українські радянські ансамблі пісні і танцю тощо.

Ще перед заснуванням УСКТ, почав стихійно діяти хор варшавських українців. З маленького хору на Волі⁸¹ виріс центральний репрезентаційний хор у Варшаві. Саме цей хор виступав на Першому Організаційному З'їзді Українців в червні 1956 р. Пісня зробила велике враження на сотнях присутніх делегатів і гостей з цілого краю. Вона ломила кризу заляканості і шантажу, в якому жило наше населення, вливалась новою весною в українські серця.

Хор з Волі перенесено до домівки Головного Правління УСКТ. Диригентом хору на Волі був старенький Мішук, який згодом передав його Доманчукові, а цей передав мгр Й. Курочкові. Після виїзду Й. Курочка в чотирирічне відрядження за кордон, хор перейшов у руки молодого диригента з Осєцка Я. Полянського.

За 10 років праці Варшавський хор відвідував такі міста, як: Краків, Бартошиці, Венгожево, Оструда та багато інших міст і містечок, де живуть українці. Багато разів хор виступав на сценах столиці. В 150-ту річницю народження Т. Шевченка виступав із ювілейним концертом у Драматичному театрі в Палаці культури і науки, на якому були представники партії та уряду і гості з України.

На воєвідських змаганнях за "Лавр 20-річчя ПНР" 23-го травня 1965 р. варшавському хорові під диригентурою Й. Курочка призначено

другу нагороду — "Срібний лавр 20-річчя ПНР".

При Головному Правлінні УСКТ організовано за прикладом перемишлян дитячий ансамбль мандоліністів. Мотором його був мгр М. Сивіцький, а реалізатором і художнім керівником мгр Я. Полянський.⁸²

Варшавському хорові припала честь репрезентувати УСКТ на XIII Святі пісні і танцю, яке відбулося 17-18 червня 1967 р. у Свиднику на Словаччині. Це вже традиційне свято організоване Центральним Комітетом Союзу Українських Трудящих Чехо-Словаччини. У ньому взяли на той час участь м. ін. угорський колектив "Чемадак", Піддуклянський український народний ансамбль з Пряшева та Державний заслужений Закарпатський народний хор з Ужгорода. Виступам художніх колективів під голим небом на цьому святі приглядалось понад 30 тисяч осіб.⁸³

Один із польських українців м. ін. так пише про це велике Свято: "... Мені просто здається, що співає наше майбутнє, про яке тепер я вже не так турбуюсь, бо саме діти із свидницької долини доказали, що вони в майбутньому будуть справжніми носіями української культури."⁸⁴

Варшавський хор не все працював рівномірно, не все мав і добрі умови до праці. На початку 70-их років хористи столичного хору злучують свої мистецькі сили з хористами гданського хору. У висліді такої злуки народжується репрезентативний 50-особовий хор "Дума". До нього долучуються співаки з інших міст. Вислід такий, що більшість членів "Думи" живе не у Варшаві, а в різних, дуже віддалених від неї містах.

"Дума", як мішаний хор, має перевагу в музичному значенні над однорідним хором "Журавлі", бо має можливість застосування широкої гармонії, яка звучить повніше, соковитіше, ніж гармонія вузька в хорах чоловічому чи жіночому. Репертуар хору різноманітний, в залежності від потреби. У ньому і "Варшав'янка" українською та польською мовами, і "Пісня про партію", і багато народних пісень.

Особливе місце у програмі займають лемківські співанки, напр. "Будь здрава землице", "В гаю зелененькім" та багато пісень в обробці диригента хору — мгр Я. Полянського.

Техніка диригування — класично-хорова. Рухи рук скромні, стримані, обмежені квадратом грудної клітки. На кожний рух, навіть пальця руки, хористи дуже чітко реагують. У ньому, на сцені, немає нічого з театральної пози. Полянський досягнув у хорах найважли-

віше — добре, вирівняне в усіх жіночих та чоловічих голосах, на всіх ступенях тональних і динамічних, звучання.⁸⁵

З "Думою" співали й відомі солісти М. Кравчук та О. Табачник зі Щєціна, А. Мацігановська з Гданська, В. Денисенко, Б. Ладиш з Варшави, М. Шуцька з Лодзі. Згодом цей хор припинив свою діяльність..."⁸⁶ Це велика втрата у культурному рості українців Польщі. Її не легко буде заступити.

ЖУРАВЛІ

Українці в Польщі віддавна мріяли про те, щоб мати свій власний репрезентативний хор, театр, центральну радіопередачу та змогу іншого вияву плекання національної культури. Не слід однак забувати, що доля польських українців у руках Міністерства внутрішніх справ. Воно рішає, що можна, а чого не можна мати. Рішає навіть про те, в яких костюмах співаки хору "Журавлі" можуть співати на сцені.

Ще на З'їзді УСКТ в 1967 р. прийнято рішення про те, щоби розпочати старання в справі створення постійного професійного естрадного ансамблю. Рішено також звернутись до Міністерства внутрішніх справ з проханням про збільшення дотацій на розгортання діяльності УСКТ та в справі повторного повідомлення органів влади про правне становище і, працю з українською національною меншістю в Польщі.

Цей З'їзд рішив також звернутися до Міністерства культури і мистецтва ПНР з проханням запросити до Польщі більшої кількості художніх ансамблів і театрів з України.⁸⁷

У 1960-х роках умови праці уєскатівських мистецьких груп у багатьох випадках погіршувались. Меншала кількість українських мистецьких одиниць тощо. Припинили свою діяльність 50-ти особовий хор у Новому Дворі під керівництвом А. Мацігановської, 45-ти особовий хор з Осецька під керівництвом Я. Полянського, слупський — під керівництвом М. Козири. 60-ти особовий люблінський — під керівництвом Ф. Лобачевського, перемиські "Бескиди", вроцлавська "Трембіта", "Лемковина" і ряд інших, що припинили свою діяльність ще раніше.⁸⁸ Не всюди на їхнє місце вирости нові хорові ансамблі. Створилась велика прогалина в культурному житті польських українців. Коли ж до того додати занепад українського шкільництва, то це дає невеселий образ життя польського українця.

Створюється враження, що власне дозвіл на створення репрезентативного хору "Журавлі" і хору "Думка" був до певної міри рекомпенсатою українцям за їхні втрати на культурній ниві.

В лютому 1972 р. Головне Правління УСКТ організує в Сьрудборові біля Отвоцька двадцятиденний навчальний табір для сорока видатних хористів із цілого краю. В липні 1972 р. проведено табір у Гіжицьку для мішаного хору "Дума", в 1973 р. — табір для "Журавлів" у Гіжицьку, восени 1974 року табір для "Журавлів" і частини "Думки" в Мельні.⁸⁹ У першому таборі в Сьрудборові взяло участь 33-х співаків.⁹⁰

Ось так на таборах народжувалась "Дума"; почали вирощувати мистецькі крила "Журавлі". Їх число росло. Велика любов до рідної пісні примушувала понад 50 співаків перемагати різні труднощі щоби з'їжджатись один раз на квартал з усієї Польщі на дводенні репетиції, щоб дати диригентові змогу сцементувати їх у дисциплінований хоровий колектив.

Ще в Сьрудборові хор вибрав свою управу, а місцем постійного осідку стала Варшава, де проживає велика частина хористів та диригент. Учасники табору постановили також дати хорові назву "Журавлі", бо ж як журавлі хористи злітають на проби та концерти, щоб згодом повернути до рідних гнізд. "Журавлі" перебрали на себе відповідальність за збереження та гідне продовження українських хорових традицій у Польщі.

Іспитом на атестат зрілості став для хору концерт, присвячений М. Лисенкові з нагоди 130-річчя з дня народження композитора. Хорові випала честь відкрити концерт у залі Музичної Академії ім. Ф. Шопена у Варшаві дня 27-го лютого 1972-го року. Хор виконав вісім пісень. Переплітались Воробкевич, Колко, Матюк, Ніщинський, Лисенко, Людкевич... Виконано м. ін. такі шедеври, як: "Гуляли, гуляли", "Задзвенімо разом, браття", "Де срібнолетний Сян пливе" і "Чуєш брате мій".

Черговий етап діяльності хору — це його виступ у Гданську. Влітку 1972 р. "Журавлі" "прилетіли" до Перемишля. Перед ними стало нове завдання: турне по Ряшівщині. Маршрути: Перемишль — Мокре — Лосє. в листопаді 1972 р. хор виступав ще в Кошаліні і Битові. В першому році свого існування "Журавлі" виступили 9 разів.

15-го вересня 1972 р. хор був прийнятий в члени організації "З'єднане польське зespoли сьпєвачє і інструментальне".

Авторитет хору зростає завдяки фактові, що разом з ним радо виступають відомі в Польщі солісти: Марія Щуцька, Бернард Ладиш,

Володимир Денисенко, а востаннє солісти Леся Лемішко — Юрчак та Андрій Дудич.

На кінець 1973 р. поодинокі осередки УСКТ були репрезентовані в "Журавлях" чисельно так:

1. Варшава 14
2. Гданськ 14
3. Перемишль 8
4. Краків 6
5. Щецин 3
6. Кошалін 2
7. Ольштин 1
8. Вроцлав 1

Диригент хору поставив перед собою амбітні завдання — вивчити українську хорову клясику, починаючи від Дилецького, Веделя та Березовського; сягнути також до західноєвропейської клясики. Хоче показати українську пісню в історичному розвитку від козацьких і чумацьких пісень аж до пісень радянських композиторів. До того "місцевий патріотизм" підказує включити до репертуару пісні: лемківського, перемиського та підляського регіонів.⁹¹

В 1976 р. музикознавець, проф. Едвард Йозайтіс відносно "Журавлів" зробив такий висновок: "Колектив належить до найкращих чоловічих хорів Польщі і може концертувати в кожній країні, на найкращих сценах світу". Та, не легко здійснити турне хору навіть на щорічний Фестиваль української пісні і танцю до Свидника. На це треба доброї волі влади.

Після восьми років праці, чоловічий хор "Журавлі" дочекався першої своєї довгограючої платівки, яка видана Товариством у фірмі "Проніт" і реалізована режисером звукозапису "Польських награнь" З. Іасевською та оператором М. Слотвінською. Фортепіяновий акомпаньямент Анни Салій — Туз. Диригент та художній керівник — Ярослав Полянський.

З пластинки й довідуємось, що досі у "Журавлів" — біля 60-ти концертів на великих філгармонічних сценах Варшави, Щецина, Вроцлава, в амфітеатрі чехо-словацького Свидника, та естрадах культурних центрів, таких як Краків, Гданськ, Кошалін, Ольштин чи Зелена Гора і десятків міст, містечок, сіл — завжди у залах вщерть заповнених глядачами — співтворцями своєрідних "журавлиних" спектаклів.

Підкорялись цій "своєрідності" і знавці хорового мистецтва; виявили вони це, між іншим, на Міжнародному фестивалі хорів у

Мендзиздроях, віддавши цьому хорові одну з головних нагород. Нагороджується хор — винятковий. Створюють бо його мешканці 27-и місцевостей з різних куточків країни, представники кільканадцяти професій — з'єднані любов'ю до пісні, вірою в її значення.

Кажуть, любов додає сили.

ПЕРШИЙ ФЕСТИВАЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ І МУЗИКИ

В днях 22-23-го липня 1967 р. відбувся в Сяноці Перший Фестиваль української пісні і музики — одне з найбільш масових починань УСКТ в Польщі. Фестиваль попередили міжвоєвідські огляди гуртків. У них могли брати участь небагаточисленні гуртки малих форм художньої самодіяльності, передовсім хорові, музичні і танцювальні. Програма фестивалю, за винятком обов'язкових пісень, була довільна та складалася, як правило, з пісенно-музичного та словного репертуару.⁹²

На допомогу гурткам прийшов репертуарний збірник для аматорських колективів Товариства — *Естрада*. Перший номер *Естради*, з наміром виходити щомісяця, появився в грудні 1966 р.⁹³

На фестиваль до Сянока з усіх закутків Польщі приїхало 15 художніх колективів — 172 особи, щоб полонити глядачів чарівною українською піснею, завжди молодими танцями, прегарними строями. Фестиваль відбувся в залі ПДК.

У перший день фестивалю виступив збірний хор під керівництвом Я. Полянського із обов'язковими піснями: "Пісня про Леніна", "Марш Гвардії Людової" та "Реве та стогне Дніпр широкий". Опісля програму починали художні колективи з Сянока і Команчі в прекрасних народних лемківських строях; ольштинська естрада "Берізка"; лемківський гурток із Зиндранови; аматорський гурток із Кальникова; естрадний гурток "Бандура" з Тшебятова — художній керівник П. Лахтюк із щецінською солісткою М. Пограничною; молодіжний музичний гурток з М'ястка — художній керівник Й. Комаровський; лемківський гурток з Лісця — художній керівник Я. Трохановський, солістка М. Стеранка-Трохановська. Цей гурток у регіональних строях села Граб, пов. Горлиці, запредентував багату програму, найкраще зумів показати красу лемківських пісень. Його виступ був чи не найкращим із сільських гуртків; гданська естрадна група "Чайка", режисер О. Вальківська, муз. керівник А. Мацігановська-Петрас. Це була справжня, на великому рівні естрада. У ній був і гумор і гостра сатира і рівночасно висока культура співу. Жінки в

елегантних білих костюмах з вишивками та цвітами в руках принесли з собою із Гданська на рідну землю справжню весну; ансамбль майбутніх учителів бартошицького педліцею No. 2 із цілою збіркою пісень про любов — диригент І. Олійник; вроцлавська естрадна група "Трембіта" — художній керівник Я. Томин, запrezentувала себе на високому рівні. В оркестрі грають люди з вищою музичною освітою, співають численні солісти; перемиський гурток "Бескиди" — художній керівник Я. Поповська, соліст Б. Сютрик; студентський естрадний колектив варшавського гуртка із солісткою М. Щуцькою; польська естрадна група "біг-біт" з Сянока тощо.

На Першому Фестивалі виступив гість із Словаччини — Український ансамбль пісні і танцю з Пряшева, славний "Карпатянин", конференсьє Л. Довгович.⁹⁴

Чудовий спів та вогнисті танці полонили й зворушили глядачів. Після концерту брати із Словаччини виїхали до Ряшева, щоб і там показати красу української пісні та танцю.

Сподівання на гостей з України не здійснилися.

Перший Фестиваль української пісні і музики в Сяноці, який називають також першим Фестивалем української естради, збігся з 20-літтям вигнання українців Закарзоння з їхніх предвічних земель на чужину з метою їхнього швидкого винародовлення. Українська пісня усе жевріла в серцях наших людей на чужині, а мати тихо співала її своїй дитині в колисці. Полум'я незгашеної пісні спалахнуло 20 років після її поневолення. До Сянока привезло її молоде покоління. Її відгомін відбився від схилів Карпат, скупався у Сяні і розійшовся по всіх закутках нашої землі як знак, що її сини на вигнанні не забувають про неї. Кажуть, українська пісня ніде не звучить так приємно і зрозуміло як на рідній землі. Відчули це напевно учасники фестивалю. І тим він уже великий.

Перший Фестиваль української пісні і музики в Сяноці став початком гарної традиції у житті українського населення Польщі.

ДРУГИЙ ФЕСТИВАЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ І МУЗИКИ

Другий Фестиваль української пісні і музики відбувся в Кентшині 29-го і 30-го червня 1968 року. Бажаного дозволу відбути фестиваль знову в Сяноці не було.

Використовуючи досвід попереднього фестивалю, Другий Фестиваль був старанніше підготовлений. Різноманітність форм,

широкий обсяг тем, багато винахідливості з боку діячів, керівників і диригентів вказують на щораз більший досвід окремих гуртків, на щораз помітнішу роль, яку відіграють вони в культурному житті українського населення Польщі.

Як правило, перед фестивалем відбулися воевідські і між-воевідські огляди. У трьох оглядах, які відбулися в Битові, Сяноці, Банях Мазурських та окремих кваліфікаційних концертах (у Кракові, Вроцлаві, Варшаві, Лігніці) взяло участь біля 35 художніх гуртків, разом біля 700 виконавців артистів-аматорів. Їх рівень був набагато кращий як у першому фестивалі. Кваліфікаційні комісії воевідських оглядів вибирали найкращі ансамблі на Другий Фестиваль української пісні і музики.

У Другому Фестивалі в Кентшині взяло участь 18 гуртків, виступило понад 300 виконавців, в тому числі й діти. Всі аматорські гуртки вклади багато праці і часу у вивчення програми, проте вклад цей не був однаковий. Не всі мають однакові обставини праці (брак приміщень, фахових сил, інструментів, строїв тощо).

Після Першого Фестивалю помітно розвинувся аматорський рух УСКТ. Видно, що такі центральні огляди, фестивалі, це найбільша атракція для самих аматорів. І це поживляє їх працю.

Регіональні гуртки з Ліс і Кліщель показали на фестивалі найцінніші перлини свого фолкльору. У дитячих концертах далось зауважити перевантаження тематикою дорослих та брак літератури відповідної до віку малих виконавців. У дитячих гуртках брак музичного супроводу до пісень.

Другий Фестиваль української пісні і музики був знаменитою лекцією методики для диригентів, керівників естрад, вчителів, хореографів і культурних діячів. Він показав, що українська пісня все живе і що публіка її потребує і нею живе.⁹⁵

ТРЕТІЙ ФЕСТИВАЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ І МУЗИКИ

Третій Фестиваль української пісні і музики відбувся в Кошаліні в 1969 році. Всі концерти були записані на плівку працівниками польського радіа. Фестивалем зацікавилася польська кінохроніка, місцева преса і т. п.

Серед багатолюдної публіки були також харківські письменники Р. Полонський та Ю. Стадниченко.

У співочих і музичних колективах переважала молодь. Фестиваль продемонстрував широкий круг художньої майстерности як з

вокальної сторони, так і в багатстві народного і стилізованого одягу.

На високий рівень художньої майстерності заслуговують такі ансамблі: "Трембіта", "Бескиди", "Чайка", а також художні ансамблі ліцею в Лігниці, педліцею в Бартошицях, дитячий гурток білобірської школи, естрадна група з Бань Мазурських та зведені хори.

У фестивалі виступали також наші славні солісти — В. Денисенко, О. Табачник та Ая Мацігановська.

Третій Фестиваль української пісні і музики продемонстрував живучість самодіяльної творчості в українських середовищах. Доказом цього була участь у фестивалі нових колективів — лемківського, естрадної групи з Бань Мазурських, естрадного гуртка українських народних інструментів з Тшебятова та інші.

На окрему увагу Третього Фестивалю заслуговує добра організація. Програма була різноманітна і багата. Помітно зросли музичні колективи. Все більше поширення здобуває у Польщі бандура, яка є вже не тільки в Тшебятіві, але теж в Щеціні та Лігниці.

У танцювальному мистецтві перед веде молодь українських класів середніх шкіл Лігниці та Бартошиць.

Етнографічна лемківська група з горлицького повіту — з своїми "гудакми", з талановитими дівчатами, з обдарованою солісткою Марією Трохановською показала красу лемківських мелодій.

Серед художніх керівників заслуговують на похвалу Поповська, Валькіська, Мацігановська, а з чоловіків — Полянський, Томин, Лахтюк, Дуда, Мацейський, Форемний, Трохановський та інші.

Фестиваль був цікавий ще й тим, що він дав зразки різноманітного підходу до виконання музичних і вокальних творів. На ньому можна було почути не тільки традиційне виконання пісень, але й модернізоване, згідне з сучасними смаками. Перше місце в модерному підході до виконання народньої пісні займає вроцлавська "Трембіта".

Вже тепер можна сказати, що фестиваль української пісні і музики швидкими темпами доганяє, а може й в дечому перевищує загальнопольські фестивалі.⁹⁶

Фестивалі у великій мірі сприяють дальшому кількісному і якісному зростанню співочих і музичних гуртків Товариства. Якщо згадати, що у Першому Фестивалі взяли участь всі існуючі на той час 14 музичних і естрадних колективів, то вже до змагань за участь у Третьому Фестивалі приступило аж 40 гуртків художньої самодіяльності, з яких 14 продемонструвало свою майстерність на кошалінській сцені перед біля 5 тисяч глядачами.

ЧЕТВЕРТИЙ ФЕСТИВАЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ І МУЗИКИ

Четвертий Фестиваль української пісні і музики, організований УСКТ з нагоди його 15-річчя, відбувся у Варшаві 27-го червня 1971 р. Місцем Фестивалю був будинок театру "Розривки" у Варшаві.

Кажуть, що такого свята у Варшаві ще не було. Молодь і діти внесли у фестиваль ритм, рух, барвистий танець, усміх і надію. Це заслуга дітей Білого Бору, молоді з Лігниць та Гурова Ілавецького. Свято показало багатство пісні, якого творцем є талановитий нарід.

Представниками села на Фестивалі були жіноча група з села Кальникова, троїста музика з села Бобровника, та виконавці лемківських співанок з Лемківщини.

Зросли, стали привабливими естрадні групи: люблінська "Троянда", амбітні та винахідливі "Бескиди" з Перемишля, вродлива "Смерічка" з Бань Мазурських та варшавські студенти.

Величаво звучали і молодіжні та зведені хори — заслуга диригентів Я. Полянського та Є. Новіка і невтомної праці хористів. Виріс і мистецько змужнів Слупський хор під диригуванням Г. Стіллера.

На окрему увагу заслуговують костюми. І народні, і стилізовані були підібрані з добрим смаком і робили своєю винахідливістю приємне враження навіть на столичній сцені. Чоловічий зведений хор виступав у чорних, формальних костюмах.

На Четвертому Фестивалі вперше виступили соліст Щецінського музичного театру Мирослав Кравчук, славний у світі соліст Бернард Ладиш, його дружина Леокадія і знаний усім Володимир Денисенко. Славнозвісний "Рушничок" у виконанні Леокадії і Бернарда Ладишів став незабутньою історичною мистецькою подією в історії уескатівських фестивалів. Солісти Б. Ладиш і В. Денисенко виступали з Варшавсько-Гданським хором у піснях "Гуде вітер", "Ой зійшла зоря", "Взяв би я бандуру", "Реве та стогне Дніпр широкий".

У Четвертому Фестивалі взяли також участь професійні польські солісти та аматори, а в групі слухачів і гостей — представники багатьох міністерств, чільні культурні діячі з України та представники КСУТ з Чехо-Словаччини.⁹⁷

П'ЯТИЙ ФЕСТИВАЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ І МУЗИКИ

П'ятий з черги Фестиваль української пісні і музики відбувся 30-го червня 1973 р. також у Варшаві. Місцем Фестивалю був старо-

грецький театр у Лазенковському парку. У Фестивалі взяло участь 419 учасників художньої самодіяльності з 22-х художніх одиниць.

Гідно та величаво електризує публіку могутнім акордом мішаний хор "Думка" виконанням "Варшав'янки" та пісні "Степом".

Веселий настрій вносять "Ослав'яни" з народним гумором і танцем. Їм на зміну приходять народний хор з Будрів і неповторна бойківська капеля з Бобровника, а відтак мішаний хор з Білого Бору, жваві "гудаки" з "Лемковини", несподіваний чар козачка у виконанні маленької Лідки з Білянки та аромат "Фіялочок" з Лігниць, жвавість народних танців лігницьких ліцеїстів, несподівано приємний гумор чоловічих вибранців з перемиських "Бескидів", привабливість "Смерічок", новизна щещинських "Чумаків" і величезні акорди чоловічого хору "Журавлі".

Це перша частина Фестивалю, перший концерт.

Вражає велике підвищення художнього рівня, приплив нових талантів, нових форм художнього вислову, збагачення репертуару, барвистість костюмів та зрілість організаційного хисту.

На другий день зранку в залі Варшавської філармонії відбувся молодіжний концерт. Виступали діти з початкових шкіл у Ганчові, Білому Борі, дитячі музиканти з Кошаліна, Ельблонга і Тшебятова. Діти продемонстрували гру на скрипках, гармоніях, цимбалах та інших інструментах, мелодії дитячих і недитячих пісень.

Барвистими строями, різноманітністю пісень та вдалою хореографією порадував слухачів молодіжний ансамбль Загально-освітнього Ліцею з Гурово Ілавецького. Його програма була на високому рівні. З великим успіхом виступали також студенти-танцюристи Лігницького Ліцею та митці коломийки з Вроцлава. Свою вмілість демонстрували й гданські танцюристи.

У цьому ж концерті виступали народний хор з Білого Бору, бойківська капеля з Бобровника, "Ослав'яни" та "Лемковина". Програма другого концерту була розтягнена, виявилась велика різниця у рівні окремих мистецьких груп.

Післяобідній концерт був третім з черги. У ньому виступали знамениті таланти, як ось тенор Степан Білянський, бандуристи Анна і Левко Сивіцькі, Леся Лемішко та інші. Добре випали відомі вже з попередніх концертів танці. Майстерно і величаво прозвучали виступи мішаних хорів ГП УСКТ — "Дума" та "Журавлі" під керівництвом Я. Полянського. Критика дала їм якнайкращу оцінку та рекомендацію.

П'ятий Фестиваль показав широкий ріст вгору і вширину, доказав, що до високоблагородних мистецьких змагань стають не

тільки уескатівські ветерани, але й молоде і наймолодше покоління. Слухачі обдаровували виконавців квітами. У фіналі майже весь мистецький склад Фестивалю виконав разом з публікою могутню пісню "Ре́ве та сто́гне Дні́пр широ́кий".⁹⁸

Від'ємним явищем Фестивалю було те, що він відбувся далеко від українських середовищ і не могли його подивляти багатотисячні маси українського населення.

Художньо-мистецький рівень колективів УСКТ почав особливо рости від Першого Фестивалю української пісні і музики в 1967 р. в Сяноці. Про активність художніх колективів і їх замовлення може свідчити факт, що від Четвертого Фестивалю (червень, 1971) до П'ятого в червні 1973 р. колективи дали разом 345 концертів.⁹⁹

ШОСТИЙ ФЕСТИВАЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ І МУЗИКИ

Шостий Фестиваль української пісні і музики відбувся в Кошаліні 2-го і 3-го липня 1977 р. у місцевому амфітеатрі. Фестиваль тривав два дні, складався із трьох концертів, у яких брало участь 12 найкращих художніх одиниць, в тому 800 виконавців. Програму фестивалю оглянуло біля 20 тисяч глядачів.

Це було величаве свято, Великдень усіх тих, кому близькою серцю є рідна культура. Шостий Фестиваль пройшов з величезним успіхом. Ще ніколи досі уескатівські колективи не показали такої майстерности, зрілості і жанрового багатства... Ще ніколи досі, Фестивалі УСКТ не мали такої кількості глядачів.

Радував високий рівень виконавців. Поруч "Журавлів" високу виконавську майстерність досягли народний хор "Верховина" з Білого Бору, хор ліцеїстів з українського Загальноосвітнього Ліцею в Лігніші, гданський мішаний хор та перемиські вокалістки — "Ластівки". Успішно виступали також бойківська капеля "Сусідойки" та "Ослав'яни". Глядачам дуже подобались також танцюристи лігницького та гуровоілавецького ліцеїв, виступи естрадних груп — люблінського "Водограю", білобірського "2 X 2", ольштинських "Соколів — 76" і гуровоілавецької "Червоної руті".

Шостий Фестиваль української пісні і музики був не тільки показом сценічного доробку, але й фактом і заслугою самовідданої праці багатьох здібних керівників — Полянського, Дуди, Фіцака, Дмитрієвої, Могили, Поповської, Богуна, Олійника, Мацігановської. Водночас він був свідченням величезних культурних потреб членів

українського населення Польщі, проявом глибокої прив'язаності і зацікавлення рідною піснею, музикою і танцем, врешті непереможним прагненням зберегти красу і багатство роду свого.¹⁰⁰

УКРАЇНСЬКІ СПІВАКИ НА ПОЛЬСЬКИХ СЦЕНАХ

Володимир Денисенко

Соліст Великого Театру у Варшаві, народився в українській родині на Сянїччині. Після закінчення музичної школи в 1950 р. дебютував на сцені Вроцлавської опери 19-літнім юнаком, а незабаром став співаком Державного ансамблю пісні і танцю польського війська. Опісля протягом десяти років співав у Шльонській опері в Битомі; здобув собі велику популярність у багатьох оперних ролях.

В 1958 р. В. Денисенко дав сольовий концерт у Баффало, Н. Й. для американських українців і поляків. У 1960 р. він почав працю на сцені Вроцлавської опери як співак і актор в одній особі.

Артист обдарований незвичайною музикальністю й легкістю, гарним, темним тембром голосу, який чудово звучить як у високих, так і у низьких тонах, став солістом номер один.

В 1964 р. В. Денисенко в рамках обміну між оперними театрами Польщі і Румунії, виступав гостинно на сцені театру в Клуж. Згодом В. Денисенка запрошують співати у Великому оперному театрі у Варшаві. Дебютував у Варшаві в прем'єрі "Фауста" Ш. Гуно, а потім у прем'єрних виставках "Аїди" Д. Верді, "Богеми" Д. Пуччіні та в багатьох інших. Денисенко з успіхом співає як басові, так і баритонові партії.¹⁰¹

На уєскатівській сцені В. Денисенко вперше виступав у 1963 р. у Вроцлаві. Опісля взяв участь з Бернардом Ладишем у Четвертому Фестивалі української пісні і музики у Варшаві в 1971 році. Він збагачував також програми чергових українських фестивалів.

В наступних роках концертував у Щеціні, Кошаліні, М'єльні, Лігниць, а 2-го лютого 1980 р. виступав із "Журавлями" у Варшавській національній філармонії.¹⁰²

Олена (Ая) Мацігановська — Пєтрас

Це талановита солістка і диригентка, яка виросла в рядах УСКТ і вславилася на уєскатівських сценах Польщі.

Середню і вищу музичні школи закінчила в Сопоті. Спеціалізувалась на відділах диригентури та вокалістики. Працює солісткою у Державному музичному театрі в Гдині. Бере теж активну участь в культурній праці УСКТ від початку його заснування. Веде хори УСКТ у Новому Дворі та в Гданську.¹⁰³

Олена Майданець

Олена Майданець закінчила музичну школу в Щеціні в 1962 р. Здобула перше місце в конкурсі польського ансамблю біт — бітової музики "Червоно — чорне" і право виступати в цьому ж ансамблі. Від цього часу популяризує в Польщі і закордоном різні пісні, серед яких найбільшу славу здобули їй "Веселий твіст", "Чорний Алібаба", "Залюблені є серед нас" та "Рудий ридз".

В 1964 р. відбула турне по Радянському Союзі та популяризувала там польські пісні. В Україні не довелось їй однак побувати, не довелось побачити рідної Волині. Вже в 1963 р. Оленка виступала в Болгарії, а опісля в концертних залах НДР. Цього ж року була першою співачкою з Польщі в паризькому мюзик — голлі "Олімпія".

Після Парижа молодій співачці відкрились двері на сцени Данії (1964), Швеції (1964), Угорщини, НДР, ФРН, СРСР, Югославії та Англії.

У 1967 р. співачка зайняла II місце на фестивалі пісні в Сочі. До речі, ансамбль "Червоно — чорних" Оленка замінила на "Голубо — чорних".¹⁰⁴ Її бачимо також на сценах великих концертів УСКТ.

Ольга Табачник

Народилася Ольга в Коломиї. Вже на п'ятому році життя Ольга вирішила стати співачкою. На 13-му році життя Ольга мала перший прилюдний виступ.

Після прилучення Західньої України до УРСР, Ольга стає членом Гуцульського ансамблю пісні та танцю під дирекцією Барнича в Станіславі. У складі цього ансамблю Ольга їде на турне по Радянському Союзі. В 1941 р. Ольга переїхала до ансамблю пісні та танцю при драматичному театрі в Коломиї.

В 1945 р. Ольга опинилася у Польщі, в Глівіцах. Тут у музичній школі шість років навчалася співу у проф. Ади Ленчевської, а в 1952 р. Ольга Табачник переїхала до Щеціна, де п'ять років виступала в музичному театрі, а пізніше як естрадна співачка у Щецинській філармонії та гостинно в Гданську і Бидгощі. В Бидгощі доволось їй

виступати на 82-ох концертах орієнтальної музики, де співала китайських та японських пісень в оригіналі.

Ольга Табачник виступає на Шевченківських концертах в Щеціні. Виконує тут українські народні пісні сольо і в дуеті з Єрмовом або Мирославом Кравчуком.¹⁰⁵ Її ми бачили також у складі славного у 70-их роках хору "Думка" та між чільними солістами Третього Фестивалю української пісні і музики в Кошаліні.

Маруся Щуцька

На уєскатівських сценах Маруся появилася як студентка російської філології Варшавського університету. Це було 1958 року.

Маруся народилася у Верешині на Грубешівщині. В 1947 році була вивезена з батьками до Венгожева, на Ольштинщину. Після закінчення університету Маруся починає вчитися у середній музичній школі. УСКТ фінансово допомогло талантові Марусі. В 1965 р. починає навчання в Державній вищій музичній школі в Лодзі на вокальному відділі.

В 1968 р. здююла II нагороду на загальнопольському міжвузівському кункурсі клясичної музики в Лодзі. Після першого успіху прийшли й інші. В 1970 р. Маруся починає працювати в Поморській філармонії в Бидгощі, як солістка зведення "Capella Bydgosciensis". Двічі співає в національній філармонії у Варшаві — Бахові "Страсті" за св. Йоаном і Марком. Разом із "Бидгоською капелею" гостює в Чехо-Словаччині, Данії, Італії, Югославії та Угорщині. Бере участь у міжнародних співацьких конкурсах в Будапешті (1970), Тулузі (1971) та Парижі (1972). З Тулузи привезла бронзову медальо.

У 1972/73 р. Маруся почала працю солістки у Великому театрі в Лодзі. Вона часто виступає на уєскатівських концертах, додаючи їм пишности та краси.¹⁰⁶

УКРАЇНСЬКІ ПІСНІ У ВИКОНАННІ ПОЛЬСЬКИХ СПІВАКІВ

Найбільший репертуар українських пісень має і їх виконує головний бас Великого Театру у Варшаві — Бернард Ладиш. Він виконує їх сольо в дуеті зі своїм другом Володимиром Денисенком та в дуеті із своєю дружиною Леокадією. Мати Б. Ладиша — українка.

На польській естраді є багато знаних співаків, але, на жаль, лише двох із них має у своїм репертуарі українські пісні, а саме Адам Звєж — дві та Кшиштоф Цвинар — одну.

УКРАЇНСЬКІ ДИРИГЕНТИ НА ПОЛЬСЬКИХ СЦЕНАХ

Людвик Микола Гладилевич

28-2-1885 — 15-І-1967

Для збагачення рідної йому української культури, Людвик М. Гладилевич почав працювати щойно на схилі свого віку в Катовицях з часом заснування УСКТ. Тут він організував невеличкий хор, який опісля співав на багатьох святах у Катовицях (див. матеріал про Катовиці).

Доля склалася так, що лише останню декаду свого життя Гладилевич працював у рідному середовищі ще й поза Україною.

Людвик М. Гладилевич закінчив Музичний інститут ім. Лисенка та Консерваторію польського музичного товариства у Львові. Опісля продовжував свої студії на відділі симфонічної та оперної диригентури у Вищій музичній школі в Зондерсгавзен в Турингії та вивчав композицію в ляйпцігський консерваторії. Для українця з вищою освітою не знайшлося однак праці в Галичині, що на той час була під польською окупацією. Він став отже диригентом в театрі опери та оперети в Ревлю, потім у Ризі та Юр'єві — Дорпаті.

В 1922-25 роках працює диригентом у Народньому театрі товариства "Бесіда" під дирекцією Й. Стадника у Львові. Опісля працює 1932-34 в Оперному театрі у Варшаві. Від 1935 р. працює учителем середніх музичних шкіл у Кельцах, а в 1945 р. в Бельську — Бялій. Від 1951 р. почав постійно працювати музичним інструктором Катовицького палацу молоді. Понад 40 років віддавав свій творчий труд польській культурі та добився заслуженого признання.¹⁰⁷

Як диригент хору УСКТ, Гладилевич написав м. ін. велику кантату на слова М. Рильського "За мир", цікаву мелодеклямацію "Україна" на слова І. Франка, "Клич дружби" К. Кузика та "Розвивайся лозо борзо" І. Франка. Композитор підшукує в поезії Шевченка мотиви безжурности.

Незвичайно гарно опрацював він лемківські пісні "Зелена ялина", "Як єм ішов з любованя", "Моя мила задрімала", "Ой, вшитко мі, вшитко".

Гладилевич обробив також пісні, призначені для дитячої аудиторії, виконавцями яки є діти. Композитор склав їх багато. Згадати треба цикли "Весна", "Літо", "Осінь", "Зима" на слова О. Лупія та такі шедеври, як "Швець", "Біля броду", "Ой веселі дударі", "Беріжком — моріжком", "Джміль", "Люлі, люлі — спи сестричко" та

інші на слова В. Ладижця. Високий художній рівень збагатив скарбницю української вокальної музики для дітей.¹⁰⁸

Останнім бажанням композитора — диригента було, щоби похоронити його в рідному українському обряді. Катовицький хор УСКТ співом "Вічная пам'ять" проводив Гладиловича з каплиці на місце вічного спочинку. Домовину з тлінними останками несли члени УСКТ на своїх плечах.

Михайло Дуда

Михайло Дуда закінчив середню музичну школу та диригентські студії. Першу професійну працю почав у Лігницькому молодіжному домі культури. Тут творить інструментальний гурток, а відтак добру оркестру із 45 інструментів.

Його перша праця в українському середовищі не тривала довго. В 1961 р. М. Дуда почав вести хор в українському ліцеї в Лігниці, але умови не сприяли праці з молоддю. В 1964 р. Дуда знову в українському ліцеї — веде хор та інструментальний гурток. Умови праці тим разом кращі. В 1967 р. до середніх шкіл введено нову дисципліну — музичне виховання — М. Дуда стає педагогом.

Із 114 студентів ліцею аж 70 осіб стали членами хору та оркестри (хор — 65, оркестра — 35). Дехто із студентів і співає і грає.

Гуртки українського ліцею під керівництвом М. Дуди з успіхом виступали на фестивалях української пісні і танцю в Кентшині, Кошаліні; концертували в багатьох містах і на багатьох святах. Співаки і музиканти Лігницького українського ліцею вславились багаторічною і наполегливою працею у цілому краю.

Михайло Дуда як диригент — володіє добре розвиненим почуттям міри у виборі репертуару. Народня пісня — основа репертуару його гуртків.¹⁰⁹

Євгенія Іваник

Євгенія Іваник народилася в селі Гонятин на Холмщині. В 1947 р. її вивезли з ріднею на польське заслання до Бань Мазурських. З рідної землі привезла любов до української пісні, гарний голос і музичне обдарування.

Ще в 1953 році заснувала в селі Врубле український народний хор. В 1956 р. вона організувала в Банях Мазурських дитячий ансамбль пісні і танцю. В роках 1957-1958 вела хор УСКТ в селі Ліси.

В Банях Мазурських організує і веде естрадний гурток

"Смерічки", "Орлята" та вокальний гурток "Веснянки". Вчить не тільки слухати, але й гарно співати українські пісні.

Євгенія Іваник стоїть на пості культурного життя у своєму середовищі вже понад 33 роки (див. Білосточчина).

Крім хорового, займається також театральним і танцювальним мистецтвом. Організує працю над українською народною вишивкою, збирає українські народні пісні, організує літературні вечори, декляматорські конкурси, прекрасні "маланки" тощо.¹¹⁰

Йосип Курочко

28-I-1911 — 25-II-1968

Йосип Курочко — диригент Варшавського хору УСКТ, композитор, автор кількох підручників для навчання української мови.

Він народився і здобув освіту у Львові. Вивчав музику у Львівській консерваторії та педагогіку і психологію у місцевому університеті. В 1936 р. він вчителював у Буську — Здрої, а літом 1939 р. потрапив з братом Остапом до Картузької Берези. Коли Західню Україну окупувала Радянська армія, Курочко повернувся до Львова і там закінчив вищу освіту. У Львівській консерваторії керував вокальним квітетом і викладав педагогіку на курсах для вчителів.

Після війни Й. Курочко, як людина партійна, працює директором Педагогічного Ліцею в Вимисліне — Скемпе бидгоського воевідства. У 1949-51 роках він був директором Центральної школи суспільно-культурних працівників у Ядвісіні біля Варшави, а в 1951-52 роках директором Державного ансамблю пісні і танцю "Мазовше" в Кароліні; в 1952-53 роках директором Осередка мистецьких інструкторів Центральної ради профспілок у Сколімові; в 1953-56 роках працював візитатором в Міністерстві освіти в департаменті освіти для дорослих, а далші чотири роки працював музичним інструктором у польських середовищах у Бельгії, а відтак завідував програмно-методичним відділом Головного Правління товариства "Ведза Повшехна".

В 1956 р. Й. Курочко організував український хор у Варшаві який виступив уже на Першому Організаційному З'їзді УСКТ. На той час це була величезна подія. Хор зробив неабияке враження на делегатів З'їзду, в тому й на автора цієї праці.

Під керівництвом Й. Курочка хор добився почесної нагороди —

"Срібний лавр 20-річчя ПНР" на змаганнях Центральної ради профспілок в 1965 році.

Востаннє підготовляв Курочко Варшавський хор УСКТ до виступів на Святі української пісні і музики в Свиднику. В 1967 році, напередодні від'їзду хору, швидка допомога забрала його до лікарні, з якої вже не повернувся.¹¹¹

Петро Лахтюк

Петро Лахтюк — перший і досі єдиний диригент і керівник капелі бандуристів в ПНР та диригент тшебятівського хору УСКТ.

З бандурою він зустрівся вперше, коли був ще малим хлопцем, на сільській сцені, де виступило мандрівне тріо кобзарів, очолюване Мисевичем. Було це ще перед Першою світовою війною. Звуки бандур залишилися на все життя в пам'яті хлопця. Бандура стала його недосяжною мрією... Вдруге Лахтюк зустрівся з бандурою і ближче з нею познайомився в Україні вже після закінчення Другої світової війни. Доля звела його з самодіяльним кобзарем Загорою із Дніпропетровська. Від нього отримав перші теоретичні та практичні правила гри на бандурі. Третя його зустріч з бандурою відбулася в Щєціні 1961 р., куди привезли бандуру з Варшави. Вона й стала джерелом творчої інспірації в найближчому середовищі.

Петро Лахтюк, диригент без професійної музичної освіти, добився зі своїми бандуристами результатів, яких можуть йому позаздрити й деякі професійні митці. Він і його товариші — бандуристи співали у Варшаві, Вроцлаві, Гданську та в багатьох інших містах і численних селах. Протягом перших восьми років вони дали біля 70 концертів.

У супроводі Петра Лахтюка співали В. Денисенко та О. Табачник, з якою Петро співав також у дуеті на Шевченківських святкуваннях.

Незважаючи на свій вік, Петро наполегливо працює над собою. В 1965 р., будучи в Києві, він познайомився з Олександром Мінківським, який дав йому багато вартісних вказівок щодо гри на бандурі.

Репертуар Петра Лахтюка — це переважно старовинні українські пісні, в яких згадується козацьку минувшину та народні пісні. Всього в репертуарі П. Лахтюка біля 50 різних пісень.

В 1966 р. Міністерство культури ПНР нагородило його відзнакою "Заслужений діяч культури".¹¹²

Євген Могила

Євген Могила, родом з Кальникова пов. Перемишль, виховався вже на польському засланні на Прусах і виріс в рядах УСКТ, де й здобув собі славу танцюриста і диригента. Він — учасник майже всіх культурно-освітніх курсів, які в перших роках УСКТ при допомозі Міністерства культури, влаштовувало Товариство.

Непомітно із любителя танців, Євген перетворився в їх інструктора. Свій нахил до танцю він використовував всюди на користь Товариства. Завжди бо там, де він знаходився, творилися танцювальні гуртки, а то й ансамблі пісні і танцю, які популяризували передусім український танець і пісню.

В Оструді він був диригентом великого хору УСКТ до кінця 50-х років. Від 1972 р. керує народним ансамблем пісні і танцю "Ослав'яни" в Мокрому як інструктор Головного Правління УСКТ.

"Ослав'яни" співають і танцюють майже в усіх українських середовищах Польщі та захоплюють глядачів чудовими народними піснями з-над Ослави, прекрасно виконуваними танцями.

З нагоди срібного ювілею праці Є. Могили на культурній ниві УСКТ, Державна Рада нагородила його Срібним Хрестом Заслуги.¹¹³

Ярослав Полянський

У культурному житті УСКТ Ярослав займає одне з передових місць як фолклорист, організатор музично-співочого життя Товариства, композитор та диригент Варшавського хору УСКТ.

Народився Ярослав на Лемківщині в селі Поляни новосанчівського повіту. Любов до рідної пісні народилася у Ярослава у батьківській хаті та в рідному селі, яке славилось талановитими співаками, музикантами тощо.

Співу він вчився у Педагогічному Ліцеї в Сулехові на Зеленогірщині. В ліцеї викладач доручав йому диригувати шкільним хором. Цей досвід використав Ярослав вже як молодий учитель на те, щоби організувати шкільний хор у Сквежині. В 1957 р. Я. Полянський брав участь у культосвітньому курсі УСКТ в Ядвісіні, на якому вчив співати і диригувати відомий диригент заслуженої державної капелі бандуристів України, проф. Олександр Мінківський.

Це дало Я. Полянському поштовх до заснування потім 40-особового українського хору в селі Осецко. Керував також хором учителів.

Після закінчення Вчительської Студії в 1960 році, Полянський від

жовтня того ж року веде Варшавський хор УСКТ, а при цьому студіює у Вишій музичній школі у Варшаві, вивчаючи диригування та композицію. Поєднував отже теорію з практикою. Темою його магістерської праці були "Лемківські народні пісні".

Від 1966 р. Я. Полянський працює в ГП УСКТ, керуючи працею аматорських колективів. Кількість гуртків зростає з 14 до 40. Він опрацьовує для них репертуарні збірники, організує культосвітні курси. Так і виникла думка проведення фестивалів української пісні і музики. Під його керівництвом міцніє теж Варшавський хор. Від спонтанного співу народних пісень, хор переходить до класичного репертуару.

Ярослав Полянський невтомно записує народні пісні, особливо лемківські. Він зібрав їх уже біля двох тисяч. Крім теоретичних статей та обробок народних пісень і своїх власних вокальних творів, він працює також над музичними композиціями.¹¹⁴

Ім'я Я. Полянського вславилось у цілій Польщі як здібного диригента репрезентаційних хорів "Дума" і "Журавлі".

Ярослава Поповська

Ярослава Поповська заслужилась як дуже активна діячка УСКТ, педагог і здібний диригент. Вона — професор музичної школи в Перемишлі. Любов до рідної пісні Ярослава Поповська винесла з рідного дому в Перемишлі. Мати Ярослави походить з сім'ї Крушельницьких, яка видала Соломію Крушельницьку.

Перебравши диригентуру перемиського хору від Б. Хрущеля (який працював один рік), Ярослава й досі стоїть у провіді перемиських хорових груп. Під музичним фаховим оком Я. Поповської перемиські "Бескиди" та "Синя ленточка" здобули багато успіхів на уєскатівських сценах Польщі, а їхній диригентці принесли любов і пошану між людьми що цінують і дбають про плекання і збереження культурних надбань свого народу.

Ярослава Поповська присвячує багато часу музично-композиторській праці.¹¹⁵

Ярослав Трохановський

Ярослав Трохановський — організатор музичного життя серед лемків на Шлеську. Народився 19-го лютого 1940 р. на Лемківщині в селі Більцарева новосандецького повіту. З дитячих літ мріяв стати музиком, мріяв про справжню скрипку.

В 1960 р. закінчив середню музичну школу в Лігницьі. Свої музичні студії продовжував в Народньому інституті в Лодзі. Деякий час працював учителем гри на скрипці в Музичній школі в Яворові, а також грав у симфонічній оркестрі в Лігницьі.

У 1965 р. Трохановський організує в Лісці пов. Любін лемківський ансамбль пісні й музики, який успішно виступав на Першому Фестивалі у Сяноці. З часом Трохановський став музичним інструктором УСКТ в ряшівському воевідстві, художнім керівником "Лемковини". Мрія молодого диригента — створення високохудожнього народнього ансамблю лемківської пісні й танцю.¹¹⁶

Богдан Фіцак

Богдан Фіцак — випускник української філології Варшавського університету. Його ім'я зв'язане з історією Початкової школи ім. Тараса Шевченка в Білому Борі, до якої прийшов після закінчення студіїв в 1972 році. Тут він і вчитель українознавчих предметів, і керівник гуртожитку української школи та диригент хорів.

Музика займає почесне місце в його житті. Його праця на ниві музики виводиться з часів навчання у Бартошицькому педліцеї, а опісля у Вчительській Студії в Оструді з музичним напрямком. Тут він був членом мішаного студентського хору і співав в естрадній групі "Надія" в Ольштині. Як студент україністики, був одним з перших членів хору "Дума", а згодом почав співати у "Журавлях".

У школі ім. Т. Шевченка диригує хором "Проліски" та веде інструментальну групу.

В 1973 р. mgr Б. Фіцак організує у Білому Борі жіночий хор "Черемшина", а відтак мішаний хор "Верховина" і диригує ним досі на славу українського хорового мистецтва.

За заслуги для УСКТ Б. Фіцака нагороджено м. ін. почесною грамотою та медалею ХХ-річчя УСКТ.¹¹⁷

УКРАЇНСЬКІ РАДІОПЕРЕДАЧІ В ПОЛЬЩІ

Попит на українську пісню і рідне слово заспокоює до певної міри також Польське радіо, яке від січня 1958 року при радіостанціях в Ряшеві, Ольштині, Кошаліні та Любліні ввело раз на тиждень 15-20 хвилинні передачі українською мовою.

У програмі цих передач інформації з життя українського населення в Польщі і діяльність Товариства, культурні події в Польщі

та в Україні, історичний календар, українська музика, спів, виступи уескатівських художніх ансамблів тощо.

Матеріал до майже всіх передач, крім Ряшева, суспільно підготував місцевий актив Товариства.¹¹⁸

Від 1959 року Щецинська радіостанція раз на місяць подає польською мовою відомості з життя українського населення, інформації про культурне життя України. Найбільш прислужились справі українського радіомовлення в Польщі такі діячі УСКТ: О. Колянчук, С. Демчук, М. Трухан, С. Заброварний, Я. Мушинський. У Любліні радіопрограми вели І. Матвійчина та І. Ігнатюк, а в Ряшеві веде їх штатний працівник Чорнобай.

В українському радіомовленні в ПНР виступали такі діячі з України, як М. Рильський, Є. Кирилук, Г. Вервес, П. Калениченко, В. Коротич та інші.¹¹⁹

Довголітнім керівником української радіопрограми в Кошаліні є поет Яків Мушинський. Перша радіопередача українською мовою транслювалась на кошалінських радіохвилях 9-го березня 1956 року. Вона була присвячена Великому Кобзареві. Власне того дня передавався виступ українського хору заснованого при Воевідському домі культури під керівництвом Володимира Серкіза. Серед пісень був, обов'язково, і "Заповіт" Шевченка.

Складовою частиною кожної передачі були і залишилися донині українські пісні. Власне ці пісні були на той час найбільш потрібні, — додавали сил, охоти і відваги до праці на уескатівській ниві.

Спочатку не було з чого награти українських пісень. Їх не було на ринку та й годі. Адміністрація постаралася добре й стовідсотково, щоби українець у Польщі не мав ні друкованого слова, ні пісні, ні нічого рідного. Треба було отже награвати пісні у виконанні кошалінського хору та хору під диригентурою св. п. Івана Сидора з М'ястка. Радіослухачі з задоволенням слухали кожен передану українську пісню. Подібно було у всіх інших осередках.

З часом деяку кількість грампластинок надіслали до Кошаліна українські радіоцентри з Києва, Рівного і Полтави. Поміч у грампластинках надійшла також від побратимів з Пряшева.

Найбільше подобались слухачам такі пісні: "Пісня про рушничок", "Черемшина", "Марічка", "Два кольори", "Карпати", "Квіти ромена", "Іванку, Іванку", "Взяв би я бандуру", "Чуєш, брате мій", "Думи мої, думи мої", "Верховино, мати моя...", "Гуцулка Ксеня", "Ой верше, мій верше", "На долині туман", "Гей, на високій полонині".

Великою популярністю користуються пісні, які тематично в'яжуться з Києвом і Дніпром, з Карпатами та з Лемківщиною і Гуцульщиною.¹²⁰

Українські радіопрограми в Польщі існують, але ж користь з них невелика. Вони і дуже обмежені часом, і засяг їхній невеликий, а виконання не все технічно найкраще. Слухає їх отже дуже обмежена кількість людей.

Від багатьох років були побажання і домагання, щоби виділити час на одну загальнопольську українську програму, яку можна б слухати по цілому краю. На це, однак, влада чомусь не бажає дати своєї апробати. Справа центральних радіопередач була предметом обговорення на VI З'їзді УСКТ, який прийняв м. ін. таку постанову: — "З'їзд зобов'язує Головне Правління подбати про радіопередачі в центральному радіо і телебаченні з культурно-освітньої діяльності уескатівських колективів".¹²¹

З того часу минуло вже кілька років, а польські українці й досі чекають на здійснення мрії — постанови VI З'їзду УСКТ.

Йдучи по лінії слушних домагань польських українців, і VII З'їзд УСКТ зобов'язав нововибрані органи Товариства м. ін. "Виступити з пропозицією до Комітету радіомовлення і телебачення про створення можливостей передавати періодично в центральних програмах передачі з діяльності Товариства".¹²²

Здається однак, що наші польські земляки не звертаються куди треба, та що прийдеться їм ще довго чекати на еventуально позитивне полагодження справи Міністерством внутрішніх справ.

ПРИМІТКИ

1. Maria Turlejska, *Z walk przeciwko zbrojnemu podziemiu 1944-1947*, Wydawnictwo MON, Warszawa, 1966, s. 62.

2. I. Blum, *Z dziejów aparatu politycznego Wojska Polskiego*, s. 87, 97.

3. *Rocznik Statystyczny*, 1949, s. 18, 26.

4. I. Blum, *Sesja Naukowa*, s. 253.

5. *Українська Радянська Енциклопедія*, том XI, стр. 374.

6. В. Кубійович, *Енциклопедія Українознавства*.

7. Дивись прим. 5;

Іван Прокопів, "Скільки українців в світі?", *Український календар*, Варшава, 1963, стр. 294;

Kultura, "Mniejszości w Polsce", Paryż, Pazdziernik, 1957, s. 115.

8. A. Kwilecki, "Socjologiczne problemy łemków na Ziemiach Zachodnich", *Kultura i Społeczeństwo*, # 3, 1966.

9. *Наше слово*, "II Пленум Головного Правління УСКТ", Варшава, 24 травня 1964.
10. *Kultura*, "Mniejszości w Polsce", Paryż, Październik, 1957, s. 115.
11. Я. Полянський, "Лемківські народні пісні", *Український календар*, Варшава, 1963, стр. 312.
12. *Український календар*, "Між двома з'їздами УСКТ", Варшава, 1961, стр. 173.
13. *Наше слово*, Варшава, 12 серпня 1956.
14. *Український календар*, "Хроніка важливіших подій в УСКТ", Варшава, 1961, стр. 169.
15. Дивись прим. 12.
16. *Наше слово*, Варшава, 9 грудня 1956.
17. Г. Боярський, "П'ятиріччя УСКТ", *Український календар*, Варшава, 1962, стр. 53.
18. І. Зінич, "Українці в Польщі", *Український календар*, Варшава, 1965, стр. 55.
19. Дивись прим. 17.
20. Григорій Боярський, "15 років УСКТ", *Український календар*, Варшава, 1971, стр. 54.
21. Микола Королько, "XX-річчя УСКТ — 1956-1976", *Український календар*, Варшава, 1976, стр. 56.
22. Я. Полянський, "Від співанок до співу", *Наша культура*, Варшава, No 2, 1972, стр. 1.
23. Степан Холмшак, "Євгенія Іваник", *Український календар*, Варшава, 1977, стр. 49.
24. Євгенія Іванек, "Смерічки", *Український календар*, Варшава, 1972, стр. 111.
25. Б. Назарович, "З діяльності ПП. УСКТ Голдапщини", *Наше слово*, Варшава, No 2, 1975.
26. С. Контролевич, "У Голдапському повіті", *Український календар*, Варшава, 1966, стр. 93.
27. Дивись прим. 21.
28. С. Демчук, "Українці на Ольштинщині", *Український календар*, Варшава, 1963, стр. 226.
29. Анна Назарович, "Бартошицький спогад", *Український календар*, Варшава, 1974, стр. 105.
30. Яків Гудемчук, "Концерт над концертами", *Наше слово*, Варшава, No 15, 1975.
31. Б. Мацієвич, "Художні колективи в діяльності УСКТ", *Український календар*, Варшава, 1981, стр. 35.
32. Дивись прим. 31.
33. М. Запорожець, "З історії Ольштинського В. П. УСКТ", *Український Календар*, Варшава, 1966, стр. 77.
34. Павло Кременський, "Гданський гурток УСКТ", *Український календар*, Варшава, 1975, стор. 52.
35. Павло Кременський, "З історії гданської 'Чайки'", *Український календар*, Варшава, 1970, стр. 70.
36. Роман Галан, "Міжгуртковий огляд — подія", *Український календар*, Варшава, 1981, стр. 45.
37. П. Лісовицький, "Шевченківське свято на Голдапщині", *Наше слово*, Варшава, 21 травня 1957.
38. Я. Гудемчук, "Кошалін", *Український календар*, Варшава, 1963, стор. 236.
39. Я. Гришков'ян, "Початкова школа ім. Т. Шевченка в Білому Борі", *Український календар*, Варшава, 1966, стр. 99.

40. Б. Г., "Ювілей Білобірської школи", *Український календар*, Варшава, 1978, стр. 46.
41. Дивись прим. 30.
42. І. К., "Богдан Фішак", *Український календар*, Варшава, 1981, стр. 64.
43. Дивись прим. 31.
44. Й. Бак, "Українці в Щєцинському", *Український календар*, Варшава, 1966, стр. 100.
45. Катерина Козак, Іван Душкевич, "Мальвам' 10 років", *Український календар*, 1969, стр. 54.
46. Дивись прим. 31.
47. *Наше слово*, Варшава, 19 квітня 1967.
48. Дивись прим. 47.
49. І. Дегтяренко, "Вроцлавське УСКТ", *Український календар*, Варшава, 1966, стр. III.
50. Михайло Шумада, "Вроцлавська 'Трембіта", *Український календар*, Варшава, 1971, стр. 86.
51. Дивись прим. 31.
52. Я. Полянський, "Вечір українського фольклору у Вроцлаві", *Наше слово*, Варшава, 16 квітня 1967.
53. І. Співак, "Лігницький ліцей", *Український календар*, Варшава, 1966, стр. 114.
54. В. Підгірний, "В Любінському повіті", *Наше слово*, Варшава, 1 січня 1967.
55. І. Возняк, "Наш заспів і наша культура", *Наше слово*, Варшава, 19 березня 1967.
56. *Наше слово*, "Клопоти Лісця", Варшава, 5 лютого 1967.
57. П. Повзник, "Лемковина", *Український календар*, Варшава, 1974, стр. 102.
58. М. Дз., "Колектив 'Лемковина", *Український календар*, Варшава, 1972, стр. 108.
59. Євген Могила, "Ослав'яни", *Український календар*, Варшава, 1963, стр. 63.
60. В. погорецький, "Спогади про Людовика Миколу Гладиловича", *Український календар*, Варшава, 1975, стр. 117.
61. Д. Череп, "Про гурток УСКТ в Кракові", *Наше слово*, Варшава, 11 червня 1967.
62. Омелян Верхола, "Звітує голова гуртка", *Український календар*, Варшава, 1971, стр. 74.
63. А. Гошовський, "Можливості перемиського гуртка", *Наше слово*, Варшава, 12 березня 1967.
64. Л. Р. Ханик, "З історії розвитку 'Перемиського Бояна", *Український календар*, Варшава, 1969, стр. 93.
65. В. Пайташ, "На перемиській сцені", *Український календар*, Варшава, 1966, стр. 120.
66. Воевідський Дім Культури.
67. Повітовий Дім Культури.
68. Дивись прим. 65.
69. В. Пайташ, "Короткий баланс", *Наше слово*, Варшава, 19 березня 1967.
70. Н. Ожибо, "Естрада 'Бескиди", *Український календар*, Варшава, 1969, стр. 71.
71. Ярослава Поповська, "Синя Ленточка", *Український календар*, Варшава, 1971, стр. 87.
72. Наталія Ожибо, "Синя Ленточка", *Український календар*, Варшава, 1974, стр. 97.
73. О. і А. Люблинські, "Українська проблема на Люблінщині", *Наше слово*, Варшава, 1 січня 1967.
74. М. Королько, "На Люблінщині", *Український календар*, Варшава, 1966, стр. 126.
75. Дивись прим. 73.

76. Дивись прим. 74.
77. Іван Ігнатюк, "Люблінський гурток УСКТ", *Український календар*, Варшава, 1974, стр. 122.
78. Ілля Матвійчина, "Остап Місевич", *Український календар*, Варшава, 1981, стр. 61.
79. Микола Королько, "Громадська активність членів УСКТ", *Український календар*, Варшава, 1981, стр. 29.
80. Олекса Приходько, "Заснування хору 'Української Громади' у Варшаві (1908-1915)", *Український календар*, Варшава, 1968, стр. 101.
81. Робітнича дільниця Варшави.
82. М. Юрковський, "Варшавський гурток УСКТ", *Український календар*, Варшава, 1963, стр. 222; І. Шелюк, "Варшавський хор", *Український календар*, Варшава, 1966, стр. 130.
83. Я. Полянський, "XIII Фестиваль народних талантів у Свиднику", *Наше слово*, Варшава, 9 липня 1967.
84. Б. Гнатюк, "Враження учасників", *Наше слово*, Варшава, 9 липня 1967.
85. В. Посацький, "А вже весна красна... Прилетіли журавлі", *Наша культура*, Варшава, No 5, 1974.
86. Дись прим. 31.
87. *Український календар*, "Постанови IV З'їзду УСКТ", Варшава, 1969, стр. 64.
88. Дивись прим. 21.
89. Дивись прим. 21.
90. М. Вербовий, "На крилах журавлиної пісні", *Наша культура*, Варшава, No 2, 1977, стр. ы.
91. М. Т., "Чоловічий хор 'Журавлі'", *Український календар*, Варшава, 1974, стр. 94.
92. *Наше слово*, "Питання, які вимагали пояснення", Варшава, 19 лютого 1967.
93. *Наше слово*, "Естрада" — репертуарний збірник No 1", Варшава, 22 січня 1967.
94. М. Дзвінка, "Пісня, молодість, краса", *Наше слово*, Варшава, 6 серпня 1967.
95. Ярослав Полянський, "Про II Фестиваль УСКТ", *Український календар*, Варшава, 1969, стр. 72.
96. Антін Верба, "Підтвердження широкого росту", *Український календар*, Варшава, 1970, стр. 60.
97. Антін Верба, "Варшавський фестиваль", *Український календар*, Варшава, 1972, стр. 97.
98. Антін Верба, "На V ювілейному фестивалі", *Український календар*, Варшава, 1974, стр. 130.
99. Дивись прим. 21.
100. М. Вербовий, "На крилах рідної пісні", *Український календар*, Варшава, 1979, стр. 46.
101. М. Ворбовий, "Володимир Денисенко", *Український календар*, Варшава, 1968, стр. 216.
102. Степан Мігус, "Ювілей Володимира Денисенка", *Наше слово*, Варшава, 17 лютого 1980.
103. П. К., "Солістка і діяч", *Український календар*, Варшава, 1968, стр. 219.
104. А. З., "Олена Майданець", *Український календар*, Варшава, 1968, стр. 222.
105. А. З., "Ольга Табачник", *Український календар*, Варшава, 1979, стр. 103.
106. Ярослав Полянський, "З гуртка УСКТ на оперну сцену", *Український календар*, Варшава, 1974, стр. 104.
107. Дивись прим. 60.
108. Дивись прим. 60.
109. В. П., "Михайло Дуда", *Український календар*, Варшава, 1971, стр. 103.
110. Дивись прим. 23.

111. А. В., "Йосип Курочко", *Український календар*, Варшава, 1971, стр. 108; Микола Королько, "Брати Курочки — Остап і Йосип", *Наша культура*, Варшава, № 2, 1981.
112. С. З., "Петро Лахтук", *Український календар*, Варшава, 1971, стр. 102.
113. Іван Зінич, "Його пристрась — танець", *Український календар*, Варшава, 1981, стр. 60.
114. Михайло Дзвінка, "Ярослав Полянський", *Український календар*, Варшава, 1961, стр. 99.
115. Ярослав Стех, "Ярослава Поповська", *Український календар*, Варшава, 1971, стр. 101.
116. А. Б., "Ярослав Трохановський", *Український календар*, Варшава, 1971, стр. 104.
117. І. К., "Богдан Фішак", *Український календар*, Варшава, 1981, стр. 64.
118. Дивись прим. 20.
119. Дивись прим. 21.
120. Яків Гудемчук, "На Кошалівських радіохвилях", *Український календар*, Варшава, 1973, стр. 73.
121. Степан Холмшак, "VI З'їзд УСКТ", *Український календар*, Варшава, 1977, стр. 42.
122. *Український календар*, "Постанови VII З'їзду УСКТ", Варшава, 1981, ст. 70.

ПОЯСНЕННЯ АБРЕВІАТУР

1. ВДК — Воевідський Дім Культури.
2. ВП — Воевідське Правління.
3. ГП — Головне Правління.
4. КСУТ — Культурна Спілка Українських Трудящих.
5. НДР — Німецька Демократична Республіка.
6. ПДК — Повітовий Дім Культури.
7. ПНР — Польська Народня Республіка.
8. ПОРП — Польська Об'єднана Робітнича Партія.
9. ПП — Повітове Правління.
10. СРСР — Союз Радянських Соціалістичних Республік.
11. ТПРД — Товариство Польсько-Радянської Дружби.
12. УПА — Українська Повстанська Армія
13. УРЕ — Українська Радянська Енциклопедія.
14. УРСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка.
15. УСКТ — Українське Суспільно-Культурне Товариство
16. ФРН — Федеративна Республіка Німеччини
17. ЦК — Центральний Комітет.

Іван Лико

ЗАВАДКА МОРОХІВСЬКА

Це правда:

кров з каміння може змити дощ,
червоне місце хустина може стерти,
але наймення ваші

багрянші від рож
горять у пам'яті на плитах незатертих.

Б. І. Антонич

Зима 1945/46 року на українських землях Закерзоння була немов вимріяна. Настала майже незаметно, позначивши свій прихід легкими приморозками, опісля опадами снігового пуху, що поволі покрив усю землю середньої глибини верствою. Як на зимову пору, в більшості дні і ночі були радше теплі. І хоча небозвід був часто прислонений сірістю легких хмар, вони були скупі в опади. Днями сонце розсипало свої ясні промені, що, хоча не гріли, то відбиваючись від поверхні білої скатерти снігу, творили гаму ясно-срібlistого сяйва, що при-неволювало очі глядача до мимовільного прижмурювання.

Ночі приваблювали чаром таємничої сірости, розрідженої білістю снігів, або блідо-золотистими променями мандрівника небес — місяця. Поля, покриті снігом, спокійно спали зимовим сном і навіть ліси дрімали в задумі. Не тріщали дерева колоті топором дядька-мороза, лиш деколи шелестіли тихим шумом, спричиненим рідкими подувами вітрів, стрясаючи легко іней із гілляк.

Говорили жителі тамтих земель, що Бог добрий для повстанців, бо післав їм легку зиму. І вона була дійсно як вимріяна для повстанського підпільного життя, та й усе населення чарувала даром своєї питомої краси і лагідністю свіжого, холодного і чистого повітря.

Вона настроювала почуттям лагідности, тихого і спокійного буття. Заохочувала людей любитися їй красою, перебувати надворі охочіше чим в душності чотирьох стін хати. Приманювала санкарів і

лещатарів до вживання розкошів санкування та їзди на лещатах. Одначе привабливі спонуки природної краси не знаходили відгуку, бо тодішні часи не сприяли мирному життю українського населення закерзонських земель, як зрештою, майже усіх українських земель, незалежно чи вони були окуповані Польщею, чи Росією. Днем і ніччю чути було постріли пальної зброї, жевріли обрії загравами пожеж, червоні плями української, а також ворожої крові забагрянювали й топили сніги, всякали в примерзнену поверхню землі. Лунали зойки ранених, катованих, розстрілюваних і тортурованих на смерть. Привабливий чар зими, то тут, то там, мінявся у кошмар пристрастей і смертельного жаху. І дарма, що Всевишній наділив Людину благодаттю природи, людина людині стала гіршою вовка.

У горах Карпатах, на захід від ріки Сян, в сяниському повіті є, а радше було колись, село Завадка Морохівська. Тридцять три роки тому назад те село, що нараховувало тоді приблизно двісті душ, було замешкале українським населенням, яке займалось хліборобством. Селяни — спокійні жителі, працьовиті, сумлінні, чесні, обдаровані так добрими прикметами як і прикметами характеристичними людині в загальному. З діда-прадіда жили відносно спокійно, зайняті управою ріллі та турботами буденного життя, лиш в ході Другої світової війни, а радше в часі переходу німецько-більшовицького фронту, — мали змогу пізнати частину тих "добродійств", що їх із собою несе кожна війна.

Після закінчення другої світової війни і до них дійшла вістка про такзвану переселенчу акцію, у висліді якої і вони повинні були приготувати себе до покинення рідної батьківщини. А визнавши про суть переселення, прив'язані в'язами прадідівської власности і любови до землі, яку важко обробляли та до всього, що їх оточувало, рішили не залишати своєї, хоча вбогої та над життя улюбленої батьківщини, за жодну ціну. І, правдоподібно вони не були спроможні з'ясувати в уяві значення змісту слів "за жодну ціну", бо тією ціною мала бути жертва крові і життя більшої частини з-посеред них та фізичні і моральні тортури решти, якій доля не дозволила здійснити постанови навіть за цю найвищу ціну — принести у жертву життя на вітвар визволення українського народу. На цю трагедію не треба було довго чекати. Вона мала розігратися протягом найближчих місяців.

Уже 24-го січня 1946 року відділи 34-ого полку польського війська із Сянока під командуванням радянського офіцера, команданта цього ж полку полковника Плюто, напали на українські села: Вислік

Долішній, Карликів, Завадку Морохівську та інші. В часі нападу вояки ловили селян і зганяли до середини села і загрожували розстрілом усім тим, хто не схоче виїхати до СРСР і таки негайно почали здійснювати свої погрози. Оскільки в інших селах польська терористична акція була переведена згідно із пляном, в Завадці Морохівській відділові польського війська не довелось її докінчити цього дня. Несподівано поляків заскочив відділ УПА під командуванням сотника Хріна, який квартирував у лісі тієї околиці. Арештовані мешканці Завадки Морохівської були врятовані тим разом від смерті відділом Української Повстанської Армії.

Під вечір цього дня усі мешканці села вже знали про висліди терористичної акції польського війська на село Вислік Долішній і Карликів. Згідно з оповіданням наочних свідків, у Вислоці ограбили селян з майна, яке їм попало в руки, побили багато людей, чотирьох мешканців села ранили пострілами, а сім осіб замордували варварськими знущаннями й тортурами та спалили тридцять шість хат.

У Карликові польське військо так само грабило майно, уже нераз ограблених селян, палило хати, замордувало чотирнадцять осіб та погрожувало, що вимордує усіх тих, які не виїдуть до Радянського Союзу. Жертвою цього терору впав, між іншими, греко-католицький священик, 70-ти літній старець, його донька та чотирилітня внучка. Саме тоді, коли служниця тримала маленьку дівчинку на руках, до хати приходства вскочили, немов дикі, звірі, вояки польського війська. Один із них прикладом кріса вдарив у груди старця-священника, який від сильного удару впав на долівку. Інший вояк зловив за волосся доньку священника, пригнув її голову, звернув лицем до землі, до височини коліна, яким копнув нещасну, нікому нічого невинну жінку, в самий ніс. З носа і вуст жінки бризнула кров. Кілька крапель крові впали на штани польського лицаря. За те він покарав жінку смертельним пострілом. А той, що був вдарив священника, "помагав" старцеві піднятись із долівки так, що зловивши його за руку, викручував її за спину своєї жертви. Жалісним голосом благання просив старець милосердя. "Валечни польські жолнеж" змилосердився над жертвою своїх тортур, добивши її двома пострілами з кріса.

Маленька дівчинка — внучка священника, приглядалася мукам та смерті своєї мами і дідуся. Жах і смертельний страх спричинили, що дрібненькими рученятами обціпила служницю за шию і голосно плакала з переляку та благала її: "Магда, не дай мене, Магда, сховай мене". Та, безмилосердна звірина — польський жовнір прискочив до дитини і таки на руках жінки затопив вістря багнета в плечі дитяти.

Немов зелено-сочистий листок квітучого весною дерева, приложений до полум'я вогню стрепенеться і корчиться, так скорчилось тіло малого українського янголятка, розціпивши немічні ще рученята. Але, польський вояк хотів бути певним, що "млода бандеровка не жие", — ще двома уколами багнета різав мертве тіло немовляти, таки ще на руках переляканої служниці. Потім, налюбувавшись садизмом супроти дитини, вистрелив з кріса в служницю, зранив її важко, думаючи, що убив.

По виконанні "бойового заданя" над священиком і його ріднею, вояки запалили приходство. І, здається, що навіть під час татарського лихоліття наш русин не переживав так безмежно трагічної дійсности.

Такі то жажливі вістки сприймали до відома селяни Завадки Морохівської і журилися. Вони поручали себе опіці Пречистій Діві Марії та опіці Всевишньому, бо були віруючими християнами. З надією, що якимось то буде, поклались на нічний відпочинок.

Як усі селяни, так і сім'я Михайла Нечистого, з тривогою о завітнішній день, поклались того вечора спати. А було їх шестеро: Михайло, 38 років, його дружина Катерина та четверо дітей, з яких найстаршою була Магдалина, 17 років, а наймолодший син Тарас мав три роки.

Рано-вранці наступного дня, 25-го січня, Катерина, пробудившись зі сну, тривожно підвелась у ліжку. Піднявши долоні пригладила волосся та протерши заспані ще очі вдивлялась в сірість що панувала в кімнаті.

Надворі сірів уже світанок. Катерина підійшла до віконця, прохухала замерзлу шибу і подивилася надвір. В ранній сірості доглянула, видавалось їй, причорнілу верству снігу, що покривала околицю. Мабуть буде відлига — подумала і пошкандибала до кухні, хоча й не знала що має робити, бо на приготування сніданку було зарано. Якийсь невияснений, внутрішній неспокій турбував її внутрі. Станувши при печі, замість братися до роботи, підложила ліву долоню під лікоть правої руки, сперши бороду на правій долоні, глибоко задумалась. Пригадався їй кошмарний сон. Стадо диких коней ганяло за нею, а вона пробувала тікати, але коні гнались в її сторону з усіх усядів. В тому побачила маленького свого синочка Тарасика, який кликав: "Мамо..., мамо..!" Поспішаючи на поміч дитині, не вспіла до неї добігти, бо один кінь страшними зубами зловив хлоп'я за ліве рам'я і погнався з ним. На скам'янілу із враження Катерину, передніми копитами скочив другий кінь і топтав її, вгнітаючи її тіло в багно.

Під вражінням уявного кошмару-сну, Катерина заглянула до Тарасика. Лежав він в ліжку у скорченій позиції, підложивши праву долоню під повне, ясне личко. Мати зложила гарячий, материнський поцілунок на повному личку дитини і вернула назад до кухні, не припускаючи навіть думки про те, щоб її кошмарний сон мав сповнитись і то майже негайно.

Вже в сьомій годині ранку, відділи польського війська, під командуванням знаного уже бандита, полковника Плюто, зайняли такі села: Мокре, Височани, Кам'яне і Завадку Морохівську. Це останнє село зайняв другий батальйон цього ж полку. Польські вояки, на наказ своїх командирів, у всіх заскочених селах почали ловити людей, бити їх і зганяти усіх разом в одне місце, переважно на майдан біля церкви, або школи. Усіх без виїмку мужчин, жінок, старців і дітей, били, кололи багнетами, ломили руки і ноги, та доконували інших знущань, що від самого їх виду не важко людині збожеволіти. В часі, коли одні вояки ловили людей і зганяли разом, інші грабували селянське майно.

Мабуть багатьом людям важко в це повірити, щоб військо цивілізованої держави, в двадцятому столітті, могло допуститись так низьких, ганебних, варварських вчинків супроти людей іншої нації, які все таки були громадянами цієї держави. Але, хто ж може переказати словом усі страхіття, муки і терпіння, які пережив саме наш нарід на найбільш висушених на захід українських землях?

Вернімось до переживань рідні Нечистих. Під вражінням сну Катерина крутилась по кімнаті немов півпритомна, не знаючи що робити, коли туди ввійшов її чоловік Михайло. Позіхаючи, сів на стільчику спиною до вікна, а опісля спитав: а ти чого так крутишся по кімнаті, якби не знала що робити? Катерина розповіда йому про страшний сон.

— Сон — мара, спиться то й сниться, відповів Михайло підвівшись із стільця і спрямував свої кроки до дверей, але зупинився на мить і немов сам себе питав: ті Антки (польські вояки — ІЛ) хіба насправду збожеволіли, щоби мучити і мордувати невинних людей? Що то з того всього далше буде?

— Думали, що таким способом залякають людей, відповіла Катерина, але переконавшись, що люди таки не опустять своєї батьківщини — дадуть спокій.

— Може і так — сказав Михайло. В тому часі увійшла їхня найстарша донька Магдаліна. Побачивши батька в дверях, зодягненого лиш в сорочку, підбігла за ним і подала йому свитину,

яку підняла із стільця. Наложить це тату, сказала, бо там надворі студінь.

— Коли б кожної зими така студінь —, відповів батько, але свитину натягнув на плечі і вийшов до сіней, а коли скрипнули двері надвір, розлігся сильний голос: "Стуй! Ренце догури!"

Польський капраль зловив його за комір і сильно штовхнув до переду, підложивши свою ліву ногу під ноги Михайла. Цей упав лицем у сніг, а інші два вояки копали його тіло куди попало, викрикуючи вульгарні, вуличні слова.

Почувши польську мову, а радше крики, Катерина відхилила двері, а побачивши знущання польських вояків над її чоловіком, рішила його рятувати. Побігла по маленького синка Тарасика, взяла його на руки, обмотавши його тіло якимсь лахом, в бігу на двір веліла Магдалині одягнути молодші сестри. Не встигла добігти ще до порога, коли в хаті з'явився польський вояк, з цівкою кріса спрямованою в її груди. Вона думала, що з трилітнім дитятком на руках зворушить серця польських вояків і тим способом врятує чоловіка, а тим часом вояк вдарив її прикладом кріса у спину і з вереском і прокльонами велів їй виходити надвір. Те саме наказав зробити і донькам Нечистих. Опісля два польські вояки погнали рідню Нечистих на збірний пункт, а інші кинулись грабити їхнє майно. Йдучи селом, вони бачили сцени недантейського, уявного, але дійсного пекла, вчиненого ніби людьми — польськими вояками. Одні з них гнали людей і немилосердно над ними знущалися, інші бігали по селі немов голодні вовки, що попали між безборонну отару овець та грабували усе, що їм попало під руки; одні стріляли, другі виганяли домашню скотину, а там вже запалили хату на краю села, від північної сторони.

Зігнавши усіх селян, яких могли зловити, на майдан недалеко від школи польські вояки застосували безприкладні, жорстокі тортури супроти безборонних мужчин, жінок, старців і дітей, а навіть немовлят. Не щадили нікого. Били їх прикладами крісів, дерев'яними костурами, сплетеними в трое, або в четверо, нагаями з колючого дроту, копали, кололи багнетами, стріляли в живих людей немов в манекенів. Трапилось, що одна селянка, Ева Іздебська, держала на руках шестимісячну донечку-Катрусю. Бажаючи охоронити немовля перед ударами хижої звірюки-жовніра, вона притиснувши дужче дитину до грудей, відвернувшись спиною до катюги, а той стрілив її в плечі. Впала від смертельного пострілу. Конаючи уже, ще дужче притиснула немовлятко до грудей, а коли її тіло випрямилось на

присипаній снігом землі останніми конвульсіями скону, безрадно розложила руки. Дитя покотилось із обіймів мертвої по снігу, голосно плачучи. Тоді кат-звірюка встромив багнет у середину карку дитини і потягнув у бік, розрізавши горло до половини. Спливаючий червоною кров'ю немовлятка багнет, бандит встромив ще в голову неживої уже дитини.

Катерина Нечиста, тримаючи на руках свого сина Тарасика, побачивши описану сцену зразу прямо закам'яніла. Очима повними страшного переляку гляділа на закровавленого трупа немовляти-Катрусі, підсвідомо притискала до грудей свого сінка. Нагло, немов би без жодної причини, так голосно заридала, що своїм риданням привернула увагу деяких польських жовніврів. Цей кат, що замордував був перед хвилиною немовля-Катрусю, немов скаженілий, цілою силою свого голосу верещав: "Виржнеми вас вшисткіх свіне бандеровске" і лаявся нецензурними словами. При тому бігав довкруги збитих в купу селян, то знов реготав на цілу ширину губи шаленим сміхом, що в тамтій ситуації виглядало на танок ідіота. Був це 27-літній плутоновий Станіслав Куцко, підла людина — садист. І чим більше проклинав, тим більше сам себе підбадьорював до садистичних ексцесів. Дійшовши до zenіту свого психічного збочення, з дурнуватим усміхом на вустах, цівку кріса спрямував в малого Тарасика Нечистого. Завважила це мати дитини і хотіла заслонити сінка своїм власним тілом, але на мить спізнилась. Пролунав постріл і розривна куля прошила ліве ра́м'я трилітній дитині, розірвавши тіло у вилеті, немовби дика звірюка пошматувала м'язи, що кровавили, стікаючи рясними каплями на білий сніг.

З болю і переляку, дитя кричало жалісним голосним плачем, благаючи в мами допомі. Катерина пробувала обірвати кусень власної білої запаски, щоб перев'язати ра́н, та нагло почула сильне шарпнення в лівій нозі. Недовго мусила догадуватись причини, бо пекучий біль усвідомив їй, що шарпнення було спричинене пострілом.

Михайло, її чоловік, приступив до жінки щоб їм допомогти, але розгублений внаслідок баченого і пережитого страхіття не знав, що має робити і кому перше помагати — жінці, чи дитині? Та зайвим була його турбота, бо польські вояки рішили довершити варварське, дике діло. З крісів та автоматичної зброї почали стріляти прямо в селян. У висліді тієї стрілянини вони вбили 28 осіб, 26 ранили 8 ранених осіб опісля спалили живцем, та дві особи спалили живцем, хоч вони не були ранені. Серед пораниених або спалених живцем була й рідня Михайло Нечистого, його дружина, донька Магдалина (17

років), донька Софія (8 років) і донька Марія (6 років).

Хто ж зуміє змалювати словам те, що діялось в тамтій зимовий ранок на місці описуваної трагедії? Падали трупи і ранені люди, білий сніг замінився в червоне багно. Зойки і плач одних, шалений диявольський сміх та прокльони других, рев худоби, — це все мішалось і творило одну дику музику збожеволілого світу. Вогні палахкотіли щораз більше, пожираючи усе, що було на їхній дорозі. І, диво! Немов би сам Творець світу не міг глядіти на те, що діялось на українській землі, доконуване людиною, яку він налідив розумом. Почав падати легкий сніжок. Зразу дуже ріденько дрібні білі сніжинки ліниво падали із висот на землю, немов приглядаючись жажливому видовищу. І, не долетівши до поверхні землі, зчезали у леті розтоплені жаром вогнів палаючих хат у селі, або, торкнувшись теплої людської крові танули у ній.

Налюбувавшись тортурами супроти завадчан, стосованих дотепер, один із польських жовнірів крикнув: "Коледзи! Українці теж людзе..!" ... і запропонував щоб їм дозволити розігрітись. На його пропозицію розлігся регіт і "гура!" із десятки "валечних польскіх перси". Негайно й приступили до дії. Як першого, двох жовнірів зловили Михайла Нечистого і поволікли в напрямі горючої сусідської хати. Від дуже дошкульного болю Михайло застогнав крізь зуби. Один із жовнірів, що волочив Михайла за ноги, сказав до свого помічника "зачекай", а сам зловив обома долонями ранену ногу Михайла і почав викручувати нею у всі сторони, завдаючи раненій людині ще більше болю. На чоло тортурованого виступили грубі каплі поту, потеміло в очах, і Михайло втратив притомність. Непритомним вкинули його в горючу хату. За ним, у вогонь вкинули ще інших десять осіб.

Дійшовши до притомности, Михайло зразу не розумів вповні, що ним діється. Гарячі хвили розжареного повітря тиснули на його тіло з усіх боків, а густі клуби диму, що снувався над землею, виїдали очі, витискаючи сльози. Біль ран був дуже дошкульний, а безсилля паралізувало рухи тіла; все таки бажання жити за всяку ціну було таке сильне, що цілою напругою волі і фізичних сил почав поволі повзати сіньми в напрямі задніх дверей хати. Повзаючи по долівці, раненою ногою зачепив за горючу драбину, що була сперта об стіну. Посипалась китиця іскор, щось затріщало і головня горючого дерева впала на болючу рану ноги. Мов їдовиту змію відкинув Михайло вогонь від рани і повзав даліше до дверей. Опинившись біля них, важким трудом відсунув засув і легко відкрив двері. Із струмом

свіжого повітря, що вдирався крізь відхилені двері, нутро хати спалахнуло ще більшим полум'ям. Відчуття свіжого повітря і надія на спасіння додали нещасникові сили. Він перекотився через поріг. Ще трохи..., ще трохи..., думав, і дотягнув своє тіло за купу гною.

Вигасали поволі пожежі, затихали зойки, не чути було вже диких вигуків, ні грізних пострілів, лиш у чистому зимовому повітрі розносився специфічний запах згарищ. А сніжок почав падати густіше, немов би набрав відваги по виході польських вояків із села, а радше його згарищ.

Михайло Нечистий усе ще лежав спокійно за купою гною, хоча докучав біль ран та холод. Тут і там чути було людські притишені ще розмови та жалісні ридання. Біля раненого проходили два сусіди — Дмитро Кирилейза та Іван Маслюх, яких він розпізнав по голосі і попросив допомі. Його життя було врятоване, але тут вперше довідався, що в хаті, з якої він вийшов живим, згоріли живими ранених вісім осіб, в тому його дружина та всі три доньки.

— О, Боже, Боже! Навіщо ж я рятував своє життя, чому не згорів разом з ріднею? — питав сам себе.

— Мабуть тому, обізвався один із сусідів, щоб заопікуватись Тарасиком, який важко ренений лежить у школі.

— Страшне — втрутив другий сусід. Замордували п'ятдесят шість людей. Гані Максим, — однорічній дитині, розпороли живіт; чотирилітню Касю Максим прокололи два рази багнетом в уста, два рази в груди і розпороли живіт, а Касі Томаш обрізали груди і порізали ноги.....

Михайло Нечистий слухав ті страшні розповіді й обличчя його здригнуло, з очей потекли важкі сльози.....

За добре переведення акції "пшецівко бандерофцом", другий батальйон польського війська в Сяноці одержав похвалу від полковника Плюто.

По двох місяцях, 28-го березня, польське військо напало втретє на Завадку Морохівську, розстріляло одинадцять здорових мужчин та спалило всі хати і землянки, залишаючи школу і церкву.

13-ого квітня поляки замордували ще шість осіб, в тому одну трілітню дитину, та спалили школу.

30-ого квітня 1946 року, польське військо напало вже шостий раз на село Завадку Морохівську, а радше руїни села і людських недобитків. Довершилась цього дня кривда стара. Сімдесят три особи, в тому лише чотирьох мужчин, насильно експортували, під сильною

охороною війська, до залізничної станції Загір'я. Моральна і фізична сила героїського українського села була зламана брутальною силою дикунського варварства.

Про трагедію чеських Лідіц знає весь культурний світ. Хто знає про трагедію тисячів українських Лідіц? ..... Чому? .....

Юліан Тарнович

ПОЧИТАННЯ ПРЕЧИСТОЇ ДІВИ МАРІЇ ТА СВЯТИХ НА ЛЕМКІВЩИНІ.*

Синівське віддана українського народу своїй Небесній Заступниці, а з другого боку Її особливу, матірню над тим народом опіку, бачимо теж і на Лемківщині. Доказ, що населення Лемківщини шукає також у тої найкращої Матері помочі й заступництва — це третина всіх церков Лемківщини присвячених і відданих під Її Покров.

Лемківщина має 198 українських греко-католицьких церков і 12 каплиць. У цьому числі припадає:

на Буківський деканат	20	церков
" Горлицький "	33	церкви
" Динівський "	17	церков
" Грибівський "	17	" "
" Дуклянський "	28	" "
" Короснянський "	8	" "
" Мушинський "	25	" "
" Риманівський "	26	" "
" Сяніцький "	24	церкви
Разом:	198	церков.

З цього 61 церков є зв'язаних тісно з почитанням Богоматері Марії, а саме під патронатом Різдва Пречистої Диви є 16 церков, під Її покровом знаходяться 23 церкви, Її Введення 3 церкви, Собору Богородиці 2 церкви, Успення Пресвятої Богородиці 13 церков і 1 церква Положення Різ Пресвятої Богоматері.

Друге місце займають церкви під покровом Святого Архангела Михаїла, в числі 26.

---

*Історичні Пам'ятки в Західніх Карпатах, Видавництво "Наш Лемко", Львів 1937.

Відтак є церкви Святих Безсребренників Косми й Дем'яна, в числі 23. З черги церкви:

Св. Великомученика Дмитрія	17	церков
Пресвятої Матері Параскевії		
(Святих П'ятниць)	14	"
Господа Нашого Ісуса Христа	13	"
Св. Отця Миколая	12	"
Св. Івана Хрестителя	5	"
Св. Євангелиста Луки	5	"
Воздвиження Чесного Хреста	3	церкви
Св. Івана Богослова	3	"
Св. Великомученика Юрія	3	"
Св. Тройці	2	"
Св. Духа	2	"
Св. Апостолів Петра і Павла	2	"
Св. Василя Великого	2	"
Св. Івана Золотоустого	1	церква
Св. Преподобного Якова	1	"
Св. Симеона Стовпника	1	"
Всіх Святих	1	"

З наведеного зіставлення бачимо наглядно, що третина всіх церков на Лемківщині присвячена почитанню й опіці Пречистої Діви Марії (61:198)

На другому місці є церкви св. Архангела Михаїла, в числі 26 (26:198).

Третє місце займають церкви св. Безсребренників Косми і Дем'яна, в числі 23 (23:198).

Відтак на четвертому місці є церкви св. Великомученика Дмитрія, в числі 17 (17:198); Пресвятої Матері Параскевії (Св. П'ятниць), в числі 14; Господа Нашого Ісуса Христа (Преображення Г. Н. І. Х.) 4; Вознесення Г. Н. І. Х. 4; Богоявлення Г. Н. І. Х. 3; Стрітіння Г. Н. І. Х. 2; в числі 13 (13:198); Св. Отця Миколая, в числі 12 (12:198); по п'ять церков св. Івана Хрестителя і св. Євангелиста Луки; по три св. Івана Богослова і св. Великомученика Юрія; по дві св. Тройці, св. Духа, св. Апостола Петра та св. Василя Великого; решта по одній.

Якщо йдеться про територіальне розміщення поодиноких церков одних і тих самих покровителів, то мусимо ствердити цей важний факт, що є поодинокі околиці в яких стрічається по кілька церков з

тим самим покровителем; наприклад у риманівському деканаті є 26 церков і 13 з-поміж них присвячені Пречистій Діві Марії. Те саме явище в короснянському деканаті. На 17 церков є по 5 церков св. Великомученика Димитрія та св. Архангела Михаїла, а тільки одна церква Богоматері і три св. Безсребренників Косми й Дем'яна, дві Пресвятої Матері Параскевії й одна св. Євангелиста Луки. В мушинському деканаті на 25 церков є 7 Богоматері, по 4 церкви св. Архангела Михаїла і св. Великомученика Димитрія, 3 св. Безсребренників Косми й Дем'яна, решта інших святих. Зате в дуклянському деканаті на 28 церков припадає 7 церков св. Безсребренників Косми й Дем'яна та по 5 Богоматері і св. Великомученика Димитрія, решта різних святих. В інших деканатах ще більші різниці.

З наведеного зіставлення насувається питання, чому саме більша частина церков на Лемківщині є віддана в честь Пречистої Богородиці? На це находимо відповідь у тому, що почитання Божої Матері в українському народі займає від віків перше місце, — та ще й в тому, що церкви в честь Пресвятої Богородиці вже в княжій добі становлять більше як половину із загального числа українських церков на українських землях. Та, що лемки жили вже в княжих часах на Лемківщині й були тісно зв'язані зі своїм матірним пнем та найбільше тяготіли до княжих осередків, як Сянік, Перемишль, Галич, Львів і, тому теж і найближчі церкви, які повставали в цій далекій давнині на Лемківщині, присвячувані були Цариці Небес.

Дальше зовсім зрозуміло, що населення Лемківщини, яке жило серед вічних небезпек і боротьби з дикою природою у зворах Бескиду, звертало найрадше свої очі до Матінки Божої, шукаючи в Неї неустаючої помочі. Пригадаймо собі слова побожної пісні:

”Пречистая Діво Мати, нашого краю,

З Ангелами і Святими Тя величаю”.

Отже Ангели і всі Святі разом з Нею, на Її бажання, благають у Бога того, що й Вона. В тім велика краса цієї правдивої перлини релігійної поезії.

На бачнішу увагу заслуговує ще й таке явище, що в хатах на Лемківщині почесне місце, побіч намісних образів Бога Творця, Розп'ятого Христа, або Святої Тройці, займають образи з життя Пречистої Диви з Її Дитятком Ісусом. Щойно на другому місці видніють образи св. Йосифа з малим Ісусом та св. Отця Миколая. Цікаві образи про сотворення світу, Христові Страсті та про важніші біблійні події передісталися до наших сіл на Лемківщині головню з

Підкарпатської України, а саме з нагоди празника в честь Пресвятої Діви в Манастирі, біля Межиляборців (Манастир зруйнований московськими й мадярськими військами в 1916 р., але відпусти відбуваються щороку на залишках, де стоїть вежа з іконою Божої Матері), далше в Пряшеві, Легнавій та Бардієві й Стропкові. Пізнішого походження є образи святих, привезені на Лемківщину з Америки, або Канади. Зате найновішого походження є образи крайового виробу, набуті з нагоди різних празників (Паславська Кальварія), св. Місій, або теж внесені на місцеві лемківські ринки та просто до лемківських хат.

Окремим доказом почитання Пречистої Діви та Святих на Лемківщині є численні придорожні, польові й лісові каплички. На окрему згадку заслуговує найкраща та zarazом найбільша богослужбова каплиця на Висівській горі, Яворині, де рік-річно відправляються величаві торжественні Богослуження. Лемківські каплички прикрашені іконами Богоматері. Згадуючи про менші численні каплички на Лемківщині, наведемо теж великі богослужбові каплиці. Такі каплиці бачимо: в селі Белхівка (дочерна парафії Волиця, біля Буківська, каплиця Рождества Пресвятої Діви), у Висовій біля Горлиць і дочерній Гуті Висівській, Гладишеві, Новиці, Устю Руськім, Одерному (всі села біля Горлиць); у Мисцовій, Жидівському, Гуті Полянській (всі села біля Крапної); у Мохначці Нижній каплиця Рождества Богородиці (там теж є церква св. Архангела Михаїла), біля Мушини та у Волі Нижній, біля Яслиськ.

Крім капличок стрічаємо при лемківських головних гостинцях і бічних польових дорогах і стежках, на межах піль, на горбах та узгір'ях придорожні дерев'яні, камінні, залізні (найновішого виробу бетонові) хрести. Багато видніє хрестів на шпильях бескидських гір, — поставлених на пам'ятку знесення панщини, або інших історичних подій. І так на горі Кичері, над берегом ріки Вислоки, біля села Полави (Риманівщина) стояв здавна грубезний дубовий хрест, на пам'ятку, що на цьому місці був у давнині Манастир у честь Пресвятої Богородиці, який спалили татари. Знов же хрест спалили мадярські війська в 1916 році при відвороті з-під Дуклі. Панщинні хрести бачимо на т. зв. Ксєнжій Горі, в селі Босько (Сяніччина), на горі Маківка в Синеві біля Риманова, на Магурі над Попрадом, на Ділку біля Барвінка й на Церговій (Дуклянщина), у Складистому, Матієвій, Чачові (Новосандеччина) та інші. Всі хрести на вічну славу Ісуса Христа.

Вкінці з культом святих зв'язані на Лемківщині різні місця в при-

роді; наприклад Полянка св. Івана біля Криниці (не згадуємо про криницю св. Івана з Дуклі з цілючою джерельною водою!), Студенка св. Івана біля Одрехова, св. Томи (Сяніччина) та інші.

Медалики, що їх залюбки носять жінки на Лемківщині й обдаровують своїх дітей, або своїх мужів перед їх виїздом на еміграцію, або на війну, теж з іконою Богоматері та св. Йосифа. Ці медалики причіпляють жінки до святкових коралів, пацьорків або до стяжок; деколи носять їх на нитці або ланцюжку на шиї. Газди та парубки пришивають їх до своїх катанок (синіх камізельок), деколи до капелюхів.

У тяжких хвилинах життя населення Лемківщини, зокрема старші жінки, дає на молебні, акафисти в честь Богородиці. В новіших часах правляться акафисти й до Пресвятого Серця Ісусового, св. Йосифа та в місяці грудні до св. Отця Миколая. Ці акафисти співають у церквах перед престолом або іконою Богоматері, на цвинтарях перед статуями Пречистої Діви Марії (як наприклад у Гладишеві біля Горлиць), або перед капличками з іконою Небесної Цариці.

ЛІТЕРАТОРИ ТА ВЧЕНІ З ЛЕМКІВЩИНИ*

Цікаву сторінку історії лемківської культури складає огляд творчої діяльності науковців, краєзнавців і письменників, що народились на Лемківщині і своєю діяльністю внесли певний вклад у розвиток її культури. Запровадження християнства дало значний поштовх до розвитку матеріальної та духовної культури на Русі. Будуються княжі замки, монастирі і церкви, а при цьому розвивається каменярство, різьба по дереві, малярство, прикладне мистецтво. З часом в селах будуються оздоблені церковки, а при них з'являються церковно-приходські школи. З них і вийшли перші переписувачі церковних і світських книг, а згодом і науковці, письменники.

Найвизначнішим треба назвати Павла Короснянського, відомого вченого, поета-філософа. Народився він десь при кінці XV ст. в околицях Коросна. Здобувши середню освіту приватно, поступає в Краківський університет і наполегливо оволодіває класичними мовами. Завдяки великим здібностям і наполегливій праці в 1500 році одержує ступінь бакаляра через 6 років — ступінь магістра, згодом у званні професора працює в університеті.

Він популяризує творчість грецьких та латинських поетів, сам складає латинські вірші та оди релігійного і світського характеру, створює до 2 тисяч елегій, панегіриків, різних епіграм, софістичних рядків, пронизаних гуманістичними ідеями. Виходили збірки його творів латинською мовою під різними псевдонімами: Павло Рутенус, Павло з Кросна, Павло з Ручі.

В числі кращих перекладачів церковних книг на лемківський діалект виділяються: Михайло Сяницький (I пол. XVI ст.), що переклав 4 Євангелії з болгарської мови, Михайло Василевич (XVI ст.) з Сянока, Тимофій Височанський, автор перекладу "Учительного Єван-

---

* *Український Календар*, УСКТ, Варшава, 1969, 95 - 99.

гелія" (1635), Степан Рихвадський, автор перекладу подібного Євангелія з 1666 р.

У XVIII ст. лемківські освітні діячі друкують ряд праць з історії, краєзнавства, суспільних наук в різних слов'янських і закордонних виданнях. Значна заслуга в обороні лемків від наступу католицької експансії належить відомому історико-краєзнавцю Михайлові Криницькому (1797 — 50-ті роки 19 ст.), священникові з с. Ганьчови (горличчина), який в праці "Историческое состояние наместничества Мушинского" (Відень, 1853) науково спростував хибне твердження і документально довів, що лемки не польські осадники, а корінне населення. Цю ідею розвинув і другий патріот Іван Присловський (1831 — 1909) з села Кам'янки грибівського повіту в розділі "Сандецька Русь" (Львів, 1893). Цікавими є роботи з давньої історії Галичини і Лемківщини "Начало истории Червеной Галицкой Руси" (Перемишль, 1887) Йосифа Цавинського, "Хрещення Русі" (Львів, 1888) його брата Володимира, етнографічна розвідка "Русини-лемки" (1860 р.) Олексія Торопського (1838 - 1901 р.) та ін.

В середині XIX ст. в літературу приходять цілий ряд журналістів, філософів теології, науковців, що вийшли з простих селянських або священничих сімей Лемківщини і, завдяки природним здібностям, наполегливій праці, домоглися високих державних і духовних санів. З любов'ю вони описують красу рідних сторін, намагаються описати життя і побут лемків, їх минувшину і сумасність. Але твори, написані штучним язичієм, друковані в малодоступних церковних альманахах, не знаходили шляху до серця селянина. Проте для інтелігенції вони представляли деякий інтерес.

Найцікавішими в літературі цього періоду є твори Юлія Ставровського (літературний псевдонім Попрадов) про мальовничу природу Бескидів "На Бескиде", рідні сторони — "Родина", "Спиш", дружбу слов'янських народів — "К моему народу", "Страдание слов'ян" та інші.

Активними організаторами культурно-освітньої роботи серед лемків виступають в середині 19 ст.: Олексій Торонський (1838 - 1901), родом з с. Завадка, Сяніцького повіту, редактор праці "Рускій сіон", автор "Русской читанки" (Львів, 1868) і повісті з життя лемків "Ганздзя", численних статей з фолкльору та етнографії, Микола Малиняк (1851 - 1914) — автор поетичних та прозових творів, видаваних під псевдонімом М. Кам'янин — збірник "Зерна" (Перемишль, 1910 р.), циклу статей "Записки римлянина", спрямованих проти деяких церковних порядків та інші.

З творами, написаними по-польськи, виступають в цей час: Модест Гумецький (1842 - 1899) з села Токарня, Сяніцького повіту, автор збірок "Poezje przez Nieznanego" (1876), "Думи і думки" (1831) та Тома Полянський (1796 — 1869), автор творів на релігійну тематику.

Серед письменників другої половини 19-го століття виділяються Клавдія Алексович, Дмитро Вислоцький, Іван Русенко й Володимир Хиляк. Тематика їх творчости — оспівування нелегкого життя і трудових буднів верховинців.

Клавдія Алексович (1830 - 1916), родом з села Красна, кроснянського повіту, виступає вперше з баядою "Пісня Ольдини" в "Зорі Галицькій яко альбум" за 1860 р. Згодом виходять оповідання і п'єси для дітей. В оповіданнях "Дві сестрички", "Нагорода пильності" та інші показує кмітливість сільських дітей, в п'єсах "Запамороченко", "Орендар" гостро виступає, проти нехтувачів рідної культури. В громадському житті активно виступає у Львівському товаристві руських жінок за емансипацію жінки-трудівниці.

Цікавим прозаїком кінця 19 ст. виступив Володимир Хиляк (псевдонім Ієронім Анонім), родом з с. Верхомля Велика, новосандецького повіту. Працюючи довгі роки священиком в селах Долини, Ізби, Бортне спостережливий краєзнавець вивчає побут, думи і мрії селянства і правдиво змальовує життя горян в численних повістях та оповіданнях: "Польський патріот" (1872), "Послідня чарка" (1800), "Щастя — не в грошах" та інші. В ряді гуморесок: "Також ювілей", "Риба", "Пізнав свою жену", "Заручини на болоті" та інші вдало висміює різні хиби духовенства та відсталості частини селянства. Та найцікавішою в творчому доробку письменника є повість про розгул конфедератів на Лемківщині "Шибеничний верх" (1883), літературно опрацьований українською мовою Юліаном Тарновичем в 30-х роках.

Твори Володимира Хиляка видані у збірці "Повести и рассказы Иеронима Анонима" в 1887 р.

Цікавими поетами-гумористами в перших десятиліттях нашого віку виступали Дмитро Вислоцький (Ваньо Гунянка) та Іван Русенко.

Ваньо Гунянка — це представник тієї частини лемківської інтелігенції в краю і на еміграції, яка в суспільному житті і культурному розвитку орієнтувалась на єдність з російським народом, його культурою та літературою і писала, здебільшого діалектом з домішками русизмів.

Він народився 4.IX.1888 р. у с. Лабова, новосандецького повіту в сім'ї селянина. Змалку, захопившись фолкльором, розповідями з історії рідного краю, старанно вчився і пробував складати віршовані

розповіді. Навчаючись в гімназії Нового Санча, дописує фейлетони в першу лемківську газету "Лемко", а напередодні Першої світової війни стає її редактором її. Виїхавши в Америку, організує серед земляків культурно-освітнє товариство "Лемко-Союз", редагує газету "Лемко" ("Карпатська Русь"), календарі діалектом, пише власні твори з життя емігрантів (оповідання "Агенти", 1927), "За щастям" (1929), "В Гамериці" (1932), драматичні твори (п'єси) про тяжке життя в старому краю — "Шовтис" (1935), "Петро Павлик" (1937). Тепер у похилому віці, проживаючи на Україні, виступає зі статтями і спогадами з пережитого і побаченого.

З оригінальними поетичними творами виступив поет-байкар Іван Русенко (19.I.1890 - 10.I.1960) з с. Красна, Короснянського повіту. Вчився і співпрацював з Д. Вислоцьким-Гунянкою, майстерно ілюструючи майже всі його газети, календарі, книжки. Велике зацікавлення серед селян викликали його патріотичні вірші "Лемковина", "Учітеся, русінаки", "Шануйте своє", дотепним гумором полонили байки за Л. Глібовим та І. Криловим: "Собаки", "Осел і Соловей", "Вовк та ягня", "Музиканти" та ряд інших.

З цікавими віршованими драматичними творами І. Русенка "Лемківське весілля" та "Вертеп в Карпатах" донині виступають лемківські драматичні гуртки. До останніх років життя невтомно трудився І. Русенко на ниві народної освіти і культури серед земляків на Тернопільщині, описуючи в численних творах-віршах і оповіданнях — життя лемків-переселенців (твори залишились у рукописах).

Географічне положення Лемківщини, відірваної від України на цілі сторіччя, гальмувало в значній мірі поширення на Прикарпатті національних ідей. Збереження лемками давньослов'янських звичаїв, обрядів, елементів мови, давньоруської назви "русин", "руска" тощо — з одного боку, є їх великою заслугою, але в той же час дало претекст деякій частині лемківської інтелігенції, яка перебувала в полоні москвофільського руху, виділяти лемків в окрему групу народу, або безпідставно називати їх рускими (тобто — росіянами). Самі ж лемки, об'єднавшись з українським народом, не мислять себе інакше називати як тільки українцями.

Після Другої світової війни на Лемківщині розпочинає свою творчість третя плеяда лемківських культурно-освітніх діячів вже цілком української орієнтації: етнограф Тарнович, письменники — Филипчак, Гануляк, Антонич та інші. Частина їхньої творчої діяльності корисно вплинула на пробудження української свідомості серед лемків. Помітне зацікавлення викликали історичні повісті Івана

Филипчака, родом з села Лішня на Сяніччині — історика-краєзнавця. Його популярні повісті: "Княгині Романова" (1927), "За Сян" (1928), "Будівничий держави" (1935), "Іванко Берладник" (1936), "Дмитро Детько", "Бутвичі", "Кульчицький герой Відня" та інші змальовували героїчне минуле рідного народу, вчили любити рідну землю та боротись за її збереження.

Про історію Лемківщини, її самобутню культуру, розповіли в цікавих нарисах на сторінках лемківської газети "Наш лемко" Юліян Тарнович, Франц Коковський, Ярослав Березо й інші. В новому світлі представлено минуле лемків в "Ілюстрованій історії Лемківщини" (1936), багатий фолклор в збірці легенд "Мова століть", краса гір і народної творчості — в путівниках "Верхами Лемківського Бескиду", "Історичні пам'ятки в Західних Карпатах" та інших творах Ю. Тарновича.

Красназавчі роботи "Східними межами Лемківщини", "Визвольні змагання Лемківщини", як і повість "За землю" Франца Коковського правдиво показують спільність в розвитку матеріальної та духової культури лемків з бойками та гуцулами.

Належної уваги заслуговує творчість поета і новеліста Григорія Гануляка з села Синяви на Сяніччині. Його поетичні цикли віршів "Весняні сні", "Вернися" сповнені глибокою любов'ю до рідної природи, трудолюбивого народу, пронизані бажанням допомогти йому в покращанні долі (оповідання "Процес за межу", "В старім краю", "Нечесні пінязі" та інші). Г. Гануляк — автор кількох драматичних творів "Хлопський син" (1910), "Щасливий чоловік" та народні драми з піснями і танцями "Соперники" (1911). Поезії ввійшли у збірку "Весняні сні" (1910), оповідання у збірці "За горами, за ріками" (Київ, 1941 р.).

Слід сказати кілька теплих слів синівської гордості за чудесну весняну поезію дивовижного лірика — Богдана Ігоря Антонича (1909 - 1937). Як Україну пізнаємо по творчості Т. Шевченка, так і вітку зелену Лемківщину — по творчості Антонича, "поета весняного похмілля". Життєвий і творчий подвиг цього незвичайно обдарованого митця нової доби в поезії 30-х років ХХ віку — це найкраще свідчення величезних творчих можливостей талановитих дітей Низького Бескиду, їх перших творчих здвигів на ниві українського відродження.

За творче семиліття Б. І. Антонич встиг видати 3 збірки поезій. Його коротке, мов спалах весняної зірки, життя — п'якклад безграничної любови сина до рідної землі і знедоленого люду, в ім'я

яких він сполум'янів у напруженій праці, самовдосконалюючися, творчо розквітаючи, щоб представити зелену закутину наших земель, Лемківщину, в дивовижній красі самобутнього таланту.

Провідною темою творчости Б. І. Антонича є любов рідної землі. Краса гір зелених, праця й мрії трудолюбивих дітей Низького Бескиду правдиво змальовані в цілому ряді елегій: "Елегія про співучі двері", "Елегія про ключі від кохання", віршах "Село", "Забута земля", "Черемхи", "Різдво" та інших.

Новим періодом в культурному розвитку лемків явилось творче двадцятиліття післявоєнних років на Україні (1945 - 1965).

На сьогоднішній день майже в кожній ділянці культури проявили себе молоді таланти переселених лемків. Чарують Україну співом сестри Байко з Яблониці (Сяніччина), лунають лемківські пісні в майстерній обробці композитора Івана Майчика з Боська (Сяніччина), дивують оригінальні скульптурні портрети митців заслуженого діяча мистецтва Василя Одрехівського з Вільки (Короснянщина), картини художника Петра Марковича з Чорнорік (Горличчина), зацікавлюють фолклорно-етнографічні роботи Івана Красовського з Дошна (Короснянщина), поезії Степана Рочиня з Беньови (Краківщина) та багатьох-багатьох інших ентузіастів-популяризаторів народної культури. На Україні відома літературна творчість вихідця з Вільхівки, сяніцького повіту, Дмитра Бедзика.

Понад 10 років у Львові працює група лемківських краєзнавців над об'ємистим етнографічним нарисом "Лемківщина", що охоплює всі ділянки з історії матеріальної та духовної культури лемків від давнини до сучасности.

Розділ з історії опрацьовує Іван Красовський з села Дошно (Короснянщина). На рахунку молодого дослідника історії Лемківщини — цілий ряд публікацій з даної теми в радянських та закордонних часописах: "Визвольний рух на Лемківщині в XVII ст." (газета "Наше слово" № 31 - 40, 1962 р.), "Лемки" ("Вісті з України" — газета, 1964 р.), нариси про лемківських митців Г. Пецуха, Никифора, дослідників Лемківщини І. Вагилевича, І. Франка, репортажів про життя лемків на Україні тощо.

Над етнографічними матеріалами працює Іриша Добрянська з Сянока, колишній працівник музею "Лемківщина". Відомі її "Нариси про матеріальну і духовну культуру лемків" ("Наше слово" № 1 - 31, 1964), статті про народне мистецтво та митців-різьбарів, друковані на Україні і в Польщі.

Велику кількість музичного фолкльору зібрали Орест Гижа з

Висови (Горличчина), Михайло Соболевський з Устя Горлицького, Іван Майчик з Боська (Сянїччина). Частково їх записи видруковані. Із захопленням зустрінуті українською громадськістю збірки лемківських пісень з нотами М. Соболевського "Лемківські співанки" (1967 р.) та І. Майчика "Співаночки мої" (1968 р.).

Фолклорно-етнографічний нарис "Наша Лемківщина" автора цих рядків, уродженця села Мисцова (Короснянщина) чекає зустрічі з читачами. Для популяризації лемківського фолклору в Польській Народній Республіці багато зробив орган УСКТ "Наше слово", в якому постійно друкуються фолклорні матеріали та оригінальні твори любителів лемківської говірки.

II. СПОГАДИ

о. О. Пристай

ЛЕМКИ ЗА МОРЕМ*

...А в голові родилися заміри. Неодного кортіло поїхати за море, щоб заробити собі грошей і відтак жити по-людському. Коли б тільки не мусів покидати своїх любих гір, рідне село, стару церковцю і родину. Вже на саму згадку далекої чужини опановував серце глибокий жаль і робилось так боляче, що вагався, чи не кинути думки про Америку. Але крайня нужда не давала спокою; голод силоміць виганяв лемка з рідної хати і гнав його у світ за очі.

Позичивши в жида грошей на корабельну карту, вибирався лемко зі сльозами в очах до Америки. Там вишукував угорусинів, що їх адресу дали йому знайомі земляки зі Закарпаття. А ці приймали його до себе на мешкання і гостили, справді як рідного брата. По кількох днях відпочинку вишукали такому новикові роботу, а за два-три тижні слав уже наш лемко своїй найдорожчій "малжонці" кілька долярів, щоб "дащо" справила дітям і собі та купила для них бандурки (картоплі) і муки, щоб не голодували.

Прийшов лист до лемківського села серед глибоких гір і заворушив усіх. Читали його по кілька разів і вчитували в ньому про великі багатства, машини, гази, електрику й про інші "американські дива". Оглядали дорогі доляри й обмірковували, чи і їм не поїхати б туди. Вістка про багату Америку та доляри поширювалася, заохочувала щораз більше лемків, щоб покидали свою голодну землю та вимандрували за море. Спершу емігрувала сільська біднота. Потім пішли за її прикладом також трохи багатші газди, що тільки хотіли собі придбати в Америці грошей і вернутися додому та якслід розгосподаритися.

---

*Д-р Л. Мидловський, *З Трускавця у Світ Хмародерів; Спомини з Минулого й Сучасного*, том III, Видавнича Спілка "Діло", Львів-Нью Йорк, 1936, 80-93.

Незасібні лемки, діставшись до Америки, мусіли там тяжко працювати. Такої виснажливої роботи не знали у своїх милих горах, але помалу звикли до неї. Зате їли тут сніжно-білий хліб, що його досі не лише ніколи не мали, але й на очі не бачили. Щодня було в них на столі м'ясо, а у Старім Краю ледве двічі в році, на Різдво й на Великдень. Жили тут у вигідних мешканнях і мали на собі порядний одяг. Помалу зживалися з новим оточенням, з роботою і з "босом"-наставником, звичайно чужинцем, що дуже хвалив собі наших лемків за їх працьовитість і витривалість. Якщо вони не були жонаті, женилися, а якщо були ще скромні й ошадні, то за якийсь час купували собі власний дім. Мимохіть забували за свої гори, ліси й потоки, а церква, село й миле сусідство в ньому віддалялись до неповоротної минувшини. Лемки перемінювалися в американців. Навіть ті газди, що заробивши досить доларів, верталися до рідного села та приводили до ладу своє зубожіле господарство, не могли вже там довго витримати. Щось тягнуло їх назад за море. Вони знову їхали до Америки, бо їй добробут, широкі можливості і взагалі американське життя зовсім полюбило їх.

Лемки за морем.

В тих часах були наші лемки щирі й добродушні, нічим незіпсовані, але також дуже темні. Можна було подивляти, як ці непросвічені сердечні лемківські селюки давали собі раду на далекій заморській чужині, серед чужих людей, не знаючи ні їх мови, ні звичаїв, ні їх способу праці.

Мені оповідали старі лемківські емігранти, як то вони в самих початках свого життя в Америці мусіли страшно бідувати. Американці вважали їх за якихось дикунів, свавільні хлопці кричали на них, кидали камінням й робили різні пакості. "Бувало", розказував мені старий Логинець з Мек Аду, "я цілими днями не мав у роті страви й не було де мені голову притулити. Ніяк не міг знайти роботи! Та милосердний Бог зіслав якусь щиру душу, словака, поляка чи мадяра, що заопікувалися мною. Дали мені притулок, нагодували та ще й помогли знайти працю".

Поверх 95% лемків були зовсім неграмотні. Не вміли навіть розпізнавати "нумера". А такій людині тим тяжче пробиватися на чужині. Зате в лемків була життєва енергія. Вони хотіли поліпшити своє незавидне буття і брались до науки. Вчилися читати, писати, рахувати й англійської мови. Потім деякі з них особливо молодші, не боялись

навіть взятися до бізнесу. Були запопадливі й дороблялись маєтків.

Але не всі прокладали собі шлях до добробуту чесною працею. Серед молоді було чимало ледарів, що за гульнею при горілці марнували свій вік, ще й інших використовували. Зокрема обманювали дівчат.

У Пассейку, стеит Нью-Джерзі працювало по фабриках багато молодих робітниць. До одної з них почав в 1910 році залицятися якийсь наш пройдисвіт. Довідавшись, що вона має гроші, обіцяв оженитися з нею. Та покищо покрутив справою так, що легковірна дівчина взяла з банку ціле своє заощаджене віно 1.500 доларів і дала йому. Вітрогон вициганив гроші й день перед вінчанням дав ногам знати. Дівчина з розпуки збожеволіла. Померла по двох роках тяжкої недуги. Але її кривда не вийшла обманцеві на користь. В 1915 році покликали мене в Сиракузах до шпиталю, щоб я висповідав умираючого на заразливу недугу. А ним був саме той молодий обманець, що своїм злочином загнав у могилу бідну дівчину.

Лемки перші з наших земляків почали емігрувати до Америки, перші осіли там і перші ділом висловили свою правдиву побожність. Стали організувати свої релігійні громади — парафії. Але ці добрі й побожні лемківські переселенці приїжджали вже до Америки затруєні москвофільством. Бо їх панотці, хоч походили з українського народу і жили з нього, та хоч самі греко-католики, чи бодай удавали таких перед своєю духовною владою, ревно займалися пропагандою "єдиної неділимої Росії" та єдиної, правдивої "русскої" віри. В каригідний спосіб зводили нарід на манівці, вщиплюючи в його прості серця "науку", буцим то лемки й москалі, одно й те саме. Вчили своїх парафіян, що греко-католицьку віру накинули їм вороги "русского" народу, себто Рим, поляки, мазепинці, а справжнє спасіння своїх душ лемки знайдуть тільки в православній церкві, що до неї належали їх предки. Москвофільські душпастирі вказували на могутність білого московського царя, що із своїм воїнством визволить лемків і цілу "подяремную" Русь...

Грунт під тверде насіння русофільства й московської схизми був за слабкий в австро-угорській монархії. Нарід тільки заражувався цією політичною недугою. Зате в Америці москвофільство прибирало активний характер і поширювалося в міру зросту лемківської еміграції. Спершу не було там священників. А нарід заражений москвофільською і схизматичською агітацією, сам будував собі церкви в тім найліпшій переконанні, що це будуть твердині його "русскої єдности". А

поправді чимало з них було згодом розсадниками схизми й національної ворожнечі. Бо з приходом греко-католицького духовенства до Америки, прислав сюди також московський святіший синод батюшок з Росії, що підняли тут завзяту релігійну боротьбу. В який негідний спосіб воювали цареславні агітатори, свідчить ця їх неграмотна змістом і наскрізь демагогічна відозва, що її тут дослівно наводжу.

Прислухайтесь, що говорять піднимаючися із гробів наші дідьки і пращадьки: "Пощо ми кровь проливали за віру православную, за народность свою русскую? Куда идутъ теперь наши внуки?... Горе! Горе имъ!..."

РУССКІЙ НАРОДЕ! СЛАВА ІІСУСУ ХРИСТУ!

312 років уже прошло, якъ отвѣтныя вороги наші ляхи, при помочи до-радниківъ своихъ іезуитовъ и ксендзівъ, силою почали отрывати насъ отъ нашої пращадной восточной православной церкви и притягати до унії зъ Римомъ.

Правда, тогди папа Климентій VIII подписавъ угоду, що для нашої церкви все останется по давному, по православному. Но дальшія папы той дьявольскій контрактъ цілкомъ поломали й правъ нашихъ въ Римѣ не пошановали. Въ православный нашъ обрядъ стали латинскіи выдумки вводити и русскій народъ хитростью и коварствомъ на латинскую віру переводити. А теперешній папа Пій X задумавъ уже и цілкомъ русскій народъ на латинство перевернути и для тои ціли приславъ до насъ въ Америку якогось прихвостня айришскихъ епископовъ, бискупа Сотера, а разомъ зъ нимъ и проклятую буллу, въ которой высловился, що посилае того бискупа для католиковъ рутенцкой нації. И дійсно, бискупъ Давліійскій, по прибытію своемъ въ Америку, почавъ вірниковъ своихъ католиками називати. Но коли побачилъ, що народъ русскій бунтується противъ того, ставъ безъ жадного права греко-католическимъ себе именувати.

Побойтесь Бога! Та який ож онъ греческій епископъ, коли при службахъ латинскій "вельонъ" употребляє?! Який же онъ грекъ, коли его не толко греческій патріархъ, але навіть и простыя греки за три версты, яко латинскую заразу обминають?! Який же онъ греко-католическій епископъ, коли онъ и 6-и клясы гимназіальной не скінчивъ, въ старомъ краю за божевільного узнаний былъ, а за митру и омофоръ русскій народъ запродади приїхавъ?! Який же онъ епископъ, коли женатыхъ людей во священника не має право посвящати, а священникамъ его бирмовати дѣтей заказано?!

Люди русскіи! Тажъ тою буллею римскій папезъ отбирае нашимъ священникамъ право крестити дѣтей по нашему православному обряду и силою домогається, щобъ дѣтей нашихъ на латинскій способъ крестили. Еще забороныа нашимъ священникамъ женитись и домогаєсь того, щобъ они такъ "паробчили", якъ паробчать католицкіи плебаны. А тѣ бѣдаки и справдѣ отъ того страху въ краю женъ своихъ полишили и со служницями живутъ тутъ! Еще тою буллею стараєся, чтобы мы нашъ русскій календаръ покинули и

наши свята разомъ съ латинниками святили. Однимъ словомъ, лукавый итальянъ папа дочиста наши рускіи права ломаетъ и насилу проклятыми латинниками насъ проробити хоче.

А мы пощо спимо?! Пощо шию свою подъ ланцугъ подставляемъ?! Пощо будемо клятымъ врагамъ своимъ, ляхамъ, въ ноги кланяться?! Пощо вѣру предковъ своихъ, вѣру православную на ганьбу и поруганіе отдавати? Тажъ вѣра тая, котрую св. Володиміръ отъ грековъ въ Кіевѣ принявъ, то наша православная вѣра. Она то и есть наша русская вѣра. А коли мы русинами до-теперь зовемось мусимо, не уніатскую, а русскую вѣру тримати.

Хиба-жъ не знаемо мы, що уніатская вѣра то та самая латинская, але съ греческимъ обрядомъ? Хиба-жъ не знаемо мы, що уніатская вѣра, то — волкъ въ овечью шкуру облеченый, то гнилый мостъ, до латинства русиновъ ведушій?

Нѣтъ, нѣтъ! Досыть насъ въ старомъ краю іезуиты, мадьяры и ляхи душили и душатъ. Пощо-жъ насъ еще тутъ въ Америцѣ, на свободной землѣ Вашингтона, айришскіи епископы съ ихъ прихвостнемъ Сотеромъ маюць зъ нашихъ найдорозжшихъ правъ рабовати? Нащо наши вольныи права, за которыи предки наши въ кайданахъ гнили, живцемъ палени на огнь були, на кавалочки живыми рѣзаны були, — стараются теперь отъ насъ, бѣдныхъ русиновъ, цѣлкомъ отобрати?

Вставайте, люди! Чи не чуєте, якъ голосно кличуть до насъ прадѣды наши изъ гробовъ своихъ: "Не вырекайтесь, сыны Рускіи, вѣры Христовой православной! Не будьте, внуки й правнуки наши, погаными Юдами предателями!"

Гей, братья, до купы! Прочь всѣ враги наши, що туманяць намъ очи блудомъ и темрявою! Знайте, що и въ нашихъ грудяхъ бьется горячее и вѣрное сердце прадѣдовъ нашихъ! Знайте, що и въ нашихъ жилахъ плыве руская кровь предковъ-мучениковъ нашихъ!

Не страшный намъ чужій сердцю нашему Римскій папа — итальянъ. Съ нами Богъ съ нами Матерь Божія, съ нами Сынъ Божій. То наше богатство и наша сила.

Сбирайтесь, люди, на народное вѣче! Тамъ порадимось вспольно, що маемо робити, щобъ не отдати себе на погибель и врагамъ подъ ноги не достатись. Залишимъ на тоъ насъ всякіи роздоры и сварни, а всѣ якъ одинъ ходѣмъ на се вѣче. Най ни одинъ изъ насъ не зѣстанется вдома! Най ни одинъ не опуститъ сего важнаго вѣча. Тутъ будутъ говорити найлѣпшій рускіи бесѣдники.

Чи не бачили мы, якъ до сего часу туманили насъ и нашихъ женъ байками по гаузамъ наши уніатскіи іезуиты ксендзы? — а тутъ на вѣчѣ намъ скажутъ все про правдѣ и справедливости вѣрныи спасители наши. Они повѣдятъ намъ то, чѣмъ мы були колись, чѣмъ есьмо теперь и чѣмъ повинни бути надалѣй. Они скажутъ намъ, що повинни мы робити, абы нашу вѣру, восточный обрядъ и русску народность врагамъ на поруганіе не дати. Тутъ почуемо много такого, чего еще досѣ не чули. Научимось чистой правдѣ и истинѣ, якою до теперь не знали.

Не слушайте того, кто бы сталъ вамъ заказовати идти на тое вѣче, бо то нашъ найтяжшій врагъ, бо ему росходится о то, чтобы и надалѣй насъ въ

темнотѣ тримати и цѣлкомъ русскую душу въ насъ загубити...

Вѣче отбудется сегодня, въ недѣлю, с. е. 7-го Марця 1909 року, о 4-й годинѣ вечеромъ, въ Шайеровой галѣ, (Sheiry's Hall) Northampton, Pa. На вѣче ласкаво запрошуемъ всѣхъ русиновъ, якъ мужичинъ, такъ и женъ. Вступ безплатный. Скликующій Комитетъ.

Пропагатори московської схизми мали силу, бо розпоряджали великими грошовими фондами. Святіший синод не жалував рублів, щоб тільки відірвати лемків від Української Католицької Церкви. Російські єпископи в Америці щедро сипали грішми на всі боки. Власними коштами будували церкви для відступників від католицької віри, купували ризи, всякі інші церковні речі та самі оплачували батюшок. "Навернені" на православ'я лемки не потребували платити ані на будову нової церкви, ані утримувати священика, дяка і т. п. Мали все готове й задармо. Ще й хвалились перед своїми односельчанами й земляками греко-католицького обряду, мовляв, ми не маємо ніяких видатків на церкву й ростемо, хоч і небагато нас. Та й справді, без огляду на матеріальні вигоди руско-православних парафіян, їх всеж було дуже мало. Русотяпські "місіонарі" не щадили грошей і демагогії, а проте мали у своїх парафіях щонайбільше 15 або 20 родин. В Мек Аду мала цареславна парафія мала всього 16 родин, що самі не були б в силі утримати свою церкву, пароха й дяка. Але вони не потребували цим журитися. Про це дбав святіший синод, що слав до Америки своїх агентів з повними кишнями грошей.

Московські схизматики будували свої церкви для лемків звичайно на тій самій вулиці, де була українсько-католицька церква, а як удалося, то таки напроти неї, щоб таким робом могли легше агітувати серед наших людей і перетягати їх на свою віру.

А ті лемки, що перейшли на російську схизму, стали згодом самі її пропагувати серед своїх земляків в Америці і у Старому Краю. Вони писали в листах до старокрайових свояків і знайомих, що зробились православними й хвалили свою нову віру та свого шумного батюшку, що мав бороду, як сам "Христос"... При тім заохочували переходити на православ'я і радили, в який спосіб слід це робити.

З упадком царської Росії припинилась також агітація московської схизми. Бо святіший синод заперестав присилати гроші, що були одинокою реальною основою цареслав'я в Америці. Враз з тим, завдяки праці українського священства й учителів парафіяльних шкіл, почала зростати національна свідомість серед лемків, а москвофільство щораз більше тратило ґрунт під ногами. Врешті наш світлий Визвольний Зрив захитав московським цареслав'ям теж на Наддніпрянщині,

де повсталася автокефальна Українська Православна Церква. Її впливи почали вдиратися до Америки і там випирали по війні московську схизму, хоч і викликували нову, не менше завзяту релігійну ворожнечу таки між свідомими українцями, православними й католиками. В кожному разі йшла далі шкідлива внутрішня боротьба в народі, та москвофільство вже ниділо з браку "пособій". Ворожнеча тільки змінила свій вигляд. Замість колишніх "руських" цареславних лемків, вхопилися за чуба українські православні з католиками. Основа залишилася та сама: українці мусять вічно жертися між собою і витрачувати свої сили на боротьбу з земляками.

Лемки становили собою дуже гарний національний матеріал у Північній Америці. Вони були добрі й щирі, хоч дуже забобонні, бо неосвічені, але на свій лад побожні, витривалі, працюваті, на жаль, страшно розпиячені. Не було кому ними заопікуватися і взяли їх під свою опіку старорусські панотці; тримали їх далі в темноті, потурали їм в пиятиці і запоморочували їх могутністю "непереможного" царя, що мав прилучити Лемківщину до русского царства.

В Америці застали лемки майже те саме, що покинули у своїх Карпатах. Тут ждали на них сміливі аж до нахабности платні російські агенти, що були далеко зручніші від старокрайових. Вони ловили лемків у тенета цареславної схизми і москвофільства. Американська горілка дальше розпиячувала лемківських емігрантів. А врешті напосілись на душу бідного лемка теж ті українці, що нападали на Церкву і на духовенство. Вони не розуміли, що їх неморальні засоби "політичної" братовбивчої боротьби, що нівечила характери людей, принесуть шкоду цілому українському народові, а не тільки попам і дякам. Для наших доморослих соціалістів могла була зникнути з обличчя землі правдива Україна, аби тільки залишилась партійна рецепта.

Лемки попали в Америці у справжній український хаос. Серед них почали воювати кацапи з українцями, цареславні схизматики з католиками, а потім автокефалісти та вірні християни з безбожниками. Темнота й пиятика скріплювали цю домашню війну й часто доводили навіть до проливу крови. А відгомін цієї національної руїни доходив аж під карпатські верхи і навіть у самій Лемківщині викликував між людьми ворожнечу.

Суспільні групи переселенців.

На світі існують три роди людей: одні, що хочуть, другі, що не хочуть, а треті, що не можуть. Перші доконують всього, другі противляться всьому, а треті в усьому заводять.

"Еклектік Магація".

Українську еміграцію до Америки започаткували у 80-их роках минулого сторіччя зовсім зубожілі малоземельні селяни й незаможні сільські зарібники. Нужда гнала їх за море. Вони попросту втікали від голоду й тому не робили собі великих плянів на довшу мету. Хотіли тільки заробити трохи грошей і поправити свою долю, а потім вернутися назад до дому. Багато з різних причин залишилось на постійне в Америці. Проте не розбагатіли тут. Заробляли на власний прожиток і помагали своїй рідні в батьківщині. На американське життя не могли мати жодного впливу, що відповідав би їх чисельности. Були ж неписьменні, жили розсіяні по великих містах і не мали власного провуду. Бракувало їм своєї інтелігенції, що їх зорганізувала б, освідомила та проводила ними. Вона почала емігрувати далеко пізніше, можливо й запізно, в малій кількості й не завжди відповідала своїм громадським завданням.

Більшість наших переселенців йшла на заробітки до фабрик, до копалень і на лісові роботи. Менша частина осілася на фармах і взялася до хліборобства.

Матеріальні умовини нашого робітництва по американських промислових осередках не занадто сприятливі. Робітники встигли лише сьак-так забезпечити своє життя. Зате українські фермери-хлібороби досить гарно розгосподарювалися і створили собі тривкі основи під економічний добробут. Також під національним оглядом вони творять собою цінний елемент, відпорний супроти процесу винародовлення. А це хоч би й тому, що наприклад у Канаді маємо цілі чисто українські фермерські оселі, де послідовно зберігається рідна мова та старокрайові звичаї.

За селянською біднотою потягнулись до Америки заможніші газди, що в краю попали з різних причин в довги й хотіли при помочі зароблених долярів сплатити їх. Емігрувало також чимало збанкrotованих сільських війтів і громадських писарів. Вони часто урядували по корчмах, гостили різних старостинських комісарів і взагалі звикли жити понад міру. А таке "панське" життя коштувало гроші. Як їх забракло, тоді треба було хіба задовжуватися в жидів. Але й це не тягнулося у вічність. Вірителі давали позички, доки було на них якене-

будь покриття. За якийсь час ішов цілий маєток "на бубон", на ліци-тацію. Деякі вийти й писарі посягали тоді навіть на громадські гроші, щоб тільки рятувати свій "гонор". Але й це не помагало. Навпаки, не один попадав ще в більшу халепу. Мусів продати останню пару коней або корів й вирівняти недобір у громадській касі. Врешті не залишалось нічого іншого, тільки покинути край і свій почесний уряд, що спокусив до марнотратства й довів до банкрутства, та поїхати за море.

*

Щораз більше говорили в Галичині про великий добробут в Америці, звідки наші люди писали про всякі чуда й дива, а враз з тим присилали своїй рідні долари. Вістка про неї дійшла теж до середньо-шкільної молоді, що з молодечим захопленням зацікавилася нею. Уявити собі, що тут треба вчитися-кувати цілих вісім років, потім іще скласти матуру і знову студіювати на високій школі! Чи не краще кинути цим усім об землю і чмихнути до Америки? Там не буде професорів, карцерів, двійок, матури, а тільки безмежна воля і долари! Як такий простий Іван або неписьменний Пилип пошився там у пана, то тим більше він, "учений студент", зможе зробити світлу кар'єру... Чей не виключене, що нашого галицького студента сподобає собі якась американська мільйонерка, zalюбитьсь і вийде заміж на нього...

Дехто з цих юнаків кермувався поважнішими мотивами, рішаючись на виїзд до Америки. Цей бажав собі заробити гроші на дальші студії, той попросту втікав з краю перед переслідуваннями ц. к. крайової влади за його українську національну працю, інший заміряв використати американські життєві можливості.

Недокінчені студенти створили собою нову суспільну групу серед нашої заокеанської еміграції. Збільшили її ряди, але майже нічим позитивним не причинилися до її внутрішнього скріплення. Бо більшість з них виїжджала до Америки з надією на легке, безтурботне й веселе життя. З цих ледащих недокінчених студентів поробились тут трутні, що жили різним крутіємством на кошт решти громадянства. Про них розповім докладніше в окремій главі.

*

Довгі роки жила наша еміграція без жодної душпастирської опіки. Лемки найбільше відчували її брак і найсильніше тужили за рідною церквою та за своїм панотцем. Вони стали прохати галицьку

духовну владу, щоб прислала їм душпастиря. Але це була чомусь дуже тяжка справа. Стільки різних незнаних перепон стало їй впоперек дороги, що годі було сповнити християнське бажання побожних лемків. Як не дивно, та треба в імя правди ствердити, що наші емігранти в Америці ждали нетерпеливо на своїх священників, а проте не могли їх дочекатися. Комусь очевидно було на руку, щоб наш нарід був позбавлений свого духовенства. Тому й існували спочатку непоборні труднощі у висилці українсько-католицьких священників до Америки.

Та завзяті лемки так довго благали, доки не дістали священника. В 1884 році прибув до Сполучених Держав Північної Америки на місійну працю серед української еміграції перший наш священник, о. Іван Волянський.

В той час починає українська богословська молодь в Галичині ближче цікавитись долею своїх братів-переселенців в Америці. Шість молодих богословів рішає посвятитись душпастирській і національно-громадській праці для заокеанської еміграції. Щоб вив'язатися зі завдання, висвячуються вони в безженстві. Зрікаються родинного життя, бо хочуть служити лише Богові й Нації. А в 1894 році висвячені у львівському катедральному храмі св. Юрія, виїжджають гуртом до Америки оо. Іван Ардан, Нестор Дмитрів, Степан Макар, Микола Підгорецький, Микола Стефанович і Павло Тимкевич.

Вони зробили початок. Відтоді аж до іменування першого українсько-католицького єпископа в Америці, Сотера Ортинського в 1907 році, емігрують сюди наші галицькі й закарпатські священники з різних причин, з неоднаковою метою та серед різних обставин. Дехто з ідейних спонук їхав до земляків за море, щоб принести їм душпастирську потіху, дехто лише з особистих або матеріальних мотивів. Також не всі виїжджали за дозволом своєї духовної влади. Інша річ, що Апостольська Столиця чомусь не радо давала дозвіл нашим єпископам на висилку українських священників до Америки, хоч вони були там дуже потрібні та самі емігранти рішуче домагались їх приїзду. З цього повстала складна й неясна ситуація. Чимало священників оминало консисторію і попросту на власну руку покидало свої парафії в краю, щоб осісти між новими парафіянами за морем. А духовна влада хоч-не-хоч мусіла годитися з доконаними фактами.

Прихід нашого священства до Америки мав безперечно поважний вплив на українську еміграцію.

Як голка за ниткою, потягнулися за духовенством також дяки. Не самі вони йшли, а покликали їх туди новостворені американські

парафії. Дяк крім обов'язків у церкві, вчив дітей у парафіяльній церковній школі. Роботи мав досить, але і плату добру, бо парафії платили дякам від 35 до 60 доларів на місяць, а по світовій війні 130 або навіть 150 доларів. Окрім того дяк мав четвертину доходів за всі треби й деякий відсоток з прибутку за театральні аматорські вистави, які сам підготовляв.

З огляду на це приїхало згодом більше дяків, ніж їх було тут потрібно. Вони не потребували ніякого дозволу, тому навзаводи емігрували — іспитовані та неіспитовані. Назбиралось їх стільки, що не було чого і боятись, щоб забракло дяків в американських парафіях.

*

Перед війною, ми, на жаль, не мали в Америці світської інтелігенції. Було вього кілька одиниць, що їх можна було почислити на пальцях.¹ Це відбивалося від'ємно на цілій еміграції, що необхідно потребувала освічених народніх діячів, що освідомлювали б і організували б її в християнському й національному дусі. Саме духовенство не могло впоратися з цілою народньою роботою. Правда, пізніше закінчили студії вже деякі американські уродженці, але їх було теж небагато. Щойно по наших визвольних змаганнях починає напливати нова хвиля інтелігентської еміграції.

Приїжджають українські дипломати й політики, старшини і стрільці Української Армії та інші втікачі, що по нашій прогрі не хотіли або й не могли залишитись на рідній землі під чужою владою. Пішли у світ на добровільне вигнання; інші після довгого побуту вернулися до краю.

Можновладні "салуністи".*

Старосвітські звичаї переходять в закон.
Мені.

Від самого початку наша американська еміграція хромала на обидві ноги. Бідні, темні й заголюкані українські переселенці розсипалися по всіх землях просторої Америки. Залишалися звичайно там, де знайшли собі заробіток. Дякували Богові, що покинули галицьку

---

¹В Шикаго був один адвокат д-р Янович, і двох лікарів. Одного з них, д-ра Сіменовича, спровадив в 1885 році з краю о. І. Волянський. Другий, д-р Ігриневський, приїхав пізніше. У Скрентоні був в 1912 р. д-р Кульчицький і т. п.

*Корчмарі, власники американських харчівень (saloon).

нужду й опинились серед вимріяного американського добробуту. Але нове життя на чужині мало для них також багато темних сторінок.

Вони були тут зовсім самотні. Ніхто не опікувався ними. Духовна влада довгий час не присилала їм священників, інтелігентніших людей серед емігрантів теж не було. Нарід тягнув будні свого життя з дня на день і з року на рік. Родилися діти — вже американське покоління — росли й виховувалися, мов дички в лісі. В шкільному віці записували їх до прилюдних шкіл, де їх учили виключно по-англійськи. Тому вони до англійської мови так звикли, що всюди тільки нею говорили й думали. Молодь цілком американізувалася.

Брак інтелігенції всі сильно відчували, а ще більше відчували емігранти, наші селяни та зарібники, брак своїх священників, цих природних і вірних товаришів долі працюючих мас.

Врешті приїхав до Америки о. І. Волянський, простий сільський священник без докторату й без слави визначного політика або письменника. Він перший пішов між нарід — між колишніх двірських слуг, формалів, малоземельних селян та інших галицьких голодоморів, що переселенням до Америки врятували своє існування. Панотець І. Волянський відвідував за чергою робітничі дільниці й пізнав, що наші емігранти мали роботу, хоч тяжку і часто вельми небезпечну, але заробляли собі на проживок гарний гріш. Не терпіли галицького голоду й холоду. Було, що з'їсти, в що одягнутися і чим запалити і світити. Тіло було заспокоєне, зате душа марніла й ниділа без душевного корму.

Негайно закотив о. І. Волянський свої попівські рукави та почав усюди, де лише став ногою, організувати церковні комітети, братства й інші товариства. Їздив з одної місцевости до другої, як справжній апостол, проповідуючи науку Христа й національну єдність. Будував гать перед деморалізацією і винародовленням. А щоб засновані братства були тривкі, постановив зцементувати їх українським часописом, що міг би об'єднувати цілу українську еміграцію.

Але заки це все здійснилося і заки взагалі приїхав перший священник до наших заокеанських братів, минали довгі роки безпросвітку. Світські інтелігенти не приїжджали сюди, бо й не було ще до чого. Нарід ходив самопас, хоч дуже потребував когось, хто був би його порадником і провідником. Але мав тільки свою темноту, що є коренем неолі, як казав Плятон. Окрім того лемківські емігранти принесли собі з краю блудну віру в московського царя, що стояла в них поруч віри в Бога. Католицтво було пільською (польською), а не їх русскою вірою. Так вмовляли в них їх старокрайові панотці

москвофільської орієнтації.

Годі дивуватися, що ці неосвічені, національно несвідомі й політично дезорієнтовані переселенці не могли самі спромогтися на великі культурні речі. Ці люди були добрим, хоча й суковатим матеріалом, що для свого обробітку потребував дбайливої і зручної руки.

Треба признати, що лемки прийшли до Америки не лише зі своєю темнотою, але й зі щирими патріотичними почуттями. Церква, старослов'янські церковні обряди, трираменний хрест і рідна мова, себто лемківське наріччя, хай там і звали це все "руським", проте воно було для них дорогими святощами. До всього рідного ставились з подиву гідним пошанівком.

Опинившись в гомінкій Америці, жили в добробуті, але не могли забути за бідну, далеку й любу Лемківщину. Тужили за верховинськими селами й рідними церковцями. Ніхто не розраджував їх. Не було інтелігентів, що організували б і освічували б їх та в цей спосіб улегшували б їм зживатися з чужиною. Тому лемки самі шукали собі розваги в американській корчмі. До корчми були призвичаєні ще із старого краю. В ній топили в чарці свою велику тугу...

До "салуну" сходилися наші емігранти звичайно щовечора по роботі. Попивали "віскі", пиво або вино, співали свої тужливі верховинські пісні і згадували рідні села, свояків і знайомих. Та найчастіше і найдовше зупинялися думками при своїй сільській церковці. З нею зв'язувало їх найбільше багато приємних спогадів про христини, вінчання, празники і т. п.

Лемки в Америці не ходили до римо-католицьких церков. Навіть на ірландські церкви дивилися, як на "пільські" костьоли.

"Треба нам нашої рускої церкви!" — каже американський корчмар, лемківського походження.

"Та гей!" — підхопив найстарший з-посеред емігрантів. "Без церкви братики, не можемо тут, в Гамериці жити".

"Ми теж християни!" — potwierдив хтось з боку. А за ним знов інший відізвався і, по американськи, подав вже готовий проєкт:

"От знауте что, я знавуся добрі з моім босом*. Його попрошу я, аби компанія дала нам, руснакам, лоти** під будову. Ми зберемо кущик*** грошей поміж собою, а наш старокрайовий майстер, Юрко

---

*Boss = наставник над робітниками.

**Lot = будівельна парцеля.

***Трохи (лемк.).

Килим, вибудує нам нашу святиню, та будемо якимись там християнами”.

Ось так лемко-корчмар, піддав перший думку про необхідність церкви. Він був для лемків в Америці найбільшим і найліпшим радником у всіх справах; заступав їм священика і вїта. Розганяв їх смуток, потішав щирими словами і горілкою, яку також боргував, а в потребі позичав навіть готівку.

Чи наші американські корчмарі з побожності заохочували своїх земляків до будови власної церкви, чи думали більше про свій бізнес, про це знає лише Всевидющий. Ми грішні можемо тільки ствердити, що як треба було купувати парцелі під будову церкви, то звичайно такий корчмар радив, де вона повинна стояти. Всі були згідні з його пропозицією і будували церкву недалеко для більшости руснаків, що найрадше мешкали близько свого "салуна". Виходило щось подібного, як то бувало за панщинних часів в Галичині, коли то церква часто мусіла бути, згідно з волею дідича, в сусідстві двірської корчми...

Хто робив пляни тих церков, та які вони були, про це найвиразніше говорили самі церкви. Вони були дерев'яні, з цибулькуватими копулами, де пишався трираменний хрест, що своїм величезним розміром кепкував собі з пропорції. Взагалі стиль був дивовижний. Але важніше було те, що лемки самі, без своєї інтелігенції, а під проводом салуністів будували собі в Америці церкви. В салуніста відбувались усі мітинги у справі будови церкви. В нього вирішували пляни у кошториси. А салуніст помагав своїми радами, вказівками, трудом і не менше своєю калиткою.

Наші салуністи це були проворні одиниці з-посеред переселенців. Деякі з них навчилися "номерів" і письма щойно в Америці. Але майже всі вони мали добрий хлопський розум. Приїхавши за море, відразу спостерегли, що тут можна доробитися маєтку не тільки руками, але й головою, так само, як то промишляв у їх селі Шльома або Гершко. Не дармували, а кинулись до роботи денебудь на фабриці чи в копальні. Зароблені гроші пильно щадили. Цент до centa й були доляри, а потім невеличкий капітал, що з ним можна було вже почати бізнес. Тоді підприємчивий лемко купував хату на сплати, прибудовував до неї галю, заводив електричне світло, гарні "павуки", розвішував на стінах портрети Вашінгтона, Лінкольна і кількох американських генералів, а дальше образи з фазанами, вовками й тиграми. Оголосив, що завжди в субоку буде в нього музика з танцями.

Мовляв, най сегенята¹ не банують за старокрайовими звичаями. Гості заповняли його салун, бавилися і пили, а салуніст лише згортав грошенята. Бізнес ішов йому знаменито.

Салуніст приймав на борд (мешкання) нежонатих і тих, що самі приїжджали на заробітки, залишаючи "жону" й діти в краю. Бордінгери (комірники) не йшли випити чарку "віскі" до іншого салуну. Пили там, де мешкали. Бувало, лемко пропив усі зароблені гроші, що їх в Америці виплачували робітникам двічі в місяць. Не мав потім при душі навіть зломаного "нікля" (п'ять центів), а треба було "дащо" (дешо) післати рідні до краю. У скруті звертався за позичкою до салуніста. Цей був свій чоловік і помагав в біді землякам, що тим більше горнулися до його салуну.

Якщо салуніст був письменний і навчився по-англійськи читати, писати й плавко говорити, то досить легко міг в американської влади виеднати для себе уряд публічного нотаря, що мав право потверджувати різні приватні та прилюдні документи. Згодом іще придбав для себе агенцію корабельної компанії та продавав шифкарти, за що діставав відповідний відсоток. Одночасно відкривав в себе бюро пересилки грошей до Старого Краю. На цьому знаменито заробляв. Бо, звичайно, клієнт, наш кум, мусів насамперед вступити до салуну, де містер "нотар паблік" сидів за шинквасом. Поздоровивши типово американським "Галло!", почув від нотаря і салуніста в одній особі: "А что випієте?" Ніяково було відмовитись. Випив чарку, розбалакався, а потім вихилив другу, третю і врешті порядно підхмелився, заки сказав, за чим властиво прийшов. Але хоч язик ослаб і пам'ять недомала, все ж щасливо зробив бізнес. Хоч і не знав, скільки доларів передає, щоб салуніст переслав його жоні, однак бодай вдалося йому поставити на документі знак святого хреста. А коли відходив, питався його нотар так само, як на початку: "А что ще випієте?"...

Салуніст сам платив собі таксу за пересилку грошей, бо підхмелений надавець спромігся тільки вручити йому гроші. Порахувати вже не був всилі. Тому висота такси залежали від доброї волі салуніста, що напевно ніколи не був скупий для себе. Таких клієнтів мав завжди багато і вони причинялись до того, щоб від доробився на них маєтку.

Не диво, що хто лише міг, той старався дістати концесію на

---

¹Молодь — серденята, любчики.

салун. А як дістав її, то намагався наслідувати свого старшого товариша до фаху.

*

Салуністами були перші ініціатори, ктитори й добродії наших церков в Америці. Вони обдаровували храми фелонами, Євангеліями, чашами, облаками¹ і т. п. Зате помалу захоплювали владу в парафіях, робились їх колекторами (збірщиками грошей) й мали в них великі впливи. В салуні відбувались сходи парафіян, де часто за вказівками салуніста вирішували приватно парафіяльні справи, що їх пізніше на офіційному церковному мітингу одноголосно ухвалювали.

Апостольська Столиця зволікала з дозволом для старокрайової церковної влади, щоб післала місіонерів до Америки. А наші ієрархи занедбали звернути Римові увагу на небезпеку, що загрожувала українській еміграції, залишеній без опіки духовенства. Ждали, доки не зголосяться добровольці на celibat, начебто жонаті священники не могли виконувати душпастирської місії серед переселенців. А за той час сама еміграція взялася за почином салуністів до будови церков і організації парафій. Отже святе церковне діло опинилося в тих самих руках, що творили американські корчми...

Заки приїхали перші целебси (нежонаті священники) в 1894 році й заки найвища церковна влада надумалася, чи пак дала себе вблагати, щоб іменувати першого єпископа С. Ортинського в 1907 році, нашу Церкву встигли вже опанувати салуністи, а поруч з ними радикали і різні соціалістичні безбожники. Вони захопили в ній ті права, що їх повинен мати в першій мірі єпископ і духовенство та компромітували її, понижували, а врешті довели до її упадку. Священники й єпископ були безсильні, щоб зробити в ній порядок. Занадто пізно прислали їх сюди, коли ціла будова була вже готова й врослася в американський ґрунт. Треба би було хіба зруйнувати її перегнилі фундаменти й наново будувати Церкву.

Почалася боротьба на два боки. Передовсім треба було поборювати світських наїздників, можновладних салуністів і безбожних т. зв. "поступовців", що вдерлися до Церкви, присвоїли собі її права і вносили туди хаос. А враз із тим свідомо частина духовенства під проводом єпископа мусіла вести боротьбу з цареславною схизмою, що наче пошесть поширювалася в парі з політичним москвофільством.

---

¹Кольорове випалюване вікно з візерунком патрона церкви.

Нова хвиля еміграції.

Юрба любить не те, що добре, але те, що їй подобається.

Валгер.

До приходу першого українсько-католицького єпископа С. Ортинського до Америки, себто до 1907 року, еміграція зі східногалицьких повітів не мала ще масового характеру. Більшість переселенців творили тоді лемки з обох боків Карпат. Перші наші американські парафії були лемківські. В них рідко зустрічалось людей з Поділля, Покуття і взагалі з околиць на схід від Сяну. А як де й знайшовся якийсь подоляк, то про нього, звичайно, ніхто в парафії не знав. Він жив осторонь інших, а церкву обминав. Священик бодай двічі на рік навідувався до своїх парафіян. Ходив до них з кропилом на йорданські свята й у велику суботу на посвячення пасок, а про те хіба випадково довідався, що в його парафії живе також хтось із Поділля. Тим більше цей земляк не давав про себе чути церковним колекторам, щоб не потребувати платити щомісячної колекти на утримання церкви. Бо він був радикал. Не хотів нічого спільного мати з церквою. Це ж противилося його "поступовим" поглядам, що їх іще в Галичині вщепили йому агітатори радикальної партії.

В 1902 році вибухнув з цілою силою у Східній Галичині масовий рільничий страйк. Він був звернений проти дворів, де селяни мусіли працювати запівдарма. З того часу вони почали шукати собі ліпших заробітків за кордоном, особливо в Прусах. Спершу це був сезонний еміграційний рух, але згодом деякі сезонні галицькі робітники виїжджали до Прус, щоб там заробити собі грошей на корабельну карту до Америки. Вистачало, що кількох виїхало туди. Вони повідомили свояків і знайомих у краю про американський добробут, а прислані долари потверджували це й заохочували інших спробувати щастя.

Чутка про багату Америку хутко рознеслася по цілій Галичині і дійшла навіть до найглухіших її закутин. Одночасно довідувались селяни, що в Америці маємо вже свого єпископа. Це ще більше додавало їм відваги, щоб також вони їхали за море, куди їх виганяли чорні галицькі гаразди; недостаток землі, брак господарського варстату праці, немилосердні податкові "драчки".

За першими сміливцями виїжджали сотні, а згодом і тисячі нових переселенців. Настала велика еміграційна гарячка, приблизно від 1905 аж до 1914 року, себто до вибуху Першої світової війни. ...

III. ДОКУМЕНТИ

УКРАЇНСЬКІ ДОКУМЕНТИ

ПРОТОКОЛ

ГРАБУНКОВОГО НАПАДУ АКІСТІВ НА СЕЛО ЗБОЇСЬКА

Дня 26. 11. 45 р. до села Победна прибуло біля 60 акістів. Вони прийшли під вечір, переночували і 27. 11. 45 р., добре підхмелившись, забрали кілька фір із сіл Победна та Небещан (небещанці верталися з перевірки коней в Буківську) і рушили на Збоїська. З ними до Збоїськ їхала мати бандита Ясика Боньчака (спалена хата нашим відділом). Це було біля 14-ої години. До села приїхало 5 фір бандитів-акістів, які їдучи селом пили горілку на фірах і співали. Банда задержалася в хаті Ракочового Семена, де був зложений наш контингент, який зібрав для нас солтис-поляк і зложив у згаданого господаря. Ті розійшлися по селі, а здивавши солтиса на дорозі побили його за те, що зібрав контингент бандерівцям. Після цього пішли до заступника солтиса — поляка Кльоца, якого теж вибили за те, що їздив до Ряшева з проханням, щоб не виселяли українців говорячи: "Покаж но тих с...х с...уф українцуф, за ктурих ездзілесь до Жешова". Двох із цієї банди увійшло до хати Пінбдюра Степана (українець) де були в той час Баран Степан і Венгрияк Іван (українці). Бандити увійшли до хати зі словами: "Ден добри!" та почали перевірку документів, при чому говорили, що вони АК.

В міжчасі до хати прийшов поручник-бандит та одна жінка. Вона гарна, блондинка, середнього росту, одягнена в козушок, німецькі райтки, офіцерки, на буйній фризурі фуражерка. Поручник скинув плащ, та почав питати чи були бандерівці і чи збирали контингент. Коли дістав нерішучі відповіді, поручник сказав: "То ніц, ми пшецеж з німи добже жиєми, вспулпрацуєми, от навет мам од ніх ліст". Тут витягнув нашу летючку до ВП та почав голосно читати присутнім,

говорячи, що це було переслано поручникові Косаковському (від нас ніхто на ту адресу летючок не висилав). Поручник бльондин, літ до 35, лице округле, ніс правильний, волосся дуже жовте, чесане догори, ріст низький. Прочитавши летючку, поручник вказав на присутнього бандита: "То ест тен человек, ктурему українце виржнелі родзінен на сходзе". Після цього сказав, що має людей в селі і мусить піти поглянути, щоб ті не робили українцям кривди і вийшов з хати.

Бандити, які залишились в хаті, кинулись на родину зі словами: "Падній, ренце до гури, к... ваша м... українська! — teraz вас шляк трафі за мойон родзінен — за ойца, маткен, сьострен!". Під загрозою автоматів навіть жінки з немовлятами мусіли лягати долів. Один з них грозив автоматом, а другий почав грабувати хату. Грабуючи принагляювали себе до поспіху. Господареві забрали все з хати й худобу — Венгриякові гроші. Господарів обвинувачували що вони бандерівці. Під час суматохи, серед крику і вогню Баран і Венгрияк втекли та дали знати на Болехівку, а один чоловік з Болехівки поїхав шукати повстанців на Кам'яне. В селі спалили 5 хат і 2 стодоли. Забрали 15 коней, 16 корів, 2 кози. Постріляли 5 корів і 1 козу. В часі цієї акції банда впала до крамаря і зажадала золотого годинника, тоді зі словами: "Ми ці покажеми як стшеляць і паліць полякуф! За Прусик, Пельне і Боньчак" — тоді серією куль його вбили. Хату підпалили, замикаючи в ній жінку й дітей, щоб в огні згоріли. Жінка з дітьми втекла через вікно. Одній жінці, якій спалили хату сказали: "Тись мувіла, же Боньчак скрадл ці пеньондзе, teraz маш за то". Деякі говорили: "Ми тутай не бандземи, але вас шляк трафі, пуйдзе свецом Волиця і Ратнавіца".

В пеклі розбещеного "богатерства" говорили, що знищать бандерівців і "Нас ту сто не бої сен тисьонца бандерофцуф, — оні ходзон по ноцах а ми в дзень". Сикавка, яка була добра в день акції, була зіпсу-та. Кажуть, що це зробив Боньчак. Бандити не щадили навіть і хворих, яких також били. По акції банда подалася на Победно і Андрушківці. Коли банда грабувала село, мале дівча — українка, почало втікати в поле в напрямі Волиці. Двох бандитів здоганяли її і стріляли за нею. В цім моменті в напрямі Волиці їхав українець Виняр Степан з Болехівки парою коней і возом. Поруч воза їхав на коні Макар Семко. Бандити, що верталися з погоні за дитиною, задержали болехівчан і спитали хто вони. Коли довідалися, що українці, завернули їх до Збоїськ, де грабунок прибирав жажливі форми. Грабоване майно клали на віз Виняра, в'язали до воза коней і корів і також відібрали коня Макарові Семкові.

Навантаживши 6 возів, бандити з якимсь низьким чорнявим типом, одягненим у звичайний плащ польського жовніра (без відзнак) підійшли до Виняра і, вказуючи на нього, питали свого офіцера: "Пане полковнику, чи бендземи стшеляць tego с... сина українця?" Полковник почав бити Виняра в лице. Тоді прибіг один бандит, що колись у Волиці збирав контингент бараболь як польський жовнір та пив горілку на весіллі у цього господаря. Цей бандит сказав: "Пане полковнику — забралісьми му юж коня, дайце му юж спокуй". Тоді полковник, побиваючи дальше Виняра сказав: "Одбеж од фури".

Бандити питали Виняра, чи знає хто вони. Цей сказав, що військо. "Не войско к...ці м... тилько АК естесьми". Коли банда стрінула поляка Гусака Володимира, що вів корову, то йому її відібрали кажучи: "Нам вшистко едно, чи то поляк чи українец". Із здобиччю поїхали на Победно, де були до другого дня. Тут розділилися, одна частина подалася на Пораж друга з награбованим майном на Андрушківці, відтак до Страхотина. На другий день по грабежі хтось вислав поляка Юзефа Дудуса по коней. Дудусь в Победній не застав нікого й подався на Дудинці, а відтак на Андрушківці. Між Дудинцями й Андрушківцями стрінули його двох кінних бандитів. Вони питали хто він є та куди іде. Коли цей сказав, що йде по своїх коней, перевірили кенкарту, забрали 500 зл. і поштову легітимацію (він був поштар), добре вибили й нагнали домів. Коли бандити вїхали до села Збоїська тоді один поляк Кленар казав: "Як то АК то я вем, оні пшиєхали по контингент". Того ж Кленара захопили бандити та заставили носити зложене для них збіжжя (15 кірців і 10 кг масла) на віз. При цьому його побили ручкою пістолі та говорили: "Нось прендзей Бандеро, к...ці..м..., к...їх бандеровська м... — ми обешлі сен з німі дзядами політичне, а оні якісь контингент зберайон". Почином тої акції є бандит Лешко Боньчак (акіст), який перед карою втік до Сянока.

Постій, 7. 12. 1945 р.

Протокол списав з пошкодованих господарів кушовий "Скло".

Слава Україні!

Воля народам!

Воля людині!

Смерть тиранії!

ДО ЦІЛОГО КУЛЬТУРНОГО СВІТУ!

Відкритий лист українців замешкалих за лінією Керзона.

"Ми, Народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості..... знову утвердили віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи, в рівноправність чоловіків і жінок, і в рівність прав великих і малих націй, і створили умови, при яких можуть додержуватися справедливості та повага до зобов'язань, що виходять з договору і інших джерел міжнародного права, і сприяти соціальному прогресові та поліпшенню умов життя при більшій свободі, і з цією метою проявляти терпимість і жити разом, один з одним, як добрі сусіди... вирішили об'єднати наші зусилля для здійснення тих цілей!"

(Виняток із статуту Міжнародної Організації Об'єднаних Націй, ухваленого на конференції в Сан-Франціско).

Ми, Українці, мешканці української етнографічної території положеної в горах Карпатах, на захід від ріки Сяну, далі на північ над рікою Сяном, Солокією та на захід від ріки Буг, території, яка рішенням Кримської Конференції опинилася в границях відновленої польської держави, звертаємося цією дорогою до амбасад і урядів Великої Британії, З'єднаних Штатів Північної Америки, Франції, Швеції, Швейцарії, Туреччини та всіх інших європейських і позаєвропейських держав, — звертаємося також особисто до Панів Президента Трумана, Прем'єра Етлі і їх Міністрів Заграничних Справ, які опрацьовували, ухвалювали і підписували Статут Об'єднаних Націй, — звертаємось далше до всіх Голів та Достойників Християнських Церков, до Міжнародного Червоного Хреста, до всіх політичних і гуманітарних організацій і до сумління цілого прогресивного, культурного людства з отсим нашим листом в справі страшного безправства і насильства, яке чинять над нами, під керівництвом більшовиків, — війсьсько і органи теперішнього польського уряду.

На основі рішення Кримської конференції згадана територія на північ та захід від лінії Керзона має залишитися в рамках відновленої польської держави. — Згідно з цим, українському населенню, яке в числі приблизно одного мільйона, живе від найдавніших віків на тих територіях, мають прислугувувати всі конституційні та громадянські

права в польській державі. Однак теперішній польський уряд, виконуючи сліпо волю і вказівки советських властей, від яких він є залежний, не погодився на те, щоби признати українцям якінебудь людські і громадянські права, але вирішив насильно виселити ціле українське населення з його дотеперішніх батьківських відвічних осель.

Тутешнє українське населення не хотіло і не хоче під жодною умовою покинути своєї землі і своїх дотеперішніх осель. Діється це з різних зрозумілих людських причин, але найголовніше тому, що в рамках Советського Союзу, куди нас хочуть вивозити, і де живе вся решта українського понад сорок мільйонного народу, — наш нарід не має забезпечених жодних національно-політичних, релігійних ні соціальних людських прав.

Український нарід терпить в рамках Советського Союзу нечуваний національний, політичний і соціальний гніт. Советський режим, під яким доводиться жити українському народові — це режим тотальної диктатури і тиранії.

Тому з цілого приблизно мільйона українців, які мешкають за лінією Керзона, майже ніхто не хотів і не хоче за жодну ціну виїжджати до Советського Союзу. Ціле українське населення висловлюється однодушно за тим, що не хоче виїжджати, але хоче остати на своїх дотеперішніх місцях, у своїх батьківських оселях і хоче користати з належних йому громадянських прав. Однак теперішній польський уряд, під натиском з Москви, яка боїться залишити українців поза кордоном своїх безпосередніх та нелюдських винародовлюючих експериментів, вирішив викинути українське населення насильно з його осель.

Офіційно в урядових договорах проголошено, що це є добровільне переселення. Ми, українці, держимось отже цієї офіційної постанови про добровільність переселення. Однак представники польського та советського урядів від самого початку намагалися перевести примусово виселення. Вони проголошували цілий минулий рік різні реченці виїзду та провадили в цій цілі широку пропаганду. Але ніхто з українців не хотів виїжджати. Тоді представники польського уряду і більшовиків почали організувати з-поміж польського населення узброєні банди і наказували їм нападати на українські села, грабувати, палити, вбивати людей, щоби в цей спосіб змусити їх терором до виїзду.

Наслідом цього, на протязі останнього року, а головнo навесні 1945 р. нападали на українські села численні польські узброєні банди, яким помагала явно урядова міліція та інші урядові чинники. Ці уз-

броєні банди, разом з міліцією й частинами війська спалили протягом минулого року на цих теренах кількадесят українських сіл, а багато більше пограбували й понищили. Діялись при тому страшні злочини масового мордування і вбивств. В деяких селах вбили банди і державна міліція по сто, двісті і більше людей одного дня. Били до крові, катували і вбивали також жінок, старців і дітей. Часто кидали живих людей, навіть маленьких немовлят, прямо в огонь.

Патрунували тій терористичній, людоїдській акції частини більшовицьких пограничних військ НКВД, які часто переходили в різних місцях утворений свіжо кордон Польщі і УРСР, квартирували на цьому боці та помагали всіляко польським терористичним бандам ламати опір і оборону українського населення перед насильством.

Однак і цей довготривалий терор організованих банд і державної міліції не зломив волі українського населення залишитися на своїй землі.

Під натиском нечуваного терору записався на виїзд тільки дуже невеликий відсоток людей. Але і ці останні робили це під примусом. Виїжджати однак не хотіли, тікали і ховалися. А ті, яких таки вивезли, вертали дуже часто вже по короткому часі назад через кордон до своїх рідних осель, якщо їм вдалося втекти з концентраційних лагерів, до яких більшовики вивозять українців.

Українське населення, доведене до крайности, зорганізувало власними силами загально збройну самооборону проти польсько-більшовицьких банд. Ціле населення стануло до рішучої оборони. Збройні відділи української самооборони та Української Повстанчої Армії (УПА), відбивали на всіх землях українського Закерзоння напади польських банд і міліції.

Також серед польського народу відізнались голоси, які осуджували терористичні протиукраїнські напади, як ганебні і шкідливі для інтересів самого польського народу.

При помочі завзятої збройної самооборони українського населення — і з другої сторони, під впливом освідмлюючої акції розумніших патріотичних кіл польського суспільства, вдалося по довгому часі, менш-більш в місяцях травні і червні 1945 р., зліквідувати в більшості випадків терористичні напади банд і криваву польско-українську боротьбу.

Залишки терористичних банд діяли і діють досі тільки в тих не дуже численних місцевостях, де польське населення підлягає впливам урядового, комуністично-більшовицького табору. У великій більшості на пограничних українсько-польських теренах запанував в літі

1945 р. повний спокій. Мирне населення, так польське як і українське, приступило перший раз від довгого часу до нормальних польових робіт. У взаємній сусідській згоді з кожним днем налагоджувались кращі відносини на цих землях. На місце дотеперішньої боротьби, яка приносила шкоду обом народам, народжувалась приязнь і співпраця, які могли принести обом сторонам в будучині поважні користі. З цього обороту справ раділи широко всі чесні і розумні люди.

Але теперішній польський уряд, завдяки впливам і директивам червоної московської імперіялістичної політики, затривожився, що порозуміння і співпраця польських та українських національних чинників може вплинути дуже поважно на змінення визвольного протибільшовицького фронту поневолених народів СРСР, які борються за своє визволення і державну самостійність. Тому в цих урядових більшовицьких колах вирішено за всяку ціну виселити всіх українців, щоби тим порізнити і розділити оба народи, що потрібне сьогодні імперіялістичній політиці Москви.

Коли не вдалася спроба перевести виселення українців при допомозі терору державної міліції і організованих цивільних банд, польський уряд кинув у місяці вересні 1945 р. великі частини війська до акції насильного виселення українців. В той спосіб розпочалася з початком вересня нова хвиля терору проти українського населення, тим разом вже зовсім явна, бо переводять її військові частини. Треба зазначити, що командирами тих частин польського війська є майже виключно більшовицькі офіцери в польських мундирах. Військо те оточує ночами українські села, на взір сумної пам'яті гітлерівських душогубів з часів недавньої німецької окупації і примушує опісля населення до виїзду. Тому, що українці ніде не хочуть добровільно виїздити, вояки цього польського війська на наказ згори, грабують все майно, страшать людей масовими розстрілами, часто б'ють та насилують жінок, стріляють невинних людей, силою викидають з хат та чинять всілякі інші насильства і злочини.

У місті Перемишль арештували єпископа Української Греко-Католицької Церкви, Й. Коциловського, за прикладом і взором більшовиків, які арештували у Львові і вивезли на Сибір митрополита Української Греко-Католицької Церкви Й. Сліпого та всіх єпископів і багато священників, а греко-католицькі церкви віддали московській православної церкві, яка тепер не є свобідною релігійною організацією, але замаскованою інституцією більшовицької поліції. — Разом з єпископом Й. Коциловським арештували також багато інших інтелігентів, щоби примусити терором також українську інтелігенцію виїхати

до советського червоного раю, якого всі наші люди бояться і ненавидять цілою душею, бо це одна велика тюрма народів і система безконечних концентраційних таборів, розстрілів та інших найстрашніших форм терору, властивих тоталітарним диктаторським режимам. Діються ті всі безправства і злочини над нашим народом в тому часі, коли усьому світові було проголошено славні засади Атлантийської Карти, чотири великі свободи президента Рузвельта, статут нової міжнародньої Організації Об'єднаних Націй, названий міністром Стетініюсом конституцією нового вільного світу і коли президент Труман проголошує початок золотого віку свободи людства, а державні мужі Великої Британії проголошують ті самі великі засади й запевняють своїм словом і честю, що будуть стояти твердо на сторожі свободи та справедливості в цілому світі.

Тим часом у відношенні до українського народу як цілоти, й до нас, мешканців теренів положених за лінією Керзона, явно зломано й потоптано не тільки зобов'язання наложені статутом Організації Об'єднаних Націй, але знищено навіть найскромніші засади християнської моралі і примітивної людської гуманності. Нам відмовляють того права, яке має забезпечене в культурних демократичних країнах світу кожна звірина і кожна жива істота.

Нас викидають з наших хат і сіл, б'ють до крові і до смерті жінок, дітей і старців; кидають в огонь живих людей, навіть немовлят відірваних від грудей матерів; виарештовують наших священників і єпископів, грабують наше майно, стягають останню сорочку; змушують виїжджати проти нашої волі до Советського Союзу на поневірку і загибель. У нас є багато сіл, які цілими місяцями перебувають з усім своїм мізерним добром, з жінками і дітьми у вогких лісах, де в землі, в дебрях і водах змушені ховатися від дикого нелюдського терору, подібно як в часах середньовічних ховалися від нападів диких кочових орд.

А роблять ті всі страшні, гітлерівсько-неронівські злочини не інші, а власне ті, які голосно кричать у всьому світі про свою прогресивність, соціальний поступ і світову революцію та намагаються грати роль спасителів людства від усього лиха і злиднів...

Ми, Українці, жителі теренів положених за лінією Керзона, бо-ремося разом з цілим Українським Народом всіма силами проти цих насильств не жалуючи найважчих трудів ні крові — в тому переконанні, що наші безмірні жертви положені в цій жорстокій боротьбі, вийдуть на добро і користь усього людства, zagrożеного небезпекою другої тотальної тиранії, тим разом мальованої на червоно.

Одночасно звертаємось отсим відкритим листом до всього культурного світу в тій надії, що всі свободолюбні народи і всі культурні, гуманні люди, до яких дійде наш голос — відізвуться на нього та піддержать героїчну боротьбу нашого народу проти варварського безправства, яким грозять нам більшовицькі та польські тирані. В першу чергу звертаємо наш голос до тих представників великих західніх демократичних потуг, що проголосили й підписали, наведені у винятках на початку цього листа статут Організації Об'єднаних Націй, в якому забезпечують у святочній формі права народів і права людини.

Звертаємось до них з протестом, скаргою та апелем допомоги своїми силами до переведення в життя проголошених ними великих засад людської свободи і справедливості.

В місяці жовтні, 1945 року.

*ПРЕДСТАВНИКИ ВСІХ ВЕРСТВ УКРАЇНСЬКОГО
НАСЕЛЕННЯ ЗА ЛІНІЮ КЕРЗОНА.*

ВРАЖІННЯ З ПОЇЗДКИ^а ДО ПОЛЬЩІ

В часі від 15. 9. - 15. 10. 1945.

Нинішнім моїм звітом маю на меті представити життя і відносини в теперішній підсовєтській Польщі на підставі моїх власних спостережень і фрагментів розмов, заслуханих, або мною переведених з різними людьми.

Тяжко мені дати систематичний перегляд, тому обмежуюся до коротких шкіців, які часто кидають світло і на цілість.

Загальний стан Польщі зовсім відповідає словам одного з багатьох анекдотів на актуальні теми: "До чого можна порівняти Польщу?" — До яблука — зверху червона, а всередині біла. Так воно дійсно є. Можна сміло сказати, що 99% населення Польщі настроєне антисовєтсько, навіть ті, що співпрацюють з більшовиками з тих чи інших причин, не бажають собі більшовицького, чи точніше сказавши, російського панування в Польщі.

На що і на кого орієнтується польське суспільство? — Трудно сказати. Помітне сильне огірчення на альянтів, а до англійців навіть виразну нехоть, що є наслідком почасти дуже сильно проведеної в тім напрямку советської пропаганди, але в основному це підсумок з усього того, що досі Англія для Польщі зробила.

Совети вміло грають на найбільш чулих струнах польської амбіції поширюючи чутки про ідилічні англо-німецькі відносини і обмеження, які введено супроти поляків в аглійській окупаційній зоні. Всі ці чутки морально підкошують поляків, так сильно заведених у своїх надіях. В польських кругах помітна цілковита політична дезорієнтація, і все ж таки тяжіння в сторону англійців, але вже не з симпатій, а з необхідности, бо положення Польщі досить скрутне і іншого виходу для неї під теперішню пору нема. Польща живе надіями, що більшовики відступлять, що альянти будуть настоювати на цьому, очевидно не з симпатій, а з боязни перед опінією світу; що Польща мусить бути незалежна, бо інакше це буде великий політичний скандал, який підкосить авторитет Англії в очах цілого світу.

В місті настрої помічаються виразніше. Село польське живе назагал спокійно. Економічне положення також не погіршилося, бо збут на сільські продукти великий, а совети наразі ніяких господарських реформ не переводять. Розпарцельовано лише маєтки понад 50 гектарів між без і малоземельних.

Інтелігенції дуже мало — у всякому разі голосу в державному житті вона не має.

Серед урядничої класи, яка мала досить значні просоветські ухили — дуже різко зазначається зворот; за советами йде лише міське шумовиння і певний відсоток темного, несвідомого польського села.

Війська советського у Польщі багато і чується воно свобідніше ніж у Чехії. Сітка НКВД дуже густа. Побічним її органом, можна сказати підвідділом, є "Служба Безпеки", побудована на зразок НКВД. Діяльності советів перешкоджає ряд технічних труднощів у знищеній війною Польщі, нпр. брак різних актів, списів населення. Це дає змогу багатьом людям ще й досі вміло лаявірувати.

Незамітні акції репатріаційні зі сходу і заходу. Помічається неупорядкованість у ділянці праці, — безробіття, толерування вільної торгівлі, яка в дійсності є тим самим "шмугльом" — все те спричинює загальний балаган, в якому легше людині заінтересованій загубитися і затерти за собою сліди.

Зав'язок польської армії становлять "Косцюшковці", серед яких є багато поляків "советських громадян", для яких польська справа є

справою Советського Союзу. Крім того, переважаючи більшість в армії становлять мобілізовані зараз осінню 1944 р. на Волині, Холмщині, Підляшші і далі аж по Вислу. Багато українців, щоб рятуватись від НКВД і негайного арешту, вступило тоді до польського, а навіть советського війська. Командний склад у польській армії — більшовицький. Помітні великі браки в постачанні армії, брак одягу, зокрема взуття. Дуже часто військові завдання зводяться до виконання чинностей порядкової міліції. Багато свідомих поляків старається втекти з армії і передістатись на захід. Помітні антагонізми між "Косцюшковцями" і населенням. Косцюшковців з огляду на їх зовнішній вигляд (уніформи на советський спосіб, певні форми поведінки перейняті в Советах, а часто і мішаний польсько-советський жаргон) — трактують так, як і советів, називають образливо "Освободзіцелямі" і "Зегармістшамі", і дуже часто зражують тим і настроюють ворожо знов до Польщі той елемент в польсько-советських частинах, який перехворів уже на комунізм і побачивши багато на власні очі, — був би може дуже позитивним чинником в новій польській державі. Загалом ціла Польща живе тепер чи то партійними, класовими, чи то чисто особистими інтригами.

Косцюшковці до Англії і до еміграційного польського уряду настроєні ворожо. В польській армії на зразок советський є тепер також т. зв. політичні старшини і підстаршини поляки (політруки), яких вояки ненавидять і де тільки дасться, цю ненависть проявляють. Військо досить здеморалізоване. Брак дисципліни, майже явно вояки займаються гандлем військових речей з цивілями; військовими автами возять їх заробляючи на тім великі гроші. Часто з властивою польській вдачі зухвалістю, проявляються певні виступи, що кидають деяке світло на настрої. Ось нпр. йдучи одною з більш рухливих вулиць Варшави, я сама чула, як відділ польського війська співав одну з новоповсталих маршів-пісень, більш-менш того змісту: "везь свом верном бронь до ренкі, випендзь з краю зегарміструф"... (Зегармістшамі" називають у Польщі советів, як спеціалістів у грабуванні годинників. Од "часув" нас "освободзілі").

Економічний стан Польщі дуже нездоровий. Ціни все ростуть. Фабрик урухомлено дуже мало. Ніхто не хоче йти на таку працю, бо вимоги справді великі, а платня смішно мала. Процвітає вільна торгівля.

Незадоволення советською владою є також серед всіх шарів советського суспільства, включно з НКВД. Але люди, що мусіли ціле своє життя вміло маскувати свої погляди, роблять це й тепер. Кожна

ваша розмова з красноармійцем, чи енкаведистом починається від захвалювання ним Советського Союзу й більшовицької системи. У них найкраще, у них все є, у них техніка, культура, цивілізація, "уважение к человеку", — але коли ви вміло наведете розмову, він вам скаже: "как человек человеку" всю правду. Є навіть такі, що з нетаєною злобою, коли ви в розмові з ним підхвалюєте Советський Союз, — радять вам просто туди поїхати і навіть говорити з вами не хочуть. Советські люди ненавидять тих, хто хоче їхати туди, або чогось навчитись від Советського Союзу. Вже це одне кидає світло на настрої між людьми.

Положення українців в Польщі зовсім незавидне. Зараз по приході більшовиків почались арешти і розстріли українців. Червона Армія без пощади стріляла українців, що були при УВЕ, РОА, чи інших німецьких частинах. На теренах Вартгелянду були спеціальні концтабори для українців. Одним зі способів катування людей був високий рів приблизно 2 м глибини, куди кидали людей і тримали їх довгі дні на морозі. Причому приносили окріп і коли в'язні наставляли їдунки, виливали той окріп так, що більше лилося на руку і голову ніж до посуду. В західній і центральній Польщі виарештували всіх українців. Як декому вдалося залишитись, то або на чужих документах, або викупитися грубою сумаю. Тепер справи українські розглядає НКВД. На теренах Надбужжя і Посяння, де українці жили більшою масою, поляки не могли всіх виарештувати. Тому застосувала там терор АК, що шаліла там, аж до часу, коли українці масово почали записуватись на виїзд до советів. З другої сторони, агенти НКВД і репатріяційні комісії змушували і провокували на виїзд кожного українця індивідуально різними обіцанками і погрозами. Ось як виглядав добровільний виїзд за схід. Тепер протиукраїнські акції АК притихли, бо більшість українців виїхала. Є околиці, де українців зовсім нема. З інших виїхало 70-80%. Майже не виїхали українці з теренів надбужьких з Володавського повіту й Кристинопільського району. На Кристинопільщині діє і посилює поставу населення УПА, — на Володавщині з початком минулого місяця появились летючки і література УПА. Населення українське не хоче виїздити на схід й пильно слідить за рухами УПА. Вже прийшли люди з УРСР, наспіли листи від тих, що виїхали — люди не мають жодних ілюзій. Переселенці масово тікають назад, чи то як поляки репатріанти зі сходу чи просто вояки іншими дорогами. На Україні голод, надмір праці. Населення Великої України приймає чомусь переселенців з Польщі за поляків і ворожо до них ставиться. Переселенці не хочуть

йти до колгоспів і бунтують інших. Попривозили зі собою худобу, господарське знаряддя, одягнені краще — це також в очі коле.

Вивозили совети туди, куди хто хотів, позволяли забирати зі собою все. Інша річ, що не завжди все доїжджало, а були випадки, що в колхозі, куди нові приїздили, їх дочиста обрабували.

Імпонують советам американці своєю простотою і немушеністю відносин, добрим одягом, доброю їжею; говорять, що якби так було всюди як в Америці — було б добре. Це ті, що зустрічалися з американцями. Англійців не люблять.

У Польщі можна ще лявірувати. Позірно є стисла контроля, але половина всіх анкет і формулярів, які кожний мусить виповнити і в яких є всі можливі питання, щоб устійнити тотожність даної людини, поза дане бюро не виходять, а апарат адміністраційний так слабо налашований, що неможливо перевести всі ті праці так, як вони намічені. НКВД зате працює пильно і точно, але без польської помочі тяжко виловити всіх людей і матеріали, які НКВД хотіло б мати у своїх руках. У поїздах контролі документів нема. Треба тільки вистерігати-ся агентів. На вулицях часом перевіряють. Вистарчаючим документом є польська кенкарта. Українська вистарчає для арешту.

Католицьку церкву більшовики у Польщі покищо лишвають в спокою і до її справ не втручаються. Української церкви нема. Є лише т. зв. "православні поляки". Культурне життя досить широке, — кіна, театри, концерти — часто приїжджають на гостинні виступи советські актори, — письменники з відчитами. Кіна закидають советськими фільмами. Фільми дуже тенденційні, а це вражає навіть найменш вибагливого глядача, але виконання, побудова, картини, музика, безперечно на дуже високому рівні. Загалом два різні світи — дійсність і пропаганда. Зовсім інше вражіння віднесете ви про життя в Польщі, коли входите у щоденне сіре життя, а зовсім інше з концертів, кін і відчитів. Тут здається, що життя, зовсім налажане, поставлене на високу стопу, а в дійсності той сам гніт і поневолення. Кожний шукає нагоди, щоб вирватися з того пекла. Часто траплялися випадки, що совети старалися здобути собі певні позиції у населення, щоб могли там зачепитися, осісти. Масово спроваджують свої родини до Польщі.

Викручуються від служби в армії, тікають до партизанів. УПА здобула собі серед червоноармійців велику популярність. З подивом і невміло таємним захопленням оповідав мені червоноармієць, який бачив партизанів, що партизани не б'ють звичайних червоноармійців а б'ють жидів і партійних. Коли я спиталася його, що це за партизанка — він (сам по національності білорусин) інтерпретуючи і сприймаючи

цю справу трохи інакше — відповів мені в цей спосіб: "це ті що не хочуть совєтської влади". "Але хто"? "Росіяни, чи наці?" (тобто поляки). — "Там усі: білорусини, українці, кавказці, усі поневолені народи — і наших червоноармійців багато". "Де ж вони — в Росії?" — "Ні, в західній Білорусі і західній Україні, особливо в Карпатах". "А там даліше?" — "Тепер ні, але коли ми викінчували Німеччину, то на тилах таки там діялося". Ясного поняття про те, що це український національний рух, червоноармійці не мають, в більшості вони трактують це як визвольний рух усіх поневолених більшовиками народів, признаючи там перевагу українців.

Польська преса досить численна, ведена виразно по лінії накиненої згори. Зовсім одверто виступають проти англійців. Роздмухали до нечуваних розмірів справу процесу в Падеборні. Кричать багато про насильне стримання польського репатріаційного руху з англійської зони, кидаються в очі зі всіх сторін голосні заголовки: "Офяри гітлеризму за друзями", "Коханка Гітлера в товаристві двох американських офіцеруф відзяна на вулиці в Монахюм", "Англо-немєцка ідилія".

Червоноармійці погорджують поляками, їх легким способом життя, сміються з їх культури, цивілізації, особливо різко виступають проти паскарства. В самій червоній армії брак дисципліни і контролю. Вояки поводяться свобідніше ніж в 1939 році, входять в контакт з населенням, відчуваючи певне відпруження, заводять різні слизькі розмови, з яких можна виробити собі певне поняття про настрої і відносини в Совєтськїм Союзі. Різко вороже ставлення червоноармійців до жидів. Більшовики прекрасно це бачать і розуміють та йдуть на певні уступки, щоби ті настрої злагіднити. З Червоної Армії усунено старшин жидів. Багато червоноармійців говорить по-українськи, хоч свого часу в Червоній Армії було це заборонено, а обов'язковою мовою була російська. Вояки де тільки можуть уникають військової контролі і в неупорядкованій Польщі порушаються свобідніше. Виразно видно одне: після знищення Німеччини, забракло цементу, ідеї, яка держала совєтів усіх разом в силі і знов на перший плян виступили різні внутрішні болячки. Мету осягнено, Німеччину розбито, але життя не покращало. Все ця сама стара біда.

Відношення до теперішнього уряду не зазначається дуже виразно, бо так як цілу політичну ситуацію в Польщі, так і уряд поляки вважають тимчасовим переходовим, бо "так биць не може", "то сен мусі зменіць"; зрештою кожний розуміє, що уряд це "пєшка" в совєтських руках. І вся нехїть звертається безпосередньо до совєтів.

Ціни в Польщі високі. Велика різниця між цінами Польщі і

Шлеська. На селах також "варшавські ціни". У Варшаві 1 кг. білого хліба коштує 24 зл. — на Шлеську 30 і тяжко дістати; 1 кг. ковбаси — 240-250 зл. — на Шлеську 300-340 зл., одна булочка у Варшаві 5 зл., — на Шлеську 8-10 зл., шклянка молока 10 зл. — пляшка пива 40 зл., лімонада 15 зл. Дуже великі ціни на границі особливо в репатріяційних осередках. Репатріанти звичайно виголоджені, а захоплені тим, що "вшистко можна достаць" кидаються на це і платять більше.

Господарства занедбані. Багато землі лежить пустирем, особливо на Шлеську або в Сокальщині, де проходив фронт і не дав змоги зібрати минулорічного урожаю. На Шлеську знаходимо цілі поля зарослі бур'янами і ніхто не відважується їх орати, бо величезні простори ще й досі підміновані. Очищено лише від них дороги і пояс по обох сторонах доріг на 50 м.

Платні урядовцям і робітникам дуже низькі. Пересічний урядовець дістає 200 до 300 зл. і щоби прожити мусить якимось комбінувати. Найлегше зачепитися на Шлеську з огляду на важкі харчові умовини. (Неналаднані доставки, утруднена комунікація і досить трудне життя.) Тому в різних установах та підприємствах працюють ще німці, бо нема їх ким заступити, а у німців вимоги дуже малі, — лише щоб залишитися при житті. Дуже часто не виплачують німцям платні і вони працюють за ложку страви. Тим більше, ніхто з репатріюваних не хоче осідати на Холмщині чи інших східних теренах, загосподарюваних гірше чим Шлеськ, хоч по суті багатших. Тому проводжена на початку з таким сильним натиском переселенча акція на сході й заході Польщі тепер послабла, бо поляки самі бачать, що вони не всилі опанували самі таких великих теренів.

Район Балигород.

ЗВІТ

з акції ВП на село Мхаву

Дня 17. XII. 1945 р. прибула в год. 17-ій до села Мхави сотня В. з тереновими пропагандистами дд. С. і Е. в цілі переведення зборів з українським та польським населенням.

Стрільці дістали наказ покликати населення на збори. Один рій,

що був в долішньому кінці села стрівуся в хаті Забавського Августина (поляка) з двома жандармами ВП з Балигорода, які пили там водку. Ройовий даного роя крикнув "руки вверх!", ті взяли за зброю й почали відбезпечувати. Ройовий серією з автомата положив їх трупом та вискочив з хати. В сусідній кімнаті сидів третій жандарм з дівчиною. Почувши стріли, вскочив до кімнати де були побиті, та почав стріляти по вікнах. Наші відповіли вогнем і ранили третього. Опісля прийшли, забрали зброю й мундири та відійшли.

Зараз по тій сутичці поляк Осянік Володимир сів на коня та дав знати до Балигорода польському війську.

З огляду на сутичку на збори прийшло дуже мало людей і їх відкликано. Сотня зміцнила застави й ждала в селі до години 22,50. Побачивши, що ніщо не загрожує селові вийшла в сторону Ліська на засідку.

Зараз по відході сотні в год. 23,15 напало ВП з Балигорода на село з двох сторін, почало палити село та вбивати мирних селян. Першу хату спалили цього господаря, де лежали побиті польські жандарми. Дальше палили переважно українські хати.

В акції вбили слідуєчих селян:

1. Петрів Іван	укр.
2. Петрів Катерина	полька, жінка Івана Петріва
3. Дячок Федір	укр.
4. Дячок Іван	укр., син Федора Дячка
5. Балишин Тимко	укр.
6. Черкіс Текля	укр.
7. Дебус Йосифа	пол.

Крім того ранили 5 осіб.

Спалили 43 господарства: 34 українські, 9 польських.

Українські господарства:

1. Іванчик Іванна	11. Білецька Анна
2. Серединська Катерина	12. Хеміщак Михайло
3. Терлецький Василь	13. Балишин Тимко
4. Петровий Іван	14. Балишин Марія
5. Сердинський Федір	15. Хоміч Дмитро
6. Дячок Михайло	16. Сердинськи Михайло
7. Кучан Антона	17. Сердинська Катерина
8. Сердинський Михайло	18. Дячо Микола
9. Дячок Федора	19. Лісничок Михайло
10. Москаль Параска	20. Петрів Григора

21. Губіцький Іван
22. Іванчин Іван
23. Сіканець Михайло
24. Югас Антона
25. Сіканець Антона
26. Іванчик Федора
27. Драгушак Михайло

28. Сердинський Антін
29. Грисько Іван
30. Присташ Катерина
31. Присташ Дмитро
32. Дячок Іван
33. Підгурський Іван
34. Млин

Польські господарства:

1. Забавський Августин	5. Мондак Станислава
2. Баранський Антін	6. Осинковський Станислав
3. Шаланич Марія	7. Осинковський Іван
4. Гавлоська Катерина	8. Спар Сташко
	9. Бабак Сташко

Після спалення хат та вбивства селян, дощенту обрабували всіх українців.

Слава Україні!

Постій, 14. І. 1946 р.

Слава Україні!

Друже Командир!

Польські бандити після одержаного і ганебного для них удару в дні 24. І. 1946 р., зібравши біля 500 польських вояків, два авта НКВД, сотню ляхів з Небещан і Поража, — дня 26. І. 1946 р. о годині 8-ій рано наскочили на село Завадку Морохівську.

Ми з двома чотами і провідником БСБ були приготовані до оборони в лісі, бо внескували, що буде напад на ліс. Вони окружили нас від Небещан, Морохова, Мокрого, Височан і Полонної. Взяли Бохівку тощо. Тим часом вони робили великі застави від лісу, а самі із цивільним шумовинням з Небещан наскочили на Завадку Морохівську нагло і без стрілів і за 10-20 хвилин вирізали, дослівно вирізали 68 жінок, дітей (навіть від двох років) і старців. Вирізували багатьом язика, пробивали черева, груди, підрізували горла ітп. Половина із зарізаних згоріла у вогні до половини. Вид страшний, якого я в житті не бачив ніколи. Звірство гірше як за Нерона. Крім поданого числа за-

мучених, бракує ще багато людей. Бандити забрали з села всю худобу і нагло втекли.

Ніхто не встиг повідомити нас про напад, бо робили його тихо. Стрілецьтво обурене до безкраю. Я хоч маю мало вояків, але б пішов битися до останку.

Раним селянам сьогодні я дав поміч — ліки і бандажі.

Небещани переказують, щоб їх не палити, то відтепер не робитимуть нашим людям кривди. От підлість бандитів!

Я подбав про фотографа, який усе пофотографував.

В мордуванні головну роллю відіграли НКВД, жиди і небещанці.

Загально говорять, що в бою попереднього дня було вбитих і раних і пропавших без вісті біля 80-ти польських вояків. Бій був такий, що мої стрільці з крісів вистріляли від 40-60 набоїв, а кулемети по 200-400 набоїв.

В Бохівці бандити вбили 2 хлопців, в Ратнавиці 6 (вирізували вуха, очі, носи), в Буківському лісі арештували 7, які напевно пропали.

Ратнавиця заламалась, Небещани беруть їх до себе на мешкання, я натомість перешкодив, щоби туди не їхали, бо пропадуть разом з небещанцями. Села частинно пригноблені.

Свідомий елемент домагається відплати.

Здоровлю щиро.

Героям слава!

Х.

27. I. 1946 р.

ЗВІТ

Із бою та масового морду українського населення
в селі Завадка Морохівська, пов. Сянік

Дня 24. I. 1946 р. о год. 8-й ранку до села Морохів приїхало польське військо, пограбувало цілковито населення, а при тому сильно його побило, не заважаючи на жінок ні дітей. Грабунку не минула ні одна хата.

Бандити в своїй більшості стягали людям з ніг взуття, виривали жінкам з-за пазухи заховані речі, стягали їм з рук обручки, при чому

немилосердно били гумовими палицями. Бандити підстрілили господаря Остроського Івана, побили до непритомності десятилітнього хлопця, у священика хотіли підкинути відбезпечену гранату, однак її спробу замітила дочка священика.

Ограбивши село Морохів, бандити перекинулись на село Мокре, оточили його і тут почалась така ж сама історія.

Як донесла розвідка-повідомлення, число бандитів доходило до 120. Зараз же повідомлено к-ра Х., який тоді квартирував біля Заш., щоб прибув покарати бандитів.

Бандити, пустивши три стріли з міномета на ліс, почали переїздити в село Завадка Морохівська. По дорозі застрілили кущового господарника д. Д., який в той час вийшов з лісу. Вже упавшому поламали ноги й руки та змасакували до непізнання. Забрали зброю і стягнули чоботи.

В тому часі прибуло дві чоти з к-ром Х. Одна чота відділу мала завдання зайти ворога від лісу, друга наступити з протилежного боку села, а на центр ворога мала вдарити боївка, що враз з відділом брала участь в акції.

Боївка форсованим маршем підійшла і вдерлася в середину села, де застукала ворога, який, зробивши збірку, почав відступати з села. Після півгодинного бою ворога витиснули з села. Поляки, маючи за собою глибокий яр, поставили опір і завзято боронилися. Після півторагодинного бою, ворога виперли зі становищ і змусили до панічної втечі. Стрільці й бойовики переслідували ворога аж під село Небещани, з якого, почувши запеклий бій, почало втікати польське цивільне населення. Дорога відступу була густо позначена кров'ю, але ворог, маючи добрий терен відступу, забрав всіх убитих та ранених із собою. На полі бою ворог залишив два сотенні міномети і 56 стрілен, 2 підводи з амуніцією та військовим вирядом, 2 пари коней, корови та багато награваних речей. Знайдено також два гумові, закуті на кінцях в залізо, нагаї, якими бито українське населення. Пограбовані речі негайно звернено населенню.

Як опісля виявилось, ворог був узброєний в 2 міномети, 12 кулеметів, кріси й автомати. Це була випадівка з Сянока й Ліська, частина війська, а решта цивілі-бандити з села Небещани. Поляки з операційних плітонів були одягнені на біло.

Наші втрати: один вбитий. Його похоронили на цвинтарі в цьому ж селі.

Як опісля донесла розвідка, поляки везли вбитих і ранених на 7-ох фірах.

Для 25. I. 46 р. польське червоне військо і більшовики в числі біля 300 вояків оточили села Мокре і Завадку Морохівську. Частини знаходилися також в Морохові і Вислоці. Около 9-ої години спалили село Завадку Морохівську та вимордували майже всіх людей, які там знаходилися. Не щадили навіть немовлят та старих жінок. Майже всіх різали в страшний, нелюдський спосіб багнетами. Немовлятам розпорювали животи, виколювали очі, жінкам відрізували груди, язика, кільканадцять людей кинули живцем у вогонь. Всіх перед смертю кували в нелюдський спосіб. Всі помордовані були попроколювані багнетами на руках і ногах, а деякі мали повідрізувані литки. крім цього, всі помордовані мали поломані руки, ноги, ребра, кільком дітям відрізали голови. Всіх звірських оргій не вистало описати.

Село спалили, забрали всі коні та корови.

Замучили таких людей:

1. Нечистий Андрій	—	літ 53	2. Нечистий Іван	—	літ 55
3. Добрянський Микола	—	" 49	4. Іздебський Нестор	—	" 25
5. Дончак Осип	—	" 42	6. Клепчик Дмитро	—	" 26
7. Кирилейза Петро	—	" 35	8. Іздебський Петро	—	" 37
9. Іздебський Михайло	—	" 33	10. Гринько Іван	—	" 76
11. Циганик Іван	—	" 38	12. Циганик Микола	—	" 44
13. Циганик Володимир	—	" 9	14. Морейда Михайло	—	" 15
15. Морейда Володимир	—	" 8	16. Томаш Стефан	—	" 2
17. Бончак Дмитро	—	" 56	18. Вончак Іван	—	" 69
19. Дуденчак Осип	—	" 49	20. Нечистий Тарас	—	" 3
21. Відас Іван	—	" 45	22. Вілас Теодор	—	" 76
23. Максим Андрій	—	" 75	24. Максим Степан	—	" 9
25. Кирилейза Ярослав	—	" 4	26. Білас Катерина	—	" 42
27. Банчак Катерина	—	" 37	28. Банчак Марія	—	" 12
29. Кирилейза Катерина	—	" 48	30. Козлик Марія	—	" 67
31. Козлик Ева	—	" 40	32. Козлик Анна	—	" 20
33. Диганик Катерина	—	" 74	34. Циганик Анастасія	—	" 29
35. Морейда Марія	—	" 45	36. Морейда Анна	—	" 17
37. Томань Катерина	—	" 32	38. Томань Марія	—	" 7
39. Томань Анна	—	" 4	40. Вончак Анна	—	" 29
41. Дуденчак Анастасія	—	" 48	42. Іздебська Ева	—	" 35
43. Іздебська Катерина	—	" 6 міс.	44. Нечиста Катерина	—	" 42
45. Нечиста Магдалина	—	" 46	46. Нечиста Софія	—	" 11
47. Нечиста Марія	—	" 6	43. Білас Марія	—	" 39
49. Білас Софія	—	" 7	50. Нечиста Анна	—	" 46
51. Нечиста Катерина	—	" 20	52. Біс Ева	—	" 40
53. Максим Анастасія	—	" 37	54. Максим Катерина	—	" 4
55. Максим Анна	—	" 1	56. Максим Марта	—	" 49
57. Кирилейза Марія	—	" 39	58. Кирилейза Анна	—	" 16
59. Кирилейза Катерина	—	" 14	60. Білас Катерина	—	" 60
61. Білас Міляна	—	" 52			

Ранені (поляки думали, що вони не живі):

1. Циганик Василь,
2. Нечистий Михайло,
3. Максим Іван.

Після цього морду та спалення села, польський поручник, який керував цією акцією, зголосив своєму зверхникові більшовикові: "товариш капітан, ваше приказаніє спалненоє: деревню сожгли, людей унечтожилі", на що цей відповів: "харашо".

Крім бандитів польського війська і відділів НКВД, брали також участь у мордуванні українського населення в селі Завадка Морохівська польські селяни з села Небещани. Одного з цих цивільних бандитів селяни пізнали, на ім'я йому Кучер Ян.

Такими методам більшовицькі людодіи з їхніми польськими вислужниками-бандитами намагаються змусити українське населення Лемківщини до "добровільного" виїзду до СРСР. Побіч Павлокоми, Вязовниць, Мадкович і десятки інших образів нечуваного звірства, мордів і бандитизму нутемо нові такі самі потрясаючі сцени варварського вирізування жінок, дітей і старців польсько-більшовицькими звірами в людській шкірі.

П. 30. I. 46 р.

ПРОТОКОЛ

Звірського насилля Війська Польського над жінками і дівчатами з Явірника пов. Сянік в дні 20. 6. 1946 р.

Зізнала Юлія Хруц, літ 46, замешкала в с. Явірнику, пов. Сянік.

Дня 20.6.46. дев'ять жінок ночувало в Тернаві Долишній в господаря Бігуна. Жінки ці були з с. Явірник; йшли до Сянока продавати харчові продукти. О 24-ій год. прийшло до хати трьох вояків, побиваючи господаря за це, що син його пішов до УПА. При цьому знайшли на стриху сплячих жінок, зігнали їх на долину й почали їх прикладами бити. При побоях виражалися словами: "курва ваша маць бандеровска, пришлісьце нашом вйоскен паліць! Напшуд — безземи вас стшеляць!"

Жінок вивели за село, казали їм сідати — опісля до цих трьох долучилося ще 5 вояків і питалися, що мають з цими жінками робити. Жінки відповіли: "що схочете, те й зробите". Вояки сказали жінкам відложити пакунки, забрали масло, ярину, гроші, які мали коло себе. Опісля кожний з вояків взяв по одній з жінок, поклали жінок і знасилували в варвар-

ський спосіб. По знасилуванні жінок говорили: "Же мушом зробіць на бандеровках тиле дзеці, іле дзісяй поховалісьми жолнежи". Всі речі забрали, а самих жінок випровадили в сторону села Чашина й казали їм іти в сторону, де було видно вогонь, що там є ВП і воно їх розстріляє. Як жінки відходили, вояки пустили дві серії з автомата. Відтак жінки відійшли трохи в поле, переспали до рана й пішли в свою сторону.

Жовніри були вбрані в польські мундири, мали польські відзнаки. Озброєні були в кріси, автомати, пістолі й мали кулемети. Говорили чисто польською мовою, квартирували в Великім Полю пов. Лісько.

Потерпіли наступуючі жінки:

1. Онишканич Марія	літ	18 дівчина
2. Стефанів Анна	"	22 заміжня, двоє дітей
3. Шара Настя	"	16 дівчина
4. Стефанів Марія	"	16 "
5. Голубець Юлія	"	28 "
6. Пінчак Текля	"	18 "
7. Мовчан Єлисавета	"	19 "
8. Мацко Ева	"	27 невіста, одна дитина.

За згідність протоколу свідчать власноручними підписами:

Онишкевич Марія	Марія Стефанів
Анна Стефанів	Юлія Хрущ
Шара Настя	

Постій, 25. 6. 1946 р.

Протокол перевірів
Панас

ТЕКСТ ДОГОВОРУ ПРО СХІДНІ КОРДОНИ ПОЛЬЩІ між СРСР і Польським Урядом Єдності Народової.

Стаття I.

Згідно з постановою, схваленою на кримській конференції встановити кордони між СРСР і Річчю Посполитою Польською подовж "Лінії Керзона" з відхиленням від цієї лінії в деяких околицях на користь Польщі від 5-ти до 8-ми км.

а) Територія та тягнеться на схід від "Лінії Керзона" до Бугу і ріки Солокія, на південь від міста Краків, з відхиленням на користь Польщі найбільше до 30 км.

б) Частина території Біловезької Пущі на відтинку Немирів, Ялівка, яка тягнеться на схід від "Лінії Керзона" і яка обіймає Немирів, Гайнівку, Білу Вежу і Ялівку, з відхиленням на користь Польщі найбільше до 17 км.

Стаття 2.

Згідно з постановами статті I-ої кордон між СРСР і Річчю Посполитою Польською має проходити подовж лінії: від пункту 0,6 км. на південь від замешкалої місцевости Соліна, далі на схід від Перемішля, на захід від Нової Руської, аж до ріки Бугу в напрямку Немирова, Ялівки, залишаючи на боці Польщі частину теренів Біловезької Пущі, що зазначені в статті першій, а далі аж до пункту, де сходяться кордони Литовської Радянської Республіки, Речі Посполитої Польської і Східньої Прусії за залишенням Гродна по боці СРСР. Визначення на місці кордону, зазначеного в цій статті, проведе мішана радянсько-польська комісія з осідком у Варшаві, яка пічне працю не пізніше 15 днів після дати обміну ратифікаційними грамотами.

Стаття 3.

До остаточного вирішення тери́торіяльних справ на мировій конференції, частина радянсько-польського кордону, що прилягає до Балтійського моря буде проходити, згідно з вирішенням берлінської конференції, подовж лінії, яка проходить від пункту, положеного на східньому березі Гданської Затоки, в східньому напрямку на північ від Браунзберг-Голтан, аж до пункту стику з кордоном, зазначеним у статті 2-ій цього договору.

Стаття 4.

Цей договір має бути ратифікований по змозі найшвидше. Договір набуває сили після обміну ратифікаційними грамотами.

**Precz z wysiedleniem —
niszczeniem ludzi i ich mienia!**

**Śmierć bolszewickiej
tyranii!**

POLACY-PRZESIEDLEŃCY!

W rezultacie “wyzwolenia” naszych krajów przez bolszewickich zaborców, znaleźliśmy się razem pod ciężkim bolszewickim jarzmem i razem doznajemy niszczenia z rąk okupanta, — jedni jak Ukraina, w większej mierze, inni jak Polska i drugie nowo okupowane narody, narazie nieco mniej, — lecz wszystkich czeka w najbliższej przyszłości jednakowa straszna niewola, równa zagładzie, jeżeli nie zrzucimy z siebie wczas tyranii bolszewickiej. Jednym ze środków niszczenia ujarzmionych narodów przez bolszewików jest wysiedlanie i przesiedlanie pojedynczych osób i rodzin, a dalej całych wsi i okolic, całych wielkich kompleksów terytorialnych i narodowych na inne tereny, bardzo często na Sybir i w głąb Azji, czego wielu z Was z pewnością doświadczyło już na sobie. Nie jest to rzecz małoważna. Wysiedlanie ludzi przemocą z ich rodzinnych siedzib, praktykowane w hitlerowskich Niemczech i jeszcze na większą skalę w bolszewickiej Rosji, przekreśla wszelkie ludzkie prawa i narusza najgłębsze podstawy, na których opierała się ludzka wolność i dotychczasowe stosunki.

Wysiedlanie, lub t. zw. “przesiedlanie”, usprawiedliwianie na zewnątrz różnymi, rzekomo zrozumiałymi względami uporządkowania stosunków narodowościowych, kryje za sobą w rzeczywistości całkiem inne zamiary. Jest to w rzeczywistości akcja skierowana na zniszczenie, lub wykoślenie i t. zw. “sproletaryzowanie” milionów ludzi.

Za tą akcją kryją się daleko idące straszne plany i zamiary bolszewickich tyranów na przyszłość, — wysiedlania, przesiedlania, wymieszania i zniszczenia całych narodów.

Stalinowska bolszewicka “planowa” narodowościowa polityka przygotowuje na przyszłość wszystkim narodom pełną zagładę w NKWD-owskim syberyjskim kotle, w którym mieszać nas będą żelazną wysiedleńczą łopatą, ażeby wydusić i wygnieść z tej miazgi pod prasą NKWD przyszłą beznarodowościową społeczność ludzką, według uroinek i zachcianek moskiewskich tyranów.

Rosja połknęła już dużo narodów w swojej dotychczasowej imperialistycznej przeszłości i przygotowuje się do tego w przyszłości jeszcze z większym rozmachem.

Pierwszym krokiem i złowrogim wiastunem tych ogromnych nieszczęść i straszliwych eksperymentów, jakie czekają nasze narody w najbliższej

przyszłości pod jarzmem nowego czerwonego imperializmu rosyjskiego, jest właśnie obecna t. zw. "akcja przesiedleńcza", z czego nie wszyscy dziś zdają sobie jeszcze należycie sprawę. Winniśmy więc wszyscy wystąpić przeciwko niej z całą stanowczością!

Tymczasem znaleźli się tacy, którzy idą ślepo na sznurku cudzych interesów. Dzięki zdradzieckiej polityce Bieruta i Was wyrzucono z Waszych własnych domów i zasądzono na koczownictwo, tułaczkę i okrutną nędzę. To on, Bierut, razem ze swą zdradziecką zgrają, podpisał akt przesiedlenia. On został za to udekorowany orderem Lenina, a Wy musicie w zamian za to zebrać kawałka chleba.

Także i ukraińską ludność mieszkającą po tej stronie linii Cursona, na rozkaz bolszewików i pod ich dowództwem, wyrzucało w brutalny sposób t. zw. "wojsko polskie", rabując i pobijając przytym niewinną ludność. Na to barbarzyństwo my odpowiadamy orężną walką, stając w obronie swego społeczeństwa. Jednym z przejawów tej walki jest między innymi palenie wysiedlonych wiosek ukraińskich. Robimy to nie dlatego, żeby nie oddać ich w posiadanie Polaków, jeno w celu:

1. niedać bolszewikom;
2. zwalczania niszczycielskiej akcji przesiedleńczej;
3. manifestacji przed światem dowodu bezprawstwa i gwałtu, jaki czynią z naszym narodem bolszewiccy imperialiści.

Wskutek akcji palenia wysiedlonych wiosek ukraińskich dużo Polaków zamieszkałych w tych wioskach zostało dzisiaj bez dachu nad głową. Lecz to nie nasza wina. Winowajcy tego stanu rzeczy, to Stalin i Bierut. Bo Wy mieliście własne domy, — po cóż Was z nich wysiedlali? Dla nich przecież było wiadomo, że Ukraińcy wypędzeni przemocą ze swoich ojcowskich siedzib, zasądzeni wysiedleniem na oczywistą zagładę, podejmą obronę orężną walkę.

Polacy! Nie wolno nam siedzieć cicho i milczeć, podczas gdy Was i nas niszczy wspólny wróg! Wy znaleźliście się dzisiaj na bruku Przemyśla, Sanoka oraz innych miast, chodźcie od urzędu do urzędu, prosząc opieki i pomocy, przyczym nie rzadko spotyka Was brutalne traktowanie ze strony "demokratycznych biurokratów". Otóż nie proście tych kremlowskich pachołków, bo oni tego nie godni, a krzycie i protestujecie przeciwko wysiedlaniu Polaków i Ukraińców, przeciwko barbarzyńskiemu łamaniu prawa ludzkiego do swego domu i mienia, do swej ojczystej ziemi i swej pracy, przeciwko zdeptaniu prawa człowieka swobodnie decydować o swoim mieszkaniu, o swojej pracy i swojej własności. Jedźcie gromadnie do Warszawy i domagajcie się tam chleba i domów. Niech te osóbk i bieruty

wyprowadzą Was z tego, bo oni Was wtrącili przemocą, lub podstępem w to położenie. Protestujcie przed całym kulturalnym światem jak to robimy my. Niech wszyscy uczciwi ludzie na świecie wiedzą, jak wygląda "Demokratyczna Polska" i co wyprawiają z ludem bolszewicy i ich agenci z Bierutem na czele. Wykorzystajcie te argumenty, które daje Wam nasza walka i demaskujcie w ten sposób przed całym światem zaborczy reżym bolszewicki, zwany "demokracją ludową". Nawołujcie do opamiętania się swych rodaków w "MO" i Wojsku Polskim, żeby zaprzestali brutalne wyrzucanie ludności ukraińskiej z jej własnych domów, bo to idzie na korzyść naszego wspólnego wroga. Nie zasiedlajcie wysiedlonych wiosek ukraińskich, bo my spalimy każdy wysiedlony dom ukraiński i będziemy palić dalej, dopóki nie zaprzestaną tej barbarzyńskiej akcji przesiedleńczej.

Polacy wysiedleni z ziem ukraińskich niech wystąpią również do czynnego sprzeciwu, niech przyłączą się do walki, którą prowadzi wszędzie Naród Ukraiński, niech niszczą również koleje i mosty, niech walczą z bronią przeciwko stalinowskim bandytom tak, jak my walczymy, i niech palą za sobą wszystko, co może posłużyć naszemu wspólnemu wrogowi. Niech cały ZSSR jak długi i szeroki ukryje się pożogą i łuną wyzwolenczej walki rewolucyjnej wszystkich narodów ujarzmionych!

Polacy dawniej zamieszkali na tych ziemiach mogą spokojnie siedzieć w swych domach. My ich nie tkniemy. Spalone przez nas wioski polskie w przemyskim i sanockim — nie mogą stać przykładem naszych stosunków do ludności polskiej, albowiem mieszkańcy tych wiosek — to bandyci i rabuśnicy. Oni w okropny sposób rabowali i mordowali ukraińców. My upominaliśmy ich wiele razy, a gdy to nie pomogło — ukaraliśmy.

Przeciwko Polakom my nie walczymy, przeciwnie, idziemy razem z Polakami i innymi narodami we wspólnym przeciwbolszewickim froncie narodów ujarzmionych.

Na naszych sztandarach błyszczą hasło: — WOLNOŚĆ NARODOM I JEDNOSTCE! I to wkrótce stanie się faktem dokonanym.

Domagajcie się z całą stanowczością zaprzestania akcji przesiedleńczej. Walczcie sami i pomagajcie Ukraińskim Powstańcom w walce przeciwko wspólnemu wrogowi!

**NIECH ŻYJE PRZECIWBOLSZEWICKI FRONT NARODÓW
UJARZMIONYCH!**

КОРОТКА ІНФОРМАЦІЯ ІЗ ЗУСТРІЧІ З ПРЕДСТАВНИКАМИ ВІНУ ДНЯ 18. V. 46

Зустріч відбулася згідно з умовою дня 18. V. 46 у лісі. Тривала від години 10-ої до 20-ої.

З української сторони були слідуючі представники: Равіч, Явір, Хмарний.

З польської сторони: Ос... — провідник делегації — (пропагандивний?) референт з Варшави; Аз... — обласний провідник; капітан ВІНу — повітовий провідник; 5 офіцерів ВІНу; 1 представник повіту; — представники Т повіту; 1 секретар.

Порядок дня:

1. Світова ситуація — реф. Ос...
2. Ідея співпраці Польща-Україна — Равіч
3. Ідея співпраці Польща-Україна — Ос...
4. Військові справи
5. Теренові справи
6. Господарські справи
7. Закінчення.

На внесок Ос... конференція повинна відбутися 2 дні, щоб обговорити всі справи докладно. Однак брак харчів для польського військового відділу (який числив 100 осіб) на ще не дозволив і конференція тривала 12 годин з односторонньою перервою.

Ад.І. П.Ос... в своїм рефераті з'ясував політичне становище у світі, де зарисовуються два світи: а) правдиво демократичний, та б) світ заперечення усього що людське, — світ варварський. Йде послідовна війна поміж тими світами і один з тих світів мусить виграти, а другий згинуть, — цей що згине, це більшовизм. Після повалення більшовизму мають постати незалежні держави, а в першій мірі Україна і Польща, які мусять зв'язатися з собою ідеєю співпраці, щоб виконати історичну місію на сході Європи і обезвладити російсько-німецький імперіалізм, та зорганізувати усіх слов'ян до виконання певної історичної місії. Прелегент клав найбільший натиск на політичну співпрацю між Польщею і Україною, і то зараз, щоб якнайскоріше визволитися від більшовицького ярма. (В словах прелегента відчувалася щирість і тривога, що коли далше так буде, то польський народ пропаде під більшовицькою дійсністю. Прелегент орієнтується у справах українських, після лектур Леона Василівського та сучасної дійсності).

Ад.2. Равіч — представив у своєму рефераті польсько-українську співпрацю на протязі історії від княжих часів до сучасности. Представив конечність стислої співпраці під сучасну пору не лише поміж українцями і поляками, але взагалі з усіма поневоленими народами.

Ад.3. Ос... у своєму рефераті представив етичні, економічні, психічні, суспільні, культурні, релігійні сторони українсько-польського життя, які є запорукою, що таке співжиття є можливим і конечним поміж обома народами.

Ад.4. Рішено виконати спільну акцію на Г.

Ад.5. Аз... та Равіч обговорили усі теренові справи і винесли певні постанови.

Ад. 6. Господарські справи відносились до торговельних взаємовідносин. Поляки мають нам доставляти усі предмети щоденного ужитку, а українці мають їм доставляти коні, вози, товщ і збіжжя та борошно.

Ад.7. Постановлено за три тижні знову з'їхатися, а Ос... предложив внесок, щоб з'їхалися представники обох проводів з далекоїдучими уповноваженнями і свої постанови на конференції підписали як акти державні.

Нашу делегацію охороняв відділ 20 стрільців.

16. 6. 46

Слава Україні!
Равіч

Додаткові пояснення до точки 5:

Обговорено і полагоджено слідуючі справи:

а) Українське і польське цивільне населення може беззастережно мешкати на українській і польській території, коли не буде шкодити визвольним змаганням обидвох народів та не буде належати до ворожого (комунізуючого) табору.

б) Українські військові відділи можуть перебувати на польській території беззастережно, але після попереднього, або пізнішого повідомлення польського проводу ВІН.

в) Ранені та хворі українці з УПА та організації можуть перебувати на польській території, де одержать лікарську поміч.

г) Польські і українські революційні суди можуть судити після своїх прав політичних і кримінальних злочинців обох національностей, одначе про це повідомлять протоколярно другу сторону.

г) Визначено пункт де мають бути зустрічі та зв'язки.

ПРОТОКОЛ

з відбутих конференцій між сторонами: А і Б.
Сторона А — українська, сторона Б — польська.

- I. Сторона А — заступники Організації
Сторона Б — заступники Організації

II. Сторона А уповноважена від Організації Українських Націоналістів самостійників державників до розмов в усіх питаннях політичного і мілітарного характеру.

Сторона Б уповноважена від імени З. В. З. — Звйонзек Валькі Збройней в порозумінні з Делегатурою Уряду до розмов в усіх питаннях політичного і військового характеру.

Дійсність уповноваження устійнено провести тимчасово шляхом видруккування статей від сторони А в "Ідея і Чин", — офіційнім органі Проводу; від сторони Б в "Жеч Посполіта" і "Бюлетин Інформаційни Земі Червєньскей", як офіційних органах Делегатури і війська.

Ті статті прочитано і сторони обмінялись увагами.

III. Після двох вступних конференцій, що мали характер інформаційний, приступлено до ділових і зобов'язуючих розмов.

IV. Обі сторони визнають потребу мирного поладження польсько-українських відносин.

При їх поладжуванні визнано як основу принцип самовизначення народів, бо обі сторони признали за доцільне стати на становищі Атлантийської Заяви.

V. Обі сторони визнають, що існування самостійних держав, української і польської, лежить в інтересі обох народів, українського і польського, та для тривалого майбутнього обох народів є історичною необхідністю.

VI. Сторона А дала вже цьому вираз в публікованих постановках II-ої Конференції з 1942 р. і в виданнях "Ідея і Чин" та "Бюлетин" в рр. 1942-43., що сторона Б признає.

VII. Сторона Б, визнаючи потребу існування української самостійної держави, визнає сьогоднішню боротьбу

українців за свою державну самостійність та заявляє своє позитивне ставлення до неї. Змагання українського народу до державної самостійності сторона Б вважає основною проблемою міждержавного значення.

VIII. Обі сторони стверджують, що в боротьбі за їхні національні ідеали, державну самостійність, мають спільних ворогів.

IX. Сторона Б заявляє, що слід взяти до уваги дві можливості:

а) в дальшому розвитку міжнародних політичних і воєнних подій наступить розпад або таке серйозне розхитання СРСР, що заіснують можливості відбудови Української Самостійної Держави, то тоді польсько-українські відносини необхідно поставити в площину порозуміння і співпраці двох суверенних держав;

б) в дальшому розвитку укладу міжнародних політичних відносин СРСР залишається великодержавою в умовах несприятливих для будови Української Самостійної Держави, то тоді польсько-українські відносини необхідно поставити в іншу площину, а саме в площину співжиття і співпраці двох народів в границях Польської Держави. Сторона А заявляє, що заіснування можливостей, наведених стороною Б, не виключає, однак розгляд тих питань вважає доцільним перенести до розмов, які повинні відбутися між українськими представниками і офіційними чинниками сторони Б.

Сторона Б заявляє, що у випадку під б) сторона Б не змінить своєї думки про потребу існування Української Самостійної Держави.

X. Обі сторони визнають, що мирна полагода польсько-українських відносин можлива тільки при взаємному пошануванні боротьби за державну самостійність обох народів та непосяганні по землі одної чи другої сторони.

Обі сторони станули на становищі, що питання остаточного устійнення кордонів між Україною і Польщею буде вирішене урядами обох суверенних держав, — української і польської.

XI. Обі сторони зобов'язуються обмінятися офіційними деклараціями про визнання і пошанування боротьби обох народів за державну самостійність та непосягання по терени, що належать до України чи Польщі.

XII. Обі сторони визнають необхідність розмежування сфер впливів і діяння на час визвольної боротьби до моменту вирішення питання кордонів як в пункті X.

Обі сторони визнають необхідність спільного плану діяння на час визвольної боротьби до моменту вирішення питання границь як в пункті X.

XIII. Сторона Б заявляє, що її Уряд готов визнати найвище українське представництво в краю і закордоном, як виразника і репрезентанта волі українського народу та його змагань до часу створення Уряду Української Держави та визнає потребу негайного і безпосереднього зв'язку того представництва з Польським Урядом.

XIV. Обі сторони зобов'язуються не втручати в внутрішні справи одної чи другої сторони згідно з пунктом X.

XV. Обі сторони зобов'язуються припинити, як на внутрішньому, так і на зовнішньому відтинку ворожу пропаганду і діяльність неприхильну визвольним змаганням обох народів, українського і польського.

XVI. Обі сторони визнають, що стан напруження і боротьби, що характеризує нинішні польсько-українські взаємини, є шкідливий для інтересів обох народів, і в зв'язку з тим зобов'язуються вжити всіх заходів до того, щоб той стан усунути і довести до мирного співжиття.

XVII. Обі сторони прийшли до однозгідного переконання, що справи фактичного і формального визнання українського представництва і розмежування впливів є справами, які вимагають негайного полагодження і щойно після того наступлять розмови про порозуміння і співпрацю обох народів у їх

Обі сторони прийшли до однозгідного переконання, що справи фактичного і формального признання українського представництва вимагає негайного полагодження і в тій цілі обі сторони пропонують створення трьох комісій: 1) військової, 2) політичної і 3) пропагандивної.

боротьбі за самостійні держави
— і заключення договорів полі-
тичного і військового характеру.

XVIII. Обі сторони зобов'язуються передрукувати документаційні статті в цілості в своїх виданнях з коментарями, які будуть обома сторонами узгоднені.

XIX. Обі сторони зобов'язуються обмінюватися своїми виданнями.

XX. Цей протокол написаний в двох примірниках на мовах українській і польській; сторони признають оба тексти за автентичні.

Заввага: Питання, порушені в середніх колонках, є справами, узгодненими обома сторонами, по лівій стороні — висловлюють українське становище, по правій — польське становище.

ПОЛЬСЬКІ ДОКУМЕНТИ

Polacy!

Wojna toczy się szybkim tempem ku końcowi. Rozwał Niemiec jest nieunikniony. Wrogowie Polski muszą zginąć. Zmartwychwstanie Polska, to jest pewne, i w granicach większych jak była kiedyś.

Naszym zadaniem jest skupić wszystkie siły dla przeprowadzenia wielkiej sprawy. Nie jesteśmy narazie w stanie walczyć z odwiecznym wrogiem, ale ten ulegnie przeważającej sile wschodu. Zadaniem naszej walki jest zwrócić uwagę na drugiego wroga Polski, którym są Ukraińcy i na zachód od Sanu wysunięci Łemkowie, nazywający się Rusinami. Każdy Ukrainiec jest naszym wrogiem jawnym, lecz stokroć gorszym, gdyby i ukrytym jest każdy, który się nazywa Rusinem. Jest wiadomym jak haniebną rolę odegrali Łemkowie w wojnie przeciw Niemcom a są oni i dalej na usługach germańskich, jak donosiciele na Polaków i solidnie wykonujący ich zarządzenia. Każdy Polak niech pamięta, że mając przed sobą Rusina, ma on do czynienia z tajnym wrogiem i odpowiednio go traktuje. Przy wszelkich sprawozdaniach urzędu należy odmawiać mu załatwienia i każdy niech dąży do ich zniszczenia środkami, jakie stoją tylko do dyspozycji.

Polska ziemia jest tylko dla Polaków, a element obcy musi być zniszczony. Tych zdrajców należy wytępić by po nich nie było ani śladu. Powiaty Nowy Sącz, Jasło, Krosno były dla Polaków, nie ruskich kabanów.

Bijąc Rusina robisz patriotyczną robotę.

Różnice religijne prawosławnych i gr. kat. niech nie grają tutaj żadnej roli, gdyż obaj wyznawcy są wrogami naszego kościoła i naszej Ojczyzny. Zanim zrobimy ostateczną rozprawę, która jest bliska, niech każdy ze swej strony dołoży starań, by Rusinów niszczyć, pamiętając dawne przysłowie: "jak świat światem nie był Rusin Polakowi bratem."

Urzędy niemieckie i żandarmeria nie dadzą im żadnej ochrony, gdyż są do tego niezdolni, a ukraińska policja nieliczna.

Zatem w r. 1944 element Łemkowski powinien poznać, że on jest zajądą na naszych ziemiach i dalej przez nas tolerowanym nie może być.

Niech żyje Polska!

Niech zginą Ukraińcy i ich bracia Rusini!

Związek Samoobrony Kraju.

ŚMIERĆ HAJDAMAKOM!!

**DO
ZBIEGÓW I MIESZKAŃCÓW
NARODOWOŚCI UKRAIŃSKIEJ
NA ZIEMI SANOCKIEJ.**

W ramach akcji odwetowej za wypędzanie polaków z ziem wschodnich przez hordy wojsk ukraińskich, domagamy się natychmiastowego wyprowadzenia się z polskiej ziemi sanockiej.

Naród polski sądzi was zdrajcami ojczyzny, bo wysługujecie się przez cały czas barbarzyńcowi niemieckiemu i to wtedy, kiedy naród polski bohatersko walczy z dzikim najeźdźcą.

Nie nawołujemy was do nawrócenia się ze zdrazieckiej drogi, lecz skazujemy was, myślą narodu polskiego, na karę śmierci i sprawiedliwego wymiaru kary wam nie uniknąć.

Wymyślonej przez Niemców Ukrainy nigdy nie było i nie będzie!

14 VI 1944 r.

Kierownictwo Walki Podziemnej.

---

*ВІДПИС
(Польський машинопис,
копльпорований
в с. Ненадова в Дубенщині).*

UKRAIŃCY!

Wojna obudziła Wasze nadzieje na Wolną i Niepodległą Ukrainę. Stawiając na kartę niemiecką mieliście zrazu nadzieję, że z ich pomocą

urzeczywistnicie swoje marzenia. Wybuch wojny niemiecko-sowieckiej zdawał się plany Wasze wprowadzić w stadium bliskiej realizacji.

Zostaliście jednak sromotnie oszukani.

Niemcy dali Wam jasno do zrozumienia, iż łupem nie myślą się dzielić z nikim. Jedyny honor wątpliwej wartości, jaki Wam przyznano, to dostarczenie braci Waszych z Sowieckiej Ukrainy na katorżniczą pracę w Rzeszy i potworny wyzysk gospodarczy.

Niemcy okazali się Waszym śmiertelnym wrogiem, pracującym pod maską przyjaciół. Biada tym, co takich przyjaciół mają.

Lecz czy wyciągnęliście z tego prawdziwą naukę? Możemy śmiało powiedzieć, że nie. Wasza bowiem inteligencja służy nadal wiernie wrogowi, a inni wybrali wprawdzie drogę walki lecz samotnie wbrew wszelkiemu rozsądkowi.

Nienawidząc Niemców za ich wiarołomstwo, bardziej jednak nienawidzicie nas Polaków, gospodarzy ziemi, na której wspólnie mieszkamy. I zamiast broń swą obrucić na najeźdźcę, w złudnej kombinacji, że uda się Wam wszystkich usunąć, rozpoczęliście krwawą akcją przeciwko nas.

To co czynicie jest zbrodnią, jakiej nikt nie widział i głupstwem politycznym, które nadzieje Wasze pogrzebie na wieki. **Okazaliście się nie narodem, lecz dziką hordą morderców.** Wieczny wstyd i hańba spadła na Was wieczyste zapomnienie. Czekaliśmy długo na Wasze opamiętanie. Byliśmy cierpliwi, mimo odraz dotkliwszych klęsk.

Lecz przepelniał się już kielich goryczy. Najwyższa potrzeba zmusza nas sięgnąć po inne środki, aniżeli przestrogi, pouczenia i wyczekiwania. Grupom niepoczytalnym, co mordem i pożeżą usiłują utrwalić swe nieistniejące prawo wywalczonego posiadania ziem wschodnich /naszych/, co pretensje swe ze zdumiewającą bezszczelnością rozciągają już na obszary środkowej Polski, tym wszystkim oświadczamy uroczyście, że nie damy pardonu.

Za kroplę krwi polskiej garniec krwi morderców, za jeden nasz dom 10 Waszych domów. Tak długo, dopóki nie ockniecie się z czadu, który Was zatruwa. Dopóki nie pojmiecie, że w Polsce Polak a nie Ukraińiec rządzi. Poczujecie potęgę Zjednoczonego Narodu Polskiego, potęgę słusznego gniewu i sprawiedliwej odpłaty.

Ostrzegamy Was.

Jeżeli nie przestaniecie natychmiast gwałtów i mordów, jeśli nie porzucicie obłądnej walki przeciwko wszystkim, nie zahamujecie instynktów, co kochają się w widoku krwi, obojętnie jakiej, bo nawet krwi

Niemców, przyjaciół części Waszego narodu, powiadamy Wam i zapewniamy, że zostaniecie starci na pył i nawet kamieni nie starczy, by zaznaczyły ślady, żeście kiedyś byli na świecie.

Nie będzie nigdy Ukrainy w Polsce!

Przysięgamy Wam to na Boga. Zostać z nami będą mogli ci, co zejdą na drogę pokuty i opamiętania. Reszta **za Zbrucz!**

Jeśli nie uczynicie tego dobrowolnie, zaświecimy Wam pożogą, której nie zapomniecie do końca dni Waszych.

OSTRZEGAMY I PAMIĘTAJCIE!

Polskie Dowództwo
Wojskowe Nr.: VI

Podać wszystkim członkom tajnej organizacji ukraińskiej.

(дописано рукою)

ВІДПИС

Urząd Wojewódzki rzeszowski
Wydział Społeczno-Polityczny

Rzeszów, dnia 22. 2. 1945 r.

L. M. 40/50/11/518/45

Dotyczy obciążenia Ukraińców
z zakresu świadczeń wojennych.

Do Ob. Starosty Powiatowego
w Województwie rzeszowskim.

W związku z akcją przesiedlenia ludności narodowości polskiej z terenów wschodnich położonych za Bugiem i Sanem Urząd Wojewódzki poleca wypełnić bezwzględnie odpowiednie zarządzenia szczególnego obciążenia ukraińców zamieszkałych na terenach tamt. powiatu wszelkimi ciężarami z zakresu świadczeń wojennych jak np. nakładania na nich różnych szarwarków, podwód i przydzielenia do ich mieszkań rodziny ewakuowanej ze wschodu, itp.

Powyższe zarządzenie powinno nakłonić ukraińców względnie rusinów

zwłaszcza wrogo usposobionych do Polaków, do przeniesienia się na Wschód. Motywy tego zarządzenia należy podać Burmistrzom i Wójtom na sesji.

Za Wojewodę:
/ Wnak /
Naczelnik Wydziału

ВІДПИС

Starosta Powiatowy
przemyski
Nr. 3 St. 17/45

Przemyśl, dnia 1 marca 1945 r.

Do
Powiatowego Komendanta Milicji Obywatelskiej
w Przemyślu.

Do wiadomości i podania podległym Posterunkom.

Starosta Powiatowy
/ Hasko /

Otrzymują:
Ob. Prezydent Miasta Przemyśla
Przewodniczący Komisji Mieszkaniowej
Wszystkie Zarządy Gmin w Powiecie.

Komenda Powiatowa
Milicji Obywatelskiej
w Przemyślu
(Печатка)

Przemyśl, dnia 6 marca 1945 r.

Do
Wszystkich Jednostek Milicji Obywatelskiej w powiecie przemyskim.

Odpis powyższego zarządzenia przesyłam do wiadomości i stosowania.

Jednocześnie powiadamiam, że od ukraińców względnie rusinów, którzy zgłosili się na wyjazd na Wschód nie należy ściągać, natomiast kontygent i inne świadczenia należy ściągać od tych, którzy zostają na tut. terenach.

Komendant Powiatowy M. O.
służbowo nieobecny

zr.

Nr. sprawy 144

Wpłynęło 9. 3. 45 r.

(Підпис нечиткий)

/Feliksiak F. sierz./

Komenda Powiatowa Milicji

Obywatelskiej w Przemyślu.

(печатка округла)

Starosta Powiatowy Przemyśki

L. S. St. 99/45

Przemyśl

dnia 11 września 1945.

ODPIS

Do Wszystkich obywateli Wójtów w Powiecie.

Pełnomocnik Rządu Sowieckiego do Spraw Przesiedlenia Ukraińców zawiadomił mnie, że obywatelowie Wójtowie nie stosują się do wydanych zarządzeń informacyjnych w sprawie współpracy Sołtysów, Obywateli Wójtów i Milicji z Władzami Sowieckimi w terenie. — Ponadto tak Ob. Wójtowie jak i Sołtysi rzekomo dopuszczają się różnych nadużyć natury służbowej, aktów bezprawia i. t. p.

W związku z tym zarządzam poraz ostatni co następuje:

1. Zabraniam z całą bezwzględnością ściągnięcia jakiegokolwiek kontygentu w tych Ukraińców, którzy zostali już zarejestrowani na wyjazd i otrzymali karty szacunkowe. — W tej sprawie przypominam zarządzenia Starostwa z dnia 2. I. 1945 L. p. 1885/44 i z dnia 20. I. 1945 L. p. 161/45 do których należy się ściśle stosować.

2. Polecam natychmiast przystąpić do ściągnięcia wszelkiego kontygentu w tych gromadach ukraińskich, które dotychczas nie zgłosiły się na wyjazd. Zastosować się do ostatnich zarządzeń wydanych na sesjach Wójtów.

3. Polecam wydać Ukraińcom u których zabrano bydło na kontygent, a którzy już są zarejestrowani — potwierdzenia dostawy sztuki. Z transportu bydła nie należy zabierać.

4. Polecam nawiązać ścisłą współpracę ze sowieckimi pełnomocnikami przy potwierdzaniu dokumentów ewakuacyjnych tak, by natychmiast po zarejestrowaniu się Ukraińca, jego dokumenty zostały zaopatrzone podpisami i pieczęciami polskich władz /wójtów i sołtysów/.

5. Obywatelom Wójtom z Krzywcy i Dubiecko polecam udać się natychmiast do Birczy i tam dokonać podpisu i opieczetowania dokumentów Ukraińcom wyjeżdżającym z tych gmin.

6. Polecam zorganizować bezwarunkowo ochronę wsi już wysiedlonych przed rozkradaniem stosownie do tut. zarządzenia z dnia 20. XII. 1944 r. L. Pol. Sp. 3/1/44 przy współudziale Milicji Obywatelskiej. Wszystkich przyłapanych na kradzieżach przytrzymać i zgłaszać mi o tym specjalnymi telefonogramami z opisaniem czynu. O wszelkich usłyszanych kradzieżach należy prowadzić wywiad, czynić zapiski dla przyszłych dochodzeń.

7. Przedkładać pisemne meldunki sytuacyjne dzienne na ręce kier. ref. społ. pol. Starostwa pokój Nr. 91 z akcji w terenie, z oczyszczenia terenu z band ukraińskich i przesiedlenia. W sprawach pilnych nadawać telefonogramy. Tak meldunki jak i telefonogramy winne być krótkie, wyczerpujące, obejmujące stan faktyczny akcji, oraz zaistniałe wydarzenia na terenie gminy z punktu widzenia bezpieczeństwa publicznego.

Pierwszy meldunek od czasu rozpoczęcia akcji dotychczas — należy przedłożyć natychmiast.

W wypadku stwierdzenia ponownego lekceważenia zarządzeń władz i braku zainteresowania akcją, w stosunku do winnych postąpię z całą bezwzględnością i wyciągnę ostre konsekwencje służbowe, a nawet będę ścigał winnych w drodze służbowej. Treść telefonogramu podać do wiadomości Komendantom Posterunków Milicji. Starosta Powiatowy Hasko np. nadała Jankowa odebrała Szczepańska godz. 12. ta.

ZARZĄD GMINNY

RYBOTYCZE

28/22/45 przesyłam do wiadomości.

Ruwniki, dnia 12 września 1945 r.

Posterunek Milicji Obywatelskiej

w Rybotyczach

WÓJT GMINY

w. z. SEKRETARZ

(Підпис нечиткий)

Komenda Powiatowa
Milicji Obywatelskiej
w Przemyślu.

Nr. 511...../45.

ВІДПИС

Przemyśl, dnia 10. 3. 1945 r.

Do

Wszystkich Posterunków Milicji Obywatelskiej
w Powiecie przemyskim.

Polecam natychmiast ukraińców od 1908 r. do 1926 r. włącznie
aresztować i doprowadzić do tut. Powiatowej Komendy Milicji
Obywatelskiej (ручна дописка). Wyłączyć tylko tych, którzy są zare-
jestrowani na wyjazd.

ВІДПИС

("Dziennik polski" Nr. 5/329/ z 6. I. 46.)

NA TERENACH PRZYGRANICZNYCH ZAPANUJE SPOKÓJ I BEZPIECZEŃSTWO

Przemówienie Marszałka ŻYMIERSKIEGO.

WARSZAWA, 5. I. W piątym dniu obrad K. R. N. na złożone inter-
pelacje pod adresem Ministerstwa Obrony Narodowej przez posła
GŁOWĘ i kolegów z PPS w sprawie palenia i mordowania ludzi w
powiecie przemyskim, imieniem Rządu Marszałek Żymierski złożył
następujące oświadczenie:

"Sprawa dość ciężkiej sytuacji w naszych powiatach nadgranicznych
jest znana oddawna. Kiedy tylko wojna się skończyła Rząd posłał tam kilka
dywizji wojska, aby stworzyć w nowych powiatach granicznych możliwie
spokojne warunki pracy.

W dalszym etapie swojej pracy Rząd wyłonił Komisję pod prze-
wodnictwem Wicepremiera Gomułki w składzie: Minister Administracji
Publicznej, Minister Bezpieczeństwa i Minister Obrony Narodowej z tym,
żeby ten problem jako całość załatwić.

W związku z zawarciem umowy przez Rząd Polski z sąsiedzką
Ukraińską Republiką w sprawie repatriacji obywateli ukraińskich i w
związku z przeprowadzeniem tej repatriacji nasilenie band undowskich i
bulbowców wzmoгло się na sile.

W okresie walk bandy te, aby przeszkodzić repatriowaniu się ludności,
podjęły walkę, niszcząc mosty, tory kolejowe, oraz paląc wsie. Doszło do

zaciętych walk, w których wojsko osiągnęło bardzo poważne efekty. Rząd poczynił wszystkie możliwe starania i pragnął to zrealizować do jesieni ubiegłego roku, to znaczy do października 1945 r., aby repatriację przeprowadzono w warunkach jak najpomyślniejszych. Niezależnie od wyników Rządu, wskutek braku transportu kolejowego, repatriacja opóźniła się. Rząd osiągnął bardzo poważne rezultaty, gdyż wykonał prawie 65% planu repatriacji ustanowionego przez Rząd R. P. wspólnie z przedstawicielami Republiki Ukraińskiej.

Do repatriacji pozostaje 35% ludności, która zgodziła się dobrowolnie na wyjazd do ZSSR, będzie przeprowadzona w najbliższym czasie. Rzecz jasna, że okres zimowy cokolwiek ten termin opóźni. Za okres półroczny zlikwidowano około 28 band. Zabito w walkach 984 bandytów, ujęto względnie zatrzymano około 3500 osób, które przekazano władzom bezpieczeństwa. Zdobyte poważnej ilości broni świadczy o nasileniu tych walk. Zdobyto 81 karabinów maszynowych, 812 karabinów zwykłych, 179 automatów, 110 pistoletów, 1768 granatów, dużą ilość samochodów, wozów, koni i krów. Straty nasze w zabitych wynoszą 6 oficerów i 72 podoficerów i szeregowych. Rannych 19 oficerów i 62 podoficerów i szeregowych.

W bandach tych znajdują się przeważnie bulbowcy, undowcy, własowcy, a nawet znajdowaliśmy żołnierzy i oficerów niemieckich, którzy tymi bandami kierowali.

Jakie są zamierzenia Rządu na najbliższy okres czasu?

Konsekwentnie w myśl planu przeprowadzić do końca repatriację z tych terenów, zjednoczyć akcję bezpieczeństwa i wojska razem i bezwzględnie doprowadzić do zupełnego zlikwidowania tych band, które częściowo znajdują u ludności ukrycie. Gdy skończymy całkowicie repatriację, pewnym jest, że oddziały bulbowców i undowców nie będą mieć tej podpory i dojdzie do uspokojenia tych terenów.

Ponadto Rząd zarządził, żeby właśnie w powiatach zagrożonych bandytyzmem specjalnie nie zmniejszano sił Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej, a zwiększano je, by dać możliwość ludności cywilnej jak najbardziej spokojnego życia i pracy.

Przyjmując te interpelacje w imieniu Rządu — oświadczam — że sprawa ta bardzo leży na sercu Rządowi i dołoży on wszelkich starań, celem wytworzenia na tych terenach warunków spokojnej i bezpiecznej pracy”.

Szczawne,
dnia 31 stycznia 1946 r.

Do
Powiatowej Rady Narodowej
w Sanoku

Sprawozdanie Gminnej Rady Narodowej w Szczawnem, za czas od dnia 1 do 31 stycznia 1946 r.

I. Skład Gminnej Rady Narodowej, jak podano w ubiegłym miesiącu.

1. Stosunki z organami administracji publicznej, jak kolej, tartak, poczta dość dobre i daje się widzieć w dalszym ciągu zrozumienie i dążność do współpracy.

2. Stan organizacyjny: 90% mniejszości narodowe.

II. Sprawy społeczno-polityczne.

1. Organizacje politycznie legalnie nie wykazały dotychczas żadnej pracy, natomiast robota podziemna prowadzona jest intensywnie i są dokonywane różne przestępstwa ze strony tych organizacji banderowskich. — Ostatnio miał miejsce wypadek w dniu 25. I. br. zaatakowania przechodzącego przez gromadę Karlików Wojska Polskiego, wskutek czego zabitych zostało 18 osób cywilnych z gromady Karlików. Tego samego dnia Wojsko Polskie zostało zaatakowane przez banderowców w gromadzie Zawadka Morochowska strzałami, wskutek czego wywiązała się obustronna walka, w czasie której zginęło 64 osoby cywilne z gromady Zawadka Morochowska.

Te same bandy banderowskie w nocy na 30 stycznia 1946 r. spaliły 7 zabudowań polskich w gromadzie Rzepiedź, oraz spaliły 2 mosty na drodze prowadzącej przez Rzepiedź — Komańczę na rzece Osławie. Przy podpalaniu domów mieszkalnych uprzedzili najpierw mieszkającą ludność i wezwali, by do 15 minut wynieśli się z mieszkań, gdyż mieszkania ich zostaną spalone.

2. Organizacje społeczno gospodarcze, kulturalne i tp.: Na terenie gminy istnieje jedna gospodarcza Spółdzielnia Spożywców "Góralka", która w ostatnich czasach przestała sprowadzać towary z braku nabywców.

Sprawy kulturalne. Została zawiązana Komisja Oświatowa działająca na terenie gminy, jednak z powodu utrudnionych warunków narodowościowych praca nie rozwija się pomyślnie.

3. Realizacja ustaw mobilizacyjnych: obecnie nie pozostaje sprawa ta aktualna.

III. Sprawy gospodarcze:

1. Gospodarka finansowa w ostatnich czasach uległa zupełnej poprawie, zaprowadzono księgi podatkowe, wpłacono pewną część podatków przez płatników i Zarząd Gminy posiada odpowiednią gotówkę do administracji.

Stan prac nad zbiorem kontyngentu trwa nadal, kontyngent w 50% ściągnięto, a pozostałe zaległości są nadal ściągane, jednak zachodzi przypuszczenie, że z powodu zniszczenia gradobiciem i działaniem wojennym nie będzie można w całości kontyngent ściągnąć.

2. Główne trudności: Trudnościami na terenie Gminy są przeszkody ze strony band banderowskich, albowiem urzędnicy nie mogą wydalać się na tereny gromad, gdyż są napadani i ograbiani.

Stan przemysłu: Kopalnia nafty w Mokrem i tartak parowy Szczawne-Kulaszne są w zupełnym ruchu.

Stan rolnictwa: przedstawia się słabo ze względu na zbliżające się przesiedlenie ludności ukraińskiej, jaka przeważnie tutejszą Gminę zamieszkuje, a tylko wyczekuje nadejścia tego czasu wysiedlenia. Niezależnie od tego bandy niszczą gospodarstwa wiejskie przez podpalanie.

IV. Szkolnictwo: Uruchomiono dotychczas 6 szkół i nauka w nich odbywa się normalnie.

Przewodniczący Gminnej Rady Narodowej

Macydoński Aleksander

W miejscu postoju,
13. II. 1946 r.

Do
Ludności Ukraińskiej Gromady
Prusik

Patrzac na wyczyny i mordy Ukraińskich Powstańców popełnione na ludności polskiej, zawiadamiam ukraińską ludność tutejszej gromady, że

бєдзiemy robić to samo.

Aby nie pozbawiać życia i majątku niewinnych z pośród ukraińców, żаdam okupu od wszystkich ukraińców tutejszej gromady w wysokości 50.000.00 zł. (słownie pięćdziesiąt tysięcy złotych).

Kwota ta ma być złożona w przeciągu 3-ch dni, to jest do soboty 15 II 1946 r. na ręce sołtysа gromady Prusik. W razie nie wykonania powyższego rozkazu, zaczniemy robić to, co robią Ukraińskie Partyzanci.

Niech żyje AK!

D-ca Grupy Dywersyjnej

/---/

Śmierć komunіe!

ЗАВВАГА: це оголошення вивішено дня 13-го лютого 1946 р. на таблиці оголошень в селі Прусік. Писано чорнилом на аркуші циклостилевого паперу.

Відпис 1, 2, 3, 4, 5.

Воєвода Жешовскі

Жешув, 27.VIII. 1946 р.

ВІДОЗВА до українського населення.

Історичні змагання з гітлерівським наїзником збратали всі слов'янські народи. Засіяна штучно між польським й українським народами ненависть не видала овочів. Усталені побідоносною війною державні границі дають кожному народові змогу свободного розвою у власній батьківщині.

Узгляднено зарівно волю українського народу до об'єднання; має він змогу повного життя й розвою в будуччині в Українській Республіці.

У висліді порозуміння між народами польське населення повертає з земель Української Республіки до Польщі, а українське населення замешкає на польських землях має змогу переселитися на терен Української Республіки.

В цілі дання Вам допомоги у переселенню разом з майном й охорони перед терористичними бандами злочинних елементів, які добуваються сколотити завдання переселення, приділяється до її безпеки військові відділи, які опікуватимуться Вами аж до державної границі

Української Республіки.

Забезпеченню підлягають всі транспорти до залізничних станцій й охорона поїздів.

Про дальший Ваш транспорт, його безпеку і приміщення старатимуться даліше власті Української Республіки.

Восвода: М. Мірек.

Замітка: На терені одночасно появилась "Відозва до Українського Населення" любачівського воєводи Рузга в українській мові і польській, однак переклад в українській мові був багато гірший.

ДОКУМЕНТИ КОМУНІСТИЧНОЇ ПОЛЬЩІ

112

ZARZĄDZENIE MINISTRA ADMINISTRACJI, GOSPODARKI TERENOWEJ I OCHRONY ŚRODOWISKA

z dnia 9 sierpnia 1977 r.

**w sprawie zmiany nazw niektórych miejscowości w województwach:
krośnieńskim, nowosądeckim, przemyskim, rzeszowskim i tarnobrzeskim.**

Na podstawie art. 7 ust. 1 ustawy z dnia
28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale
administracyjnym Państwa oraz o zmianie
ustawy o radach narodowych (Dz. U. Nr 16,
poz. 91) zarządza się, co następuje:

§ 1. Zmienia się brzmienie i pisownię
nazw miejscowości:

Nazwa obowiązująca	II przypadek forma przymiotnikowa	Gmina, Miasto	Nazwa dotychczasowa
I. WOJEWÓDZTWO KROŚNIEŃSKIE			
Brzezina, wieś	-ny, brzeziński	Solina	Bereźnica Wyżna
Brzeźniczka, wieś	-ki, brzeźniczański	Solina	Bereźnica Niżna
Brzeżki, wieś	-żek, brzeżkowski	Lutowiska	Bereżki
Brzózka, wieś	-ki, brzózceki	Solina	Bereзка
Chłodnik, wieś	-ka, chłodnicki	Nozdrzec	Hłodno
Czechów, wieś	-chowa, czechowski	Nozdrzec	Wołodź
Dąbrówka, cz. miasta	-ki, dąbrówecki	m. Sanok	Dąbrówka Ruska
Długopole, wieś	-la, długopolski	Komańcza	Dolżyca
Górna Wieś, wieś	-nej Wsi, górnowiejski	Komańcza	Czystogarb
Groszówka, leśniczówka	-ki, groszowski	Dydnia	Hroszówka
Gródek, wieś	-dka, gródecki	Solina	Horodek
Jabłonica, wieś	-cy, jabłoniczki	Dydnia	Jabłonica Ruska
Jankowa, wieś	-wej, jankowski	Olszanica	Wańkowa
Jasień, przysiółek	-nia, jasiński	Domaradz	Jahońka
Jodłówka, cz. wsi	-ki, jodłówecki	Lutowiska	Dwerniczek

Monitor Polski

Diennik Urzędowy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej Warszawa, dnia 22 sierpnia
1977r. Nr. 21

Kazimierzowo, cz. wsi	-wa, kazimierzowski	Lutowiska	Muczne
Lisówek, wieś	-wka, lisówecki	Ustrzyki Dolne	Liskowate
Łąka, wieś	-ki, łącki	Dydnia	Ulucz
Łęgi, wieś	-gów, łęski	Ustrzyki Dolne	Łodyna
Łukasiewiczze, wieś	-wicz, łukasiewicki	Lutowiska	Stuposiany
Międzygórze, wieś	-rza, międzygórski	Komańcza	Kulaszne
Międzylesie, wieś	-sia, międzyleski	Solina	Werlas
Miodowa, wieś	-wej, miodowski	Tyrawa	Lachowa
		Wołoska	
Mroczków, wieś	-kowa, mroczkowski	Zagórz	Morochów
Nowa Wieś, wieś	-wej Wsi, nowowiejski	Olszanica	Uherce Mineralne
Okrężna, wieś	-nej, okrężniański	Tyrawa	Hołuczków
		Wołoska	
Olszanka, wieś	-ki, olszański	Dukla	Wilsznia
Olszyna, wieś	-ny, olszyński	Czarna	Rosochate
Orle, Wieś	-li, orelski	Olszanica	Orelec
Ostra, wieś	-rej, ostrzański	Lutowiska	Skorodne
Owczary, wieś	-czar, owczarski	Cisna	Łopienka
Podegrodzie, wieś	-dzia, podegrodzki	Lesko	Weremień
Podgórze, wieś	-rza, podgórski	Czarna	Rabe
Podrzecz, wieś	-cza, podrzeczki	Dydnia	Niewistka
Podzamcze, wieś	-cza, podzamecki	Lesko	Huzele
Przedmieście, wieś	-cia, przedmiejski	Sanok	Czertez
Przełęcz, osada leśna	-czy, przełęcki	Komańcza	Preluki
Przełom, wieś	-mu, przełomski	Lutowiska	Dwernik
Przesmyk, wieś	-ka, przesmycki	Lutowiska	Procisne
Przystań, wieś	-ni, przyszański	Czarna	Chrewt
Roztoka, wieś	-ki roztocki	Lutowiska	Wołosate
Rzeczki, wieś	-czek, rzeczkański	Olszanica	Stańkowa
Sady, wieś	-dów, sadowski	Tyrawa	Kreców
		Wołoska	
Sanniki, wieś	-nik, sannicki	Lutowiska	Sianki
Sękówka, wieś	-ki, sękowski	Zagórz	Sukowate
Słoneczna, wieś	-nej, słoneczny	Czarna	Tworylne
Stanisławów, wieś	-wowa, stanisławowski	Lutowiska	Hulskie
Stoczek, wieś	-czka, stocki	Ustrzyki Dolne	Hoszowczyk
Studziennie, wieś	-go, studzienny	Solina	Studenne
Szybistów, wieś	-towa, szybistowski	Bukowsko	Dudyńce
Średnia, Wieś, wieś	-niej Wsi, wiejski	Olszanica	Serednica
Świerkowa, wieś	-wej, śwerkowski	Dukla	Smereczne
Świerków, wieś	-kowa, świerkowski	Cisna	Smerek
Świerzowa, wieś	-wej, świerzowski	Krempna	Świerzowa Ruska
Tkaczowa, wieś	-wej, tkaczowski	Tyrawa	Rozpucie
		Wołoska	
Ustroń, wieś	-nia, ustronński	Czarna	Paniszczów
Wietrzna, wieś	-nej, wietrzeński	Dydnia	Witryłów
Wola, wieś	-li, wolski	Solina	Wola Matiaszowa
Wola Sadowska, wieś	-li, -kiej, wolski	Tyrawa	Wola Krecowa
		Wołoska	

Zacisze, cz. wsi	-sza, zaciski	Lutowiska	Dydiowa
Zakole, wieś	-ła, zakolski	Cisna	Dotzyca
Zalesie, wieś	-sia, zaleski	Olszanica	Leszczowate
Zawadka, wieś	-ki, zawadkowski	Zagórz	Zawadka Morochowska
Zawadówka, wieś	-ki, zawadowski	Baligród	Żerdenka
Zębieńsko, wieś	-ka, zębieński	Komańcza	Zubeńsko

2. WOJEWÓDZTWO NOWOSĄDECKIE

Skwierzyn, wieś	-na, skwierzyński	Uście Gorlickie	Skwirtne
-----------------	-------------------	--------------------	----------

3. WOJEWÓDZTWO PRZEMYSKIE

Boguszów, wieś	-szowa, boguszowski	Horyniec	Werchrata
Chmielowice, wieś	-wie, chmielowski	Cieszanów	Niemstów
Dąbrowa, wieś	-wy, dąbrowski	Cieszanów	Gorajec
Graniczne, wieś	-go, graniczeński	Medyka	Hurko
Gruszowice, wieś	-wic, gruszowski	Stubno	Hruszowice
Ignaców, wieś	-cowa, ignacowski	Orły	Hnatkowice
Jaworowice, wieś	-wic, jaworowski	Bircza	Jawornik Ruski
Jaworzyna, wieś	-ny, jaworzyński	Cieszanów	Dachnow
Jodłowa, wieś	-wej, jodłowski	Fredropol	Gruszowa
Kalinowice, wieś	-wic, kalinowski	Fredropol	Sierakoście
Kopystno, wieś	-na, kopystnowski	Fredropol	Kopysno
Kopytów Dolny, wieś	-towa -go, kopytowski	Wielkie Oczy	Kobylnica Rуска
Kopytów Górny, wieś	-towa -go, kopytowski	Wielkie Oczy	Kobylnica Wołoska
Krowica Lubaczowska, wieś	-cy -kiej, krowicki	Lubaczów	Krowica Hołodowska
Leszno, wieś	-na, leszneński	Medyka	Poździacz
Lipówka, wieś	-ki, lipowski	Lubaczów	Balaje
Lubice, wieś	-bic, lubicki	Cieszanów	Chotyłub
Łominy, wieś	-min, łomiński	Stary Dzików	Ułazów
Międzygórze, wieś	-rza, międzygórski	Dubiecko	Drohobyczka
Międzylesie, wieś	-sia, międzyleski	Bircza	Żohatyn
Młodzice, wieś	-dzic, młodzicki	Wiązownica	Mołodycz
Nadbrzeżna, wieś	-nej, nadbrzeski	Krasiczyn	Cholowice
Nadsanie, wieś	-nia, nadsański	Krasiczyn	Pralkowce
Niwiska, wieś	-wisk, niwiski	Lubaczów	Hurcze
Niziny, wieś	-zin, niziński	Orły	Dusowce
Nowiny, wieś	-win, nowiński	Horyniec	Nowiny Horynieckie
Olszynka, wieś	-ki, olszynecki	Orły	Dmytrowice
Osetkowo, wieś	-wa, osetkowski	Wiązownica	Manasterz
Podgórze, wieś	-rza, podgórski	Przemyśl	Rożubowice
Podgórzyska, wieś	-rzysk, podgórzyski	Przemyśl	Witoszyńce
Podgrodzie, wieś	-dzia, podgrodzki	Przemyśl	Nehrybka
Podlasek, przysiółek	-sku, podlasecki	Przemyśl	Hołubla
Podlesie, wieś	-sia, podleski	Fredropol	Kniażyce
Pogoń, wieś	-ni, pogoński	Dubiecko	Iskań
Pograniczne, wieś	-go, pograniczeński	Medyka	Hureczko
Polanka, wieś	-ki, polanecki	Horyniec	Polanka Horyniecka
Rozdroże, wieś	-ża, rozdroski	Horyniec	Radruż
Smolinka Dolna, wieś	-ki -nej, smoliński	Lubaczów	Basznia Dolna
Smolinka Górna, wieś	-ki -nej, smoliński	Lubaczów	Basznia Górna

Sośnina, wieś	-ny, sośnieński	Oleszyce	Futory
Stawiska, wieś	-wisk, stawiskowski	Stubno	Starzawa
Tomczyków, wieś	-kowa, tomczykowski	Krasiczyn	Brylińce
Walterów, wieś	-rowa, walterowski	Fredropol	Młodowice
Wiarska Wieś, wieś	-kiej Wsi, wiarski	Fredropol	Huwniki
Witoldów, wieś	-dowa, witoldowski	Fredropol	Aksmanice
Witoldówek, wieś	-wka, witoldówecki	Medyka	Jaksmanice
Zagórze, wieś	-rza, zagórski	Fredropol	Koniusza
Załęże, wieś	-ża, załęski	Lubaczów	Załuże
Zawada, wieś	-dy, zawadzki	Lubaczów	Budomierz
Zawodzie, wieś	-dzia, zawodowski	Wielkie Oczy	Bihale

4. WOJEWÓDZTWO RZESZOWSKIE

Dębiaki, wieś	-ków, dębiacki	Tuszów	Chyki-Dębiaki
Jodłówka, wieś	-ki, jodłówecki	Narodowy	
		Leżajsk	Przychojec

5. WOJEWÓDZTWO TARNOBRZESKIE

Cisów, wieś	-sowa cisowski	Bojanów	Cisów-Las
Spokojna, przysiółek	-nej spokojeński	Nisko	Mordownia

§ 2. Zarządzenie wchodzi w życie z
dnem 1 października 1977 r.

Minister Administracji, Gospodarki
Terenowej
i Ochrony Środowiska: *M. Milczarek*

Tłoczono z polecenia Prezesa Rady Ministrów w Zakładach Graficznych "Tamka",
Zakład nr 1, Warszawa, ul. Tamka 3.

17

IV. БІБЛІОГРАФІЯ

.

A. C.

МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ*

Переклади творів української літератури на польську мову.

1. Diakow W. A. Polscy przyjaciele T. Szewczenki (tłum. z ros.)
W-wa 1964 r. KiW.

2. Franko I. Majster Czarniak, Kraków 1956 r. TPPR.

3. Honczar O. Zawsze w szeregu, W-wa 1950 r. Prasa Wojskowa.

4. Honczar O. Sąsiedzi, W-wa 1956 r. Prasa Wojskowa.

5. Kornijczuk O. Makar Dibrowa, W-wa 1949 r., Współpraca.

6. Kornijczuk O. Stronice dziennika W-wa 1965 r. "Teatr Ludowy"

Nr VII.

7. Kozaczenko W. Świadectwo dojrzałości, W-wa 1951, NK.

8. Kobylańska O. Ziemia, W-wa 1965 r. PAX.

9. Perwomajski L. Wierna krew, W-wa 1951, LSW.

10. Perwomajski L. Gorzki miód, W-wa 1965 r. PIW.

11. Riaboklacz J. Maksym z kołchozu "Zorza", W-wa 1951, Bibl.
"Chłopska Droga".

12. Ryłski M. Poezja, W-wa 1965 r. PIW.

13. Sergijenko M. Droga Szczorsa, W-wa 1952 r., KiW.

14. Sobko W. Rękojmia pokoju, W-wa 1952 r., PIW.

15. Sobko W. Czwarta kompania, W-wa 1967 r., PAX.

16. Kulisz M. 97 "Dialog", 1967 r. nr. 10.

Художні твори польської літератури, в яких виступає українська тематика.

1. Bartelski L. M. Mickiewicz na Wschodzie, W-wa 1966 r., LSW.

2. Gołubiew A. Bolesław Chrobry, W-wa 1947 r. — 1955 r.

3. Korczak J. Między swastyką a trójzębem, W-wa 1964 r.

4. Jędrzejewicz J. Noce ukraińskie albo rodowód geniusza W-wa
1966 r., LSW.

---

*Український календар, УСКТ, Варшава, 1968, 87-88.

5. Odojewski W. Zasypie wszystko, zawieje, W-wa "Twórczość" 1967 r. Nr 1.
6. Panas H. Grzesznicy, Łódź 1966 r.
7. Prajs J. Przez ucho igielne, W-wa 1965 r. "Czytelnik".
8. Sieciechowiczowa L. Waclaw z Potocka Potocki, W-wa 1965 r., PIW.
9. Śpiewak J. Głosy, W-wa 1965 r. Iskry.
10. Strykowski J. Austeria, W-wa 1966 r., "Czytelnik".
11. Sieciechowiczowa L. Rozbójnik pana Potockiego, W-wa 1966 r. NK.
12. Warnieńska M. Romantyczna podróż pana Honoriusza, W-wa 1965 r. "Czytelnik".

Історичні і літературно-критичні твори, спогади тощо.

1. Basiński E. Stosunki polsko-radzieckie w latach 1917-1945 r., W-wa, 1967 r. KiW.
2. Bagramian I. Miasto nad Dnieprem, W-wa 1966 r. MON.
3. Błaszczuk T. Dyrygenci polscy i obcy w Polsce w XIX i XX w. W-wa 1964 r. PWM.
4. Baranowski B. Powstania chłopskie na ziemiach dawnej Rzeczpospolitej, W-wa 1952 r.
5. Banach E. i A. Historia o Nikiforze, Kraków 1961 r. Wyd. Lit.
6. Bazyłow L. Działalność narodnictwa rosyjskiego. W-wa 1960 r.
7. Borejsza J. W kręgu wielkich wygnańców 1848-1895 r. W-wa 1963 r.
8. Bereziacy, W-wa 1965 r., KiW.
9. Cybulski H. Czerwone noce, W-wa 1966 r., MON.
10. Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich, W-wa, t. I-V 1962-1966, KiW.
11. Grünberg K., Kozłowski Cz. Historia polskiego ruchu robotniczego 1864-1918, W-wa 1962 r., KiW.
12. Goriaczko-Borkowska A. Twórczość poetycka A. Bielowskiego, Wrocław, 1965 r.
13. Gudziej N. K. Dwa najstarsze intermedia ukraińskie, W-wa 1960 r.
14. Grabski A. F. Bolesław Chrobry, W-wa 1966 r. MON.
15. Hensel W. Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna, W-wa 1965 r., PWN.
16. Historia sztuki polskiej, t. 1-3, Kraków 1965 r., Wyd. Lit.
17. Hrabec S. Geograficzne nazwy Huculszczyzny, Kraków, 1950 r.

18. Hołyszowa P. Nasze wesele, Lublin, 1966 r.
19. Hornowa E. Ocena działalności M. Drahomanowa... Opole 1967 r.
20. Hernas C. W kalinowym lesie, W-wa, 1965 r.
21. Inglot M. Polskie czasopisma literackie ziem litewsko-ruskich w latach 1832-1851, W-wa 1966 r., PWN.
22. Inglot M. Poglądy koterii petersbuskiej 1841-1845, Wrocław. 1961 r.
23. Iwaszkiewicz J. St. Wysocka i jej kijowski teatr, W-wa 1963 r.
24. Janowski E. Eliza Orzeszkowa, W-wa 1964 r. PIW.
25. Jaworski K. A. W kręgu Kameny, Lublin, 1965 r.
26. Jabłoński H. Z dziejów genezy sojuszu Piłsudski — Petlura, Zeszyty Naukowe WAP, 1961, nr 5.
27. Jabłoński H. Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917-1918 r., W-wa 1948 r.
28. Jabłoński H. Ukraina Radziecka, W-wa 1955 r., PWN.
29. Jasienica P. Polska Jagiellonów, W-wa 1963 r., PIW.
30. Jasienica P. Polska Piastów, Wrocław, 1960 r., PIW.
31. Jasienica P. Słowiański rodowód, W-wa, 1961 r., PIW.
32. Krzyżanowski J. Historia literatury polskiej, W-wa 1964 r., PIW.
32. Krzyżanowski J. H. Sienkiewicza żywot i sprawy, W-wa 1966 r., PIW.
33. Krzyżanowski J. Słownik folkloru polskiego, W-wa, 1965 r., WP.
35. Kuczyński S. M. Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim, W-wa, 1966 r., MON.
36. Kuczyński S. M. Studia z dziejów Europy wschodniej X-XVII w. W-wa, 1965 r., PWN.
37. Kuczyński S. M. O początkach Rusi, Jelenia Góra, 1946 r.
38. Kubacki W. T. Szewczenko wobec polskiego romantyzmu (Poezja i proza) Kraków, 1966 r.
39. Karwicka Z. Sztuka Ludowa Lubelszczyzny, 1959 r.
40. Kosman M. Na tropach bohaterów trylogii, W-wa 1966 r., KiW.
41. KPP. Wspomnienia z pola walki, W-wa, 1951 r., KiW.
42. Kowalski J. Zarys historii ruchu robotniczego 1918-1939 r., cz. I. W-wa, 1959 r. KiW.
43. Kowalski J. Trudne lata, W-wa, 1964 r., KiW.
44. Kersten A. Stefan Czarniecki, W-wa, 1964 r. MON.
45. Kulczycka-Saloni J. Henryk Sienkiewicz, W-wa, 1966 r. PZWS.
46. Kaltenberg L. Kopczyk zacny chwały żołnierskiej, W-wa, 1966 r. MON.
47. Koneczna H. Charakterystyka fonetyczna języka polskiego na tle innych języków słowiańskich, W-wa 1965 r. PWN.

48. Kochowski W. Lata potopu 1655-1657, W-wa 1966 r. MON.
49. Libiszowska J. Żona dwóch Wazów, W-wa, 1965 r. KiW.
50. Lewandowski J. Prometeizm — koncepcja polityki wschodniej piłsudczyzny, Biuletyn WAP, 1958 r.
51. Lewandowski J. Imperializm słabości, W-wa 1967 r. PWN.
52. Łużny R. Pisarze kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej a literatura polska, Kraków 1966 r.
53. Matusch M. Ludowe tkactwo Lubelskie, Lublin, 1963 r.
54. Micińska-Kenarowa H. Pod górą królowej Bony, Kraków, 1965 r., Wyd. Liter.
55. Mierczyński St. Muzyka Huculszczyzny, W-wa 1965 r.
56. Mały słownik pisarzy narodów europejskich ZSRR, W-wa, 1966 r., WP.
57. Niemcewicz J. Pamiętniki czasów moich, W-wa, 1957 r. PIW.
58. Neugebauer Z. Czternastu z pod Werchraty, W-wa, 1965 r. MON.
59. Nowy Korbut. Bibliografia literatury polskiej, t. 1-4, W-wa, 1964-66 r. PIW.
60. Podhorecki L. Stefan Czarniecki, W-wa, 1966 r., KiW.
61. Pruszyński K. Wybór pism publicystycznych, Kraków, 1966 r. Wyd. Literackie.
62. Raszewski Z. Mazepa, Prace o literaturze i teatrze, 1966 r., Ossolineum.
63. Rzepski St. Szlakiem 37 pal, W-wa, 1965 r., MON.
64. Rocznik Sanocki, Kraków, 1963 r., Wyd. Literackie.
65. Rocznik Sądecki t. VI, Nowy Sącz, 1965 r.
66. Sobiesiak J. Przebraże, W-wa, 1964 r., MON.
67. Stawiński K. Chryszczata, W-wa, 1966 r., MON.
68. Sesja Naukowa w 300-tą rocznicę zjednoczenia Ukrainy z Rosją, W-wa, 1956 r. PWN.
69. Słownik współczesnych pisarzy polskich, W-wa, t. I, 1963 r., t. II, 1964 r., PWN.
70. Solomon Straus M. Czysta krew, W-wa, 1966 r., LSW.
71. Serczyk A. Gospodarstwo magnackie w woj. podolskim w drugiej połowie XVIII w., Wrocław, 1965 r.
72. Szelągowski W. Kryptonim "Bastion", W-wa, 1966 r. MON.
73. Szczerbicka-Slenk Z. Duma staropolska, Wrocław, 1964 r.
74. Serochtëj Z. Sprawa ukraińska w Polsce... W-wa, 1962 r.
75. Turlejska M. Z walk przeciw zbrojnemu podziemi 1944-1947 r., W-wa 1966 r. MON.

76. Tomaszewicz W. Ze wspomnień lekarza, W-wa 1965 r. PIW.
77. Włodarski B. Polska i Ruś w latach 1194-1340 r. W-wa, 1965 r. PWN.
78. Wimmer J. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII w., W-wa 1965 r., MON.
79. Wielhorski Wł. Ziemie ukraiinne Rzeczypospolitej, 1959 r.
80. Wilgat J. Polska literatura w świecie, W-wa, 1965 r.
81. Wandas A. Język staroruskiego przekładu polskich statutów ziemskich. Wrocław, 1966 r., PAN.
82. Wawrykowa M. Rewolucyjne narodnictwo w latach 70-tych XIX w. W-wa 1963 r.
83. Współczesne polskie malarstwo, 1964 r., Ossolineum.
84. Wójtowicz J. Na północ od Lublina, W-wa, 1966 r. MON.
85. Wójcik A. Gorlice i okolice, Warszawa, 1962 r.
86. Witz. I. Wielcy malarze — amatorzy, W-wa, 1964 r.
87. Zawistowicz-Adamski. W. Pol — badacz kultury ludowej, W-wa, 1966 r., LSW.
88. ZSRR — pytania i odpowiedzi, W-wa 1965 r., KiW.
89. Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864, W-wa 1965 r. MON.
90. Z polskich studiów slawistycznych, W-wa, 1963 r. PWN.
91. Muzica Antiqua Europae Orientalis. Bydgoszcz, 1966 r., PWN.
92. Galster B. Mikołaj Gogol. W-wa, 1967 r., WP.

Художні твори польської літератури з українською тематикою*

1. Brzoza Jan, Ziemia. Katowice, 1963.
2. Brzoza Jan. Emir Rzewuski, Warszawa, 1968. Nasza Księgarnia.
3. Brzoza Jan. Moje przygody literackie, Katowice, 1967.
4. Gall Natalia. Nie otwarcą się drzwi Sezamu, Poznań, 1968. Wyd. Poznańskie.
5. Łoziński Walery. Dzieła wybrane t. 1-3. Kraków, 1956.
6. Odojewski W. Zasypie wszystko zawieja. Twórczość, 1967. Nr 1.
7. Sądzeuicz Marek. Rodzina Płomieńczyków, Warszawa, 1966. MON.
8. Sądzeuicz Marek. Pod Wiedniem i Parkanami, Warszawa, 1967. MON.

---

*Український календар, УСКТ, Варшава 1969, 282.

9. Sądżewicz Marek. Jadwiżka i jej zalotnicy, Warszawa, 1961. MON.

10. Śpiewak Jan. Przyjaźnie i animozje, Warszawa, 1965. PIW.

11. Wojciechowski Piotr. Kamienne pszczoły, Warszawa, 1967. Iskry.

12. Zamojski Ferdynand, Powrót nad rzekę. Warszawa, 1967. MON.

13. Zamojski Ferdynand. Droga. Warszawa, 1964. MON.

14. Ziółkowski Jan. Kawaler złotej ostrogi, Warszawa, 1967. LSW.

15. Kaltenbergh Ayanna z delty Dunaju. Warszawa, 1967. Czytelnik.

Перекладницька польська українська

1. Bażan Mykoła. Rozmowa serc — wiersze wybrane, Warszawa, 1967. PIW.

2. Dracz Jan. Do źródeł, Warszawa, 1968. PIW.

3. 29 opowiadań radzieckich. Warszawa, 1967.

4. Jeremenko A. I. Bitwa nad Wołgą. Warszawa, 1963. MON.

5. Stelmach M. Ziarno i plewa. Warszawa, 1967, KiW.

6. Stasiuk Jan. Któż jest aniołem. Warszawa, 1967, KiW.

7. Zernow Nicolas. Wschodnie chrześcijaństwo. Warszawa, 1967. PAX.

Історичні і літературно-критичні твори, спогади

1. Cienkowski Witold Paweł. Kalejdoskop językowy. Warszawa, 1967. Nasza Księgarnia.

2. Czachowski Kazimierz. Między romantyzmem a realizmem. Warszawa, 1967. PIW.

3. Dernałowicz Maria. Antoni Malczewski, Warszawa, 1967. PIW.

4. Dołęga-Chodakowski. J Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem oraz inne pisma i listy. Warszawa, 1967. PWN.

5. Fastnacht A. Pochodzenie społeczne studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego z diecezji przemyskiej w latach 1400-1642. Rocznik Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich. t. V. Wrocław, 1957.

6. Hornowa E. Ukraiński obóz postępowych i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji 1876-1895. Wrocław, 1968. Ossolineum.

7. Serczyk W. Koliszczyzna. Kraków. 1968. U. J.

8. Grzybowski Konstanty. Galicja 1848-1914. Historia ustroju politycznego na historii ustroju Austrii. Wrocław, 1959.

9. Góra W., Halaba R. 1944-1947 w walce o utrwalenie władzy ludowej w Polsce, Warszawa, 1967, KiW.

10. Kulczycka-Saloni Janina. Henryk Sienkiewicz, Warszawa, 1966. PZWS.
11. Krygowski W. Beskid Niski. Warszawa. 1967. Sport i Turystyka.
12. Katalog pomiarów zabytków architektury i budownictwa Ministerstwa Kultury i Sztuki. Warszawa, 1967, PWN.
13. Lewin Paulina. Intermedia wschodnio-słowiańskie XVI-XVIII wieku. Wrocław, 1967. Ossolineum.
14. Łemkowie i Łemkowszczyzna. Rocznik Nowosądecki, 1967, t. VIII.
15. Makulski F. Bunty ukraińskie. materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego, t. I. Wrocław, 1955.
16. Machajek Władysław. Podróże polityczne. Warszawa, 1968, KiW.
17. Makowski S., Sudolski Z. W kręgu rodziny i przyjaciół Słowackiego. Warszawa, 1967. PIW.
18. Makowski S. Jana Kamińskiego Helena, czyli hajdamacy na Ukrainie. Warszawa, 1967.
19. Inglot M. Polsko-ukraińskie związki literackie w XIX w. w świetle badań radzieckich (1918-1966). Pamiętnik Literacki, 1967, z. 3.
20. Niedziela Zdzisław. Słowiańskie zainteresowania lwowskich pisarzy 1830-1848. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 144. Prace historyczno-literackie, Z. 12. Kraków, 1966.
21. Polska bibliografia literacka za lata 1964 i 1965. Warszawa, 1967-1968.
22. Perdenia Jan. Stanowisko Rzeczypospolitej szlacheckiej wobec sprawy Ukrainy na przełomie XVII-XVIII w. Ossolineum, 1963.
23. Rohoziński Janusz. Jarosław Iwaszkiewicz. Warszawa, 1968, PZWS.
24. Szeptycka z Fredrów Z. Wspomnienia z lat ubiegłych, Wrocław, 1967. Ossolineum.
25. Spieralski Z. Awantury mołdawskie. Warszawa, 1967. WP.
26. Ślisz Andrzej. Prasa polska w Rosji w dobie wojny i rewolucji 1915-1919, Warszawa, 1968. KiW.
27. Więckowska-Mitzner W. Karol Chodkiewicz. Warszawa, 1965 KiW.
28. Wawrzykowska-Wierciochowa Dioniza. Pani Maria. Warszawa, 1968, Iskry.
29. Żylińska J. Piastówny i żony Piastów. Kraków, 1967, Wyd. Lit.
30. Jaworski K. A. Wywoływanie cieni. Lublin, 1968. Wyd. Lit.
31. W walce o utrwalenie władzy ludowej w Polsce 1944-1947. Warszawa, 1967.

К. К.

УКРАЇНІКА В БІБЛІОТЕЦІ ВРОЦЛАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ*

Інформації про україніку в наукових бібліотеках Польщі друковані в "Українському календарі" за 1968 р. вказують, що ПНР розпоряджає одним з найбагатших у світі наукових верстатів у галузі україністики. Загальне ознайомлення з книгозбірнею Вроцлавського університету цю думку повністю підтверджує.

Як у більшості старих наукових бібліотек Польщі україніку репрезентують у Вроцлаві в основному видання дорадянського періоду. Знайдемо тут зокрема майже всю українську друковану продукцію Галичини ще з часів австроугорської монархії та з міжвоєнного періоду. Для істориків суспільного життя велике значення має широкий асортимент української преси і наукових періодичних видань, список яких можна б розпочати таким сьогодні курйозним віденським періодиком як "Віденський Вестник", повременное письмо посвяченое политическому и нравственному образованию для Русинов Австрийской Державы", за 1850-55 роки.

З важливіших товстих періодиків назвемо такі літературно-наукові журнали: "Правда" 1868-1888, Львівське "Житє і слово" (за редакцією І. Франка 1894-1897), "Літературно-науковий вістник" 1898-1932, "Киевская старина", "Дзвони", Львів 1931-1939, "Записки Наукового т-ва ім. Т. Шевченка" (1892-1934), "Джерела до історії України-Русі", "Нові шляхи" 1929-31 (за ред. А. Крушельницького) та інші.

Крім того в бібліотеці можна знайти всю західноукраїнську громадсько-політичну пресу.

Для дослідників історії велике значення мають публікації історичних джерел. Для прикладу назвемо такі видання, як Збірник вел. кн. Святослава (1073), Остромирове євангеліє, Літописи Величка і

---

*Український календар, УСКТ, Варшава, 1969, 283-287.

Грабянки, Діярій гетьмана Орлика, Архів М. Драгоманова (ч. I), переписка М. Драгоманова з такими діячами, як Т. Окуневський, М. Бачинський, Н. Кобринська, М. Павлик, Д. Танячкевич.

Історична тематика та мемуаристика широко представлена зокрема в публікаціях міжвоєнного періоду Львова, Варшави, Берліна та Праги.

Українську додаткову історичну науку репрезентують окремі праці таких істориків, як П. Керліш, В. Антонович, І. Зубрицький, І. Шаракевич, О. Кониський, Я. Головацький, М. Грушевський, С. Томашівський, М. Кордуба, Т. Коструба, О. Терлецький, Д. Дорошенко, Андрусак М., І. Крип'якевич та інші. На жаль, "Історія України" М. Грушевського zdeкомплектована. Для історика мають також інтерес мемуари О. Лотоцького, Є. Чикаленка, С. Русової, Д. Дорошенка, В. Винниченка, К. Левицького та інші.

Крім згаданих уже джерельних видань у бібліотеці можна знайти не одну рідкісну книгу. Ось кілька прикладів:

- Маркевич Н. А. История Малоросии, Москва, 1842.
- Куліш П. Записки о Южной Руси, 1856.
- Костомаров Н. Последние годы Речи Посполитой. С.-П. 1870. Архів Юго-Западной Росии. Київ, 1861.
- Селиванський С. История Малой России, ч. 3, Москва, 1830.
- Лазаревський А. Описание старой Малороссии. Г. Л. Полк Стародубский, Київ, 1888.
- Головацький Я. Основание галицко-русской матици... Львів, 1850.
- Крымский А. История Персии и ее литературы. Москва, 1915.
- Драгоманов М. політичні пісні укр. народу XVIII-XIX ст. Женева, 1883.
- Драгоманов М. Нові українські пісні про громадські справи (1764-1880) Женева, 1881.
- Максимович М. А. Собрание сочинений, т. 1-3, Київ, 1876-1880 (історія, археологія, етнографія, мовознавство).
- Петров А. Древнейшия грамоты по истории Карпаторусской церкви и иерархии. 1391-1498, 1930.
- Історія української культури. Під загальною редакцією Івана Крип'якевича, Львів, 1937.
- Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII-XVIII віках, Варшава, 1934.
- Геродотус Голікорненсіс. Опис Скитії. Найстарший опис України з V ст. перед Хр. З грецької мови переклав і пояснив Теофіль

Коструба. Вступ написав Ол. Домбровський, Львів, 1937.

Якщо ми вже при історичній тематиці, то не можна тут не згадати також багатющих матеріалів польською мовою. Мабуть немає такого польського історика, який у більшій чи меншій мірі не торкався у своїх працях українсько-польських взаємин.

Українській тематиці були присвячені навіть окремі журнали:

Litwa i Ruś. Miesięcznik ilustrowany, poświęcony kulturze, dziejom krajoznawstwu i ludoznawstwu. Wilno, 1912.

Natio. Pismo poświęcone sprawom narodowościowym, miesięcznik, Warszawa, 1927.

Biuletyn polsko-ukraiński, Warszawa, 1932-1938.

Problemy Europy Wschodniej, Warszawa, 1939.

З джерельних матеріалів польською мовою назвемо такі:

— Okolski Szymon. Dyaryusz transakcji wojennej między wojskiem koronnym i zaporoskim w r. 1637, Kraków, 1858.

— Pamiętniki o wojnach kozackich za Chielnickiego przez nieznanego autora, wydane z rękopisu. Wrocław, 1840.

— Strykowski Maciej. Kronika polska, litewska, żmudzka i wszystkiej Rusi. Wilno, 1846.

— Dębołęcki Wojciech. Pamiętniki o lisowczykach czyli przewagi Elearów polskich. 1619-1623, Kraków, 1859.

— Giżycki Jan Marek. Wspomnienia wołyńskie. Lwów, 1897.

— Czajkowski M. Kozaczyzna w Turcji. Paryż, 1857.

— Bunt hajdamacki na Ukrainie w r. 1768, opisany przez Lippomana Jana i dwóch bezimiennych. Poznań, 1854.

— Sprawy i rzeczy ukraińskie. Materiały do dziejów Kozaczyzny i hajdamaczyzny. Wydał Fr. Rawita-Gawroński. Lwów, 1914.

— Drahomanow M. Z dziejów liberalizmu w Rosji. Przekład I. Franki. Lwów, 1889.

— Akty i dokumenty dotyczące sprawy granic Polski na Konferencji Pokojowej w Paryżu 1918-1919. Paryż, 1926 r.

З наукових опрацювань назвемо такі:

— Rakowiecki Ignacy Benedykt. Prawda Ruska czyli Prawa Wielkiego Księcia Jarosława Władymirowicza, Warszawa, 1820-1822, t. 1-2.

— Stadnicki Aleksander. O wsiach tak zwanych wołoskich na północnym stoku Karpat. Lwów, 1848.

— Paskiewicz Henryk. Polityka ruska Kazimierza Wielkiego, Kraków, 1925.

— Zakrzewski S. Wpływ sprawy ruskiej na Państwo polskie w XIV w.

Zamość, 1922.

— Dzeduszycki M. Krótki rys dziejów i spraw lisowczyków, Lwów, 1843.

— Smolka Stanisław. Najdawniejsze pomniki dziejopisarstwa rusko-litewskiego. Rozbiór krytyczny. Kraków, 1889.

— Szujski Józef. Polacy i rusini w Galicji, 1896.

— Szelągowski Adam. Kwestia ruska w świetle historii, Warszawa, 1911.

— Szaraniewicz Izidor. Rys wewnętrznych stosunków Galicji Wschodniej w drugiej połowie XV w., Lwów, 1869.

— Stecki Tadeusz. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym, Lwów, 1871.

— Kaczała Stefan. Polityka Polaków względem Rusi. Lwów, 1879.

— Wanczura Alojzy. Szkolnictwo w starej Rusi. Lwów, 1923.

— Wasilewski Leon. Kwestia ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe. Warszawa, 1934.

— Wasilewski Leon. Ukraina i sprawa ukraińska, Kraków, 1911.

— Wasilewski Leon. Ukraińska sprawa narodowa w jej rozwoju historycznym. Warszawa, 1920.

— Darowski Henryk Aleksander. Znaki pieczętnie ruskie. Noty heraldyczne z tablicy herbów. Paryż, 1862.

— Gurti Francesca. Historia kościoła ruskiego. Kraków, 1857. t. 1-2.

— Chodyniecki Kazimierz. Kościół prawosławny a Rzeczypospolita Polska. Zarys historyczny 1370-1632. Warszawa, 1934.

— Grabowski Michał. Ukraina dawna i teraźniejsza, Kijów, 1850.

— Górski Olgierd. "Ogniem i mieczem" a rzeczywistość historyczna. W-wa, 1934.

— Gawroński Fr. R. Kijów, legendy, podania dzieje, Kijów, 1915.

— Czarnowski Jan Nepomucen. Ukraina i Zaporozże... Warszawa, 1854, t. 1-2.

— Jabłonowski Aleksander. Historia Rusi Południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej, Kraków, 1912.

— Jabłonowski Aleksander. Pisma, 1911, t. 1, Ziemie ruskie, t. 2, Kresy Ukrainne, t. 3. Ukraina, t. 4. Wołyń, Podole i Ruś Czerwona.

— Czołowski A. Z. Z dziejów Chmielnicyzny na Podkarpaciu, Lwów, 1931.

— Plater Stanisław. Geografia wschodniej części Europy czyli opis krajów przez wielorakie narody słowiańskie zamieszkałych. Wrocław, 1825.

— Zawadzki Władysław. O Rusi Czerwonej... (z rysunkami Juliusza Kossaka). Poznań, 1869.

- Mościcki Henryk. Dzieje porozbiorowe Litwy i Rusi. Wilno, 1916.
- Łoziński Wł. Prawem i lewem, obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII w., Lwów, 1909, t. 1-2.
- Linde S. B. O Statucie Litewskim ruskim językiem i drukiem wydany, W-wa, 1816.

Серед видань французькою мовою переважають публікації польських істориків, публіцистів і політиків з міжвоєнного часу, які порушують українську проблематику здебільшого як складову частину польського питання. Для нас особливо цікаві спогади Пера Шевальє, який в 1646 р. командував українським козацьким корпусом під Дюнкеркою, а пізніше в 1648 — був французьким послом при королівському дворі у Варшаві.

— Chevalier Pierre. Histoire de la quere des Cosagues contre la Pologne... Paris, 1859.

Спогади ці, видані в 1960 р. в українському перекладі, уважаються важливим джерелом до історії української визвольної боротьби.

Є в бібліотеці кілька популярних видань історії України, зокрема рідкісні вже сьогодні видання:

— Костомаров М. Історія України в життєписах, визначних її діячів. Пер. Ол. Барвінського. Львів, 1875, 1918.

Як можна було сподіватись в бібліотеці досить широко, але неповільно представлена українська дожовтнева література, переважно в західноукраїнських едіціях. Крім творів загальновідомих письменників є в бібліотеці також видання маловідомих і призабутих авторів таких як: Григорій Цеглинський, Вячеслав Будзиновський, Іван Масютин, А. Кашенко, У. Кравченко, Д. Николишин, М. Євшан, Володимир Навроцький, Володимир Леонтович, Володимир Лопатинський, Спиридон Черкасенко та інші.

Дослідника можуть зацікавити також нечисленні переклади української літератури польською мовою.

— August Bielowski. Wyprawa Igora na Połowców. Lwów, 1833.

— Mikołaj Kostomarov. Kudejar. Powieść historyczna z czasów Iwana Groźnego. Warszawa, 1913.

— Młoda Ukraina. Wybór nowel zebrał i tłumaczył Władysław Orkan. Warszawa, 1908.

— Iwan Franko. Mojżesz. Poemat tłumaczył z ukr. przy współudziale autora Włodzimierz Kobryn. Lwów, 1913.

— Szewczenko Taras. Poezje. Pod redakcją P. Zajcewa, Warszawa,

1939.

— Kobzarz Tarasa Szewczenki. Spolszczył Władysław Syrokomla. Wilno, 1863.

— Szewczenko Taras. Studium przez Leonarda Sowińskiego z dołączeniem przekładu Hajdamaków. Wilno, 1861.

Історія літератури представлена в основному працями дожовтневого періоду таких авторів як: О. Кониський, О. Огоновський, М. Возняк, В. Щурат, К. Студинська, Б. Лепкий, С. Єфремов та інші. Ось важливіші позиції:

— Украинская старина. Материалы для истории украинской литературы и народного образования. Харьков, 1866.

— Перетц В. Н. Малорусские вирши и песни в записях XVI-XVIII вв. С.-П., 1899.

Багалій Д. Т. Г. Шевченко і Кирило-Мефодіївці. Харків, 1925.

— Житецький П. Мысли о народных малорусских думах. Київ, 1893.

— Огоновський О. Історія української літератури.

— Возняк М. Історія української літератури. Львів, 1920-24.

— Возняк М. Кирило-Мефодіївське братство. Львів, 1921.

— Возняк М. Початки української комедії (1619-1819), Львів, 1919.

— Антонович Д. Триста років українського театру 1619-1919. Прага, 1925.

Щурат В. На досвітку нової доби. Львів, 1919.

— Щурат В. Поезія XIX віку. Львів, 1903 (Перша антологія українською мовою світової поезії).

Battaglia Gwido. Taras Szewczenko, życie i pisma jego. Lwów, 1865.

— Abgarowicz Kajetan Józef. Jerzy Hordyński-Fedkowicz, poeta rusiński na Bukowinie. Kraków, 1892.

— Zajcew Paweł. Szewczenko i Polacy. Warszawa, 1934.

— Łebkuj Bohdan. Zarys literatury ukraińskiej. Warszawa, 1930.

В бібліотеці є також сліди неславної кампанії, яку вели колись проти Івана Франка представники галицьких "ботокудів". Це памфлет Верхратського п. н. "Злобні видумки др. І. Франка". Львів, 1907.

В зв'язку з ювілейним роком П. Куліша для шанувальників його таланту подаємо до відома, що крім творів самого ювіляра в бібліотеці можна знайти ще таку літературу про нього:

— Щурат Василь. Філософічні основи творчості Куліша, Львів, 1922.

— Маковей Осип. Панько Олелькович Куліш. Огляд його діяльності. Львів, 1900.

— Зеров Микола. Поетична діяльність Куліша. Львів, 1938.

Любителям "білих круків" подаємо назву брошури Миколи Устияновича: "Згадка за Маркіяна Шашкевича во вечную Єго пам'ять", Львів, 1818.

Етнографи і фольклористи знайдуть у бібліотеці багатющі матеріали. Крім основних публікацій українською і російською мовою, бібліотека має в своєму розпорядженні безцінні збірки польських дослідників.

Ось цікавіші позиції:

— Łoziński J. Ruskoje wesilie. Przemyśl, 1835.

— Головацький Я. Народные песни галицкой и угорской Руси, Москва, 1878.

— Чубинский П. Материялы и исследования. С-П., 1872.

— Руденко И. Чумацкие народные песни. Київ, 1874.

— Коковський Ф. Східними межами Лемківщини. Львів, 1936.

— Колесса Ф. Українська усна словесність. Львів, 1938.

— Werbycki Ludwik. Sztuka ludowa w Galicji Wschodniej. Lwów, 1880-81.

— Zaleski Wacław. Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. Lwów, 1833.

— Wójcicki R. W. Pieśni ludu Białochrobatów, Mazurów i Rusi znad Bugu. Warszawa, 1836.

— Wójcicki Kazimierz Wł. Klechdy, starożytne podania i powieści ludu polskiego i Rusi. Warszawa, 1837.

— Pauli Żegota. Pieśni ludu ruskiego w Galicji. Lwów, 1839.

— Talko-Hryncewicz Julian. Zarysy lecznictwa ludowego na Rusi Południowej. Kraków, 1893.

— Talko-Hryncewicz Julian. Przyczynek do poznania świata kurhanowego Ukrainy. Kraków, 1899.

— Abgarowicz Kajetan Józef. Rusini. Szkice i obrazki. Kraków, 1893.

— Janusz Bohdan. Zdobnictwo ludowe w okolicach Lwowa. W-wa.

— Fischer A. Rusini. Zarys entograficzny Rusi. Lwów, 1928.

— Falkowski Jan, Pasznyckij Wasyl. Na pograniczu łemkowsko-bojkowskim. Zarys entograficzny. Lwów, 1935.

— Falkowski J. Północno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny. Lwów, 1938.

— Harasymowicz Roman Włodzimierz. Tańce huculskie. Lwów, 1939.

— Kolberg Oskar. Wołyń. Kraków, 1901.

— Kolberg Oskar. Pokucie.

— Udziela Seweryn. Ziemia łemkowska przed półwieczem. Zapiski i

wspomnienia z lat 1888-1893. Lwów, 1934.

— Chołomeński Stanisław. Opis podróży kijowskiej odbytej w 1840 r. Lwów, 1886.

— Przeździecki Aleksander. Podole, Wołyń, Ukraina. Obrazy miejsc i czasów. Wilno, 1841.

— Ossendowski F. A. Polesie. Poznań, 1934.

В галузі українського мовознавства можна знайти дещо з довоєнних видань. Словар російсько-український Уманця і Спілки (1893), Малоруско-німецький словар Желехівського Є. (1886), Повний церковно-слов'янський словар Дяченка Гр. (1899), Українсько-польський та Польсько-український словар Грицака Є. і Киселевського К. Історичне значення мають перші граматики української мови.

— Головацький Яків. Граматика руского языка. Львів, 1849.

— Gramatyka języka małoruckiego w Galicji, ułożona przez Jana Gwolewicza. Lwów, 1845.

— Тимченко Є. Українська граматика. Київ, 1909.

— Smal-Stočkyj Stefan. Gartner Teodor. Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) sprache. Відень, 1913.

Найбільше праць з мовознавства належить І. Огієнкові — Нариси з історії української мови, Історія церковно-слов'янської мови, Українська літературна мова XVI ст. і український крехівський апостол, Wzory pism cyrylicznych X-XVII ww. та інші. На увагу заслуговують праці Рудницького Я. Наростки — ище, — исько, — сько в українській мові. Назви географічні Бойківщині. Панькевича І. Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей Прага, 1938, Лева В. Український переклад хроніки Мартина Бельського, В-ва, 1935, Пушкар М. Найдавніша пал'ятелізація щелестівок в українській мові, В-ва, 1932, Чеховича К. Олександр Потєбня, 1931, Горбачевського Г. Теперішній стан української номенклатури неорганічної хімії, Карського Є. Карський Євфимий Федорович. Западнорусские переводы псалтыри в XV-XVII веков, В-ва, 1896 та І. Зілинського.

— "Opis fonetyczny języka ukraińskiego", Kraków, 1932.

Бібліотека пишається невеликою, але дуже цінною збіркою праць з ділянки українського мистецтва. Ось важливіші:

— Описание икон по церквах русских в столичном граде Львовѣ, Львів, 1858.

— Січинський Володимир. Історія українського граверства XVI-XVIII ст. Львів, 1937.

— Січинський Володимир. Вежа і дім Корняжка у Львові. Львів, 1933.

- Січинський Володимир. Тарас Шевченко 1814-1861. Львів, 1938.
  - Свенціцький Іларіон. Іконопис Галицької України XV-XVII вікв. Львів, 1928.
  - Пачовський. Нарис історії мініатюри. Львів, 1913.
  - Плещанський Вол. Свенціцький. Іконописна техніка та її джерела. Львів, 1932.
  - Маслов С. І. Українська друкована книга XVI-XVIII в. Київ, 1925.
  - Санховська Олена. Книжкові знаки. Львів, 1934.
  - Хасевич. Книжкові знаки. Львів, 1939.
  - Пастернак Ярослав. Руські Карпати в археології. Прага, 1928.
  - Голубець М. Українське малярство XVI-XVII в. Під покривом Ставропігії. Львів, 1920.
  - Антонович Дмитро. Скорочений курс історії українського мистецтва. Прага, 1920.
  - Антонович, Дмитро. Дмитро Безперчий 1825-1913. Прага, 1926.
  - Антонович Дмитро. Триста років українського театру 1619-1919, Прага, 1925.
  - Старицька-Черняхівська. Двадцять п'ять років українського театру. Київ, 1908.
  - Janusz Bohdan. Zabytki przedhistoryczne Galicji Wschodniej. Lwów, 1918.
  - Janusz Bohdan. Cerkwie drewniane w okolicach Lwowa. W-wa, 1912.
  - Darowski Henryk Aleksander. Znaki pieczętnie ruskie. Noty heraldyczne z tablicą herbów. Paryż, 1862.
  - Łoziński Władysław. Malarstwo cerkiewne na Rusi. Lwów, 1887.
  - Pierwsza polsko-ruska wystawa archeologiczna we Lwowie. Skreślił T. Nieczuj-Ziemięcki. Kraków, 1885.
  - Podlacha Władysław. Malowidła ścienne w cerkwiach Bukowiny. Lwów, 1912.
  - Peleński Józef. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków, 1914.
- Поза історією, літературою, мистецтвом і фольклором у бібліотеці майже немає українських видань з інших галузей знання. Для повноти згадаємо ще деякі підручники:
- Левицький Василь. Історія виховання і навчання. Підручник для шкільного та загального вжитку. Львів, 1925.
  - Конрад Микола. Нарис історії старинної філософії. Львів, 1931 (1-2 част.).

— Чижевський Дмитро. Нариси з історії філософії на Україні. Прага, 1931.

Як своєрідний куріоз беремо до рук книжку Підковача Антона: "Охорона честі. Основи полагоджування справ честі шляхом гонорового поступування з виключенням двообою". Львів, 1926. Крім того особливу увагу звертає на себе ще одна книга, яку варто б було в наш час перевидати

— Січинський Володимир. Чужинці про Україну. Вибір записів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. Львів, 1938.

Слідопитів української школи в польській літературі зацікавлять напевно такі маловідомі твори, як

— Rolle Antoni Józef. Z przeszłości Polesia Kijowskiego. Opowiadania historyczne. W-wa, 1882.

— Rolle Antoni Józef. Trzy opowiadania historyczne: Iwan Podkowa, Wielka przygoda, Semen Nalewajko. Lwów, 1880.

— Rolle Antoni Józef. Nowe opowiadania historyczne. Pod Krzyżem Losy kresowego miasteczka. Zemsta kozaka. Porwanie króla. Legiony. Lwów, 1878.

— Groza Aleksander. Śmieciński. Powieść szlachecko-ukraińska. Żytomierz, 1860.

— Grudziński Stanisław. Półpanek. Powieść ukraińska. W-wa, 1899.

— Mazepa. Roman historyczny. W-wa, 1834.

— Czajkowski Michał. Wernyhora. Obrazek ukraiński. Powieść historyczna z roku 1768.

— Czajkowski Michał. Owruczanin. Powieść historyczna z 1812. Kraków, 1927.

— Czajkowski Michał. Hetman Ukrainy. Powieść historyczna. Lipsk, 1863.

— Czajkowski Michał. Koszowata i Ukrainki. Lipsk, 1899.

— Łoziński Walenty. Czarny Matwij. Powieść z ludu karpackiego. Lwów, 1914.

— Prawdziwy życiorys Tomasza Padurzy. Poznań, 1875.

— Pienia Tomasza Podurzy. Lwów, 1842.

— Паддура Єрчак Томаш. Письма... видання посмертне з автографів. Львів, 1874.

— Jaczewski Cezary. Ruski miesiąc. Powieść. Kraków, 1904.

— Galli Marcin Edmund. Tymofej Chmielnicki. Dramat historyczny z XVII stulecia. Wilno, 1842.

— Jeż Teodor Tomasz. Starodubaska sprawa. Powieść ukraińska. W-wa,

1931. Jeż Teodor Tomasz. Hryhor serdeczny, z powstania chłopskiego na Ukrainie 1856.

— Cybulski I. Karol... młodym synam Hałycza (wiersz). Lwów, 1848.

— Wrotnowski Antoni. Listy o Galicji do... w Kongresówce. Lwów, 1890.

Досі в нас писали лише про українську школу в польській літературі. Можна було б добре писати і про українську мову в російській літературі. Матеріали вроцлавської бібліотеки вказують, що українська тематика не чужа також і іншим літературам, хоч очевидно, в меншій мірі. Для прикладу наведемо такий твір:

— Steinbach Otto. Huzulenliebe. Dramatisches Sittenbild aus den Waldkarpathen. Leipzig, 1915.

В цілому вроцлавська бібліотека не може заспокоїти запитів в галузі українознавства. Її українознавчі засоби дуже фрагментарні і майже зовсім не охоплюють доробку української культури радянської доби. При цьому під оглядом методологічним і ідейним вони здебільшого застарілі. Тому вони можуть становити лише допоміжний матеріал в галузі українознавства, в дійсності лежать майже ніким невикористовувані. І то не лише тому, що немає бажаючих, але також з браку проблемного каталогу.

Богдан Струмінський

УКРАЇНІКА В ПОЛЬСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ*

Трагічні знищення польських книгозбірень, особливо під час останньої війни, спричинили те, що репрезентативна Національна бібліотека в Варшаві може похвалитися лише скромною кількістю книжок біля 2 мільйонів томів, з чого близько 400 тисяч ще не скаталоговані. Для порівняння найбільша у світі бібліотека ім. Леніна в Москві має понад 20 млн томів, небагато менше — бібліотека Академії наук СРСР у Москві, бібліотека ім. Салтикова-Щедрина в Ленінграді — до 13 млн, бібліотека Конгресу США в Вашингтоні — понад 12 млн. Найбільша українська бібліотека — Академії наук у Києві має 8 млн. Славетні бібліотеки Національна в Парижі і Британського музею в Лондоні мають по 6 млн. томів кожна. Більше книжок від Варшавської національної бібліотеки мають також інші провідні бібліотеки України — Академії наук у Львові (3 млн.), ім. Короленка в Харкові понад 3 млн., ім. Горького в Одесі понад 2,2 млн. Слова "том", "книжка" уживаємо тут умовно — воно може містити в собі всяку окрему бібліотечну одиницю, як часопис (без огляду на кількість його чисел) чи папку з летючками.

Як відомо, найбільша польська бібліотека довго після війни не мала відповідних приміщень і маса книжок лежала на купі, недоступна для вжитку. Наслідки цього стану відчутні донині.

Тому й наш огляд може бути уже неповним. Ми могли переглянути тільки систематичний каталог, який охоплює лише книжки, що прибули до бібліотеки після 1945 р. Українці ми могли виловити тільки з відділів, які носять виразну національну окрасу: мова, література, історія та географія. Вкажемо тільки на цікавіші книжки зпоміж малодоступної літератури.

---

* *Український календар*, УСКТ, Варшава, 1968, 57-59.

У Національній бібліотеці у Варшаві досить багато видань Радянської України. Тут читач знайде УРЕ, всі українські словники, нові літературознавчі й мовознавчі праці та видання творів окремих письменників.

У відділі мовознавства біля 160 заголовків україніки. Звертає увагу чимала кількість старих галицьких видань, починаючи від "Відомості о руській язиці" Івана Могильницького 1829 р. у польському перекладі. Тут ціла низка заголовків, зв'язаних з т. зв. азбучною війною (навколо питання: писати кирилицею чи латинкою) і становлення української мови, а також ряд граматик ХІХ ст. Для нас цікаво, що деякі з цих праць вийшли в Перемишлі, як "Азбука і абцадло" М. Шашкевича (1836) чи "Лісти тичонце сен пісменніцтва руського в Кгаліцї" Й. Левицького (1843). Любитель мовної давнини може натішитися також "Букварем славеноруського язика", виданим у Будині (Будапешті) в 1816 р.

Як підляський раритет згадаймо "Коротеньку українську правопись", видану "Рідним словом" у Білій на Підляшші в 1917 р. за короткої приналежності цієї землі до України.

З міжвоєнних західноукраїнських видань варто згадати праці І. Огієнка ("Нариси з усторії української мови", 1927 та ін.) чи Р. Смаль-Стоцького ("Примітивний словотвір", 1929). До речі, обидва вони видали частину своїх праць у Варшаві.

З часу останньої війни можна було б назвати твори Л. Булаховського, видані в Уфі, куди евакуювався уряд УРСР (як "Український наголос", 1943), чи ("Україніш-дойчес вертербух" З. Кузелі і Я. Рудницького).

Крім 6 томного "Українсько-російського словника" і словника Б. Грінченка увагу привертають такі мовознавчі публікації: Є. Тимченко "Українська граматика" (1907), "Англо-український словник", К. 1955, "Німецько-український словник", К. 1955, "Фразеологічний словник німецької мови", К. 1964, "Словник українсько-польський" І. Свенціцького (1920) та ін.

Серед післявоєнних книжок чимало тут виданих у різних західних державах як українцями (напр., перший український етимологічний словник Я. Рудницького, видаваний у Вінніпезі від 1952 р.), так і чужинцями як от праця Р. Ріхгарт про польські запозичення в українській мові, Берлін 1957 р.

У відділі української літератури систематичного каталога знаходимо к. 315 заголовків. З загальних праць про історію української літератури, від О. Макарушки (Львів 1906) по І. Кошелівця (Нью-

Йорк 1964), звертає увагу, напр., підручник Д. Чижевського (Нью-Йорк 1956) чи — як сьогодні вже "екзотика" — Л. Білецького, виданий у Каліші в 1923 році.

Серед розробок окремих питань від "Літературних заміток" К. Студинського, Львів 1901, по "Українсько-польські взаємини в літературі" О. Горбача, 1959.

Привертають увагу "Галицько-руське літературне відродження" М. Тершаківця (Львів 1908), "Листи на Україну" М. Драгоманова (Коломия, 1908), "До джерел" М. Зерова.

Чимало тут праць про поодиноких письменників, м. ін. "Микола Хвильовий" В. Барагури (Львів 1933) та ін.

Натомість самих творів цих письменників — треба тільки шукати під окремими прізвищами в абетковому каталозі.

У відділі історії України знаходимо к. 300 заголовків. Деякі з заголовків інтригують, як оцей, який перекладено з німецької: "Народ п'ятнадцяти мільйонів душ, забутий історією. Петиція у французький сенат" С. Деламера, Париж 1869. (Оригінальне видання було по-французьки). Отже Деламер не тільки заступився за ними у французькому парламенті, але ще й постарався про пропаганду своєї діяльності різними мовами. Як цікаве видання треба відмітити "Великий народ" (по-польськи), книжку видану в Керколди в Шотландії в 1941 р.? Маловідому проблему українців на Далекому Сході висвітлює публікація І. Світа "Український національний дім в м. Харбіні (1933-1935)".

З найновіших видань збуджують зацікавлення "Історичні пам'ятки України" (заголовок по-латині), що вийшли в світ у Римі в 1964-1966 р., та перевидання славетної "Історії русів" (Нью-Йорк 1956), на якій вчився патріотизму Шевченко і вся свідомо українська громада його часу.

Найскромніше виглядає відділ географії України — всього близько 80 заголовків. В числі цікавіших праць можна назвати "Географію Русі" Р. Заклинського (Львів 1887), з-поміж старих, та "Середземне море і Україна" П. Білянюка (1949).

Слаба розробленість каталогів і довідок Національної бібліотеки не дозволяє вийти поза оцей випадковий і частковий огляд особливостей, зокрема дати яку-небудь загальну статистику україніки в цій бібліотеці. Це справа майбутніх бібліографів-україністів.

М. Кожушко

УКРАЇНСЬКА КНИЖКА В ПУБЛІЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ ВАРШАВИ*

Дещо з історії бібліотеки

Публічна бібліотека м. Варшави офіційно почала свою роботу 61 рік тому, а саме в травні 1907 р. Тоді організовано серед прогресивних діячів Варшави Товариство Публічної бібліотеки, яке, використавши послаблення царського режиму, домоглось у властей затвердити свій статут і широко розгорнути свою діяльність над організацією бібліотеки для Варшави. Від цього часу щорічно зростали ряди членів Товариства, а разом з ними фінансові засоби та книжковий фонд. Вже в 1913 р. бібліотека нараховувала майже 100 тис. томів. В 1914 р. Публічну бібліотеку перенесено з вулиці Рисьї 1 до будинку на вулиці Кошиковій, де Євгенія Керbedзь побудувала спеціальний будинок.

Період першої світової війни, а особливо роки 1914-1923 були для бібліотеки дуже важкими. Щойно в 1928 р. протекторат над нею взяли міські власті. Від цього часу аж до другої світової війни бібліотека дуже добре розвивалася. В 1939 р. в її книгосховищах було майже 500 тисяч книг.

В літах другої світової війни (1939-1944) Публічна бібліотека переживає найтяжчий період в своїй історії. Гітлерівці крім поступового обмежування діяльності бібліотеки, аж до цілковитого закриття намагались вивезти найцінніші книги до Німеччини, а перед відступом підпалили бібліотеку. Під час цього пожару спопелилось біля 300 тисяч книг. Після визволення Варшави бібліотека швидко відбудувалась і почала знов свою благородну діяльність. Зібрано з усіх усяюдів не знищене майно бібліотеки. Книжковий фонд, крім відшуканих книг, почав поповнюватись цінними дарами різних установ та

---

*Український календар, УСКТ, Варшава, 1968, 59-63.

окремих осіб не тільки з Польщі, але і з різних країн світу. Цінним даром для Публічної бібліотеки стали важливі полоніки Одеської міської бібліотеки. Завдяки опіці народної влади, вона вже в 1957 р. нараховувала 100 бібліотечних пунктів з понад 900 тисяч томів. На кінець 1966 р. бібліотека Варшави мала 134 бібліотечних пунктів і 1.737.391 книгу, та 242.483 читачів, які випозичили в цьому році 6.054.830 томів.

Україніка Публічної бібліотеки

Зацікавлення ПБ українською книжкою і взагалі українкою проявилось уже в початках її діяльності. Вже один з основників Товариства ПБ Олександр Яблоновський (1829-1913), між іншим автор кількох монографій з історії України подбав, щоб в бібліотечі були також книги про Україну. Крім нього довголітній директор Фавстин Червійовський був зв'язаний з Україною і також сприяв громадженню в бібліотечі книжок про українські справи. На увагу заслуговує довголітній старший бібліотекар, хороший знавець бібліотекознавства, українець Лев Биковський, який від 1928 р. до 17 жовтня 1944 р. працював у ПБ і в цьому періоді особливо опікувався українською книжкою. Він одержав дуже позитивну оцінку своєї бібліотечарської діяльності під час святкувань 50-ліття з дня заснування бібліотеки.

Українська книжка в Публічній бібліотечі

У бібліотечі Варшави знаходимо найбільше українських книжок виданих в Радянській Україні в останні роки. З огляду на їх більшу доступність згадаємо тут лише про книги рідкісні, які цікавлять спеціалістів.

Бібліотека може похвалитись такими інкунабулами, як "Біблія" Федоровича з 1581 р. друкована в Острозі та "Статут Великого Княжества Литовського" (Вільно, 1588). Крім цього можна тут знайти кілька цікавих старих кириличних друків.

У відділі на увагу заслуговують "Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка" (1892-1939) та "Джерела до історії України-Русі" видавані від 1895 до 1913 р. Крім цих знаходимо тут "Книголюб" (Прага, 1927-1932), журнали "Наша культура" (Варшава, 1935-1937), "Рідна мова" (Варшава, 1933-1939).

З ділянки бібліотекознавства ПБ має багатий, може один з найбагатших у Польщі збір книжок. Між іншим є тут багато книжок і укра-

їнських книгознавців, як Івана Кривецького ("Перша бібліотека на Україні", Львів, 1937, "Бібліотека Наукового Тов. ім. Шевченка" у Львові, Львів 1923, "Початки преси на Україні", Львів 1927); Юрія Меженка ("Бібліотечна техніка", Київ, 1921, "Наукова робота, її організація в фахових бібліотеках", "Українська книжка часів Великої революції", Київ, 1929); І. Свенціцького ("Музеї і книгозбірні сучасної України", Львів 1927); Аркадія Животки ("Преса Карпатської України", Прага 1940, Журнал "Основа 1861-1862", Львів, 1938); Лева Биковського ("Національна бібліотека української держави", Берлін 1922, "Бібліотека Української Господарської Академії 1922-1947", Женева 1947, "Український Науковий Інститут Книгознавства", Подєбради 1925, "Бібліотечна справа в Чехословаччині 1924-1927", Подєбради 1928); С. Сірополька ("Короткий курс бібліотекознавства", Львів 1924, "Народні бібліотеки", Кам'янець-Подільський 1919); Василя Гірного ("Про книжку і часопис", Львів 1938); "Українська книга (V, (VII-°VIII ст." за ред.проф. Макаренка, Київ 1926 та Івана Огієнка ("Іван Хведорович, фундатор постійного друкарства на Україні", 1924, "Іван Хведорович в науковій літературі 1704-1924" (1924), "Історія українського друкарства", Львів 1925, "Друкарська трійця Фіоль, Скорина і Хведорович", 1924, "Дерманська друкарня", Варшава 1925, "Київська митрополитанська друкарня", Львів 1924, "Початок друкарства в Уневі", Львів 1926; "Свято української культури", Варшава 1924, "Рідне писання", Варшава 1934).

Книжки про українську архітектуру, мистецтво, історію та інші

Крім деяких цікавих повоєнних видань про мистецтво і архітектуру України українською і російською мовами бібліотека диспонує: "Студіями з історії українського театру 1917-1925" — Петра Рулина, "Триста років українського театру 1619-1919" — Д. Антоновича (Прага 1925), "Українське мистецтво" — Григора Смольського та цікавими дослідженнями Володимира Січинського ("Українська хата в околицях Львова", Львів 1924; "Сутківська твердиня", Львів 1929; "Архітектура міста Бардієва", Львів 1931; "Архітектура собору Св. Юра у Львові", Львів 1934; "Олександр Антоній Тарасевич 1672-1720", Прага 1934; "Архітектура в стародруках", Львів 1935; "Замкова церква Св. Миколая у Львові", Львів 1936; "Гравюри українського перводруку", Львів 1924; "Юрій Нарбут 1886-1920", Краків 1943). Можуть також зацікавити такі книги, як "Волинські дерев'яні церкви" (XII-XVIII ст.), Львів 1935 Ол. Цинкаловського; "Українські дерев'яні

церкви" (том I і 2), Львів 1937 Михайла Драгана та "Деревляні церкви Галичини XVI-XVIII ст.", Львів 1920 А. Лушпинського. На увагу заслуговує книжка Ол. Новицького "Тарас Шевченко як маляр", Львів 1914, "Пластична творчість Т. Шевченка" під ред. П. Зайцева, Варшава 1937 та "Каталогъ предметовъ малоруськой старіны и редкочстей литературныя произведения и письма въ автографахъ Т. Шевченка", Київ 1893 з колекції В. В. Тарновського (молодший). Варто згадати, що цей каталог особистих речей, як і рисунків, портретів, листів поета, які знаходились у сховищах Тарновського сам В. В. Тарновський задекларував Миколі Федотовичу Белашевському в Качанівці 24 травня 1893 р. в знак "широї прихильности і шаноби".

Крім згаданих книжок мою увагу привернули спогади про визначного нашого співака п. з. "Олександр Мишуга — митець і людина" (Львів 1938), "Кобза та кобзарі" Берлін 1923 Василя Ємця та "Бібліографіческія находки в Львовѣ" Якова Головацького, "Описание Пересопнической рукописи °VI в.", Київ 1876 П. Житецького, "Опис рукописів XII-XV вв." В-ва 1934 Іл. Свенціцького і "Нарис історії мініятури 'на рукописах'", Львів 1913 В. Пачовського, або "Покрайні записи на підкарпатських церковних книгах", Ужгород 1929.

З ділянки історії можуть зацікавити такі книги: "Нарис української історіографії" Д. Багалія (Київ 1925); "Українсько-московські договори в XIII в.", В-ва 1934 Андрія Яковліва; два томи "Нарисів Історії України" Дмитра Дорошенка, "Історія України-Русі" (9 томів) і "Ілюстрована історія України", Київ, 1921 Михайла Грушевського; "Козаччина в політичних комбінаціях 1620-1630 р.", Львів 1914 Івана Крип'якевича; "Княжий період України-Руси до смерті Вол. Мономаха", Тернопіль 1886 Олександра Лотоцького; "Мазепинці по Полтаві", В-ва 1938 Ш. Битинського; "Збірник про І. Мазепу", В-ва 1938, збірник "З минулого" під ред. Р. Смаль-Стоцького та "Архів Михайла Драгоманова" том I (листування київської старої громади з М. Драгомановим 1870-1895 рр.). Крім українських книжок в ПБ знаходимо чимало праць польських авторів, які займались історією України.

Мовознавці можуть знайти чимало цікавих книжок відносно української мови як українських, так і польських авторів. Деякі з них, а саме рідкісні зараз видання варто навести: "Записки Історично-філологічного відділу" (Укр. Ак. наук Київ 1919-1929), "Надсянський говір" (В-ва 1938) Марії Пшепюрської, публіцистські "Український переклад хроніки Мартіна Бельського" (В-ва 1935) Василя Лева, "Наростки -ише, -исько, -сько в українській мові" (В-ва 1935), "Наймолодша

паляталізація шелестівок в українській мові" (В-ва 1932), "Курс історії українського язика" (Харків 193г) Е. Тимченка, "Фонетичні та деякі морфологічні особливості говірки села Хоробровичів давніше Городнянського повіту, тепер Сновського округу на Чернігівщині" (Київ 1924) О. Курило, "Галицькі граматики української мови першої половини XIX ст." (Львів 1911) М. Возняка та книжки Івана Огієнка "Український стилістичний словник" (Львів 1924), "Молитовник князя Володимира Великого" (Львів 1925), "Нариси з історії української мови" (В-ва 1927 р., "Українська літературна мова XVI ст. і український крехівський апостол" 2 томи (В-ва 1930), Згублений крем'янецький стародрук 'Синод Луцький 1638' " (В-ва 1931), "Програма опису кирилівських стародруків" (В-ва 1931), "Лисівська трьодь 1734 року" (В-ва 1932), "Повстання азбуки і літературної мови в слов'ян" (В-ва 1937). З словарів варто згадати "Словар чужих слів" (Чернівці 1910) З. Кузелі, "Словарь украинского языка" Б. Грінченка (Київ 1907-1909) та ін.

Художня література і критика

З ділянки української художньої літератури Публічна бібліотека міста Варшави має близько 300 книг. Звернемо увагу тільки на ті книги, які вже стали "білими круками" в бібліотеках. А саме: "Драматичні твори Осипа Юрія Федьковича" (Львів 1906), "Легенди старокіївські" (Прага) Наталени Королевої, "Чорна рада" (Петербург 1857), "Хуторна поезія" (Львів 1882) П. Куліша, "Старе і нове" (Львів 1913) В. Леонтовича, "Мотря" (В-ва 1937), "Стрічки" (Львів 1901) Б. Лепкого, "На уходах" (Краків 1943 А. Чайковського та "Тринадцять притч" Івана Липи.

З критики і літературознавства варто відмітити такі книги, як "Історія української літератури" М. Грушевського (Київ, 1923-1926), "Русь і Полівці в староукраїнському письменстві" І. Свенціцького (Львів 1939), "Голос на голос для Галичини" (Чернівці 1861), "П. Куліш у п'ятидесяті роки" Віктора Петрова (Київ 1929), "Трійця в творчості Шевченка" (Львів 1926) і "З психології творчості Шевченка" (Львів 1916) Стефана Балея, "Драма українська" (Київ 1926) В. Резонова, "Найновіша література про П. Куліша" (Львів 1926) В. Дорошенка, "Філософічна основа творчості П. Куліша" (Львів 1922) Василя Шурата, "Устное повествование запорожца Н. Л. Корта та його походження і значення" (Прага 1925) О. В. Біднова, "Дума про козака Нетягу в записі кінця XVII в." (Львів 1920), "Хто ж автор т. зв.

літопису Самовидця" (Львів 1933), "Історія української літератури" (3 томи, Львів 1920-1924), "Із збірника Кондрацького кінця XVII в.", "Куліш, як редактор 'Причеви' Левицького" (Львів 1928), "Нариси про світогляд І. Франка" (Львів 1955), "Життє і значіннє І. Франка" (Львів 1913) М. Возняка тощо.

Крім згаданих книжок декого можуть зацікавити такі рідкісні вже книги, як "З історії української критики" (Харків 1926) Андрія Ковалівського, "Фольклорний елемент в поезії Т. Шевченка" (Львів 1939) Ф. Колесси, "Шевченко у Франції" (Львів 1933) Борщака Ілька та "Характеристика літературної діяльності І. Франка" (Львів 1913) Степана Смаль-Стоцького.

Варто на закінчення підкреслити, що Публічна бібліотека Варшави має багато книжок польських авторів, які писали на теми зв'язані з Україною та багато перекладів з української художньої літератури на польську тему. Бібліотека і далі поповнюється важливішими виданнями Радянської України і тому стає вона для нас поважним книгосховищем української книги та тим саме подає величезну допомогу науковцям і всім читачам, які цікавляться українськими питаннями.

*

М. Шумада

УКРАЇНСЬКІ СТАРОДРУКИ*

У відділенні стародруків бібліотеки Варшавського університету (Краківське Передмістя 32), зберігається чимало цінних пам'яток староукраїнського друкованого слова. Друкарська справа виникла на українських землях у XVI ст., а її бурхливий розвиток зумовлений поживанням культурного життя на Україні припадає на початок XVII ст. Це період жорстокого наступу католицизму на українські землі і відчайдушної боротьби українського народу.

На захист рідної традиції рішуче виступали братські організації (м. ін. Львів, Київ, Луцьк), їх школи, дехто з дворян, а також низи православного духовенства.

На Україні ведеться тоді серйозні праці над перекладом святого письма. Острозька школа видає перший повний переклад Біблії на церковну мову (1581 рік), яким користувалась згодом православна церква всіх слов'янських народів. Появляються серйозні праці над граматиною тодішньої книжки слов'янської мови. Зрозуміло, що друкарні, будучи в руках духовенства чи ремісничих братств (також зв'язаних з церквою), свою продукцію спрямовували на потреби церкви. Тому до наших днів збереглись з цього часу друковані пам'ятки переважно релігійного характеру.

Бібліографію українських стародруків можна знайти у наявних в бібліотеці книгах: І. Огієнко "Історія українського друкарства", Львів 1925 р., Helena Szwejnowska "Książka drukowana — XV-XVIII wiek", Wrocław — Warszawa 1961, "Словянские книги кирилловской печати XV-XVII вв.", описание Акад. наук, Київ 1958 р.

З XVI ст. у бібліотеці можна знайти такі українські стародруки: Євангелие учительное. Заблудів 1969 р., Новий тестамент і Псалтир. Острів 1580.

---

* *Український календар УСКТ*, Варшава, 1968, 63.

Значно більше у бібліотеці українських стародруків з XVII століття: Собор в граде Вільни 1509, Львів 1614, І. Галятовський — "Небо новое" Могильов 1693 р., Служебник, Супрасль 1695, Патерик, Київ 1678, Гізель Інокентій "Сынопсис", Київ 1678 р. Євангеліон, Львів 1644 р., Biblia Acta Apostolorum, Апостол во Кіеве 1630, Апостол есть книга нового завета. Львів 1654.

З стародруків XVIII ст. в бібліотеці зберігаються лише: "Осьмогласник", Львів 1739, "Тріод цветная", Львів 1746 та "Тріод постная", Почаїв 1787.

Чимала кількість пам'яток українського друкарства XVI-XVIII ст. зберігається у відділі стародруків Національної бібліотеки в Варшаві.

В. Назарук

УКРАЇНСЬКА КНИГА В БІБЛІОТЕЦІ ПАН*

Одною з багатших на українські книги є бібліотека Польської Академії наук, яка має свої приміщення в Палаці культури і науки в Варшаві. Її книжковий фонд складається з багатьох довоєнних і в більшості сучасних видань. Зараз цей фонд поповнюється перш за все радянськими виданнями, а також найціннішими українознавчими публікаціями, які виходять в інших державах.

У читальні ПАН читач знайде крім УРЕ і такі енциклопедії, як унікальна вже тепер "Українська загальна енциклопедія" в 3-х томах, Львів 1936 р. Є тут також цікава українська енциклопедія англійською мовою видана в Торонті у 1963 р.

Є тут і цілий ряд українських словників. Між іншими хоч і трохи застарілий "Українсько-польський і польсько-український словник" Є. Гриценка і К. Кисілевського виданий у Львові 1931 р., "Польсько-український словник" у двох томах складений Д. Т. Бандрівським і іншими, виданий у Києві Академією наук; Польсько-український словник" А. Гумецької, Київ 1958-1960; "Українсько-німецький словник" З. Кузелі і Я. Рудницького; "Англо-український словник" (шкільний) М. Л. Подвезька, Київ 1955; "Українсько-польський словник" С. Грабця, П. Зволінського, Варшава 1957; "Українсько-російський словник" за редакцією В. С. Ільїна, Київ 1964, найбільший з дотеперішніх — в 6 томах за редакцією І. Н. Киричева. Є й "Російсько-український словник" за ред. М. Я. Калиновича, Київ 1956 та "Словар української мови" Б. Грінченка.

З ділянки української культури заслуговують на увагу: М. Якубця "Зьрудла і дрого розвойове культури української", Варшава 1954; Г. Людовита "К соціальним а культурним деїнам Українцов на Сло-

---

*Український календар. УСКТ, Варшава, 1968, 64-66.

венску до р. 1867", Братіслава 1961; В. Лозінського "Правем і левем. Обичає на Червоней Русі в первшей пол. XVII в." та книга І. Золотоверхого "Становлення української радянської культури 1917-20 рр.", Київ 1961.

Тут же знайдено історичні праці: "Історія України-Русі" М. Грушевського; "Сімсот років міста Львова", "Україна Радзєцка" Г. Яблонського і багато археологічних публікацій. Для прикладу слід було б вказати на "Археологічні пам'ятки УРСР".

Крім цієї, так би мовити, загальної бібліотеки ПАН забезпеченої вигідним читальним залом, але призначеної в основному для потреб науковців, існує окрема бібліотека слов'янознавства також з великим загально-доступним читальним залом. І саме тільки в ньому, на місці можна користати з друкованого українського слова. Крім книг читач знайде майже всі кращі сучасні українські часописи і журнали. Звичайно, число бібліотеки поповнюється все новими українськими виданнями. Майже незмінним зате лишається старий книжковий фонд, якого тільки зрідка збагачують поодиної "білі круки" придбані в букіністичних книгарнях.

З-поміж літературних українських пам'яток (яких тут загалом 13) слід згадати про такі: "Сказаніє о войні козацькій з поляками" Самійла Величка, "Актова книга Житомирського міського уряду" та численні наукові обробки старих текстів тобто: В. Курашкевича — "Грамоти галицько-волинське XIV-XV в."; В. Лева — "Апостол кресовські", "Південно-волинське городище і городські рукописні пам'ятки XII-XVI ст.", Ф. Колесси, А. Генсьорського — "Галицько-волинський літопис" та В. Русанівського — "Українські грамоти XV ст."

Ця бібліотека багата також на найновіші мовознавчі праці, серед яких слід відмітити: "Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов" за ред. О. С. Мельничука, Київ 1966; Ф. Жилка "Фонологічні особливості української мови" в порівнянні з іншими слов'янськими, 1963, "Українські говори" Ф. Жилка, Ярослава Рудницького "Етимологічний словник", який виходить окремими зшитками у Вінніпезі. З довоєнних видань згадаймо ще І. Огієнка "Український стилістичний словник", Львів 1924 та І. Зілінського "Опіс фонетични езыка українського", Краків 1932.

Крім того знайдено тут і перевиданий у 1964 р. один з найстаріших українських словників "Лексись..." Лаврентія Зизанія. У цьому словнику, що вперше з'явився 1596 року у Вільні, церковно-слов'янські слова пояснюються українською мовою. Крім усіх згаданих вже на початку українських двомовних словників тут є ще й українсько-іта-

лійський, "Український словник економічної лексики", Київ 1966 та "Словник чужомовних слів" І. Байківа, Харків 1932.

Всі зацікавлені історією України знайдуть тут немало праць, що відносяться до багатьох проблем, які досі ще достатньо не висвітлені. А ось деякі з них: "Архів Михайла Драгоманова", Варшава, 1937; "Формування історичних поглядів М. Костомарова", Київ 1959; збірник М. Садовського ("Мазепинці по Полтаві"), Варшава 1938; "Двіста п'ятдесят років Полтавської битви 1709-1959"; збірник статей, книги "З історії західноукраїнських земель", "Погляд на історію українсько-чеських взаємин від Х до ХХ вв.", Прага 1924 р., О. Колесса; унікальна "Історія українського війська" видання І. Тиктора та багатотомні "Джерела до історії України-Русі" (т. 1 документи по рік 1931, т. 4 матеріали до історії Галичини, т. 5 Акти до Хмельниччини 1648-1657 зібрав М. Кордуба, т. 8 матеріали до історії української Козаччини за редакцією М. Грушевського).

Є багато маловідомих пересічному читачеві книг, що торкаються епохи боротьби за форму української державності. У деяких читач може відкинути все, що помилкове в інтерпретації подій, але незаперечну вартість для нього надалі являтиме собою фактичний матеріал. Згадати хоча б такі книги, як "Українсько-польська війна 1918-20 рр.", Прага 1929, багатотомна серія: "Праць Українського Науково Інституту", а з неї "Українсько-польська війна 1920 року в документах" т. 15, Д. Дорошенко "Нарис історії України" т. 18, серія правнича "Українсько-Московські договори" т. 19, "Мілюков і самостійність України в 1918 році" (бібліотека "Нового літопису" — Вінніпег), "Літопис української революції" О. Доценка, "Жовтнева революція і розв'язання національного питання в СРСР" Г. Ємельченка, Київ 1957 та інші.

Нумізматиків зацікавить книга М. Брайчевського "Римська монета на території України", Київ 1959.

В бібліотеці є найбагатша ділянка художньої літератури та літературної критики. Знайдено тут більшість творів дожовтневих і радянських українських прозаїків і поетів.

Однак великі прогалини відчутні особливо в ділянці старої української літератури до початку XVIII століття, літератури 20-30 рр. ХХ століття та творів найновішої сучасної нашої літератури. З 20-30 рр., з-поміж п'яти неокласиків, тут лише М. Рильський. Є імпресіоністична проза М. Ірчана та Ю. Яновського. Немає наших тогочасних футуристів та символістів крім збірки Д. Загула. З епохи романтизму знайдемо тут твори в п'яти томах Є. Гребінки.

Відрадним явищем стала безперечно поява зібраних праць в 5 томах О. Білецького — одного з найкращих сучасних українських літературознавців. Цей п'ятитомник у великій мірі являє собою своєрідну історію української літератури. Є тут крім цього монографія О. Білецького "Українське літературознавство за сорок років 1917-1957", "Співвідношення стилів української літературної мови в порівнянні з іншими слов'янськими в період творення національних літератур" І. Білодіда, К. Їжакевича і інших, Софія 1963.

О. І. Дея "Український фольклор у слов'янських літературах" Л. Паламарчука "Лексична синоніміка художніх творів М. Коцюбинського", С. Єфремова "Михайло Коцюбинський" тощо.

Є декілька праць з ділянки українського театру та музики. Це м. ін.: Д. Антоновича "Триста років українського театру 1619-1919", Прага 1925; "Український радянський театр. Нарис", Київ 1957; Л. В. Архімовича і Т. В. Шеффера "Живі сторінки української музики. Статті, дослідження і публікації".

О. Волинець

УКРАЇНІКА В АРХІВАХ КРАКОВА*

У найбільшій і найстаршій бібліотеці Кракова — "Ягелонці", серед книжкових фондів і в архівах переховується незвичайно цінні матеріали до історії українського народу та його культури.

З численних скарбів Ягелонської бібліотеки треба згадати хоч деякі. До них належать "Записки" Зоріана Доленги-Ходаковського та Жеготи. Тут зберігається у фондах XVII ст. пам'ятка про козака Нетягу та інші матеріали з того часу.

З пам'яток, зв'язаних з нашим великим поетом Тарасом Шевченком, треба згадати про два його листи з Астрахані до польського приятеля — Богдана Залеського. Правдоподібно у збірках тієї бібліотеки залишаються недосліджені ще інші матеріали, зв'язані з цією перепискою. До збірки цікавих листів Б. Залеського треба зарахувати листа до нього письменника Миколи Гоголя (українською мовою), а також листи П. Куліша до Ю. Крашевського.

З часів польського короля Собеського зберігається в цій бібліотеці лист запорозьких козаків до короля. Є тут документи, які відносяться до періоду української історії XVI-XVII ст., тобто рукописні книжки, стародруки переважно церковно-літургічного змісту. Ця збірка в останніх роках значно збільшилась надбаннями рукописних пам'яток з Лемківщини. Багато з цих рукописних книжок мають цікаві замітки на полях, а деякі з них гарно ілюстровані.

Після другої світової війни до Ягелонської бібліотеки передано частину документів і актів, що відносяться до земельних маєтків. Серед них багато т. зв. "східних".

Місцем, де зберігаються найстарші пергаментні грамоти, є "Архівум акт давних", який тепер знаходиться на Вавелі. Цей архів створе-

---

*Український календар, УСКТ, Варшава, 1968, 66-67.

но з бувшого архіву Гродського і Земського. Для нас збірки цього архіву становлять велику вартість тому, що тут зберігаються оригінальні грамоти польського короля Казимира, Зигмунта Августа (писані староукраїнською мовою), грамоти Великого князя Витовка (1427) і Великого князя Свидригайла (з 1445, 1438, 1461 років). У тому місці знаходиться частина архіву Ходкевича з Млинова на Волині, а також акти з архіву гр. Потоцьких.

У відділенні Польської Академії наук у Кракові (давніше Академія Умеєтності) у відділі рукописів зберігся оригінальний маніфест гетьмана Івана Мазепи українською мовою. Особливо цінним є рукопис гетьмана Мазепи з описом українського весілля з другої половини XVIII ст. Не бракує тут таких актів, як привілеї монастирів на Україні, універсалів українських єпископів — Лазара Барановича, Варлаама Ясинського та інших.

Окремо треба згадати про документи, що відносяться до історії українського козацтва (Заповіт М. Мелеши з 1606 р.), а також етнографічний збірник-рукопис українських пісень і обрядів. До україніки цього архіву треба також зарахувати частину бібліотеки проф. І. Огієнка.

Великою допомогою в пошуках скарбів цього архіву є нещодавно виданий друкований каталог. У збірках музею Чапських збереглася велика збірка старих ритовин, а серед них треба згадати хоч такі, як портрет гетьмана Богдана Хмельницького граверів Майсіка і Омаса.

Великий архівний матеріал, що відноситься до історії культури України заховався у музеї Чарториських, які саме, походзячи з Волині і Полісся, мали можливість стягнути до свого музею багато цінних архівних матеріалів з території України. Тут зберігаються документи з козацької доби, виставлені такими гетьманами, як Богдан Хмельницький і Іван Мазепа (53 листи гетьмана Мазепи і крім того багато його листів польською мовою). Тут зберігається так званий "Юрамент послів Великого Князівства Руського і Запорозького", "Чуднівська трансація" (1660 р.) і т. зв. "Супліка Козацької Старшини" з 1664 р. в справі розстрілу гетьмана Виговського. У цьому ж архіві бачимо перші видання французькою мовою, Бопплана — "Опис України" (Руан 1640). Крім цього у цих збірках музею Чарториських знаходиться т. зв. Лавришівська євангелія з XIV ст., яка своєю мовою і численними замітками на полях являє собою дуже важливу пам'ятку нашої мови XIV ст.

Слід також згадати архіви і бібліотеки монастирів Бернардинів (біля Вавелю) та Єзуїтів.

Як перші, так і другі архівні бібліотеки майже не досліджені. Матеріали, які в них знаходяться, відносяться до т. зв. "східних земель давньої Речі Посполитої". Вже у післявоєнному періоді був виданий Католицьким Видавництвом у Любліні каталог частини документів.

У Бернардинському монастирі у Кракові зберігається частина бібліотеки і архіву проф. Богдана Лепкого, яка була передана до монастиря після другої світової війни. Збірку покійного проф. Б. Лепкого перевезено тоді з греко-католицької церкви. В цій церкві був архів метричних книжок греко-католицької краківської парафії від 1811 р. Крім цих архівів недослідженими залишаються досі архіви Ягелонського університету, зокрема архів студентів українців у Кракові.

Степан Демчук

УКРАЇНЬСЬКА КНИГА В БІБЛІОТЕКАХ ОЛЬШТИНЩИНИ*

Українці Вармії і Мазур, як, зрештою, і все українське населення ПНР, довгий час були позбавлені книжок рідною мовою. В польських книгарнях і бібліотеках почали вони вперше з'являтися в 1953 р. після прийняття Політбюро ЦК ПОРП постанови в справі покращання положення українського населення, однак систематичне постачання налагоджено шойно у другому році існування УСКТ.

Відтоді український книгозбір бібліотек Ольштинщини почав помітно збільшуватися. Вимовно свідчать про це такі цифри: в 1958 р. було всього лише 1853 томи, в 1959 р. — 2136, в 1963 р. — 2760, а тепер — понад 4500 томів. Загально, однак, це невеличкий книгозбір, якщо візьмемо до уваги факт, що протягом цього самого часу книгарні Ольштинщини розпродали близько 300 тис. томів української літератури.

Невеличка є також теперішня бібліотечна сітка, яка складається лише з 70 бібліотек і бібліотечних пунктів. Вони працюють в Бартошицькому (9), Бранєвському (8), Гіжицькому (3), Ілавському (2), Кентшинському (13), Лідзбарському (7), Моронгському (4), Острудському (5), Пасленському (13) та Венгожівському (6) повітах. Найбільше українських книжок знаходиться на Кентшинщині (938 томів), Бранєвщині (815), в Бартошицькому (668) та Венгожівському (498) повітах, а найменше в Моронгському (52) та Гіжицькому (54) повітах.

Як досі українські книжки, придбані бібліотеками, мають, надто мало читачів. Наприклад, в 1964 р. було їх всього 744, а до кінця червня 1965 р. — 505. Однак, як твердить керівник інструкторсько-

---

*Український календар УСКТ, 1968, 68-69.

методичного відділу Ольштинської воєвідської бібліотеки Ян Бураковський, фактично українські книжки читає більше осіб, бо дуже часто трапляється позичання українських книжок "з рук до рук" (див. No. 30 (519) "НС" від 22-24 липня 1966 р.). Проте, загально кажучи, українське населення Ольштинщини за рідко і тільки незначна його частина звертається до бібліотек за українськими книжками. При цьому слід додати, що щораз частішими трапляються факти комплектування нашими селянами власних домашніх бібліотек з книжок рідною мовою, які продають польські книгарні. ·

Одною з причин малої кількості читачів українських книжок є їх часто-густо сумнівна вартість (серед них є багато таких, які тепер не можуть зацікавити вимогливого читача) та загально погане їх рекламування. Виникає це перш за все з того, що більшість бібліотекарів не знає української мови та змісту українських книжок. Додаймо, що в 1966 р. лише 19 бібліотекарів володіло українською мовою. Саме в керованих ними бібліотеках було найбільше читачів української літератури.

Варто тут теплим словом згадати про деяких заслужених бібліотекарів Ольштинщини. На таку згадку перш за все заслуговує покійна Ірина Пшепюрська яка протягом 1956-1964 рр. керувала громадською бібліотекою в Срокові на Кентшинщині. Завдяки її вмілому популяризуванню книжок, кожного року понад 150 українців зі Срокова та навколишніх сіл позичало коло 2,5 тис. томів українською мовою.

Багато читачів придбала Ганна Левчик в Тинвалді, Ілавського повіту. Як вчителька української мови і одночасно бібліотекарка вона зуміла заохотити до читання майже всіх українців села, позичаючи їм, крім бібліотечних, також власні книжки.

Великі заслуги в розвитку читання українських книжок мають також Марія Семерак та Іванна Пшепюрська з Кентшина, Олена Панас з Бинова, Острудського повіту, Дмитро Четирбок з Чарнівки, Гіжицького повіту та ін. Всім їм належить щира подяка за популяризацію українського друкованого слова серед українського населення Ольштинщини.

Протягом довгого часу українські читачі Вармії і Мазур найчастіше позичали твори наших класиків, зокрема Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Панаса Мирного, Івана Нечуя-Левицького. Останнім часом не менш популярними стали твори Олеса Гончара ("Прапорonoсці", "Людина і зброя"), Михайла Стельмаха ("Правда і кривда"), Григорія Тютюнника ("Вир"), Юрія Дольд-Михайлика ("І один у полі воїн") та історичні романи сучасних українських письмен-

ників. На жаль, останніх книжок поки що надто мало в бібліотеках.

У далеко не всіх бібліотеках Ольштинщини знаходиться українська преса. Напр., в 1966 р. вони одержували всього лише 37 прим. українських радянських газет і ілюстрованих часописів. Ними, звичайно, не можна заспокоїти потреб навіть дотеперішньої скромної кількості читачів і тому обов'язково треба замовляти цієї преси набагато більше так, щоб можна було нею обділити всі бібліотеки, які існують в українських та мішаних середовищах.

Треба також поширити бібліотечну сітку. Українська книжка повинна бути всюди там, де живе українське населення більшими групами. Очевидно, до бібліотек слід купувати найкращі художні твори (їх тепер не бракує), які радо взяв би до рук кожен читач.

Гідними продовжування є щорічні семінари, ведені з 1960 р. воєвідською бібліотекою для бібліотекарів, які, між іншим, займаються позичанням українських книжок. Якщо в цих семінарах і надалі братимуть участь як доповідачі, так і відомі особи, як д-р Флоріан Неуважний, мгр Остап Лапський, то напевно бібліотекарям, зокрема тим, що не знають української мови, буде легше знайти найкращі форми рекламування української літератури серед українського населення.

На цьому відтинку очікується більшої активності від вчителів української мови та членів місцевих ланок УСКТ. Вони не тільки самі повинні відважніше і частіше сягати до бібліотек та бібліотечних пунктів по українські книжки, а й заохочувати до цього своїх найближчих, сусідів і знайомих, служити порадами при закупівлі нових книжок, усуненні застарілих та доборі бібліотекарів.

Всі ці заходи, думаю, можуть і повинні допомогти українським бібліотечним книжкам знайти шлях до широкого українського читача, такого самого вірного, якого знайшли вже українські книжки, що надходять до книгарень.

Janusz Kapuścik, Krystyna Szczepańska, Bożena Zielińska

БІБЛІОГРАФІЯ*

(Польські джерела до боротьби Польщі з УПА, 1945 — червень 1968)

BABISIAK Stanisław: *Spotkanie z banderowcami. — Stój. Kto idzie — "25". — Tu ziemia dobra.* Głos Ludu 1947 nr 188 s. 5; nr 189 s. 6; nr 160 s. 7. Z działań wojska i KBW na Lubelszczyźnie.

BAZIUK: *Rakiety zmuszają banderowców do wyjścia z bunkrów.* Polska zbr. 1947 nr 171 s. 4.

BAZIUK: *Zlikwidowaliśmy bandę "Łastiwki".* Polska zbr. 1947 nr 147 s. 5. Z działań 11 pp w okolicy wsi Brylnice.

BLUM Ignacy: *Udział Wojska Polskiego w walce o utrwalenie władzy ludowej. Walki z bandami UPA.* Wojsk. Prz. hist. R. 4: 1959 nr 1 s. 3-29, fot., portr., schem., szkice. Uzup. Jellenta Stefan: *List do redakcji.* Wojsk. Prz. hist. R. 5: 1960 nr 2 s. 438-439.

BLUM Ignacy: *Walka z UPA.* Polityka 1960 nr 14 s. 11.

CZAPLA Jan: *Walka z OUN-UPA w latach 1944-1947 (kureń "Żeleźniaka").* W: *Z walk przeciwko zbrojnemu podziemi 1944-1947.* Wwa 1966 s. 359-424, schem. 1 i w tekście. Szkic napisany w oparciu o pracę magisterską.

DAWGLERT S.: *Likwidacja twierdzy banderowskiej.* Polska zbr. 1946 nr 257 s. 2. Zdobycie ukrytej w górach twierdzy banderowskiej przez oddz. ppor. Skoraczyńskiego i kpt. Michalskiego.

FEDOROWICZ A.: *Nie pomagają góry ani lasy! Nieubłagana walka z bandami ukraińskimi.* Życie Warsz. 1946 nr 144 s. 4. Korespondencja specjalnego wysłannika "Życia Warszawy".

---

* *Wojskowy Przegląd Historyczny*, Rok XIII, Warszawa, 1968, 445-450.

- FEDOROWICZ A.: *Od granicy do granicy miotają się banderowcy pod ciosami żołnierza polskiego*. Życie Warsz. 1946 nr 147 s. 3. Reportaż z akcji wojska koło wsi Wola Michowa.
- FILAR Alfons: *Łuny nad Opaką. Zapiski z notatnika*. W Służbie Narodu 1965 nr 3 s. 4, rys. MO w walce z UPA w 1946 r.
- GAGAJEK Czesław: *Cena meldunku*. Skrzydl. Pol. 1966 nr 19 s. 16-17, fot.; nr 20 s. 16-17, fot.; nr 21 s. 16-17, for., fotokopia; nr 22 s. 16, fot. O walce eskadry lotniczej z bandami UPA.
- GAGAJEK Czesław: *Skrzydła nad Bieszczadami*. Żołn. pol. 1967 nr 30 s. 15-16, ilustr. O eskadrze lotniczej Grupy Operacyjnej "Wisła" użytej w 1947 r. do walki z UPA.
- GERHARD Jan: *Dalsze szczegóły walk z bandami UPA i WIN na południowo-wschodnim obszarze Polski*. Wojsk. Prz. hist. R. 4: 1959 nr 4 s. 304-335, ilustr.
- GERHARD Jan: *Łuny w Bieszczadach*. Wwa 1958 Wydawn. MON 16° s. 635. Toż: Wyd. 2. Wwa 1960 jak. wyd. 1958; Wyd. 3. T. 1-2. Wwa 1962 Wydawn. MON 16° s. 322 + s. 316; Wyd. 4. T. 1-2. Wwa 1963 Wydawn. MON 16° s. 279 + s. 276. Biblioteka Pow-szechna; Wyd. 5. Wwa 1964 jak. wyd. 1963. Rec. [do wyd. 2] Drawicz Andrzej: *Płonące Bieszczady*. Wojsko lud. 1960 nr 4 s. 89-91; Tenże: *Wojna dziwna i okrutna*. Sztand. Młodych 1960 nr 102; Flisowski Zbigniew: *Bieszczadzki dramat*. Nowe Książki 1960 nr 4; Lovell Jerzy: *O walkach w Bieszczadach po raz pierwszy*. Życie liter. 1960 nr 13; Znamierski Jerzy: *Szmat żołnierskiej prawdy*. Wojsko lud. 1960 nr 12 s. 86-87. Przekł. *Pożary w Karpatech. Praha 1962 Naše Vojsko s. 420. (Rec. S.Š. Hist. a Vojen. 1962 nr 4 s. 573-575).
- GERHARD Jan: *Śmierć generała*. Świat 1958 nr 19 s. 8-9, 20-21, ilustr., szkic. General K. Świerczewski.
- GINALSKI Edmund: *Byliśmy za Łabą. Z dziejów 28 pułku piechoty*. Wwa 1964 Wydawn. MON 8° s. 405, tabl. 28 w tym portr., szkice 2 i w tekście, portr., tab., zał. Wojskowy Instytut Historyczny. M. in. udział w walkach z bandami na Rzeszowszczyźnie (s. 282-346).
- GINALSKI Edmund: *40 pułk artylerii lekkiej. Zarys dziejów 1944-1947*. Wwa 1968 Wydawn. MON 8° s. 346 szkice 2 i w tekście, tabl. Wojskowy Instytut Historyczny. Jeden z końcowych rozdziałów

książki poświęcony jest walkom z bandami UPA na Rzeszowszczyźnie (s. 261-294).

GOMULSKI R[oman]: *Bunkier w werhrackim lesie*. Na Straży 1963 nr 18 s. 11, fot. O likwidacji band UPA w Bieszczadach wiosną 1947 roku.

[GOMULSKI Roman] Gom: *Łącznik zniknął w nocnym mroku*. Na Straży 1959 nr 44 s. 11. Z kroniki walk w rejonie Niska.

[GOMULSKI Roman] GOM: *Na leśnej drodze. Z tradycji bojowych KBW*. Na Straży 1963 nr 28 s.11, ilustr. Epizod z walk w czerwcu 1948 r.

GOMULSKI Roman: *Trzy dni i dwie noce...* Na Straży 1962 nr 18 s. 10. Z walk żołnierzy KBW.

H. K.: Szeregi UPA maleją. Polska zbr. 1946 nr 174 s. 2. Rozbicie przez wojsko bandy "Hrynia" koło wsi Kalenica.

H. K.: *Wojsko zlikwidowało obóz banderowski położony na wysokości 1253 m*. Polska zbr. 1947 nr 56 s. 6.

JUCHNIEWICZ Mieczysław: *Pocztą polowa 52160. Z dziejów 35 pp*. Wwa 1963 Wydawn. MON 16° s. 395, tabl. 32 w tym portr., szkice 3 i w tekście, ilustr., zał. Wojskowy Instytut Historyczny. M. in. udział jednostki w zagospodarowaniu Ziemi Zachodnich oraz w walkach z podziemiem na Podhalu i w akcji "Wisła" (s. 232-339).

JUCHNIEWICZ Mieczysław: *Udział 7. łżyckiej dywizji piechoty w akcji "Wisła". Walki z bandami UPA*. Wojsk. Prz. hist. R. 7: 1962 nr 4 s. 3-30, szkice, fot. Uzup. Sobiesiak Józef: *List do redakcji* [dowódcy 7 pp]. Tamże R. 8: 1963 nr 1 s. 468-471.

JUCHNIEWICZ Mieczysław, Rzepski Stanisław: *Szlakiem 34 budziszyńskiego pułku piechoty*. Przedm. E[ugeniusz] Kuszko. Szkice: Jan Tołwiński. Wwa 1961 Wydawn. MON 16° s. 426, tabl. 40 w tym portr., mapa I i w tekście, pl. Wojskowy Instytut Historyczny. W walce z bandami na Rzeszowszczyźnie s. 322-374.

KACZMAREK Kazimierz: *Ósmy bydgoski*. Wyd. 2 uzup. Wwa 1962 Wydawn. MON 16° s. 444, tabl. 32 w tym portr., mapa I i w tekście. Wojskowy Instytut Historyczny. Wyd. I ukazało się w 1957 r. M. in. Walki z polskim podziemiem reakcyjnym na Lubelszczyźnie i bandami UPA, na Rzeszowszczyźnie (s. 300-350) oraz udział w akcjach politycznych (s. 351-361).

- KACZMAREK Kazimierz: *Przez trzy granice. Z dziejów 17 pp.* Wwa 1959 Wydawn. MON 16° s. 197, tabl. 17 w tym portr., mapa 1 i w tekście. Wojskowy Instytut Historyczny. Polacy na Frontach 2 Wojny Światowej. M. in. udział w akcji GO "Wisła" (s. 162-171). Toż: Wyd. 2, popr. i uzup. Wwa 1967 Wydawn. MON 16° s. 479, tabl. 16, schem. 1, szkic i w tekście, portr. Wojskowy Instytut Historyczny.
- KACZOROWSKI Ryszard: *Prymus.* W Służbie Narodu 1963 nr 21 s. 4-5, rys. O walkach MO.
- KARA Marian: *Likwidujemy bandy UPA.* Na Straży Demokr. 1947 nr 22 s. 9. MO w walce z bandami w pow. lubaczowskim.
- KLINGER J.: *Kościuszkowcy rozbili bandę "Łastiwki",* Polska zbr. 1947 nr 160 s. 4.
- KRONIKARZ: *W Bieszczadach lat temu 12.* Na Straży 1959 nr 4 s. 4, 5. Z walk żołnierzy KBW.
- KRONIKARZ: *W pościgu za "Birem".* Na Straży 1959 nr 17 s. 7, 14, ilustr. Rozbicie bandy UPA "Bira" w pow. leskim przez oddziały KBW.
- KRONIKARZ: *Zwiad w Zaciszu.* Na Straży 1959 nr 24 s. 13. Rozbicie w 1947 r. bandy UPA "Wołodzia", przez oddział KBW.
- KRUK Tadeusz: *Karabin i menażka.* Wwa 1964 "Czytelnik" 16° s. 232. Wspomnienia żołnierza o walkach z banderowcami na Rzeszowszczyźnie. Rec. Furman — Kunicka Anna: *Dwa etapy.* Wojsko lud. 1964 nr 12 s. 64-66; Mostowicz Arnold: *Trudna szkoła.* Nowe Książki 1964 nr 21 s. 984-985.
- KUBUS Zenon: *Kobieta nad strumykiem.* Oprac. L.S. Żołn. Pol. Lud. 1964 nr 14 s. 6, portr. O likwidacji bandy pod wsią Wołkowyja — wspomnienie uczestnika walki.
- KUCZMA Zanier: *Eskadra lotnicza KBW w walce z UPA.* Na Straży 1947 nr 20 s. 4. Wspomnienia uczestników walk.
- KUDISZ J.: *Jak rozbiliśmy bandę "Hrynia".* Polska zbr. 1946 nr 212 s. 2. Szczegółowy opis akcji wojska.
- LENIK Edward: *Założenia polityczno-wojskowe grupy operacyjnej "Wisła".* Zesz. nauk. WAP 1968 Ser. hist. nr 18 s. 95-109.

- LEŚNIAK Tad[eusz]: *Tępimy banderowców*. Na Straży Demokr. 1947 nr 13 s. 8. Akcja Komendy Pow. MO w Sanoku.
- ŁUCKI, Baczyński: *Na tropach UPA. Akcja toczy się bez wytchnienia*. Żołn. pol. 1947 nr 22 s. 7, ilustr.
- ŁUKASIEWICZ: *Potyczka z banderowcami zakończyła się zwycięstwem żołnierzy*. Polska zbr. 1947 nr 138 s. 5. Z działań pododdziałów 7 DP.
- M. P.: *Nasi poprzednicy*. Na Straży 1961 nr 4 s. 7, ilustr. Z kroniki walk żołnierzy KBW w 1946 r. przeciwko bandzie "Hrynia".
- (m. z. b.): *"Szamraj" i jego kompani*. Polska zbr. 1847 nr 190 s. 5. Likwidacja przez wojsko bandy "Szamraja".
- MACIĄŻEK Dionizy: *"Skrzydłata Polska" rozmawia z mjrem pil. ... byłym dowódcą eskadry lotniczej Grupy Operacyjnej "Wisła"*. Rozmawiał (m.) Skrzydl. Pol. 1966 nr 22 s. 17, fot.
- MILCZANOWSKI Tadeusz: *Tacy byli komuniści*. W: *Z myślą o Polsce Ludowej*. Rzeszów 1963 s. 347-358, fot. M. in. o walkach z UPA w Rzeszowskiem.
- NA szlaku walk z UPA*. Na Straży 1947 nr 11/12 s. 4-5, ilustr.; nr 15/16 s. 6-7, ilustr. Dotychczasowe osiągnięcia.
- NAPAD na wieś i odsiecz. Akcja przeciwko dywersantom ukraińskim*. Gaz. lud. 1946 nr 131 s. 1. Dot. napadu na wieś Sieniawę pow. Lesko.
- NEUGEBAUER Zbigniew: *Czternastu spod Werhraty*. Na Straży 1964 nr 41 s. 12; nr 42 s. 12; nr 43 s. 12, 13; nr 44 s. 12; nr 45 s. 12; nr 47 s. 12. Z walk KBW.
- NOWAKOWSKI Henryk: *Tępimy banderowców*. Polska zbr. 1946 nr 191 s. 2. Z działań oddziałów WP.
- NOWIŃSKI Marian: *Śladami walk w Bieszczadach: Między Baligrodem i Jabłonkami*. Żołn. Woln. 1965 nr 233 s. 2, fot.; nr 235 s. 2, fot. Sprawozdanie z podróży wojskowo-historycznej.
- PIWOŃSKI J.: *Powstanie Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego woj. lubelskiego i ich walka przeciwko zbrojnemu podziemiu* = poz. 180.
- PLĄSKOWSKI Tadeusz: *Bój pod Jabłonką 28 marca 1947 r. i śmierć generała Karola Świerczewskiego*. Małop. Studia hist. R. 7: 1964 z.

1/2 s. 79-95, schem. Fragment pracy magisterskiej.

PLĄSKOWSKI Tadeusz: *Generał broni Karol Świerczewski-Walter, życie i działalność w Polsce Ludowej (sierpień 1944 — marzec 1947 r.)*. Praca magisterska pod kier. Marii Turlejskiej. Wwa 1963 k. 155, zał. 4, tabl. 5 + 24. Wojskowa Akademia Polityczna.

PLĄSKOWSKI Tadeusz: *Ostatnia inspekcja gen. Karola Śczerwskiego-Waltera (23-28 III 1947)*. Zesz. nauk. WAP 1963 Ser. hist. nr 9 s. 13-28, szkic. Fragment pracy magisterskiej.

POGROM band ukraińskich. 49 terrorystów zastrzelonych w lasach. Robotnik 1946 nr 135 s. 2. Wojsko w walce z oddziałem UPA "Dudy" w lasach ładowskich.

POKRZYWA J.: *Wiele przeszliśmy rzek* = po. 181.

PRZYBYŁ W.: *Drukarnia UPA zbitya*. Na Straży Demokr. 1947 nr 25 s. 9. Przez Oddział MO z Bełżca.

Ren.: *Banda "Wesołego" przestała istnieć*. Na Straży Demokr. 1947 nr 3 s. 4. Dot. bandy UPA zlikwidowanej przez oddział KBW.

RADOMYSKI J.: *Herszt — oficer SS zabity. Banda przestała istnieć*. Polska zbr. 1946 nr 196 s. 2. Rozbicie bandy UPA przez oddział kpt. Szymandery.

RADZISZEWSKI: *W walkach z bandami UPA*. Polska zbr. 1946 nr 185 s. 2. Zdobycie obozu 200-osobowej bandy UPA przez jednostkę płk. Gajbowicza, 26 VII 1946 r.

RĄBCA Antoni: *Banda leśna "Dudy" poszła za kratki. Zbrodniarze poniosą zasłużoną karę*. Polska zbr. 1946 nr 214 s. 2. Opis akcji rozbicia bandy UPA przez wojsko.

ROLICKI Jacek T.: *Jak zdobyto bunkier kurierski*. Polska zbr. 1947 nr 132 s. 5, 6. Metody walk żołnierzy z bandami UPA.

ROLICKI Jacek T.: *Na tropach UPA*. Żołn. pol. 1947 nr 20 s. 6, ilustr. Reportaż z walk.

ROLICKI Jacek T.: *Żołnierze w walce z UPA*. Polska zbr. 1947 nr 135 s. 6, ilustr.; nr 137 s. 5; nr 139 s. 5; nr 141 s. 6; nr 143 s. 6; nr 147 s. 5; nr 154 s. 5. Reportaż specjalnego wysłannika "Polski Zbrojnej".

ROZBICIE bandy UPA. Polska zbr. 1947 nr 18 s. 3. Walka żołnierzy WP z bandą w okręgu przemyskim.

- ROZBICIE bandy UPA. Zabito 15 banderowców.* Gaz. lud. 1946 nr 266 s. 4. Przez oddział WP w pow. Lesko.
- ROZBICIE bandy ukraińskich dywersantów pod Przemyślem.* Życie Warsz. 1946 nr 140 s. 1. Przez pułk lekkiej artylerii WP.
- RUDNICKI D.: *Z doświadczeń pracy podczas akcji specjalnych.* Praca pol.-wych. w Wojsku 1947 nr 10/11 s. 43-45. Praca pol.-wych. w czasie walk z bandami UPA.
- RZEPSKI Stanisław: *Szlakiem 32 budziszyńskiego pułku piechoty.* Wwa 1959 8° s. 223, tabl 28, szkic 1, portr. Wojskowy Instytut Historyczny. M. in. traktuje o walkach z bandami na Rzeszowszczyźnie (s. 179-183).
- RZEPSKI Stanisław: *Szlakiem 37 pal. Z dziejów 37 łżyckiego pułku artylerii lekkiej.* Wwa 1965 Wydawn. MON 16° s. 314, tabl. 32, szkice 4 i w tekście, fot. Wojskowy Instytut Historyczny. M. in. Walki z bandami na Rzeszowszczyźnie (s. 236-262).
- SAWICKI Ryszard: *Na tropie bandy* ["Hrynia"]. Za Woln. Lud 1966 nr 12 s. 10, 11, rys.
- SAWICKI Ryszard: *Ostatnia inspekcja.* [gen. K. Ścierczewskiego]. Za Woln. Lud 1966 nr 6 s. 1, 8.
- SAWICKI Ryszard: *Tropami UPA.* Żołn. Woln. 1964 nr 182 s. 5, 6. Fragment części końcowej pracy "*Z pamiętnika oficera*", która uzyskała 3 nagrodę w konkursie "Pamiętnik oficera".
- SAWICKI Ryszard: *3 × tak.* Żołn. Woln. 1965 nr 285 s. 6. Fragm. nadesłanych na konkurs wspomnień pt. "*Śladami band UPA*".
- SIERUGA Donat: *O wschodzie słońca. W 19. rocznicę utworzenia KBW.* Żołn. Woln. 1964 nr 118 s. 5, fot. O likwidacji bandy "Bera".
- SIUZDAK Antoni: *Problemy wychowania w 9 dywizji piechoty w okresie walk z bandami Ukraińskiej Powstańczej Armii od maja 1945 do stycznia 1947.* Praca magisterska pod kier. Tadeusza Pasierbińskiego. Wwa 19622. Wojskowa Akademia Polityczna.
- SKŁAD amunicji w cerkwi.* Gaz. lud. 1946 nr 203 s. 4. Rozbicie bandy UPA w Baligrodzie i zdobycie jej arsenału.
- SOBIESIAK Józef: *Śmierć nadeszła z ukrycia.* Żołn. Woln. 1965 nr 291 s. 6, 5. Z walk 35 pp z bandami w 1947 r.

- SOKOŁOWSKI Marek: *Szlakiem walk Wojska Polskiego z UPA w latach 1945-1948*. Polska lud. T. 5: 1966 s. 235-238. Sprawozdanie z podróży historycznej pracowników i słuchaczy WAP.
- SUKCESY WP w walce z banderowcami. Gaz. lud. 1946 nr 329 s. 2. Rozbicie bandy "Burlaka", "Nieczaja", w woj. rzeszowskim.
- SZCZYPEK Antoni: *Krew naszych kolegów nie pójdzie na marne*. — *Ścieżki prowadzą do bandyckich bunkrów*. — *Pierwsze strzały* [pow. włodawski, 1946 r.] — *Pod Bełzem i Żużlem* [1946 r.] — *Likwidacja podziemnego szpitala* [1946 r.] Granica 1960 nr 5 s. 10; nr 7 s. 10; nr 12 s. 6, ilustr.; nr 13 s. 7; nr 18 s. 7, ilustr. Z walk WOP.
- SZCZYPEK Antoni: *Pierwszy dzień*. Granica 1960 nr 4 s. 7. Pierwsza potyczka żołnierzy 36 pp z bandą UPA, w trakcie przejmowania od żołnierzy radzieckich ochrony połudn.-wsch. granicy Polski.
- SZCZYPEK Antoni, Żyłka Władysław: *Pionierzy granicznego ładu*. Oprac. ... Granica 1960 nr 46 s. 7; nr 48 s. 7; nr 51 s. 7; nr 52 s. 5; 1961 nr 3 s. 5; nr 4 s. 5. Z walk oddziałów WOP i KBW w Bełzie, Żużlu, Tudorkowicach i okolicach Rawy Ruskiej z UPA.
- SZELAŃGOWSKI Władysław: *Kryptonim "Bastion"*. Wstęp: Wiesław Szota. Wwa 1966 Wydawn. MON 16° s. 291. Wspomnienia z działań 5 pp WP w składzie Grupy Operacyjnej "Wisła" w walkach z bandami UPA, 1946-1967. Toż: Wyd. 2. Wwa 1968 jak wyd. 1966.
- SZOTA Wiesław: *Działania jednostek ludowego Wojska Polskiego przeciwko zbrojnemu podziemiu*. W: *W walce o utrwalenie władzy ludowej 1944-1947*. Wwa 1967 s. 258-278. Działania przeciwko ukraińskiemu i rdzimu podziemiu zbrojnemu.
- SZOTA Wiesław: *Zarys rozwoju Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Armii Powstańczej*. Wojsk. Prz. hist. R. 8: 1963 nr 1 s. 163-218, szkic, schem., fot. M. in. udział ludowego Wojska Polskiego i KBW w likwidacji band UPA.
- SZWEJGIERT Bolesław: *Jeszcze o walkach z bandami UPA. Na marginesie pewnego wystąpienia na sesji naukowej PAN*. Wojsk. Prz. hist. R. 5: 1960 nr 2 s. 334-336. Na marginesie wystąpienia ppłk Kazimierza Sobczaka w dyskusji nad referatem Ignacego Bluma.
- SZYMAŃSKI Stanisław: *Bieszczady w ogniu*. W: *Reperowicz Stanisław*:

Pamiętniki oficerów. Wybr. i oprac. ... Wwa 1967 s. 383-415. Wspomnienia z walk 30 pp z bandami UPA (sierpień 1945-grudzień 1946).

TURSKI Zygmunt: *Churchill zagrzewa banderowców. Sotnia "Jara" przestała istnieć.* Polska zbr. 1946 nr 153 s. 5. Wojsko w walce z bandami UPA.

TURSKI Zygmunt: *Na tropach "bulbowców".* Polska zbr. 1946 nr 94 s. 2. Reportaż z rozbicia bandy "bulbowców" przy współpracy radzieckiej straży granicznej.

TULISZCZAK Mikołaj: *9 drezeńska dywizja piechoty w walce z UPA i polskim podziemiem zbrojnym (maj 1945-listopad 1947).* Praca magisterska pod kier. Marii Turlejskiej. Wwa 1966 k. 189, zał. 1. Wojskowa Akademia Polityczna.

UPLAWA J.: *Jak rozbiliśmy bandę "Ołynia".* Polska zbr. 1946 nr 249 s. 2, ilustr.

URNIAŻ T[eofil]: *Z pościgu za bandą "Burlaka".* Polska zbr. 1947 nr 160 s. 4, ilustr.; nr 161 s. 5; nr 164 s. 5; nr 165 s. 4; nr 168 s. 5; nr 169 s. 6; nr 172 s. 4, ilustr.; nr 173 s. 5; nr 175 s. 5; nr 179 s. 3. Z walk żołnierzy WP.

WAŁACH S.: *Wspomnienie o walce ze zbrojnym podziemiem w Krakowskiem* = poz. 146.

WIEREMIEJUK Jan: *Krzyże przy drodze.* Żołn. Woln. 1965 nr 255 s. 6. Fragm. nagrodzonej pracy pt. "Bieszczady żołnierską krwią i potem obficie zroszone".

WIEREMIEJUK Jan: *W Bieszczadach.* Żołn. Woln. 1967 nr 175 s. 6. Z walk 7 kombinowanego pułku piechoty w operacji "Wisła".

WINIARSKI Mieczysław: *Na straży spokoju, ładu i porządku. Jak walczyliśmy z bandami UPA. Ze wspomnień milicjanta.* Głos Ludu 1946 nr 340 s. 6. Reportaż z akcji likwidacyjnej pod Przemyślem.

WIŚNIEWSKI Edward: *Organizacja i walka 8 rzeszowskiego oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza z ukraińskim nacjonalistycznym podziemiem (październik 1945-lipiec 1947).* Praca pod kier. Marii Turlejskiej. Wwa 1964 k. 93, tabl. 9. Wojskowa Akademia Polityczna.

WLEZIEŃ: *200 banderowców zabitych kilkuset rannych.* Polska zbr. 1946

nr 192 s. 2. Rozbicie dużych oddziałów banderowców przez jednostkę ppłk. Wygnańskiego.

WŁODARCZYK J.: *Jak rozbiliśmy bandę "Kryłacza"*. Polska zbr. 1946 nr 279 s. 2. Z działań wojska.

WOJCIECHOWSKI Edward: *Ten sam los czeka resztki band UPA*. Na Straży Demokr. 1947 nr 15 s. 8. MO w walce na terenie pow. lubaczowskiego.

WOJSKO *ochrania ludność przed bandami ukraińskich dywersantów*. Polska zbr. 1946 nr 121 s. 2. Rozbicie silnej grupy banderowców pod Sośnicami w pow. przemyskim.

WOJSKO *w walce ze zbrodnią*. Żołn. pol. 1947 nr 1 s. 16-17, ilustr. Rozbicie band UPA "Hrynia" i "Bira".

WOJSKO *walczy z bandami UPA. Oddziały WP zniszczyły 75 bunkrów*. Polska zbr. 1946 nr 267 s. 1. Dane liczbowe dot. osiągnięć wojska w walkach z bandami UPA na terenie woj. rzeszowskiego.

WOLIŃSKI Stanisław: *Wojsko likwiduje bandy*. Gaz. mors. 1946 nr 195 s. 3. Korespondencja z walk z bandami UPA w okolicach Sanoka.

WOŁOSZYN Włodzimierz: *Pod Budziszynem i Dreznem. Z dziejów 30 pułku piechoty*. Wwa 1963 Wydawn. MON 16° s. 353, tabl. 32, map 12 i w tekście, portr. Wojskowy Instytut Historyczny. M. in. walki z bandami UPA.

WÓJCIK Jan: *Rozbicie bandy "Małyniaka" dowodzonej przez Niemców*. Polska zbr. 1947 nr 19 s. 2. Walka pododdziału WP w pow. leskim m. Tworylna.

WÓJTOWICH Czesław: *Podstęp*. Oprac. (L.S.) Żołn. Pol. Lud. 1964 nr 9 s. 4, portr. Z walk z bandami UPA na Lubelszczyźnie.

ZAKRZEWSKI Maciej: *Bataliony specjalne KBW*. Na Straży 1947 nr 18 s. 4-5, ilustr. Z działań przeciwko bandom UPA.

ZIAJA Leon: *Komunikat o podróży wojskowo-historycznej [1965] na tereny walk z UPA*. Zesz. nauk. WAP 1965 Ser. hist. nr 12 s. 108-111.

ZOTCZYK Henryk: *Historia 5 mazurskiej brygady saperów 1944-1947* = poz. 451.

ZUPEŁNE wyłączenie band UPA w Jarosławskim Rzeczpospolita 1947 nr 199 s. 6. Podziękowanie PRN dla żołnierzy WP.

ŻMUDA Czesław: *Z historii naszego 20-lecia: Bój pod Jabłonką* [1946 r.] — *Walka WOP z bandami UPA. — W wilczym gnieździe. — Wigilia w Jasielu* [1945 r.] — *Na wysuniętym posterunku* [pod Wetliną]. — *Zasadzka pod Lubaczowem. — W Bieszczadach*. Granica 1965 nr 49 s. 11, fot.; nr 50 s. 11; nr 51 s. 10, fot.; 1966 nr 1 s. 6, 7, 23, fot.; nr 2 s. 10, fot.; nr 3 s. 10, fot.; nr 4 s. 10, fot.; nr 5 s. 10, fot.; nr 9 s. 12, fot.

ŻMUDA Czesław, Dobrański Zbigniew: *Tragedia jasielskiej strażnicy. W Jaśliskach i nad brzegami Wetlinki*. Granica 1963 nr 15 s. 11, fot.; nr 16 s. 11, fot.; nr 22 s. 11, fot.

ŻMUDA Czesław, Ławski Jan: *Bieszczady 1946: GO "Rzeszów" przystępuje do akcji. — Pod Jabłonką. — Bój pod Kożuszkiem. — Garnizon w walce. — Bój nad Solinką*. W Służbie Ojczyzny 1967 nr 11 s. 12, 13, fot.; nr 12 s. 12, 13; nr 13 s. 10, 11; nr 16 s. 6, 7, fot.; nr 17 s. 10, 11, fot.

ŻYMIERSKI [Michał]: *Marszałek ... o sytuacji w powiatach nadgranicznych. Odpowiedź na interpelacje poselskie*. Polska zbr. 1946 nr 5 s. 1, 2. Dot. walk w pow. przemyskim.

V. ЛИСТИ

Вельмишановні Редактори "Літопису УПА!"

Найщиріші GRATULACIJE з приводу видання I-го тому "Літопису УПА". Треба погодитись з опінією рецензента, який каже: "Цей перший том можна би вважати бойовим відзначенням колишніх вояків УПА" (В. Сірський, "Вісті Комбатанта", ч. I/1977, стор. 74) та з думкою передплатників, які розцінюють появу "Літопису" як "гарне і цінне під кожним оглядом видання", чи "історичної ваги почин" ("Вісті Комбатанта" ч. I/1977, стор. 75). Цей почин відноситься до найбільш бурхливого і трагічного періоду в історії нашого народу, про який Радянський Союз дотепер не опублікував майже жодних власних документів, правдоподібно побоюючись виявлення правди, якої жонді фальсифікації заступити не зможуть.

Напевно і в німецьких архівах є ще багато документів, що відносяться до української проблематики, дотепер непублікованих і незнаних, а польська сторона, хоча на українські теми пише найбільше (із зацікавлених сторін) та все таки не стати їй не об'єктивізм, тож і за всі кривди вчинені українському народові всіма окупантами (включно з поляками) обвинувачує лиш "українських націоналістів".

Якщо йдеться про саму назву "літопис" та замір видавати його серійним книжковим виданням, то це має те значення, що його можна буде друкувати в неограниченому накладі і часі, навіть майбутнім поколінням, якщо знайдуться суттєві, непубліковані досі документи. Саму появу першого тому годиться привітати як дуже відрадне явище. Було б побажаним, щоби у чергових томах поміщувати статті й документи всіх політичних середовищ, що зрештою є заміром Редакційної Колегії і бажанням читачів, а це дасть основу для більш всестороннього наświetлення подій минулих літ в Україні. А ми, українці, а особливо колишні вояки УПА, зобов'язані зробити це якнайбільш всесторонньо і об'єктивно, бо не маємо причини викривляти історичної правди. Вона по нашій стороні. Це засвідчують навіть чужинці. Як приклад може послужити цитата із книжки польського автора Ришарда Кожецкого, який у своїй праці "Квестія українська в політиці III

Жеши, 19331945" (В-во "Ксьонжка і Ведза", Варшава 1972, стор. 15) м. ін. каже: "Часами опінії українських націоналістичних кругів були засакууючо об'єктивні або щирі".

Правдою є, що багато цінного матеріалу було знищено внаслідок воєнної хуртовини, а ще більше сама УПА нищила його після використання з огляду на дуже глибоку конспірацію. Все ж таки, на мою думку, було б побажаним по змозі покористуватись також і чужими архівними матеріалами та дати більш всесторонню і широкую оцінку підложжя і причин постання УПА. І, хоча стаття І. М. Коваленка "Цілі і методи німецької імперіалістичної політики на окупованих теренах" (Літопис УПА, том І, стор. 57-102) дає повний образ цієї політики, не пошкодило б може підбудувати цю "політику" конкретними фактами на доказ практичного впроваджування її в життя, особливо на українських землях. А якщо тепер уже запізно, то хіба доцільним було б подати це в чергових томах, яких темою будуть дії УПА на інших українських землях.

Для прикладу лиш, дозволю собі покликатись ще раз на названу вище працю Р. Тожецкого, який для її опрацювання використав матеріали і документи п'яти польських державних архівів і одного німецького (у Потсдамі), двадцяти політичних видань (друком), шістнадцяти видавництв часописів і щоденників та понад сотню інших опрацювань. І, хоча його праця, як цілість, не може бути оцінена як об'єктивна, все ж таки деякі твердження є правильні та об'єктивні. Наприклад на сторінці 347 автор подає, що проблема українського націоналізму складна, многогранна, сягаючи своїм корінням дев'ятнадцятого століття, а в деяких аспектах вісімнадцятого, а навіть сімнадцятого століть. І далі: "Одне є цілком певне — українського націоналізму не розбудила ані Австро-Угорщина, ані Німеччина". На сторінці 11-ій каже: "Скрайній шовінізм українських націоналістів мав глибокі корені, сягаючи історичних досвідів цього народу протягом віків, і в міжвоєнному періоді, в наслідок суспільно-політичної дискримінації яку застосовували супроти українського народу на його власній території під чужим пануванням". На сторінці 172-ій Р. Тожецкий твердить, що "На консолідацію внутрішніх сил українського націоналізму вплинула німецька і польська політика. Перша давала надії, які опісля виявились облудними, друга консеквентно визнавала право українців до власної державности лише на обширі СРСР, негувала право українців в Західній Україні до громадянських свобод в ділянці політично-господарського і культурного життя, зорганізовано в окремих національних формах".

Із зрозумілих причин автор не згадує в тому місці про політику СРСР та її вплив на консолідацію українських сил, але в іншому місці (на сторінці 8-ій вступу) каже так: "По Першій світовій війні землі України залишились у складі чотирьох держав, з яких Польща, Румунія і Чехо-Словаччина (беручи до уваги різниці) не потрапили розв'язати української проблеми згідно з волею її населення. В УРСР, ..., не обійшлося також від хибних напрямних. Помилки політики культуру одиниці причинились до росту ворожої пропаганди, ..."

Там, в СРСР, всіляке лихо виправдується "культom одиниці", хоча хіба й сам автор дуже добре знає, що джерелом лиха, зла, біди, нужди, терпіння фізичних і духових, є сама система і великоросійський шовіністичний імперіялізм.

В Україні мінялись окупанти: росіяни, поляки, німці, румуни, мадяри, чехи і словаки, але не підлягала зміні (з деякими різницями) їхня політика гроблення, денаціоналізації, дискримінації, фізичної ліквідації українського народу. Засоби цієї політики були різні, залежно від культурного рівня окупанта.

Вікові кривди доповнили чару терпіння українського народу. Постання УПА було стихійною konieczністю самооборони, яку опісля зорганізувала і очолила Організація Українських Націоналістів.

Український нарід кривдили усі без виїму окупанти, а між іншими й поляки, що потверджує і Р. Тожецькі. Обговорюючи польсько-українські взаємини на сторінках 170-172, 190, 192 і 243 названої на вступі його праці, навітлює ось що: "Практично вже у 1936 р., відомим було, що нормалізація польсько-українських взаємин була фікцією політики санаційних урядів..." Дальше автор вказує на атаки української сторони на "безглузду польську політику ліквідації (української церкви — ІЛ) особливо в Люблінщині в роках 1938-1939, "тиску зі сторони реакційних військових кіл із східних теренів (особливо офіцерів КОП) на волинських селян, щоб змінювали православне віровизнання на католицьке (м. ін. знаний скандал у селі Гринки)", "на брутальні атаки поліції на крайню українську лівницю".

Названий автор не поминув також питання "... диференціації українського народу на русинів, гуцулів, лемків, які ніби не були українцями". Він звернув також увагу на спроби розбивання українського народу псевдотеоріями про те, що в багатьох районах селянство виводилось з бувшої польської шляхти.

В ділянці сільського господарства автор вказує на "релятивне зменшення українського стану посідання, будьто почерез ревіндикацію дібр православної церкви, або уніятської, в користь католицького

костюлу шляхом форсування польської колонізації.

Також в культурно-освітній ділянці ситуація українців під Польщею не була заavidною. Як каже Р. Тожецькі — "Кількість українських шкіл зменшилась на біля 20%... Трагічну ситуацію на Волині, де понад 130 тисяч дітей залишилося без науки, поправлено лиш у мінімальному ступені (як на тамошні потреби). Кількість українців студіюючих у польських вищих школах не змінилася від кількох років".

Якщо до вище наведеного додамо терористичні пацифікації, брутальні атаки польської поліції на українських патріотів, — будемо мати поняття про фізичні і духові терпіння українців під польською санаційною владою. А коли у вересні 1939 р., по упадку Польщі, в Західній Україні запанував новий окупант "визволитель — СРСР", доля українського народу не покращала, а навпаки — ще погіршилася. Ось що м. ін. розказує Осип Дяків-Горновий, якого твори зібрані в праці п. н. "Ідея і чин" (Видання Товариства Колишніх Вояків УПА, Нью-Йорк — Торонто — Мюнхен, 1968): "Основним засобом визиску колгоспника являються високі хлібопоставки, які держава (тобто партія) забирає задармо". Хлібопоставки, як також м'ясопоставки нараховується від загальної площі закріпленої за колгоспом, а не від якості і кількості засівів, врожаїв, чи кількості худоби.

Іншими засобами визиску колгоспників є високі оплати (визначені державою) за услуги МТС-ів та високі норми виробітку. Робітник в СРСР є експлуатований набагато більше як у капіталістичному світі. "В СССР, — каже Дяків, експлуаторська кляса утворилась не на основі приватної власности, а на основі необмеженої політичної влади одної партії". Робітник змушений виробляти "нечувано важкі" норми виробітку, за дуже низьку платню, якої не стає на купівлю (не від кого іншого як саме від держави, тобто партії) харчових продуктів і промислових товарів.

Подібно експлуатує СРСР також трудову інтелігенцію. "Нужда, недоїдання, жакливі житлові умови, руїна здоров'я — це щоденні супутники працюючого СССР", якого в додаток силою женуть на мітинги, або голосувати у виборах до різного шабля рад.

"... ми знаємо, твердить Дяків, що коли народ Західної України одностайно й організовано бойкотував т. зв. вибори до Верховної Ради СССР 10-го листопада 1946 р. і до Верховної Ради УССР 9-го листопада 1947 року, то большевицькі злочинці застосували найдикіший терор. Вони ввели до кожного села енкаведівські гарнізони, які під штиками гонили людей до виборчих приміщень, били, ломили руки, стріляли..."

Гарасим Хвиля у своїх спогадах "В лавах УПА на Волині" (Наклад Товариства Бувших Вояків УПА в ЗСА і Канаді, Нью-Йорк, 1957) так м. ін. розказує про початки більшовицької влади на Волині: "Сільський совет почав переписувати, скільки і якого хто має маєтку. На підставі тих списів наложено високі податки збіжжям, м'ясом, грішми, молоком (чи корова доїться, чи ні), яйцями, медом, овочами, а навіть свинячою шкірою". Хто не був спроможний вив'язатись із наложених податків, "тоді приїздили з району з міліцією і все продавали, навіть чоботи з господаря. Або визначували суд, який, звичайно, засуджував 'на білі ведмеді'. І, знов арешти, заслання. "По інших селах діється те саме. Через село переїздить валки людей, яких транспортують на Сибір". Або: "Люди ходять обдерті, босі. Немає що купити і немає защо. В кооперативах на полицях можна побачити лише водку, махорку, сірники, олівці й зошити. Сіль привозять рідко, цукру зовсім немає".

Так, як українського націоналізму не розбудила Австро-Угорщина, ані Німеччина, так УПА не постала з мрії горстки, чи групи людей, але ставали українські сини і дочки до боротьби і оборони належних їм прав і правди у своїй хаті, в якій терпіння від поколінь наростали одні на другі, а примусове рабство дійшло краю людських терпінь.

Український нарід, в якій частині України не жив би, тямив усі спричинені йому доцільно кривди. Пригадати б хоч штучно зорганізований голов в Україні 1933 року. Данилю Шумук у своїх споминах "За східнім обрієм" (Видавництво Смолоским ім. В. Симоненка, Париж — Балтимор, 1974, стор. 438) наводить таке: "За квітень, травень і червень 1933 року у нашому селі (розповідь Павла — ІЛ) вмерло з голоду 700 чоловік. Траплялися і людодїства. В одній хаті у піддувалі знайшли сім дитячих голівок, а в нашого сусіда Степана Вижки вигорнули з піддувала одну голівку. Ми навіть бачили ту дівчинку, що пішла до їх хати і звідти вже не повернулась. А мене мама прив'язувала до ніжки стола, щоб я десь не вибіг і щоб мене не з'їли". А на сторінці 436: "Важко про те розповісти. Ось, приміром, на нашому кутку, який називали Комишки, було 12 дворів, а смерть не торкнулася лише двох сімей, тих, що мали корови. А чотири сім'ї вимерли повністю і шість частково". "... хліб на трудодні видали всім восени 1932 року, а в грудні розпорядилися, щоби всі колгоспники весь одержаний ними хліб на визначене число повернули державі. Після того члени КНС (Комітет Незаможних Селян) з уповноваженими райвиконкомку ходили від хати до хати і забирали весь хліб, до однієї зернини..."

В 1941 році, на зміну більшовицькому окупантові, на українські землі прийшов новий — самовпевнений, бундючний "іберменш", здичавіла bestія у людському тілі — гітлерівський жорстокий розбійник і приніс українському народові нові злидні, жах і смерть.

Ось частина спогаду Гарасима Хвилі: "... Аж до одного ранку, коли була мряка, автами приїхали до села (Туличів — ІЛ) німці. Усіх мешканців зганяли в одно місце. Хто втікав, або ховався, того вбивали. Відібрали всіх старших віком мужчин і жінок, вивели за село, змусили викопати яму — усіх постріляли і яму засипали. Дітей та людей у середньому віці позганяли на автомашини і повезли до Ковля". Там їх "замкнули по гетто", звідки ганяли на різні роботи.

Від німців брали приклад і поляки. Г. Хвиля розповідає м. ін. таке: "Польські численні боївки з опірного пункту в селі Купичів зайняли і спалили багато сіл (Черніїв, Свинарин, Дажва, Осмиговичі, Літин і інші). УПА робила різні заходи, щоб якось домовитись, але поляки були настроєні непримирливо".

І далше за Г. Хвилею: "Села Осерків не можна пізнати. Хати попалені. В одній хаті знайдено повно трупів — жінок і дітей — жорстоко помордованих. В іншій хаті старий чоловік і жінка зв'язані разом, поколоті багнетами. В церкві повно трупів".

На тему українсько-польського антагонізму в часах німецької окупації Р. Тожецькі пише м. ін. таке: "Українсько-польський антагонізм одержав додатковий поштовх (в оригіналі "бодзец" — ІЛ) тим більше, що до Львова почали проникати впливи польського підпілля". Делікатний вислів, з якого легко догадатись цілей "проникання впливів" польського підпілля до українського міста Львова.

Названа на вступі праця Р. Тожецького, в цілості присвячена саме українській проблемі в політиці III Райху, але тут можна послужитись кількома прикладами, наводячи думки автора: "Гітлерівці стриміли до загарбання величезних теренів, де німці становили б лиш еліту; хлопів і германських робітників належало б спровадити з країн Західної і Північної Європи, а з нечисленного (тубильного) населення створити верству невільників, сучасних гелотів. Цю нелюдяну політику розпочато вводити в життя в часі війни, мимо того, що Гітлер в засаді доручував повздержатись із ширшою її реалізацією до повоєнного періоду. Це одначе не означувало, щоб взагалі понехати підготовчу фазу. Отже мордовано людність, граблено українську землю і її мешканців".

16-го липня 1941 року, в головній квартирі Гітлера відбулась конференція, на якій Гітлер в присутності Герінга, Гімлера, Бормана,

Кайтля і Розенберга (цитуючи слова Р. Тожецького — ІЛ) "... образливо представив, з властивою йому мегальоманією, ціль своєї політики на сході (в тому й в Україні): "Засадничо йдеться про те, щоб цей величезний калач (терен) зручно поділити, щоб ми ним поперше — заволоділи, подруге — управляли, потрете — могли його експлуатувати". Вже І Х 1941 р. появилось славне гітлерівське розпорядження про закладників. Розстрілювали, або вішали публічно одноразово десятки, а то й сотки, зовсім в нічному невинних людей.

Історія України, а особливо кожна сторінка її новітньої доби писана живою, невинною кров'ю Українця, бо ближчі і дальші сусіди намагались бути панамі в Україні, а Українця перетворити в невольника, "новітнього гелота", або фізично знищити. Щоб цю ціль досягнути, всі окупанти стосували ті самі методи утиску і терору, деколи менш — деколи більш жорстокі. То ж і Український Нарід не міг бути пасивним свідком своєї власної загибелі з рук чужинців. Чуже, терористичне, жорстоке панування окупантів, змусило його до самооборони, яка у своїх проявах мусіла бути кривава.

Р. Тожецькі про боротьбу з УПА м. ін. каже: "Боротьба з її відділами була виїмково кривава. Охопила обшир СРСР, Чехо-Словаччини і Польщі".

Вікова неволя, пониження, дискримінація (під кожним оглядом), пацифікації, тюрми, заслання в Сибір, у концентраційні табори, вивози на примусові роботи, виселення, переселення, фізичні тортури, розстріли, шибениці — оце доля Українського Народу під чужим пануванням. І, яким би словом таку долю не назвати, — це нечувана кривда, що в естві Українця нагромаджувалася віками, досягнувши zenіту саме за окупації українських земель гітлерівською Німеччиною. Нагромаджені почуття кривди вибухнули силою стихійного глибокого бажання зірвати кайдани неволі, самооборони перед фізичною загладою та пімсти за всі заподіяні кривди. А, цей спонтанний вибух гніву і пімсти, в силу обставин, мусів також проявитись деколи в жорстоких формах самооборонної боротьби. І, хоча кривава та нерівна боротьба не мала шанс перемоги і створення власної державности, — вона була вислідом життєвої конечности для Українського Народу, а початок їй дали саме Полісся і Волинь.

December 5, 1974

World Lemko Federation
P.O. Box 202
Camillus, N.Y., 13031
USA

Gentlemen:

Enclosed is a check in the amount of seven dollars, for which I request that a copy of your "Annals" be mailed to me at the address below.

I also request information about other books or publications that your organization sponsors or distributes.

Cordially,

John Basarab

---

8 Muenchen 81
Radio Liberty
Arabellestrasse 18
Germany

Бібліотека

До
Світової Федерації Лемків
Камілус — ЗСА

Високоповажані Панове,

Вітаємо Вас з появою Ваших Анналів. Вправді Ви не прислали їх для нашої бібліотеки, але один з лемківських патріотів засоромився, що ми їх не дістали і подарував нам їх. Будемо вдячні, як на майбутнє не будете нас забувати.

Поважно виглядає Ваш збірник. Ось статті проф. Пастернака, Кучинка, Красовського, в яких є зазначена література, виглядають поважно і збірник набирає вагомості. Стаття про музику З. Лиська немає літератури, але це піонерська робота і обґрунтована іншими твердженнями. Та є статті, які не мають поданої літератури а рівночасно відписано із творів цілі речення, відступи так, що мусить викликати недовір'я. Старайтеся оминати таких авторів, вони обнижують вартість книги. — Також добре, що Ви дали І. Нечуя-

Левицького "З мандрівки в горах".

Бажаємо дальших успіхів і задоволення із проробленого діла та залишаємося з висловами правдивої пошани!

За Бібліотеку НТШ-Сарсель:

Дарія Сіак

Slavic Collections
Yale University Library
Box 1603A Yale Station
New Haven, CT. 06520

Sept. 2, 1975

World Lemkos' Federation
P.O. Box 202
Camillus, N.Y. 13031

Gentlemen:

We received from you one issue* of your *Annals*. From it we can see that it would be interesting to our students and to our faculty. We wonder if you would be willing to send it to us as a gift?

We look forward to your reply. *

Sincerely,

(Mrs.) T. Rannit,
Associate Curator

December 23, 1976

Dr. John Hvozda
World Lemkos Federation
P.O. Box 202
Camillus, New York 13031

Dear Dr. Hvozda:

Thank you very much for your thoughtful letter and for sending a copy of the second volume of your journal. I think you deserve congratulations

for the generally informative contents and the handsome looking journal you have produced.

Since you asked specifically for criticisms, I might make the following comments. The contents of this issue seem to dwell exclusively on post-Second World War developments. A scholarly journal usually strives to cover the subject with greater chronological spread, as well as to avoid some of the political style phrases that appear in the articles and some editorial comments. Let the historical facts speak for themselves. I would also urge you to increase the percentage of English-language articles. The Lemkian Region deserves to reach the attention of a broader scholarly community than can be achieved through the use of Ukrainian or Polish. You are correct, of course, in publishing documents in the original...

Although I do not work on Lemkian history *per se*, from time to time I may be able to submit material for your consideration.

Enclosed I am sending my comprehensive historiographical guide which may be reviewed in your journal. There are several references to the southern Lemkians in Czechoslovakia and Yugoslavia.

With best wishes for the holiday season, I remain,

Sincerely yours,

Paul R. Magocsi
Managing Editor

---

20. 2. 77

До світової федерації Лемків.

В. Ш. Пане Редакторе,

Щиро дякую Вам за вислання мені ч. 2 *Аннали* яке я дістала минулого тижня. Ця книжка повинна бути у кожної особи з Лемківщини. Тому пересилаю Вам чека за ч. 2 *Аннали*, що я отримала. Дуже прошу вислати мені ще 2 книжки ч. 2 *Аннали*. Посилаю чека на 3 книжки \$22.50. Ще раз щиро дякую Вам за вислання мені цінної книжки та дуже прошу о ще 2 книжки. Хай Господь Бог дає Вам добре здоров'я і благословить Ваші труди. З пошаною до Вас

Ю. Сенькович
Sydney, Australia

August 23, 1977

John Hvozda, LL. D.
World Lemkos Federation
P.O. Box 202
Camillus, N.Y. 13031

Dear Dr. Hvozda:

Thank you for your gracious kindness for sending me Volume II of the Annals. These documents are a great help to me to prove the persecution of Lemkos in Poland. I need them to do so before the Immigration Department for a young person who has applied for asylum in the United States.

Thank you again, and may God bless you abundantly in your work.

Sincerely yours in Christ,

Monsignor *Stephen J. Chrepta*

VI. МЕЦЕНАТИ

Мирон Мицьо

НАШІ МЕЦЕНАТИ

Петро і Анастасія Дембіцькі походять з Лемківщини.

Петро народився в 1903 р. в селі Куляшне пов. Сянік. Дружина Анастасія з роду Мельник народилася в 1904 р. в селі Мокре пов. Сянік. Обоє вони виростили у вирі Першої світової війни, а після неї, як дорослі і батьки, переживали польську несправедливість аж до Другої світової війни, після якої прийшлося їм нести тяжкий хрест трагедії, яка стрінула їх і все українське населення Лемківщини, Перемищини і Підляшшя.

Про події, переживання, епізоди і т. д., розказав нам Петро Дембіцький, що по змозі постарасьмось відтворити на цих кількох сторінках, щоби хоч в деякій мірі запізнати читача з умовами життя на Лемківщині під час і по Першій світовій війні, як рівнож з трагедією, яка стрінула цю княжу землю і її населення по Другій світовій війні. Це був час, коли ця найдельше на захід висунена українська територія зливалася кров'ю її найкращих синів і доньок, які в найтяжчу хвилину стали в її обороні перед новітнім варваром — поль-

ським шовінізмом, котрий у своїй злобі перетворився у звироднілий бандитизм, якого не знає історія людства 20-го століття.

Петро Дембіцький, як і всі інші його ровесники того часу, зростав в родині селянина-хлібороба. Початкову школу розпочав у своєму селі, але її треба було перервати з огляду на початок Першої світової війни.

Під час війни через його село проходили різні частини війська Австрії, Мадярщини і Росії. Територія Лемківщини майже цілий час перебувала під володінням Австрії аж до упадку в 1917 р.

Коли розпалася Австро-Угорщина, на Лемківщині не було ніякої влади і населення жило в непевності, бо не знало що буде далі і до кого буде належати ця територія. Така ситуація тривала десь до другої половини 1918 р.

Одної неділі, в другій половині 1918 р. в церкві в селі Куляшне появились якісь військові старшини, які після відправи в церкві затримали людей і один з них почав говорити. Про що він говорив — Петро Дембіцький не пам'ятає, але пам'ятає одне, що тоді перший раз у своєму житті, почув слово Україна і українці. До того часу люди називали себе русинами або греко-католиками.

Десь під кінець осені 1918 р. до села дійшла тривожна вістка, що поляки зі Сянока їдуть панцерним поїздом в гори. З тою вісткою Петро Дембіцький побіг до сусіда Івана Купера, який шойно повернувся з австрійської армії. Сусід Купер довідавшись про поляків, по кількох хвилинах задуми запитав: — Чи ти Петре маєш якусь зброю і набої? — Маю два кріси і набої до них — відповів Петро. Коли так, то послухай — сказав Купер. — Поляків на разі не маємо чого боятись. В горах повсталася Команецька Республіка і скоро буде побір до українського війська. А тепер іди і принеси зброю, а я піду і покличу ще кількох хлопців. Коли Петро Дембіцький повернув з крісами, на нього вже чекало трьох старших хлопців. Опісля сусід Купер повісив усіх на гору Кичеру, що прилягала до залізниці, яку розділяла ріка Ослава. З гори Кичери польський панцерний поїзд, котрий спинався перед мостом, було видно як на долоні. Сусід Іван Купер оглянувши довкола терен сказав: Хлопці! Давай постріляємо! Хлопці на це тільки й чекали. Поляки почувши стрілянину, в їхньому напрямі, скоро від'їхали. На другий день вони знову під'їхали і стали на тому самому місці. Іван Купер зі своїми "вояками" знову відігнав поляків. Війна в такий спосіб тривала кілька тижнів. Але одного дня, вперше з польського панцерного поїзду, показався старшина і почав оглядати Кичеру через далековид. Іван Купер довго не надумуючись, взяв

поляка на приціл і вистрілив. Польський старшина повалився на землю вбитий. Та тим разом поляки не втікали, тільки навідворот, почали вискакувати з поїзду, і почали наступ на село Куляшне. В селі запалили одну хату, лапали селян, яких жорстоко катували, при чому питали де є українська армія. На жаль деякі селяни не витримали мук і сказали хто вбив польського старшину. Поляки у відході забрали трьох зі знаної нам п'ятки до Сянока. Опісля вони відсиділи по одному році в тюрмі в Вадовіцах. Сусіда Івана Купера полякам, помимо великої грошової нагороди, зловити не вдалось. Він після упадку Команецької Республіки подався на Чехо-Словаччину і там замешкав на стало.

За кілька днів поляки несподівано напали на українську станицю в Шавному, де на спаню помордували цілу залого, яка складалася з кільканадцяти осіб. Замордували там також одного хлопця зі сусіднього села Кожушне, якого називали "Федьо".

В 1924 році Петро Дембіцький, як найстарший син в родині, одружується з Анастасією Мельник і працює на господарстві з батьками, братом і трьома сестрами.

Щоби не ділити господарства поміж сестрами і братом, він по нараді з батьками і за згодою дружини Анастасії, в 1928 році виїжджає до Канади, щоб заробити грошей на сплату частин, що припадали для сестер і брата.

Прибувши до Канади він побачив, що умовини не є легкі. Було трудно дістати працю, бо вже наставали початки депресії. Доходило до того, що, щоб одержати працю, треба було заплатити (з-під стола) 100.00 доларів.

Під час перебування в Канаді Петро має досить вільного часу від праці і читає багато українських книжок та поглиблює свою національну свідомість.

По кількох роках надійшов час депресії і Петро Дембіцький, щоби не змарнувати тих трохи зароблених грошей, в 1931 році повертає з Канади назад до родини в селі Куляшне.

В селі він застає все майже так само як і залишив. Він дійшов до висновку, що щось треба робити в напрямі підвищення національної свідомости села, яка вже в тому часі не була задовільною.

По якомусь часі він знайомиться з Іваном Мицьом — волосним писарем в Шавному. Під його головством добре вже діяла Читальня Просвіти в селі Полонна пов. Сянік.

За порадою І. Миця, Петро Дембіцький береться до заснування Читальні Просвіти у своєму селі Куляшне, що стає дійсністю при

кінці 1932 року. На початках для відчитів він користав зі своєї власної бібліотеки, яку він привіз із собою з Канади. В дальшому користано з похідної бібліотеки Централі Читальні Просвіти в Сяноці. З читання книжок і газет на самих початках користало не більше, як 20-ть громадян. Ці самі люди були також і першими членами Читальні Просвіти. У скорому часі однак це число зросло до понад сто осіб. У зв'язку з цим зайшла потреба робити щось більше, як тільки займатись читанням книжок і газет. Саме тому Петро Дембіцький організує при Читальні Просвіти самодіяльний гурток, в якому рівнож бере живу участь його дружина Анастазія. І так, почались ставити на сцені драми, комедії і т. д. До того ж вони почали влаштуувати різні забави і фестини. В кожному разі в селі закипіло життя цілком відмінне від того, що було дотепер. Назріла велика потреба власного громадського дому, бо дотогочасна рентована домівка своїми розмірами стала замала. З тою метою почалася інтенсивна збірка грошей. Колядники з села Куляшне не лінувались іти з колядою на ціль будови громадського дому навіть до далеких довколишніх сіл. Вислано рівнож в цій справі звернення до земляків в Америці і Канаді. Так, що коли було майже все готове, цей задум перервала Друга світова війна.

В тридцятих роках на терені волості Шавне, до якої належало дванадцять сіл, організується так звана Українська Національна Група, яку очолює Іван Мицьо. До згаданої групи входили по кількох свідомих українців з кожного села. Належав до неї і Петро Дембіцький. Завданням групи було, щоб окрім національної активізації населення, брати живу участь у виборах до польського сойму. Належить додати, що всі члени згаданої групи були переслідовані польською поліцією, а найбільше її провідник — Іван Мицьо в якого хаті поліція часто робила ревізії і грозила Березою Картузкою.

Десь перед Другою світовою війною відбувалися вибори до польського сойму. На терені пов. Сянік кандидувало двох кандидатів. З польської сторони пан Моравські а з української сторони пан Соловій. На терені волості Шавне проживало в 99 відсотках українське населення. До Виборчої Комісії з українців входив тільки Петро Дембіцький, а решта Комісії складалася із самих поляків. Українська група на чолі з Іваном Мицьом і правним дорадником Константиновичем, повела велику пропаганду в користь кандидата-українця пана Соловія. І коли надійшов день голосування, то наші люди ішли і масово складали свої голоси на пана Соловія. І ніхто навіть не допускав іншої думки, тільки те, що пан Соловій виграв ивбори. По

підчисленню голосів, в яких пан Соловій одержав майже всі українські голоси, по селах понеслася вістка, що українці вибрали свого посла.

За кілька днів поляки проголосили однак послом пана Моравського. Українці, обурені польським фалшом, зібрали делегацію, яку очолив Петро Дембіцький і поїхали з зажаленням до польського старости в Сяноці. Староста по вислуханні делегації спитав: — Ну, а чого ж то ви нарешті шукаєте? — Справедливости пане старосто! Ісус Христос також шукав справедливости, тому його і розп'яли на хресті! — відповів староста. Годиться додати, що одиниці, яких називали в нас "кацапами" віддано співпрацювали з польською поліцією. На їх донесення польська поліція приходила і розганяла збори селян в справі виборів. Варто згадати такий випадок: в селі Полонній польська поліція розігнала такі збори, забрала зі собою на станицю в Шавному молодого хлопця Дмитра Сухину і там його замордувала.

В такий ситуації родину Дембіцьких застає Друга світова війна, яка на початках несла дрібку надії на краще будуче.

Під час німецької окупації Перо Дембіцький входить до волосного уряду, як муж довір'я. Становище війта сповняє пан Охримович, а секретаря — старий друг Іван Мицьо. Станицю поліції перенесено до Команчі, яку обслуговували наші українські хлопці.

В тих часах наша українська справа не стояла краще, як і перед тим. Німецька влада з одної сторони тиснула на селян зі здачею так званого "контингенту" в людях, збіжжі і м'ясі. З другої сторони вона переслідувала нас за національно-політичну діяльність. З терену волості Шавне німці в Сяноці розстріляли понад двадцять наших хлопців в тому і Павла Гнатка зі села Кожушне. Зі села Куляшне вони забрали і розстріляли три жидівські родини. Пізніше вони вистріляли кільканадцять родин циганів, таки на їхньому власному подвір'ї.

З української сторони напевно було б багато більше жертв, коли б не війт Охримович, який ризикуючи особою, ставав в обороні наших селян.

У першій половині 1944 року, коли вже німецька армія відступала на захід, через село Куляшне переїжджала велика маса втікачів з цілої України, що також прямувала на захід. Петра Дембіцького дуже непокоїла думка, чому ці люди покидають свої рідні оселі, землю і інше добро і прямують в незнане?

Він у багатьох втікачів допитував про причини. Та відповідь від кожного з них була одна і ця сама: — Прийдуть більшовики, тоді і ви

на своїй власній шкірі переконаєтесь чому.

На переконання не довелось довго чекати.

У другій половині серпня 1944 року наші терени заняла армія Сталіна. Повставали відразу воєнкомати, які почали примусовий побір мужчин в червону армію, які при поборі змушені були підписувати анкети добровольців. Зі села Куляшне забрали двадцять трьох мужчин. Вишкіл відбувався в селі Хоцень коло Балигорода. Він тривав два тижні. Після вишколу всіх відправлено на фронт. З фронту тільки тринадцять повернуло живих.

Під час свого наступу на Лемківщину, червона армія, хоча не було вже німців, нищила наші села майже до тла. Наводимо такий факт що найбільше і найсвідоміше в цій окрузі село Полонна, було бомблене радянськими літаками кілька днів підряд, так що зі всіх понад двісті хат залишилось тільки кілька. Як тільки фронт посунувся далше на захід, москалі розпочали шалену пропаганду за виїзд наших селян в так звану "Радянську Україну". Зі села Куляшне вісім родин, які повірили московській пропаганді, виїхало до УРСР. В порівнянні до інших сіл нашої околиці, цей відсоток був дуже високий. Не знав що робити з виїздом і Петро Дембіцький. І коли б не рішуче становище дружини Анастазії, то хто його знає чи він не опинився б, так як і інші, закріпачений в колгосп.

По відході москалів, поляки почали встановлювати владу Польщі Людової. В Щавному засновано станицю міліції. І помімо того, що цей терен замешкували майже виключно українці, станиця міліції складалася виключно зі самих поляків. Це саме сталося і по всіх інших наших місцевостях. Волосні уряди рівнож обсадили виключно поляки.

Поляки розпочали свою владу від арештів наших визначніших діячів. Погоня за приятелем Петра Дембіцького Іваном Мицьом, тривала аж до остаточного виселення українського населення в 1947 році. Цей час можна назвати дуже непевним. В день базкарно гуляла польська міліція і тероризувала наше населення. Знову ж ночами нападали на села польські грабункові банди, які окрім грабунку побивали до смерти безборонних селян.

Траплялися різні випадки. Десь при кінці квітня 1945 р. польська міліція зі Щавного (комендант Кузьо) під час сваволі в селі Прибишові повіт Сянік, замордувала братів Спехів, на їхньому власному подвір'ї. Десь в тому самому часі польська міліція з Балигорода тероризуючи село Кальниця (між Середнім Великим і Туринським) спалила кільканадцять господарств і замордувала около

двадцять осіб. Одної ночі польська грабункова банда напала на село Кам'яне і вимордувала цілу українську родину. Така непевна ситуація тривала десь до початку літа 1945 р.

В тому часі по селі почали кружляти вістки про наших українських партизанів-бандерівців. І хоч вони передавались з уст до уст в таємниці, то все ж таки це мало великий моральний вплив на селян.

Одної неділі до села зайшла озброєна група, яка в поспіху взяла фірманку для раненого вояка і відійшла в напрямі села Середнє Велике. Це вперше селяни села Куляшне на живі очі побачили воїнів УПА. Як виявилось пізніше, згадана група звела бій з польською міліцією зі Шавного, в якому по польській стороні було кількараних, в цьому й комендант Кузьо. По стороні УПА був тоді ранений Кушевий "Бурлака", який пізніше став дуже частим гостем в селі Куляшне. Під час жнив 1945 року, через околицю переходив великий загін УПА. Казали люди, що їх було понад дві тисячі. Цей загін по дорозі ліквідував майже всі станиці польської міліції, а ці що оцілились трохи притихли.

В 1945 році село Куляшне вибирає Петра Дембіцького своїм солтисом, а при кінці цього року УПА почала організувати свої місцеві бойові відділи. Праця солтиса в таких умовах стає дуже невідгідною, тяжкою і небезпечною. З одної сторони польська влада вимагала виконання обов'язків супроти польської держави, а з другої УПА — лояльності, довіря, і послуху. Не було це легке завдання, для праці солтиса, але Петро Дембіцький сповняє цю службу знаменно. В день він виконує обов'язки для держави, а вночі для УПА. Поляки не довіряли солтисові. Вони одного вечора зайшли в хату переодягнені за бандерівців і почали вимагати від дружини Анастазії і доньок, щоб ці ішли в село збирати для них харчі. Але тому, що вони кликали себе Петре, Іване, Грицю і т. д., дружина Анастазія перша розпізнала їх як поляків і тихенько передала це донькам, Анні і Парані. Поляки переконалися, що тут нічого не скористають, погрозили і відійшли.

По дорозі вони зайшли до хати Івана Шимського і там так само, як і в хаті Дембіцького вдавали, що вони є повстанці. Родина Івана Шимського нічого не підозривала і прийняла їх за своїх. Цього вечора поляки спокійно відійшли, але за кілька днів прийшли вдень, тепер вже, як військо і забрали Івана Шимського на військову станицю в Шавному і там його так побили, що він кілька тижнів не зміг ходити.

Випадок, який ми навели вище, порівнюючи до того, що діялось по інших селах, можна зачислити ще до гуманітарних. Наприклад:

нападаючи на село Карликів поляки вимордували кільканадцять родин в ньому і родину місцевого о. пароха. Вони також вимордували село Завадку Морохівську майже в цілості. Село Полонну виселяли кілька разів з тим, що з половини дороги до Сянока завертали селян ограблених назад додому. Не обходилося при цьому і без жертв в людях.

Наша армія УПА зі своєї сторони розпочала велику протиакцію. На переломі 1945 і 1946 років, вона розбила на цих теренах всі гарнізони польського війська і станиці міліції. Вона рівнож перевела кілька відплатних акцій на польських селах з тою тільки різницею, що полякам дано можливість виїхати перед акцією на їхнє село.

Приблизно в другій половині березня 1946 року до села Куляшне прийшло багато наших партизанів. Тим разом село ледве їх помістило. Командир Хрін зі своїм штабом заквартирував в хаті Дембіцьких. Деякі відділи повстанців кудись відійшли після півночі. Вся решта залишила село над самим ранком. Десь около години одинадцятої — дванадцятої, зі сторони сіл Височани і Кожушне дався чути відгук бою. Ніхто не сумнівався в тому, що це наші розправляються з поляками. І всі селяни замкнені в собі просили Бога о перемогу наших над поляками.

Вже почало темніти, як в село почали знову заходити наші повстанці, тільки тим разом привели понад сотню полонених поляків. В селі запанувала велика радість і селяни з великим вдоволенням вгощали своє військо всім, чим тільки мали. Над раном наші відійшли в гори Бескиду забираючи полонених поляків зі собою.

Після кількох відплатних акцій переведених УПА, про які ми згадали вище, поляки дещо злагідніли супроти цивільного населення. Та це видно була тільки передишка перед кульмінаційною точкою терору, який розпочали поляки з початком літа 1946 року.

Вони великими з'єднаннями війська почали виселенчу акцію до так званої УРСР. В перших днях тої акції впало жертвою одинадцять сіл волости Щавне, з яких поляки під великим терором вигнали людей, залишаючи за собою тільки згарища і пустиню. Всіх людей гнали до залізничної станції Загір'я, а таких, що пробували втікати, вбивали на місці.

Не обминула ця жорстокість і села Куляшне, з якого полякам вдалося забрати понад тридцять родин, решта схоронилась в лісах. В цьому часі в селі впали жертвою польської сваволі такі особи: Параска Купер, Іван Купер і Йосиф Очич. Спалено також кілька господарств.

УПА зводила запеклі бої з польським військом. Вона нищила комунікацію, розгромлювала польські конвойні частини і визволяла вигнанців. Така ситуація тривала десь до місяця червня 1946 року. В дальшому поляки виселенчу акцію припинили. В селі Куляшне схоронилось в лісі від виселення понад сорок родин, які почали з того, що залишилось, знову загосподарюватись. І можна б було вже трохи спокійніше жити, коли б не військова польська частина, яка на самому горішньому кінці села заняла кілька хат і там забезпечуючись оборонними окопами і валами розтаборилась. Це тримало селян у великому напруженні, бо відділи УПА могли заатакувати поляків кожної хвилини і в бою могло різно бути. Але на щастя для села, не дійшло до того. Поляки по якомусь часі відійшли.

Після відходу польської частини, в село прийшов К-р "Хрін" зі своїми відділами. Він зібрав селян і пояснив, що польську твердиню на горі села він змушений знищити разом з забудованнями з огляду на стратегічне значення. УПА замінувала польські бункри разом з кількома хатами.

Осінь і зима з 1946 на 1947 рік пройшли в селі без особливих подій.

З початком весни селяни розпочали працю в полі, не підозріваючи, що докінчити весну їм тут не доведеться. Правда, непокоїло всіх те, що поляки розпочали облогу всіх ключових пунктів великими силами війська. Відсвятковано і свято Великодня досить спокійно.

Та надійшов день 28-го квітня, день найбільшої трагедії не тільки села Куляшного але цілої Лемківщини і всіх українських земель Закерзоння.

Ранком 28-го квітня 1947 року польське військо окружило село Куляшне і повертало всіх селян, які шіли в поле до праці, назад до села. Коло години 10-тої поляки дали наказ селянам до кількох годин спакуватися і бути готовими до відходу. По полудні цього самого дня всі селяни вже сиділи за колючими дротами під сильною охороною польського війська на залізничній станції в Щавному. За кілька днів їх заладували у вагони і поїзд рушив у незнане.

Після кількох тижнів транспорт з вигнанцями прибув до повітового міста Бартошинці — ольштинського воєвідства на Східних Прусах. Тут їх розладували, поділили на групи і кожна група з провідниками поляками відходила в призначеному напрямі. Зі села Куляшне в одну групу попало 10-ть родин в цьому і родина Петра Дембіцького. Група посувалася дуже помалу. Виголоджена худоба падала по дорозі, та вигнанці з останніх сил старалися якнайскоріше

добитись до призначеного місця, яким було село Остре Бардо розташоване на самій границі Польщі і Росії в Східніх Прусах. Воно було віддалене від Бартошиць на тридцять кілометрів. Цю віддаль прийшлося вигнанцям їхати два дні.

Село Остре Бардо вони застали опустіле. Хати без вікон і дверей. Значить, треба було розпочати все від початку. Та наші селяни не чекали на якесь чудо, вони взялись до праці хто як міг з думкою, що скоро повернуть назад на батьківщину.

По якомусь часі життя в селі почало унормовуватись. Привезли більше вигнанців, які походили з Ярославщини, Любачівщини і Грубешівщини.

Внедовзі громада нового поселення вибирає Петра Дембіцького своїм солтисом. Після того селяни часто сходились в його хаті. Ніхто не підозрівав, що і тут зла душа не спить. В селі замешкував один поляк, який ніколи не заходив до хати Дембіцьких. Ніхто й не догадався, що він за всіма слідить і доносить до міліції в Бартошинцях.

В 1950 році Петра Дембіцького арештує польська Безпека з Бартошиць, під закидом співпраці з УПА в минулому. В слідчій тюрмі його тримають п'ять тижнів під час яких перепитують понад сотню селян зі села Куляшне щоб знайти щонебудь для обвинувачення. Виявилось однак, що опитувані, хоч знали багато, але полякам нічого не сказали. Бісився слідчий поляк, він навіть почав закидати Петрові Дембіцькому, що в його хаті відбуваються тайні сходи і т. д.

З браку однак доказів його переводять до загальної тюрми в Бартошинцях, а справу висилають до дальшого слідства в Сяноці і Ряшеві. По чотирьох місяцях справа повертає з Сянока і Ряшева без ніяких доказів, що звинувачували б Петра Дембіцького і на цій підставі поляки його звільняють.

Здавалося, що всі клопоти в родині Дембіцьких минулися, та за якийсь час Петро Дембіцький дістає з Воєвідської Ради в Ольштині повідомлення, що він з родиною має опустити село Остре Бардо і поселитись на понімецькій колонії біля Ольштина. Ця вістка для родини Дембіцьких була дуже пригноблюючою. Хоч-не-хоч Петро вибрався на оглядини нового місця. Добираючись туди, він побачив опущену малу хатину, без вікон і дверей, до того далеко у відлюдному місці. Та й земля тут погана — самий пісок. Звідси Петро Дембіцький не поїхав до дому, тільки зупинився в Ольштині у Воєвідській Раді, щоб там рішуче заявити, що він нікуди з Острога Барда не перено-

ситься. Урядовці в Ольштині зі своєї сторони заявили, що він мусить з родиною опустити Остре Бардо, бо це є гранична полоса і така родина як його з ним включно є надто небезпечна щоби перебувати на цьому терені. До того вони ще сказали, що беруть як підставу для його переселення заяву коменданта пограничної сторожі в Острому Барді. По такій відповіді Петро не повертає до дому, а їде до Варшави до старого знайомого Степана Макуха, якому розказує про всі свої нові нещастя.

По вислуханні справи, Степан Макух радить Петрові негайно сідати і писати скаргу до міністерства справедливости. На другий день, зі скаргою в руках, Петро подався до міністерства справедливости і там представив свою справу.

В міністерстві його вислухали і сказали: "Ви, пане Дембіцький, повертайтеся додому, нікуди не рухайтесь і спокійно працюйте"! До того додали, що до десяти днів вони вишлють на місце свого представника до остаточного поладження справи.

Тим разом пани з міністерства дотримали слова, бо за кілька днів приїхав їхній представник і перевірів справу на місці та у воєвідстві в Ольштині.

Після цього, за кілька тижнів, прийшло відкликання розпорядження про переселення Петра Дембіцького з Острого Барда з Воєвідської Ради Народової в Ольштині. Перенесли також коменданта пограничної сторожі в Острому Барді.

Від того часу, можна сказати, закінчились офіційні цькування родини Дембіцьких зі сторони поляків.

Переселенці за кілька років на новому місці незле почали господарювати. Крім того, в Острому Барді наші люди привели до порядку німецьку церкву. Почались в ній Служби Божі. Їх правив о. Ощипко, який повернув до Польщі з СРСР після відбуття десятилітньої каторги в концентраційних таборах Сибіру. На згадані недільні відправи з'їжджалася маса народу, тому, що ця церква була одинокою в цьому районі.

Під оглядом матеріальним родина Дембіцьких мала себе чи не найкраще зі всіх поселенців, але її ніколи не покидала думка про повернення на прадідівську землю — Лемківщину.

Осіною 1957 року Петро Дембіцький розпочинає заходи про дозвіл на повернення в свої рідні сторони. Він починає в тій справі поїздки до Варшави, Ряшева, Сянока і Щавного. Найбільші труднощі в цій справі він має в Ряшеві і Сяноці. Та, переборовши всі клопоти, він в березні 1958 року з цілою родиною повертає до свого рідного села

Куляшне.

В селі оціліло кілька хат, в яких жили польські родини. Родина Дембіцьких, яка складалася з шести осіб, тобто Петра, Анастазії, їхньої доньки Парані з чоловіком Теодором Барняком і внуків Мирона і Петра, тимчасово замешкали в робітничому бараку, якого власником було державне господарство в Щавному. Згаданий барак знаходився подальше від села Куляшне при дорозі, яка вела до неіснуючого вже села Полонної.

По упорядкуванні привезеного майна на новому місці і сякого-такого налагодження життя в приміщенні бараку, Петро і Анастазія вибрались в дорогу на оглядини села і ще не так давно їхньої власної землі.

В селі хати, про які була мова вище, виглядали немов опустілі, бо поселенці поляки їх не поправляли. По середині села стояла немов сирота дерев'яна церковця, якою ніхто не цікавився і не доглядав її. Вона тут залишилася одинока як свідок подій з недавнього минулого, — свідок незаперечного факту українськості села Куляшне.

Оглянувши село, Петро і Анастазія подались в похід ланом їхньої власної колись землі. Перейшовши від початку до кінця, вони посідали на межі і не говорячи до себе, почали гірко плакати.

Земля, яка колись була їхньою радістю, в котру з діда прадіда вкладано так багато мозольної праці, а вона у вдячність давала свої плоди, якими живила рід Дембіцьких, тепер вона, ця земля, поросла дикими корчами і чудним бур'яном. І так з колишніх кількох десятків гектарів управної землі, під сучасну пору залишився тільки один кусок величиною понад три гектари на якому можна б було розпочинати щось робити.

Та, щоб розпочати працю на згаданому куснику власної землі, треба було мати дозвіл від місцевої польської влади і державного господарства. Для Петра знову розпочались паїздки і ходження від одного до другого і третього пана, доки він зміг розпочати працю.

Переборовши всі перешкоди, родина Дембіцьких скоро розпочала працю на відновленому господарстві. Місцеві поляки, хоч і дуже не любили поворотців, змушені були погодитись з дійсністю.

За якийсь час до села повернуло з вигнання ще кілька українських родин, після чого ставало щораз краще і веселіше.

Повернула рівнож і найстарша донька панства Дембіцьких — Анна з чоловіком Михайлом Щербою і їхнім сином Адамом. Зять Михайло, по професії лісник, обняв становище надлісничого в районі Команча — Манів.

На вигнанні на Східніх Прусах, залишилася ще наймолодша донька Катерина з чоловіком Мироном Мицьо і дітьми Марком і Марійкою. В цьому самому часі, коли ми говоримо про останні події, панство Дембіцькі дістають від Американської Амбасади у Варшаві повідомлення, що вони можуть розпочати старання на виїзд до Америки на підставі реєстрації, яку вони зложили в 1946 році.

І так після багатьох поїздок Петра до Варшави, Ряшева і Сянока, згадана справа, при допомозі Божого Провидіння, для Петра і Анастазії Дембіцьких стає дійсністю.

В місяці березні 1960 року вони приїжджають до Америки і замешкують у своїх родичів — спонзорів Сидорців і Ліпцюсів у Філадельфії.

В місяці серпні 1960 році, до Америки приїжджає наймолодша донька Катерина з чоловіком Мироном і дітьми Марком і Марійкою.

В листопаді 1960 року приїжджає до Америки середуша донька Параня з чоловіком Теодором і дітьми Мироном і Петром.

По кількох роках приїжджає до Америки найстарша донька Анна з чоловіком Михайлом і сином Адамом.

Під сучасну пору родина Дембіцьких, тобто батьків, дітей і внуків, живе недалеко від себе на Лонг Айленд на схід від Нью-Йорку.

Нашим меценатам, панству Петрові і Анастазії Дембіцьким, які зложили один тисяч долярів на Фундацію Дослідження Лемківщини, бажаємо доброго здоров'я і багатьох літ прожити на вільній землі Вашингтона.

VII. SUMMARY OF THE MAJOR ARTICLES

Ivan Hvozda

PRESENT-DAY SITUATION OF THE UKRAINIAN LEMKOS IN POLAND IN THE LIGHT OF SEVERAL PAST EXAMPLES OF THE POLISH ATTITUDE TOWARD THE UKRAINIANS.

This article discusses the important geographical position of Lemkivshchyna which may prove to be invaluable for the future independent Ukraine. It suggests that this might be one of the reasons as to why the neighbours of Ukraine would like to deprive it from the possession of Lemkivshchyna.

Polish attempts in the past to denationalize the Ukrainians by different methods at different times are here analyzed, and compared with those of some ancient and modern states. Several important, and pertinent, documents are included and/or cited in this work, which show that the Polish negative attitude toward the Ukrainians reaches far into the past and has continued unchanged, unfortunately, up to the present.

The present communist regime especially committed genocidal acts against the Ukrainian minority in Poland by deporting it, the first part into the Soviet Union in 1946, and then to the North-Western Poland in 1947 the second part, scattering the Ukrainians in Poland over a wide territory, and spreading them throughout the Polish population thinly enough to guarantee their disappearance as a compact national group.

The author of this article believes that it is this kind of Polish behavior toward the Ukrainians that breeds contempt for them on the part of the Ukrainians, and is responsible for a climate which is conducive to a disstabilizational condition between the Polish and Ukrainian nations, which may be benefiting only the enemies of the two countries. For this reason the author calls on both nations to commence immediately an effort along the line of overcoming the present condition, which is facilitating the suppression of both nations by the Russians, the historical enemy of both peoples. The writer especially calls upon all of the Ukrainians organized in many different Ukrainian organizations to make every possible effort to help the disastrous present Ukrainian- Polish relations.

THE UKRAINIAN SONG IN POLAND, 1945-1980

As an introduction, the status of the Ukrainian song in the post-war Poland is discussed.

This status has not been a happy one for the Ukrainian minority in Poland, which was forcibly deported to the Soviet Ukraine in 1945-1946 and then to the Western and Northern Poland in 1947, — the territory which Poland received from the defeated Germany.

Complete discrimination of the Ukrainian minority in Poland followed. In fact, it was even denied the right to officially exist. No human rights for the Ukrainians existed. They were to be Polonized. The Ukrainian song was supposed to die.

The Ukrainians resisted the discriminatory practices of Poland and secretly cultivated their ethnic traditions, the beautiful Ukrainian songs. The life of the Ukrainian people in the Polish bondage was harsh and hard.

The situation changed for better in 1956 with the organization of the Ukrainian Social and Cultural Society in Poland. Nevertheless, the Polish government did not permit the exiled Ukrainians to return back to their own native land, instead, it made some cultural concessions. The Ukrainians were "rediscovered" and officially allowed to join the above organization, which has been controlled by the Ministry of Internal Security.

In 1956 the Ukrainian weekly "Our Word" was published for the first time in Warsaw, then the monthly magazine "Our Culture" appeared. The publication of Ukrainian Calendars — Almanacs followed. Ukrainian schools have been organized, too. The Ukrainians were happy to achieve at least these partial concessions. They organized many choruses and ensembles all over the country.

The article discusses the organization of the Ukrainian choruses in different regions of Poland, traces the development of the Ukrainian choral art over the decades in the important cities of Poland — centers of the Ukrainian population.

In 1967 the First Festival of Ukrainian Song and Music was held in Sianik. Other festivals followed: Kentszyn, 1968; Koszalin, 1969; Warsaw, 1971 and 1973; Koszalin, 1977.

During the discussed period many Ukrainian choruses in Poland for many reasons ceased to exist. Many cultural gains made by the Ukrainians were denied again to the Ukrainian people by the Polish government.

Among the choruses mentioned, the most important of all has been the representative chorus — "Cranes".

The article discusses also the careers of several famous Ukrainian singers and those of the conductors of the Ukrainian choruses in Poland.

Some regional Polish radios have introduced, limited in scope, the Ukrainian programs. The Ukrainian songs on the air and their role in the Ukrainian Polish community are regarded by the author as a positive factor in the Ukrainian cultural life in Poland.

ZAVADKA MOROKHIVS'KA

This Ukrainian village was situated in the Carpathian Mountains, west of the river Sian, in the district of Sianik (Sanok), Lemkivshchyna.

On 24 January, 1946, the units of the 34th regiment of the Polish army from the city of Sianik, under the command of the Russian officer colonel Plyuto, attacked such Ukrainian Lemko villages as: Vyslik Dolishnyi, Karlykiv, Zavadka Morokhivs'ka. The terroristic action of this unit of the Polish army was designed to annihilate the villages by forcing the Lemko population to leave its villages for the Soviet Union. However, it succeeded only partially because a unit of the Ukrainian Underground Army (UPA), led by captain Khrin, which was quartering in the vicinity of Zavadka Morokhivs'ka, prevented the Poles from destroying it.

The author further describes the destruction of the villages, and the bloody murders by the Polish army soldiers of the Ukrainian people, including a priest and his family in Karlykiv.

On 25 January, 1946, the same Polish units moved into the villages of Mokre, Wysoczany, Kamyane, Zavadka Morokhivs'ka. They were forcing the people out of their homes, and made them to assemble usually either in front of the Churches, or the schools. In the process of this action the soldiers were beating the inhabitants of the villages, and looting their homes. At the end, the pogrom produced on that day in Zavadka alone twenty-eight villagers killed, as many wounded; eight wounded ones were subsequently burned to death, and two other persons were burned to death alive. The village of Zavadka Morokhivs'ka was burned down to the ground. Only few houses were left. Upon another run, fifty-six more villagers were murdered in Zavadka, including the stomach of a one-year old Hanya Maksym was opened up, Kasya's Maksym, who was only four, her mouth and chest were pierced twice and her stomach was opened up. Another girl's (that of Kasya Tomash) chest was cut off and the legs were cut up.

On 28 March, 1946, the Polish soldiers attacked Zavadka Morokhivs'ka once again, shooting to death eleven men, and bringing down the rest of the standing houses. On April 13, 1946, the Polish army attacked this village for the sixth time, totally destroying the village, and brought down to the railroad station in Zahirya some seventy persons the rest of those who were still alive for deportation to the USSR. Thus the Ukrainian Zavadka Morokhivs'ka became the "Czech Lidice" for the Ukrainian nation. The author asks as to whether the cultural world knows about the fact that there were thousands of "Ukrainian Lidices". If not, why?

Yulian Tarnowych

ADORATION OF THE BLESSED VIRGIN MARY AND OF THE SAINTS IN LEMKIVSHCHYNA

One third of all Ukrainian Catholic Churches in Lemkivshchyna (out of total 198 churches) were dedicated to the Holy Mary Mother of Christ, which testifies to the fact that Lemkos are not only dedicated to Her, but that they regard the Holy Mary as their Protectress. It is interesting that St. Michael occupies the second place insofar as the number of Lemko churches were dedicated to him. The author assigns the appropriate places to other saints in regard to patrons the Lemkos had chosen for their churches. It is also characteristic that there are many regions in Lemkivshchyna where more than one church was dedicated to the same saint.

It should be stressed that the images of the Blessed Virgin Mary are as popular in the houses of the Lemkos as those of the Creator, the Crucified Jesus, and of the Holy Trinity.

Additional proof of the strong devotion on the part of the Lemkos to their Holy Mother had been the fact that there were many road chapels (kaplychky) dedicated to Her with Her images. To the Holy Mary were dedicated many crosses throughout Lemkivshchyna's woods, mountains, along the roads and passes. Lemkivshchyna has been historically bound with a cult of Saints in terms of many dedicated places to them. Medallions with images of various saints are being worn by the women of Lemkivshchyna, often they present the medallions to their children or husbands. In times of suffering the population of Lemkivshchyna is prone to offer prayers to the Holy Mother.

Vasyl Khomyk

LITERATI AND SCIENTISTS OF LEMKIVSHCHYNA

"An interesting page of history of the Lemko culture", according to this author, "can be made in an outline of the creative works of the scientists, writers, country specialists, who were born in Lemkivshchyna, and who have made, through their creative endeavors, a lasting contribution to the culture of this Ukrainian region." According to the author, with the introduction of Christianity came along a development of the material and spiritual culture of the Rus' — Ukraine.

The author analyzes the cultural contributions made by the writers who were born in Lemkivshchyna, beginning with Mykhaylo Savits'ky (the first half of the seventeenth century), and concluding with a description of the works, and of the cultural and scientific activities of the many Lemkos throughout the world, including in the USSR and the present Poland.

